

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt/Volume
Sayı/Issue
Mayıs/May
e-ISSN

06
01
2022
2587-1234

The 2022 Russia-Ukraine War: Reasons and Impacts

Rusya-Ukrayna Savaşı 2022: Nedenler ve Etkileri

Sertif DEMİR

Çin'in İnci Dizisi Stratejisi

China's String of Pearls Strategy

Mehmet Seyfettin EROL-Mustafa Cem KOYUNCU

AB'nin Stratejik Özerklik Çabaları, Stratejik Pusula ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları

EU's Strategic Autonomy Efforts, Strategic Compass and Its Possible Reflections to Turkey

Şafak OĞUZ-Ferhan ORAL

Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Uygulanmasında Rusya Faktörü

Russia Factor in Implementation of European Union Energy Policies

Doğa MIRCIOĞLU

Türk Republics on the 30th Anniversary of Their Independence and TÜRKSOY

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve TÜRKSOY

Nihal KESKİN-Fatih ALİYİ-Bilal ÇAKICI

Devletin Güç Kullanma Tekeli ve Özel Askeri Şirketler

Government Monopoly on Use of Force and Private Military Companies

Duhan KALKAN

Enerji Kriz Girdabı Kavramsallaştırması Bağlamında Ortadoğu'da Petrol Krizleri

Oil Crises in the Middle East in the Context of the Energy Crisis Vortex

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN-Cihan ÖTEN

İran-Fars Milli Kimliğinin Oluşumu ve Türk Sorunu: 1800- 1940

The Formation of the Iran-Persian National Identity and the Turkish Question: 1800-1940

Hossein HASSANPASHAEI

Devlet Destekli Uluslararası Terörizm: İran ve PKK Terör Örgütü İlişkisi

State-Sponsored International Terrorism: Relationship with Iran and the PKK Terrorist Organization

Fatih TÜMLÜ

Türkiye'nin Güvenlik Politikalarının Değişen Yapısı ve PKK

The Changing Structure of Turkish Security Policies and the PKK

Bülent ERDİL

Askeri Operasyonların Bölgesel Nüfus Hareketlerine Etkisi Üzerine Mekânsal Bir İnceleme:

Barış Pınarı Harekâtı Örneği

Surveying on the Impact of Military Operations on Regional Population Movements:

The Case of the Operation Peace Spring

Zeynep ORTAKAVAK-Hüseyin YELTİN

KİTAP İNCELEMELERİ/BOOK REVIEWS

Florian Schneider, Der., Çin'in Kuşak ve Yol Girişimine Küresel Perspektifler: Bölgesel Bağlantı Yoluyla Ajansı Destekleme

Florian Schneider, Ed., Global Perspectives on China's Belt and Road Initiative: Asserting Agency through Regional Connectivity

Gökтуğ ÇALIŞKAN

Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Der., Afganistan'da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme

Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Ed., The Taliban Period in Afghanistan-Regional-Global Perspective and a Review from Turkey

Selinay İLGAZ

CİLT: 6 • SAYI: 1 • MAYIS 2022

Bölgesel Araştırmalar Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

DİL EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Selma YEL • Türkçe Dil Editörü

Prof. Dr. Cem KARADELİ • İngilizce Dil Editörü

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA • Rusça Dil Editörü

EDITÖR YARDIMCILARI

Dr. Doğacan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Sevinç İrem BALCI

Cenk TAMER

Elif TEKTAŞ

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAWI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR • Kapadokya Üniversitesi

Prof. Dr. Izbairov Asylbek KARIMOVICH • Jeopolitik Araştırma Enstitüsü

Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Zayniddin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Rus-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Darkhan KYDYRALI • Uluslararası Türk Akademisi

Prof. Dr. Asan ORMUŞEV • Kırgızistan Mahmud Kaşgari Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER • Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Ariel S. Gonzalez LEVAGHI • Arjantin Papalık Katolik Üniversitesi

Doç. Dr. Şafak OĞUZ • Kapadokya Üniversitesi

Doç. Dr. Ahad SALIHOV • Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

Dr. Khuram IQBAL • Pakistan Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Cenk PALA • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Savunma Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Bölgesel Araştırmalar Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • Faks: +90 312 474 00 45

E-Posta: bad@ankasam.org • Web: dergipark.gov.tr/bader

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Alper VURAL-Esra KARADAĞ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1234

YAYIN TARİHİ

30 Mayıs 2022

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi*
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain Üniversitesi
Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Fahimi AYDIN • İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri KORKMAZ • Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği
Doç. Dr. Farhat TOLIPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Intigam MAMEDOV • Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muwafaq Adil OMAR • Selahaddin Üniversitesi
Dr. Muhammad Syaroni ROFII • Endonezya Üniversitesi
Dr. Azhar E. SERIKKALIYEVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

YURTDIŐI TEMSİLCİLİKLERİ

- ABD** | *Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli*
Afganistan | *Dr. Khalilullah RASULI • Kabil Üniversitesi*
Azerbaycan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*
Etiyopya | *Dr. Abdu Muhammed ALI • Dilla Üniversitesi*
Irak | *Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi*
İsviçre | *Prof. Dr. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*
Kazakistan | *Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Türk Devletleri Teşkilatı*
Özbekistan | *Doç. Dr. Shahina IBRAHIMOVA • Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü*
Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

VOLUME: 6 • ISSUE: 1 • MAY 2022

Journal of Regional Studies is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR IN CHIEF

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

LANGUAGE EDITORS

Prof. Dr. Selma YEL • Turkish Language Editor

Prof. Dr. Cem KARADELİ • English Language Editor

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA • Russian Language Editor

VICE EDITORS

Dr. Doğacan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Sevinç İrem BALCI

Cenk TAMER

Elif TEKTAŞ

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL-MAHDAWI • University of Baghdad

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University

Prof. Hasan Ali KARASAR • Cappadocia University

Prof. Dr. Izbaïrov Asylbek KARIMOVICH • Institute of Geopolitical Studies

Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi University

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Darkhan KYDYRALI • International Turkic Academy

Prof. Asan ORMUŞEV • Kyrgyzstan Mahmud Kashgari Eastern University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Oktay Fırat TANRISEVER • Middle East Technical University

Prof. Refik TURAN • President of Turkish Historical Society - Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Ariel S. Gonzalez LEVAGHI • Pontifical Catholic University of Argentina

Assoc. Prof. Şafak OĞUZ • Cappadocia University

Assoc. Prof. Ahad SALIHOV • Russian Academy of Sciences

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

Dr. Khuram IQBAL • National Defence University

Dr. Cenk Pala • Ankara Center for Crisis and Policy Research

Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Defence University

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of Regional Studies

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

COVER DESIGN & TYPESETTING

Alper VURAL-Esra KARADAĞ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1234

PUBLICATION DATE

30 May 2022

ADVISORY BOARD

- Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University*
- Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University*
- Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology*
- Prof. Muammer GÜL • Adiyaman University*
- Prof. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain University*
- Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University*
- Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University*
- Assoc. Prof. Fahimi AYDIN • İnönü University*
- Assoc. Prof. Imad Khaleel IBRAHIM • University of Mosul*
- Assoc. Prof. Nuri KORKMAZ • Bursa Technical University*
- Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan*
- Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Head of the Institute of Science Caravan of Uzbekistan*
- Assoc. Prof. Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli University*
- Dr. Intigam MAMEDOV • Lomonosov Moscow State University*
- Dr. Muwafaq Adil OMAR • Salahaddin University*
- Dr. Muhammad Syaroni ROFII • University of Indonesia*
- Dr. Azhar E. SERIKKALIYEVA • Al-Farabi Kazakh National University*

FOREIGN REPRESENTATIVES

- USA** | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*
- Afghanistan** | *Dr. Khalilullah RASULI • Kabul University*
- Azerbaijan** | *Dr. Nazim CAFERSOY • Azerbaijan State University of Economics*
- Ethiopia** | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*
- Iraq** | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University*
- Switzerland** | *Prof. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Centre for Crisis and Policy Research*
- Kazakhstan** | *Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Organization of Turkic States*
- Uzbekistan** | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*
- Sudan** | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Hilmi DEMİR – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Prof. Dr. Sertif DEMİR

Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Oktay BİNGÖL – İstanbul Arel Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ – Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ – Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri KORKMAZ – Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Erjada PROGONATI – Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Azime TELLİ – Mersin Üniversitesi

Dr. Dinmuhammed AMETBEK – Uluslararası Türk Akademisi

Dr. Sabir ASKEROĞLU – Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Dr. Öğr. Üyesi Emre AYKOÇ – Trakya Üniversitesi

Dr. Doğan BAŞARAN – Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Dr. Öğr. Üyesi Savaş BİÇER – Nişantaşı Üniversitesi

Dr. Serdar ÇAKMAK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Nihat DUMLUPINAR

Dr. Nail ELHAN – Çorum Hitit Üniversitesi

Dr. Bülent ERDİL

Dr. Md. Mostafa FAISAL

Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL – Kastamonu Üniversitesi

Dr. Orhan KARAOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Levent Ersin ORALLI – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN – Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ – Ege Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Samet ZENGİNOĞLU – Adıyaman Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

Bölgesel Araştırmalar Dergisi açık erişimli ve tamamen ücretsizdir.

The Journal of Regional Studies is open access and completely free.

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Bölgesel Araştırmalar Dergisi AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of Regional Studies indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGİPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli “Bölgesel Araştırmalar Dergisi (BAD)” okurları,

Bundan beş yıl önce dünyadaki gelişmeleri bilimsellik, çok taraflılık ve objektiflik ilkesi ışığında analiz etmek adına uluslararası hakemli bir dergi olarak yayın hayatına başladık. Son beş yıllık süreçte, her bir sayımızda güncel konulara odaklanmaya çalıştık ve dünyada olup bitenlere bilimsel bir bakış açısı sunmayı amaçladık. Bu doğrultuda sürekli değişen konjonktüre ve gelişen dinamiklere uyum sağlamayı ve bu anlamda “yenilikçiliği” temel misyonumuz olarak belirledik. Bu sayede ülkemizin dünyadaki gelişmeleri daha iyi yorumlayabilmesini, bilimsel ve tarafsız düşünce kültürünü geliştirmeyi ve nihayetinde stratejik karar alma süreçlerine kıymetli bir katkıda bulunmayı misyon edindik. Stratejik düşünce kuruluşlarının işleyiş mantığına uygun olarak belirlemiş olduğumuz bu editöryal bakış açısı sayesinde yalnızca Türkiye’de değil; tüm dünyada örnek bir başarısı hikayesi ortaya koyduk.

Çalışmalarımızın olumlu sonuçlarını, okunma sayılarımızda görmek bizleri mutlu etmektedir. İlk yıllarımızda ortalama 7 bin ile 40 bin arasında değişen okunma sayılarımızı, son sayımızla birlikte 120 bine kadar ulaştırmayı başardık. Bu konudaki başarımız sürekli artan indeks sayılarımızla eş zamanlı olarak ilerledi. Halihazırda 13 alan indeksi tarafından kabul alan dergimiz AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, İdeal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır. Bunun yanı sıra başvuru yapmış olduğumuz TÜBİTAK ULAKBİM indeksi tarafından da yakın zamanda kabul almayı bekliyoruz.

Çevrimiçi ve açık erişimli olarak sizlere ulaşmamız, daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmamızı sağladı. Bunda çok dilli yayın politikasına sahip olmamız da etkili olmuştur. Türkçe dışında İngilizce, Rusça, Farsça, Arapça ve diğer dünya dillerinde de çalışmalar kabul etmekteyiz.

6. Cilt 1. Sayımızda; 2’si İngilizce olmak üzere toplamda 11 makale ve 2 kitap inceleme yer almaktadır. Kitap incelemeleri kısmında, sırasıyla Göktuğ ÇALIŞKAN ve Selinay İLGAZ’ın çalışmalarına yer verdik. Birinci kitap, Florian Schneider’a ait olan “Çin’in Kuşak ve Yol Girişimine Küresel Perspektifler: Bölgesel Bağlantı Yoluyla Ajansı Destekleme” adlı çalışmadır. İkinci kitap ise Doç. Dr. Oktay BİNGÖL ve Prof. Dr. Yelda ONGUN’un editörlüğünü yaptığı “Afganistan’da Taliban Dönemi: Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme” adlı eserdir. Her iki kitabın da son dönemde yayınlanan eserler olmasına özen gösterdik. Bunların yanı sıra güncel ve spesifik konulara odaklandığımız 11 makaleyi sizlerle buluşturduk.

İlk olarak Prof. Dr. Sertif DEMİR’in İngilizce olarak kaleme aldığı “The 2022 Russia-Ukraine War: Reasons and Impacts” adlı makaleye yer verdik. Uluslararası ilişkilerin gündemi Ukrayna’ya odaklanmışken; bu makale, oldukça güncel olan bu krize bilimsel

bir perspektif kazandırmaktadır. Ayrıca bu süreçte Rusya'nın en büyük destekçisi olan Çin'le ilgili bir çalışmaya yer vermeyi de uygun gördük. Rusya, Avrupa'da bir krize atılmışken; Çin, ekonomik yükselişini sürdürmek amacıyla mavi ekonomik koridorunu ve inci dizisi stratejisini adım adım hayata geçirmektedir. Bu konuyu incelemek adına, ikinci sırada Mustafa Cem KOYUNCU'yla birlikte yazdığımız "Çin'in İnci Dizisi Stratejisi" adlı çalışmayı sizlerle buluşturduk. Yine bu süreçte Avrupa'nın içerisinde bulunduğu krizi de göz ardı edemezdik. Bu bağlamda Doç. Dr. Şafak OĞUZ ve Ferhan ORAL'ın ortaklaşa yazmış oldukları "AB'nin Stratejik Özerklik Çabaları, Stratejik Pusula ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları" ve Doğa MIRCIOĞLU'nun kaleme aldığı "Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Uygulanmasında Rusya Faktörü" adlı makalelere yer verdik.

Avrupa'dan sonra Türk Dünyası çalışmalarına da yer ayırmayı uygun bulduk. Bu kapsamda beşinci makale olarak Nihal KESKİN, Fatih ALİYİ ve Doç. Dr. Bilal ÇAKICI'nın müşterek çalışması olan "Turkic Republics on the 30th Anniversary of Their Independence and TURKSOY" adlı İngilizce çalışmayı sizlerle buluşturduk. Bu sayımızda bölgesel çalışmaların yanı sıra konu bazlı spesifik çalışmalara da odaklandık. Bu bağlamda devletlerin güç kullanımını ve bu anlamda özel askeri şirketlerin oynadığı rolü inceleyen Dr. Duhan Kalkan'ın "Devletin Güç Kullanma Tekeli ve Özel Askeri Şirketler" adlı makalesini paylaştık. Ayrıca enerji ve Ortadoğu konularına odaklanan Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN ve Cihan ÖTEN'in ortak çalışması olan "Enerji Kriz Girdabı Kavramsallaştırması Bağlamında Ortadoğu'da Petrol Krizleri" adlı çalışmaya yer verdik.

Daha sonra da İran'la ilgili iki makaleyi sizlerle buluşturduk. Bunlardan ilki, Hossein HASSANPASHAEI'nin "İran-Fars Milli Kimliğinin Oluşumu ve Türk Sorunu:1800-1940" adlı makalesi ve ikincisi Fatih TÜMLÜ'nün "Devlet Destekli Uluslararası Terörizm: İran ve PKK Terör Örgütü İlişkisi" adlı çalışmasıdır. Son olarak Türkiye'nin güvenlik politikaları ve terörle mücadelesiyle ilgili iki makaleye yer verdik. İlki, Dr. Bülent ERDİL'in "Türkiye'nin Güvenlik Politikalarının Değişen Yapısı ve PKK" adlı makalesiyken; diğeri Zeynep ORTAKAVAK ve Hüseyin YELTİN'in ortaklaşa yazmış oldukları "Askeri Operasyonların Bölgesel Nüfus Hareketlerine Etkisi Üzerine Mekânsal Bir İnceleme: Barış Pınarı Harekâtı Örneği" adlı çalışmadır.

Bugüne kadar benimsemiş olduğumuz bölgesel uzmanlaşma düşüncesi doğrultusunda yeni sayımızda da sizlere spesifik alanlarda çalışmalar sunmaya çalıştık. Daha önceki sayılarımızda olduğu gibi güncel olayların analizlerine ağırlık vermeye devam ettik. Dünyanın gündemi ve krizler, Avrupa'dan Avrasya ve Pasifik'e doğru kayarken; bizler dünyanın yeni konjonktürüne ayak uydurmaya devam edeceğiz. Ülkemizde stratejik düşünce kültürünü geliştirmeyi ve yaymayı amaçlayan Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'nin (ANKASAM) bünyesinde faaliyet gösteren BAD, bu dinamizmi korumaya devam etmektedir. Dergimizin beşinci senesini tamamlamış ve altıncı yılımızın ilk sayısını yayınlamış olmanın haklı gururunu sizinle paylaşmak istiyorum. Bu başarıya ulaşmamızda katkıları bulunan yayın ekibine çok teşekkür ediyorum. Yeni sayımızda görüşmek dileğiyle...

BAD Baş Editörü

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers of the Journal of Regional Studies (JRS),

5 years ago, we have begun to publishing life as an international peer-reviewed journal in the name of analyzing developments in the world in light of the principle of scientificness, multilateralism and objectivity. Over the past five years, we've tried to be focusing on current affairs in each issue and seeking to give a scientific perspective of what's happening in the world. Accordingly, we have designated, to adapt kaleidoscopic conjuncture and developing dynamics, and have our main mission as "proactivity". Thus, we have taken the gaining a better interpretation and developing a neutral and scientific culture of thought as a mission. Through this editorial outlook, which we have determined in accordance with the operating logic of strategic think tanks, we have set an exemplary success story not only in Turkey but also all over the world.

We are happy to witness the positive results of our work, in our reading rates. We have been able to increase our reading rates from 7-thousand to 40-thousand on average in our first few years, up to 160 thousand in our last issue. Our success in this matter has progressed simultaneously with our ever-increasing index numbers. Our journal, which is currently accepted by 13 Infobase indexes, is scanned by AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, Ideal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK. In addition, we expect to be accepted by the TUBITAK ULAKBIM index, which we have applied for.

The ability to reach you online and publicly, has enabled us to reach a wider audience. Our multilingual editorial policy has also been effective. We accept studies in Turkish, English, Russian and other world languages.

In Volume 6, Issue 1; there are 11 articles and 2 book reviews in total, 2 of which are in English. In the book reviews section, the works of Goktug CALISKAN and Selinay ILGAZ, respectively, are included. The first book is "Global Perspectives on China's Belt and Road Initiative: Asserting Agency through Regional Connectivity" by Florian Schneider and the second one is "The Taliban Period in Afghanistan: A Regional-Global Perspective and Review from Turkey" edited by the Assoc. Prof. Oktay BINGOL and Prof. Yelda ONGUN. We were attentive to the fact that both books to are works that have been published recently. Moreover, we have also presented you, to readers, 11 articles which are focusing on timely and specific issues.

To begin with, we have included the article titled "The 2022 Russia-Ukraine War: Reasons and Impacts" which was indited by Prof. Sertif DEMIR in English. Since the agenda of international relations set sight on Ukraine, this article gains a scientific perspective on this quite timely crisis. In addition, we have favoured giving place to another work related to China which is also prominent on the agenda. While Russia was launching crises in Europe, China is gradually implementing its blue economic corridor and string of pearl strategy in order to maintain its economic rise. To research extensively to subject in question, "China's String of Pearls Strategy", which

we penned down together with Mustafa Cem KOYUNCU as the second article has presented to your attention. Nevertheless, we could not ignore the crisis which took place in Europe. In this regard, we gave place to articles, titled “EU’s Strategic Autonomy Efforts, Strategic Compass and Its Possible Reflections to Turkey” by Assoc. Prof. Safak OGUZ and Ferhan ORAL, and “Russia Factor in Implementation of European Union Energy Policies” by Doga MIRCIOGLU.

After the examination in detail of Europe’s experiences, we have given wide coverage to Turkish World studies. In this framework, as a fifth article, we have released to the audience the article named “Turkic Republics on the 30th Anniversary of Their Independence and TURKSOY” written in English by Nihal KESKİN, Fatih ALIYI ve Assoc. Prof. Bilal CAKICI collectively. In this issue of ours, we have concentrated on specific work which addresses certain subjects as well as regional studies. Therefore, we shared Dr Duhan KALKAN’s article “Government Monopoly on Use of Force and Private Military Companies” which emphasized the use of power by states and effects of private military corporations on this. Further, to elaborate on the specific issues, we gave place to the joint work of Dr Merve Suna OZEL OZCAN and Cihan OTEN titled “Oil Crises in the Middle East in the Context of the Energy Crisis Vortex” which themed oil and energy field.

Later then, we brought two articles associated with Iran to your information. First of these is Hossein HASSANPASHAEI’s article titled “The Formation of the Iran-Persian National Identity and the Turkish Question: 1800-1940” and the second one is the study of Fatih TUMLU titled “State-Sponsored International Terrorism: Relationship with Iran and the PKK Terrorist Organization”. To conclude, we have included two articles about Turkey’s security and fight against terrorism. First, Dr. Bülent ERDİL’s article titled “The Changing Structure of Turkish Security Policies and the PKK” the other article which was written jointly by Zeynep ORTAKAVAK and Huseyin YELTIN titled “Surveying on the Impact of Military Operations on Regional Population Movements: The Case of the Operation Peace Spring”

In keeping with the idea of the expertise regionally that we’ve implemented so far, we’ve also tried to present you with studies in specific fields in our new issue and continue to focusing analyses of current developments as we have done in our previous issues. Since The world’s agenda and crises are shifting from Europe to Eurasia and the Pacific; we will continue to adapt to the new conjuncture of the world. JRS, publishing within the Ankara Center for Crises and Policy Studies (ANKASAM), which intends to develop and spread the culture of strategic thinking in our country, continues to maintain this dynamism. I would like to share with you the proper pride of having completed the fifth year of our journal and the first issue of our sixth year. Many thanks to the editorial team, who have contributed to this success. We look forward to meeting you on our new issue...

Editor in chief of JRS
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Rusya-Ukrayna Savaşı 2022: Nedenler ve Etkileri | 13
Sertif DEMİR

Çin'in İnci Dizisi Stratejisi | 41
Mehmet Seyfettin EROL-Mustafa Cem KOYUNCU

AB'nin Stratejik Özerklik Çabaları, Stratejik Pusula ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları | 67
Şafak OĞUZ-Ferhan ORAL

Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Uygulanmasında Rusya Faktörü | 96
Doğa MIRCIOĞLU

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve TÜRKSOY | 123
Nihal KESKİN-Fatih ALIYI-Bilal ÇAKICI

Devletin Güç Kullanma Tekeli ve Özel Askeri Şirketler | 148
Duhan KALKAN

Enerji Kriz Girdabı Kavramsallaştırması Bağlamında Ortadoğu'da Petrol Krizleri | 174
Merve Suna ÖZEL ÖZCAN-Cihan ÖTEN

İran-Fars Milli Kimliğinin Oluşumu ve Türk Sorunu: 1800- 1940 | 209
Hossein HASSANPASHAEI

Devlet Destekli Uluslararası Terörizm: İran ve PKK Terör Örgütü İlişkisi | 253
Fatih TÜMLÜ

Türkiye'nin Güvenlik Politikalarının Değişen Yapısı ve PKK | 294
Bülent ERDİL

Askeri Operasyonların Bölgesel Nüfus Hareketlerine Etkisi Üzerine Mekânsal Bir İnceleme:
Barış Pınarı Harekâtı Örneği | 327
Zeynep ORTAKAVAK-Hüseyin YELTİN

KİTAP İNCELEMELERİ

Florian Schneider, Der., Çin'in Kuşak ve Yol Girişimine Küresel Perspektifler: Bölgesel Bağlantı Yoluyla Ajansı Destekleme | 366
Göktuğ ÇALIŞKAN

Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Der., Afganistan'da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme | 371
Selinay İLGAZ

TABLE OF CONTENTS

The 2022 Russia-Ukraine War: Reasons and Impacts | 13
Sertif DEMİR

China's String of Pearls Strategy | 41
Mehmet Seyfettin EROL-Mustafa Cem KOYUNCU

EU's Strategic Autonomy Efforts, Strategic Compass and Its Possible Reflections to Turkey | 67
Şafak OĞUZ-Ferhan ORAL

Russia Factor in Implementation of European Union Energy Policies | 96
Doğa MIRCIOĞLU

Turkic Republics on the 30th Anniversary of Their Independence and TURKSOY | 123
Nihal KESKİN-Fatih ALİYİ-Bilal ÇAKICI

Government Monopoly on Use of Force and Private Military Companies | 148
Duhan KALKAN

Oil Crises in the Middle East in the Context of the Energy Crisis Vortex | 174
Merve Suna ÖZEL ÖZCAN-Cihan ÖTEN

The Formation of the Iran-Persian National Identity and the Turkish Question: 1800-1940 | 209
Hossein HASSANPASHAEI

State-Sponsored International Terrorism: Relationship with Iran and the PKK Terrorist Organization | 253
Fatih TÜMLÜ

The Changing Structure of Turkish Security Policies and the PKK | 294
Bülent ERDİL

Surveying on the Impact of Military Operations on Regional Population Movements:
The Case of the Operation Peace Spring | 327
Zeynep ORTAKAVAK-Hüseyin YELTİN

BOOK REVIEWS

Florian Schneider, Ed., Global Perspectives on China's Belt and Road Initiative: Asserting Agency through Regional Connectivity | 366
Göktuğ ÇALIŞKAN

Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Ed., The Taliban Period in Afghanistan-Regional-Global Perspective and a Review from Turkey | 371
Selinay İLGAZ

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS*

Rusya-Ukrayna Savaşı 2022: Nedenler ve Etkileri

Sertif DEMİR**

Abstract

Ukraine after its independence in 1991, has mostly pursued a foreign policy tailored to the US and the EU. But, Russia deems Ukraine within her sphere of influence and has been infuriated at Ukraine's nearness with the West and her desire to join NATO or the EU. On the other hand, the West under-estimated the geopolitical importance of Ukraine for Russia, while Russia, viewing the West in economic decline and American defeat at Afghanistan, attempted to reestablish Russian hegemony at the former USSR territory. Hence, Russia attacked Ukraine, despite the West's warning. Therefore, this paper aims at analyzing the Russia-Ukraine war in terms of reasons and implications.

Keywords: *Russia-Ukraine War, Geopolitics, Reasons, Impacts, Humanitarian Aid.*

Öz

Ukrayna, 1991'deki bağımsızlığından sonra, çoğunlukla ABD ve AB'ye uygun bir dış politika izlemiştir. Rusya, Ukrayna'yı kendi etki alanı içinde görüyor ve Ukrayna'nın Batı'ya olan yakınlığından ve NATO veya AB'ye katılma arzusundan rahatsız olmaktadır. Öte yandan Batı, Ukrayna'nın Rusya açısından jeopolitik önemini hafife almıştır. Batı'yı ekonomik gerileme ve Afganistan'daki Amerikan yenilgisi içinde gören Rusya, eski SSCB topraklarında Rus hegemonyasını yeniden kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Rusya, Batı'nın uyarısına rağmen Ukrayna'ya saldırmıştır. Bu nedenle bu makale, Rusya-Ukrayna savaşını sebepleri ve sonuçları açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Rusya-Ukrayna Savaşı, Jeopolitik, Nedenler, Etkiler, İnsani Yardım.*

* Received on: 12.04.2022

Accepted on: 14.05.2022

** Prof., e-mail: sertifdemir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8329-8735

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

INTRODUCTION

The peaceful period established by the so-called 'benign hegemony', the US, after the end of the Cold War, has been destabilized both by America and Russia. The Russian Federation (RF) has been trying to remake Russia global power like the heydays of the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR -Soviet Union). She has also desired to establish full control in newly independent states of the Soviet Union. For these purposes, she has been conducting overt invasions, destabilizing political stability, forcing to change governments etc., through her 'near abroad doctrine'.

Ukraine, as one of the successor states after the collapse of the USSR, has mostly avoided being a partner of any Russian politics, economics and security initiatives. Since her independence in 1991, Ukraine has mostly pursued foreign policy toward the US and the European Union (EU). On the contrary, RF hardly sees Ukraine as a separate and independent state, sees her as a part of Russia in terms of ethnics, historical and religious similarities and common culture. Since her independence, Ukraine has had problematic relations with Russia in terms of controlling nuclear weapons of the USSR, the status of Crimean Peninsula, the share of Black Sea fleet of Soviet Union, price of natural gas, Russian minorities living at the Eastern Ukraine, the status of naval ports at Sea of Azov etc. Following her independence, Ukraine experienced two popular uprisings, the 2004 Orange Revolution and the 2014 Revolution of Dignity which forced Moscow-led governments to be ousted.¹

¹ Please see the detail about the 2014 Russian-Ukrainian crisis in Sertif Demir, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", Hasret Çomak et al., der., *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta, İstanbul 2014.

Aftermath of the Euromaidan movement and the Revolution of Dignity in 2014, the pro-Russian government collapsed and pro-Western government came to power. Following this coup, Russia implemented a pre-planned occupation of Crimea in 2014 and triggered an uprising in Donbas in which the majority of people speak Russian. Those aggressive acts and the Crimean occupation by Russia has jeopardized the Ukrainian territorial integrity and the political union. Therefore, Ukrainians has urgently needed NATO protection. When Zelensky became president of Ukraine in 2019, he further developed relations with the US and NATO and requested a crucial NATO membership for Ukrainian independence. Besides, the US/NATO/EU have had some lessons learnt from the 2008 Georgia and 2014 Crimean crisis, and kept preparing Ukraine against any Russian aggression, training Ukrainian army, providing military support and strengthening its infrastructure.

Russia deployed around 100.000 forces along the Ukrainian border in May 2021, but she did not dare to occupy or attack Ukraine because of unfavorable situations. Additionally, she did not prepare a pre-war design or scheme. But Russia recommenced to deploy her army along the Ukrainian border in November 2021.² It deployed over 150.000 military force, weapon systems and capabilities along Ukrainian borders. At the same time, Russia began to conduct psychological campaigns tailored for war preparatory. Along with other pretext, Russia started to invade Ukraine on 24 February 2022, despite serious American warnings.

Given these explanations, this paper tries to analyze the in reasons of Russia-Ukraine War and its impacts in general perspective. For this study, a qualitative and narrative research methodology was preferred to employ via scholarly studies and newspapers.

2 Claire Mills, "Ukraine: Russia's "Red Line"", *Commons Library*, 940, 18 February 2022, p. 2.

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

THE DEVELOPMENTS/REASONS THAT LED TO RUSSIA-UKRAINE WAR

The peaceful period established by the so-called 'benign hegemony', the US, after the end of the Cold War, expected to live forever as asserted by American political scientist Fukuyama. It was anticipated that liberal-world order would prevail under American hegemony. Nevertheless, this presupposition has not actualized as America has herself disregarded presumptions of liberal and liberal institutionalism values and norms, through Iraqi Wars in 1993 and 2003, the Afghanistan occupation 2001-2021 and changing or destabilizing the internal politics of several countries via overt and covert operations, economic sanctions and isolation policies etc.

On the other hand, Moscow has been trying to remake Russia as global at the lands of the former USSR. To do this, she founded the Commonwealth of Independent States (CIS) instead of Soviet Union, ignited the frozen problems/conflicts between the old Soviet Republics, established The Collective Security Treaty Organization (CTSO) based on common security understanding, became founder of Shanghai Cooperation Organization³ with China to prevent the US' influence in the region and finally, seeded foundation The Eurasian Economic Union (EAEU). RF wants to sustain its hegemony at former Soviet Union lands through politics, economics and security pacts, agreements and collaboration. Besides, Russia wants to return pre-1997 when NATO expansion was actualized toward east and NATO and Russia signed a cooperation agreement.

3 Please see the detail about Shanghai Cooperation Organization in Sertif Demir, "Şanghay İşbirliği Örgütünün Evrimleşmesinin Analizi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Hasret Çomak-Caner Sancaktar, der., *Türk Dış Politikası*, Beta, İstanbul 2013; Sertif Demir-Ayca Eminoglu, "Küresel Rekabetin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 52, 2018, p. 115-142.

Ukraine, as a new state after the collapse of the USSR, has mostly avoided being a partner of any Russian politics, in economics and security perspectives. Instead she turned her face to the West, trying to access the membership of NATO and the EU to maintain her political and economic independence. But, RF never sees Ukraine as a separate and independent state, instead sees her a part of Russia in terms of ethics, historical and religious similarities and common culture. So, the reasons that led to war have grown slowly in the last thirty years.

Thus, the reasons that led to war can be categorized into four groups: strategic rivalry between the West (NATO, the US, the EU), geopolitical concerns, Putin's leadership role, and the disputes between Russia and Ukraine.

STRATEGIC RIVALRY BETWEEN RUSSIA AND THE WEST (NATO, THE US, THE EU)

The strategic rivalry during the Cold War between the Soviets and America/ NATO resulted in the collapse of the USSR and disband of Warsaw Pact. RF emerged as the main successor state following breakdown. Therefore, she sees herself as a historical heritor of the Tsarist Empire of 19th century and Soviet Union Empires of 20th century. Today's Russia deeply misses 'the old brilliant' days of the Soviet Union as it was considered one of the two big powers in the bipolar world. Thus, Putin claims the collapse of the Soviet Union as 'the biggest geopolitical catastrophe of the 20th century' in his many interviews and talking.

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

Following the collapse of the Soviet Union, Russia experienced a period of chaos, economic recession, internal separatist movements, widespread poorness while transforming herself from a 70-year-old communist rule to liberal capitalist system under the Yeltsin presidency. She was in a fragile situation to react to new political, security and military design in Europe.

With the disappearance of the Warsaw Pact and then the Soviet Union in 1991 it brought a significant change in the East-West balance.⁴ Emerging as sole superpower in 1990s, the US expanded its sphere of influence globally, reshaped European security architecture through enlarging NATO and limiting the influence of RF in the Eastern Europe. Moscow, in missing the good old days, has been trying to remake RF global power like the heydays of the former USSR. But, until the 2000s, Russia was relatively weak as she experienced a huge turmoil with the political transformation. And she had not well reacted to American's restructuring the European security structure and the EU's expansion toward the East, almost until 2007.

After the disbanding of the USSR, both Gorbachev and Yeltsin desired to be treated as an equal partner as was in the past. But, this was not actualized. Because, Russia almost lost half its population, a third of its territory, and its unified ideology and client states with the collapse of Soviet.⁵ She also did not display a robust reaction to NATO expansion, NATO operation in Balkans in 1990s and watched the Serbian breakaway in 1990s. All these demonstrated the existence of the geopolitical marginalization⁶ of Russia in global politics since 1991.

4 Ünal Çeviköz, "Rusya-Ukrayna Krizini Türkiye Çözebilir mi?", *Politik Yol*, <https://www.politikyol.com/ukrayna-krizi-ve-turkiye/>, (Date of Accession: 12.03.2022).

5 Peter Rutland, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine crisis", Agnieszka Pikulicka-Richard Sakwa, eds., *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations, Bristol 2015, p. 129-140.

6 Rutland, *op.cit.*, p. 129-140.

After Putin came to power in Russia in 2000, his priority was to put emphasis on economic and political problems within Russia and steps that would reinforce the internal integrity of the Russian Federation. Then, he started to attach more importance to foreign policy and security issues.⁷ Unfortunately, the West did not pay attention to the speech he made during the Munich Security Conference in 2007, giving the clear message that the former USSR territories are considered inviolable for Russia, by mentioning the concern about NATO's expansion towards the former USSR territory and especially mentioning Georgia and Ukraine.⁸

Overall, history, when examined well, is a very important source in terms of foretelling the arrival of certain events. Although the Cold War ended, the strategic rivalry between major powers has never ended. Russia, as the main successor state of the disbanded USRR, has never accepted the political and military changes that occurred at the expense of Russia after the 1990s. Although she lost its power in military and economic perspectives, she has never forgiven its major power role in the world. With the help of increasing energy prices, Russia revived in the 2000s economically and resurgent Russia sought to reposition herself an equal power of the US and reclaimed its heydays. This has been one of the presumptions that facilitated the Russian attack on Ukraine.

On the other hand, Russia, China, India and Brazil altogether formed the BRIC organization to protect their economic interests and expand their influence as well as create an economic power to compete with the US. It goes without saying that the Western economic superiority has been abating for the last two decades, the US's global political influence also diminishes through the years. Russia also wanted to utilize this weaning. Thus, America's global decline was likely to influence the

7 Çeviköz, *loc.cit.*

8 *Ibid.*

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

Russian's decision to attack Ukraine. She hypothetically pondered that America would hardly give a robust reaction or any military response to her Ukrainian occupation. But, although America did not respond with military actions, Russia encountered, so far, the heaviest economic, political, cultural sanctions that have ever never been implemented in the world.

Finally, Russia was likely to miscalculate the post-American defeat in Afghanistan. She probably thought America's reaction would be similar to Crimean crisis. It is true that the US can hardly conduct an overseas operation due to trauma that she lived in Afghanistan for a certain period in future. But, it is still the largest power in the world which portrays a global power projection. She is still the leader of liberal world and can deploy military capabilities to any point in the world in a shortly. She was also very successful in unifying the disorganized Western world against a potentially hostile country.

Overall, the global competition between the US and Russia has been a long struggle and resulted in the decline of Russia. Ukraine has become a new venue of global competition. Russian attack on Ukraine has resulted from the desire to gain 'renewed global power status' based on imperialistic motives.

GEOPOLITICAL CONCERNS OF RUSSIA

Russia's historical objective has been to assure her geopolitics concerns, such as accessing 'hot waters' referring to free access to open seas, avoiding direct neighboring with major powers referring to have a buffer zone between them, preventing middle or short range-range missiles from deploying in her neighboring countries with NATO and preventing Ukraine and Georgia from NATO membership. After the disbanding of the Soviet Union, Russia has put emphasis on the 'near abroad' policy which aims

at regaining control of old Soviet land.⁹ This means that Russia still sees those newly independent states of the old Soviet Union as her backyard and does not permit any third powers to create a sphere of influence in those countries.

In this perspective, Russia sees NATO expansion toward the east a major geopolitical concern for her national security. But, the political and military involvement in the NATO side have developed contrary to what Russia desired. Following the end of the Cold War, there were arguments about the future of NATO after the Warsaw Pact dissolved. The survivability of NATO was in danger as the main enemy disappeared. But, NATO quickly adapted itself to the new international conjuncture, widening threats to cover non-conventional such as political uncertainties, frozen conflicts, terrorism, energy security, cyber security, migration etc.¹⁰ But NATO also displayed itself as a 'security hope' for newly independent states gained their independence from the disbanded Soviet Union. First, NATO, led by the US administration, established a new organization called the North Atlantic Cooperation Council (NACC) to which all former Warsaw Pact countries embraced. Aftermath, NATO adopted and implemented an 'open door' policy to the newly independent countries after the Soviet Union. The new NATO initiative, announced in Brussels in 1994, was named the Partnership for Peace (PfP) and the NACC was replaced by this new concept and partnership relationship.¹¹ NATO major open door policy took place twice in 1999 and 2004, in 2009. Almost all Eastern European countries were included in NATO.¹²

9 Please see the detail about the Russian 'near abroad policy' in Sertif Demir-Mehmet Seyfettin Erol, "Rusya'nın Orta Asya Politikası", Sezgin Kaya, der., *Rusya Federasyonu Dış Politikası*, MKM Yayıncılık, Bursa 2013, p. 311-341.

10 Please see the detail about the NATO in Sertif Demir, 21. "Yüzyılda Barış ve Güvenliğin Tesisinde NATO'nun Rolü", *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 2016, p. 235-252.

11 Çeviköz, *loc.cit.*

12 Please see the detail about NATO's transformation in Sertif Demir, "Stratejik Konseptler ve NATO'nun Dönüşümü", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni NATO*, Barış Platin Publishing, Ankara 2012, p. 57-114.

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

Although Russia became a member of the NACC and then the PfP, it could not psychologically digest losing its status as a global superpower with the collapse of the Soviet Union. That is why he insisted on seeking equality with NATO. The result was the creation of the NATO-Russia Founding Act in 1997 and the Permanent Association Council established with it. Five years later, this structure was renamed the NATO-Russia Council in Rome.¹³ After the Russian occupation of Crimean Peninsula in 2014, NATO-Russia Council suspended and still is dysfunctional.

Russia opposed NATO enlargement, emphasizing that the Warsaw Pact had been disbanded. But, Russia thought that NATO's expansion referred to that NATO still perceives Russia as a potential enemy, despite the fact that the West says this was not the case. In order to give the assurance to Russia NATO provided special status with her.¹⁴ A Permanent Joint Council was established in Brussels In 1997 per the NATO-Russia Founding and the NATO-Russia Council was formed in the Rome summit in 2002.¹⁵ The NATO-Russia Founding Act is an important document which establishes a balance between NATO and Russia and aims to be one of the building blocks of the European security architecture.

It will never prevent NATO from recruiting new members. It notes the understanding that Russia will not have a veto power on this issue, even if a country wishes to become a member of NATO.¹⁶ However, Russia's acceptance and signing of this document was only possible with the aim and understanding of preventing NATO from posing a threat to its own security.¹⁷ Bear in mind that NATO-Russia Council suspended in 2014 owing to Russian aggression to Ukraine in 2014.

13 Çeviköz, *loc.cit.*

14 Rutland, *op. cit.*, p. 129-140.

15 Çeviköz, *loc.cit.*

16 Çeviköz, *loc.cit.*

17 Çeviköz, *loc.cit.*

Russia believes that the NATO expansion toward the East is an existential threat to its national security. Given these facts, Russia sees Ukraine as the buffer zone between the West and itself. After, NATO decision to provide a likely NATO membership with Georgia and Ukraine in the 2008 Bucharest Summit, Russia understood this step as an 'alarming' threat to its security. Russia has repeatedly declared her opposition to NATO enlargement since 1990s.¹⁸ She thought that *'the West had been moving into Russia's backyard and threatening its core strategic interests.'*¹⁹ Russia has clearly expressed that a likely NATO membership would lead to a conflict with NATO in future, fearing from NATO intervention in any dispute with Ukraine.

Russia has thought the unresolved Crimean and Donbas issues remained from 2014 will deter Ukraine from the desire of being NATO membership. Because she became successful in deterring Georgia. Russia took military action against Georgia in summer 2008, utilizing the pretext of protection of Abkhazia and Ossetia from Georgian attacks. Indeed, Georgia's dream of NATO membership has faded away and postponed it to an uncertain future.

On the contrary, after the 2014 Ukrainian crisis, Ukraine has become a new strategic venue for global competition between the West and Russia. Ukrainian desire for NATO membership has been incredibly inflamed and it was included in the constitution as provision. This meant Russia has not attained in deterring Ukraine from the desire of NATO membership.

On the other hand, *'the West's triple package of policies—NATO enlargement, EU expansion, and democracy promotion—added fuel to fire waiting to ignite.'*²⁰ Russia asserts these policies as threats to its national security, viewing authoritarian characteristics of its regime.

18 John Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault", *Foreign Affairs*, September/October 2014, p. 1.

19 *Ibid.*

20 *Ibid.*

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

However, NATO and American relations with Ukraine progressed. These close relations were also present in the past. For example, after the 'Orange revolution' took place in 2014 pro-Russian leadership was replaced with pro-Western government. Since 2004, RF utilized the political quagmire in Ukraine in 2014 as a pretext to occupy Crimean Peninsula and destabilize the Donbas Region of Ukraine. Ukraine became the primary front line between Russia and the West.

On the other hand, Moscow is looking for tangible guarantees from America/NATO that Ukraine will not be granted a NATO membership. Besides, she also requests no military power or infrastructure deployed in the Ukrainian lands.²¹ Therefore, on 17 December 2021, Russia declared her intention to sign a new security pact with the US and NATO, demanding no deployment forces and weapons to the countries granted NATO membership after May 1997. Reviewing the past, the Alliance had not intended to station significant combat forces in the new members lands which were either formerly members of the Warsaw pact or breakaway from the former Soviet Union until 2014.²² As for the Nuclear weapons policy the Alliance's policy was clear, it had '*no intention, no plan, and no reason*' to deploy nuclear weapons on the mentioned new members' territory.²³ Indeed, NATO, practically, had not deployed troops or equipment in new member states from 1997 to 2014²⁴, until Russian aggression in Crimea and the Eastern Ukraine.

Russia wanted to return the pre-1997 European political and security structure and to end further NATO expansion to prevent Georgia and Ukraine becoming NATO members. She also asserted that NATO expansion to East Europe was a violence of promised words and

21 Mills, *op. cit.*, p. 2.

22 Steven Pifer, "Russia's Draft Agreements with NATO and the United States: Intended for Rejection?", *Brookings*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/12/21/russias-draft-agreements-with-nato-and-the-united-states-intended-for-rejection/>, (Date of Accession: 12.03.2022).

23 *Ibid.*

24 *Ibid.*

assurances from James Baker, the US secretary of state, to the Soviet leader, Mikhail S. Gorbachev after German unification in 1989. According to RF, NATO's eastward expansion is a unilateral act threatening their security. For this purpose, RF sought legally binding agreement with the West/NATO/the US.²⁵ This means Russia wants no more confrontation with the West for NATO expansion toward Ukraine and Georgia. Russia also wanted to establish direct lines with NATO and revive NATO-Russia Council in its draft agreement. In fact, NATO has suggested to leave open dialogue channels such as relaunching NATO-Russia Council meetings, although RF suspended the relations with NATO in October 2021.²⁶

On the other hand, it seemed that Russia may desire the refusal of a draft treaty by the US and NATO which she might use as another pretext for military action against Ukraine. Because there were improper provisions in the two draft agreements, the Russian government quickly publicized them and finally the authoritative terms were used in draft agreements.²⁷ These unaccustomed wording and provisions in a treaty definitely require its rejection as done by the US and NATO.

NATO and the US did not accept such Moscow's enforcing demands as the Russian proposals were seen as unilateral dictates on Allied decision mechanisms and their willingness. Bear in mind that Although NATO still maintains an open door policy and has close cooperation with Ukraine and Georgia, it seems to have no intention of granting NATO membership to those countries in near future, considering the realpolitik of the region. But, despite no membership position, Ukraine received a huge amount of economic and military aid from the US, the EU and NATO after 2104. Western Allies did not want to face the similar Russian aggressions as were in the past. They, this time collectively, attempted to take the pain of not being able to prevent Russia's behavior in Georgia

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

in 2008 and in Ukraine and Crimea in 2014. In fact, the current level of war progress demonstrates that the West made Ukraine well prepared for the potential Russian aggression. Expectation was that the war would end shortly as the Ukrainian army would not resist Russian forces. On the contrary, all Ukraine from leadership to individuals have displayed a huge resolution to defend their country heroically. Bear in mind that major Western powers have enormously supported the Ukrainian army for military preparedness.²⁸

Furthermore, America signed a new defense cooperation agreement with Ukraine in November 2021²⁹ which led Russia to think over her security in under eminent threat. All these military aids, training military army, upgrading military infrastructure of Ukraine by the US annoyed Russia.

Overall, Russia contemplates Ukraine within her sphere of influence and has feared from her potential NATO or the European Union membership³⁰ which might lead to a likely conflict with NATO forces. This has been considered a major geopolitical concern for her survival.

THE PROTRACTED RUSSIA-UKRAINE DISPUTES

Since her independence, Ukraine has had problematic relations with Russia in terms of legitimacy of Ukrainian state, controlling nuclear weapons of the former USSR, the status of Crimean Peninsula, the share of Black Sea fleet, natural gas, Russian minorities living at the Eastern Ukraine, the status of naval ports at the Sea of Azov and her prospect for NATO and the EU membership.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Mearsheimer, *op. cit.*, p. 4.

³⁰ "An Analysis of the Russia/Ukraine Conflict", *HHS Cybersecurity Program*, <https://www.hhs.gov/sites/default/files/an-analysis-of-the-russia-ukraine-conflict.pdf>, (Date of Accession: 12.03.2022).

Key problem is that the nationalist elites of Russia hardly recognize Ukraine as an independent state. According to them, Ukraine was artificially created by Lenin, founder of the Soviet Union, for their participation to Communist union. Historically, a state called Ukraine never existed. This idea was also verbalized by Putin in a TV speech just one day before the Russian attack on Ukraine. Furthermore, Putin's Russia has hardly seen the newly established countries post-dissolution of the Soviet Union as independent formation. This mostly relates to Ukraine, Georgia or Moldova as those they are close Russian identity and remaining within her sphere of influence.³¹

Historically, Ukraine has become the lands of Slavic states. The first eastern Slavic state, Kyivan Rus, was established and enlarged in the 10th century in the present Ukrainian lands. Until Mongol invasion in 13th century, Kyivan Rus had become almost one of the powerful states in Europe. Indeed, the legacy of Kyivan Rus paved the way for further development of Ukrainian identity and culture at following ages.³² On contrary, Russia sees Kyivan Rus as its ancestor.

Therefore, Russia does not want to see Ukraine as a different nation, instead, asserts Ukraine was a theatrically created state. But the emerging Russian Empire occupied all Ukrainian lands from the late 18th century until 1917 Communist revolution. 'After Russia invaded Crimea and established its sovereignty in Ukraine, it put into effect the project of building a 'great Russian nation', which included Ukrainians and White Russians. Despite this project, Ukrainian intellectuals and political elites also focused on building a separate Ukrainian nation with its own history, language and culture'.³³

31 Sylwia Demedziuk, "The New Dimension of War-The Ukraine Conflict", *Security&Defence*, 1, 2017, p. 96-97.

32 "Summary of Ukrainian History (From Various Sources)", *Vanderbilt*, https://www.vanderbilt.edu/olli/class-materials/Summary_of_Ukrainian_history.pdf, (Date of Accession: 12.03.2022).

33 Celalettin Yavuz, "Soğuk Savaş'tan Sıcak Çatışmaya mı?", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/soguk-savastan-sicak-catismaya-mi-3729605>, (Date of Accession: 12.03.2022).

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

Although Ukraine remained independent for three years (1917-20) after the revolution,³⁴ the Red Army ended this state's existence as the Tsarist White Army stationed and used Ukrainian lands against the revolution. This status had continued until the disbanding of the USSR in 1991. Ukraine regained her independence which is currently problematic issue in the eyes of Putin.

Reviewing historical facts, there are some clues that prove the existence of Ukrainian identity. However, both Russian and Ukrainian are very similar nations in terms of history, culture, religion and ethnicity. Indeed, the defeat of Ottoman Armies by Russian Army in 1783 allowed the Russification of Crimean Peninsula.³⁵ This also facilitated the Russification of Ukrainian lands.

Other problematic issues are the prolonged conflicts in Donbas region and the status of Crimean Peninsula illegally invaded by Russia in 2014. Crimea strategically is very important for Russia and Ukraine. Historically, it was the home of Turkish originated people. However, after invasion by Tsarist armies in 1783, the Crimean Peninsula was Russified. There was a mass exodus or expulsion Tatar Turks living in Crimea for almost two centuries. They returned to Crimea after 1991 but they still have not been compensated for the losses of life and property.

Crimea was attached to Ukraine by Khrushchev in 1954 as a gift for the 300th anniversary of unification of Ukraine³⁶ with the Russian Empire. This annexation was reluctantly recognized as Ukraine was part of the Soviet. Bear in mind that Russia has dreamed of annexing Crimea since the disbanding of the Soviet. For example, the Russian Parliament Duma adopted a resolution outlining Sevastopol as Russian territory in

34 "Summary of Ukrainian...", *loc.cit.*

35 Anton Bebler, "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict", *Romanian Journal of European Affairs*, 15(1), 2015, p. 37.

36 Bebler, *op. cit.*, p. 37.

June 1993. Besides, Eurasian intellectuals and geo-strategists had been debating a likely disintegration of Ukraine and the absorption some parts of her by Russia.

After the dissolution, the Soviet nuclear weapon stocks in Ukraine were resolved with the US auspices. The deal in the 1994 Budapest Memorandum on Security Assurances between two countries was that Kyiv would hand over all former Soviet nuclear weapons stocked in Ukrainians territory to Russia, in return, Russia would recognize Ukraine's sovereignty and territorial integrity.³⁷ The US and United Kingdom also became signatures of this deal. That means the Putin's claims are baseless, considering the 1994 deal between two countries.

The Azov Sea in the peninsula provides safe haven with any fleet in Black Sea. Peninsula also has critical ports for trade and military purposes. Although the Black Sea Fleet was shared between Russia and Ukraine after the Soviet's breakaway, the use of Sevastopol naval base was resolved with the 1997 Treaty on friendship, cooperation and partnership between two countries. Ukraine accepted to give Sevastopol naval base for 20 year lease for the Russia's Black Sea Fleet.³⁸ But, for Russia it was very hard to accept such an agreement, as she thought of Crimea and Sevastopol within her sovereignty. The extremists in Russia requested the whole Peninsula instead of leasing.

Regarding Donbas region, it hosts heavily Russian-speaking people. Russia accused Ukraine to ban speaking Russian language where Russian majority live. Russia has dissatisfied with the such practices claiming such practices as human rights violation. Russia even put claim on Ukrainians employing 'neo-Nazi tactics' implemented by extreme rightist group in Ukraine. Bear in mind that at the Second World War, people living

³⁷ Rutland, *op. cit.*, p. 2.

³⁸ *Ibid.*

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

in western Ukraine were accused of collaborating with Nazis. Russia now uses the same arguments, reminding the memories of the Second World War.

The governments coming to powers in Ukraine have not pursued a balanced policy between the West and Russia. They fully supported either Russia or the West. There was no midcourse. After the Euromaidan movement and the Revolution of Dignity in 2014, the pro-Russian government collapsed and pro-Western government came to power. After the government changed in Ukraine, Russia implemented a pre-planned occupation of Crimea in 2014 and triggered an uprising in Donbas in which the majority of people speak Russian. Those aggressive acts and the Crimean occupation by Russia have jeopardized the Ukrainian territorial integrity and the political union.

Therefore, Ukrainians urgently needed NATO protection and the EU membership. When Zelensky became president of Ukraine in 2019, he further developed relations with the US and NATO and requested an urgent NATO membership for Ukrainian independence. Along with other pretext, Russia started to invade Ukraine on 24 February 2022.

Considering all above, Ukraine wants to integrate with the West independently with its own free will, and to become an EU member as well as to benefit from NATO's defense umbrella. Russia, on the other hand, is trying to become an imperial and global power and is trying to tear Ukraine apart piece by piece with the 'Gerasimov Doctrine'.³⁹

³⁹ Gerasimov doctrine is Russian new warfare doctrine which redefines the conflicts among states and sees military power equal with political, economic, informational humanitarian and other non-military activities. It was conceptualized by Russian Chief of staff, Valery Gerasimov in 2013. See for detailed information: Riana Teifukova-Mehmet Seyfettin Erol, "Russian Hybrid War: From Theory to Practice", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2017, p. 33-67; Yavuz, *loc. cit.*

PUTIN'S PERSONALITY AND DREAMS

The character, behaviors, education, gender and ideology of leaders are also scholarly scrutinized in international relations to explain struggles, wars and conflicts among nations. It goes without saying that the roles of Hitler and Mussolini cannot be ruled out in causing the Second World War and the death of millions of innocent people. Similarly, as for the Ukraine-Russian War, the role of Putin has never been disregarded.

Putin has been ruling Russia through an autocracy in which the decision making system is exercised via Putin and his close colleagues. Putin has overly criticized the Western type liberal democracy and deemed it as one that is unfit to Russia. He asserts that liberal democracy is a threat to Russian political people. In the last decade the world has been witnessing the increasing number of far right, nationalist, populist and autocratic leaders. Putin is a prominent example of all such leaders. As a powerful autocratic leader, gathering and exercising all authority, decided to conduct an operation to stop NATO expansion, disrupt Ukrainians' dream of NATO membership and finally resolve the Donbass and Crimea issue with a heavy blow for ever.

Although the West disregarded Russian geo-politic concern and Ukrainian President Zelensky relentlessly sought protection sanctuary via NATO and the EU as well as ignored the 'Russian phobia' of NATO expansion toward Ukraine. On the other hand, Russian leader Putin consciously chose the way of war. He tried to shape a suitable environment that can be an excuse for the final blow to Ukraine to resolve Donbass problem and the Crimean annexation forever. Since the establishment of internal political integrity through harsh measures, Putin has taken actions to regain geopolitical losses of the 1990s. These actions are as follows: not withdrawing its forces from Moldova per 2004 Istanbul OSCE

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

Summit, imposing economic sanction on Ukraine in return, 2004 'Orange Revolution', attacking and occupying Georgia 2008, establishing artificial states in occupied Georgian territory, invading Crimea and destabilizing Donbass.

Although Russia annexed Crimea, most of the world did not recognize this annexation, claiming it illegitimate. Although the 2014 and 2015 Minsk agreements were the base for to end conflict and attain a political solution in Donetsk and Luhansk, however, the agreements were mainly unimplemented by both sides.⁴⁰ Despite the Minsk Agreement to resolve problems in Donbass, the crisis never ended. Putin wanted to resolve these problems with a decisive whole or partial invasion. Because he thought Ukraine would not resist invasion and the West would not react to invasion as usual. But this was not the case. He miscalculated Ukrainian resistance to invasion, training level and war preparation of Ukrainian army and finally the unanticipated West support to Ukraine, before and during the war.

In summary, Putin's leadership characteristics have played an important role in taking the decision to attack Ukraine.

THE IMPACTS OF RUSSIA-UKRAINE WAR

The Russia-Ukraine war has unprecedented outcomes in terms of humanitarian tragedy. This war caused the death of many innocent people, the displacement of millions, the destruction of cities and individual properties. Over 4,5 million people⁴¹ have become refugees in neighboring and other countries including Turkey. The majority of those fleeing Ukraine are women and children. This is the fast growing humanitarian crisis that

⁴⁰ Mills, *op. cit.*, p. 6.

⁴¹ "Ukraine Refugee Situation", *United Nations*, <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>, (Date of Accession: 12.03.2022).

occurred after the Second World War. There is an urgent requirement for humanitarian aid operations both in the neighboring Ukraine and in Ukraine. All international aid organizations, non-governmental organizations, the UN, the EU and NATO need to coordinate humanitarian aid operations for all refugees and internally displaced people as well as for the ones remaining under the siege. Of course, this will ease the problems of people needing the humanitarian aid.

This war has drastically altered fundamental principles, norms, values that agreed at the peace period lived post-1990s. This war has also disrupted the belief of no more war at the European territory after the 1990s. Bear in mind it has been the first time a country uses force to change agreed borders of another country following the Second World War. Hence, the political and security architecture of Europe has deeply shaken and deepened fault lines between the West and Russia.

According to Mearsheimer, following the end of Cold War, most liberals in American administration preferred NATO expansion as they assessed that international politics were deeply transformed from the realist logic, being used to govern Europe, to liberal one.⁴² Hence, liberal logic would provide a new look at the European international politics. The allies in Europe willingly supported the discourse of American liberals, both stuck to the notion that geopolitics no longer mattered and that liberal order could maintain peace in Europe.⁴³

However, the West under-estimated the threat perception of Russia with the NATO expansion and the inclusion of all Eastern European states to the EU. As long as NATO expanded and the EU enlarged toward the East, Russia's geopolitics concern has deepened. This has reminded us of the term security dilemma conceptualized by American political scientist

⁴² Mearsheimer, *op. cit.*, p. 7.

⁴³ *Ibid.*

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

John Herz in 1950. As long as NATO expands to the East, Russia will feel insecure. In order to increase its security, it takes security measures which, in return, decrease the security of any country being candidate to NATO membership, notably Ukraine. Russia might imitate a war, countering further steps of rivals which might increase its insecurity. Russian logic of initiating a war lies at those concerns. Otherwise, Russia will confront with NATO in any crisis with Ukraine if she becomes a NATO member. Hence, the West underestimated the importance of Ukraine to Russia. Bear in mind that Moscow perceived the post-1990s world system as threats to its national interests.⁴⁴ Along with Putin's willingness to break the rules of the post-1990s,⁴⁵ Russia attacked Ukraine to decrease NATO's expansion to the East, thinking of protecting its national interest.

Indeed, the war has made us rethink the validity of international relations (IR) theories trying to explain the international politics among nations post-1990s. The common belief was that realist theory was unfit to describe the world around us after the end of the Cold War. Hence, realism remained weak to read the politics among nations. In fact, liberal its derivatives IR theories such as liberal institutionalism and dependence theories have assumed an explanatory role in articulating politics among nations. These theories have oriented to explain struggle among nations within liberal values, rule-based norms and institutions, Furthermore, dependency IR theory further put forward that economic dependency in our age would abate the war risks among nations. Similarly, commentary IR theories such as constructivism, normative, gender IR theories try to explain power struggle among nations through identity, norm, values and gender perspectives. These subjective values and norms seem to be vague and weak to express the Russian attacks. It is quite clear that

⁴⁴ Rutland, *op. cit.*, p. 66-88.

⁴⁵ *Ibid.*

Russia's geopolitical concern is the major force behind this attack. But, this war has indicated that geopolitics is the main dynamics to influence the states' behaviors. This means realpolitik and realism have returned.

Russia has miscalculated the West's reaction to the invasion of Ukraine. Moscow has not anticipated such wide and complex sanctions. Indeed, the West has, except for the use of military force, imposed unprecedented sanctions on every field. Because, the West anticipated a Russian attack and warned Putin that he would face unprecedented heavy economic sanctions. The West is likely to feel guilty for not taking enough measures to prevent the 2008 and the 2014 attacks. Therefore, almost all West are in a race to provide all kinds of aid to Ukraine. This indicates that the West has desired to extend the war and invasion to degrade Russian power and to deter it from any likely aggressive act in future.⁴⁶

Europe has entered a new international politic that foresees the power projections in maintaining peace and security in the Continent, after the Russia-Ukraine war. Therefore, Germany has declared to allocate a 100-billion-euro budget for modernization of its military capabilities. The war will also implicate Russian-American relations concerning not only in Europe but also in other parts of the world.

Last but not least, the West has implemented a wide variety of economic sanctions on Russia that has never applied to any country before. There is huge frustration across the world against Russia for attempting such an invasion and death of many innocent people for nothing. Russia has been isolated from the West because of heavy sanctions. It is very sure that the world will never be the same when the war ends.

46 Celalettin Yavuz, "Rusya Ukrayna Barışı Yakın mı?", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/rusya-ukrayna-barisi-yakin-mi-3794331>, (Date of Accession: 12.04.2022).

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

On the other hand, although Turkey is in the Western bloc and a NATO member, it did not participate in any economic sanctions on Russia. Therefore, it has acted as a mediator between two warring states and hosted meetings of both parties in Turkey to achieve a ceasefire. It is quite a good logic for Turkey not to give full support to any warring party as Turkey is and will be the lasting neighbor of both. Additionally, Turkey has potential risks of confrontation with Russia in conflicts in Libya, Syria and the Nagorno-Karabakh. Therefore, Turkey must act carefully in ongoing war, considering both the necessities of NATO membership and potential risks of neighboring warring states.

CONCLUSION

Overall, the Russia-Ukraine war has brought a deep change to international politics in Europe. This war has drastically altered fundamental principles, norms, values that agreed at the peace period lived post-1990s. This war has also disrupted the belief of no more war in European territory after the 1990s. The Russia-Ukraine war has unprecedented outcomes in terms of humanitarian tragedy since the Second World war, causing death and displacement of countless innocent people, the destruction of cities and individual properties. Over 4,5 million people have become refugees in neighboring and other countries including Turkey. Ukrainian infrastructure has been degraded day by day by Russian attacks.

Russia deems Ukraine within its influence of domain and has become annoyed at the Ukraine's nearness with America/NATO/EU and a likely NATO and EU memberships.⁴⁷ Hence, it started a war to deter NATO's further expansion to include Ukraine, to annex the Donbas region to Russia as well to secure Crimean invasion forever. Putin used the pretext of protecting people subjected to annihilation in Donbas as well as the

⁴⁷ "An Analysis of...", *loc.cit.*

“demilitarization and de-Nazification” of Ukraine.⁴⁸ Indeed, the West underestimated the geopolitical importance of Ukraine for Russia. They hardly regarded Russian opposition to NATO expansion, the EU enlargement and promotion of democracy activities in the so called Russian sphere of influence.

The current progress of war has displayed the Ukrainian resistance and determination to defend their country, therefore, the Russian occupation has hardly gained any physical territory so far. The West has determined to strengthen Ukrainian defence capacity, which might trigger military confrontation with Russia.⁴⁹ Currently, possessing nuclear weapons by Russia and America has discouraged any escalation and confrontation between the West and Russia.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Tyson Wetzel-Barry Pavel, “What Are the Risks And Benefits Of Us/NATO Military Options In Ukraine?”, *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/the-big-story/what-are-the-risks-and-benefits-of-us-nato-military-options-in-ukraine-our-strategic-risk-calculator-has-answers/>, (Date of Accession: 12.03.2022).

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

REFERENCES

"An Analysis of the Russia/Ukraine Conflict", *HHS Cybersecurity Program*, <https://www.hhs.gov/sites/default/files/an-analysis-of-the-russia-ukraine-conflict.pdf>, (Date of Accession: 01.04.2022).

"Summary of Ukrainian History (From Various Sources)", *Vanderbilt*, https://www.vanderbilt.edu/olli/class-materials/Summary_of_Ukrainian_history.pdf, (Accessed: 05 April 2022).

"Ukraine Refugee Situations", *United Nations*, <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>, (Date of Accession: 12.04.2022).

BEBLER, Anton, "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict", *Romanian Journal of European Affairs*, 15(1), 2015, p. 35-54.

ÇEVİKÖZ, Ünal, "Rusya-Ukrayna Krizini Türkiye Çözebilir mi?", *Politik Yol*, <https://www.politikyol.com/ukrayna-krizi-ve-turkiye/>, (Date of Accession: 12.04.2022).

DEMEDZIUK, Sylwia, "The New Dimension of War-The Ukraine Conflict", *Security&Defence*, 1, 2017, p. 91-109.

DEMİR, Sertif, "21. Yüzyılda Barış ve Güvenliğin Tesisinde NATO'nun Rolü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9(18), 2016, p. 235-252.

DEMİR, Sertif, "Şanghay İşbirliği Örgütünün Evrimleşmesinin Analizi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Hasret Comak-Caner Sancaktar der., *Türk Dış Politikası*, Beta, İstanbul 2013.

DEMİR, Sertif, "Stratejik Konseptler ve NATO'nun Dönüşümü", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Sıcak Barışın Soğuk Örgütü: Yeni NATO*, Barış, Ankara 2012, p. 57-114.

DEMİR, Sertif, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", Hasret Comak et al., der., *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta, İstanbul 2014, p. 169-190.

DEMİR, Sertif-Ayca Eminoglu, "Küresel Rekabetin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 2018, p.115-142.

DEMİR, Sertif-Mehmet Seyfettin Erol, "Rusya'nın Orta Asya Politikası", Sezgin Kaya, der., *Rusya Federasyonu Dış Politikası*, MKM Yayıncılık, Bursa 2013, p. 311-341.

MEARSHEIMER, John, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault", *Foreign Affairs*, September/October 2014, p. 1-12.

MILLS, Claire, "Ukraine: Russia's "Red Line", *Commons Library*, 18 February 2022, commonslibrary.parliament.uk, (Date of Accession: 10.03.2022).

PIFER, Steven, "Russia's Draft Agreements with NATO and the United States: Intended for Rejection?", *Brookings*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/12/21/russias-draft-agreements-with-nato-and-the-united-states-intended-for-rejection/>, (Date of Accession: 05.03.2022).

RUTLAND, Peter, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", Agnieszka Pikulicka-Richard Sakwa, eds., *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, E-International Relations, Bristol 2015, p. 129-140.

TEIFUKOVA, Riana-Mehmet Seyfettin Erol, "Russian Hybrid War: From Theory to Practice", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2017, p. 33-67.

THE 2022 RUSSIA-UKRAINE WAR: REASONS AND IMPACTS

WETZEL, Tyson-Barry Pavel, "What Are the Risks And Benefits Of Us/ NATO Military Options In Ukraine?", *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/the-big-story/what-are-the-risks-and-benefits-of-us-nato-military-options-in-ukraine-our-strategic-risk-calculat>, (Date of Accession: 02.04.2022).

YAVUZ, Celalettin, "Rusya Ukrayna Barışı Yakın mı?", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/rusya-ukrayna-barisi-yakin-mi-3794331>, (Date of Accession: 12.04.2022).

YAVUZ, Celalettin, "Soğuk Savaş'tan Sıcak Çatışmaya mı?", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/soguk-savastan-sicak-catismaya-mi-3729605>, (Date of Accession: 12.04.2022).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ*

China's String of Pearls Strategy

Mehmet Seyfettin EROL**
Mustafa Cem KOYUNCU***

Öz

Küresel sistem, Amerika Birleşik Devletleri'nin görece gücünün azalmasına paralel olarak yeni güçlerin doğuşuna ve jeopolitik rekabetin artmasına şahit olmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, 1980'li yıllardan itibaren başlattığı ekonomik açılım politikasıyla önce ekonomik sonra siyasi ve askeri bir güç olmuştur. Bu makalenin amacı, Pekin'in gücünün devamını sağlayan unsurların başında gelen enerji ve ticaret güvenliğini sağlamak için başlattığı Deniz İpek Yolu Girişimi ya da diğer adıyla İnci Dizisi Stratejisi'nin hedefini ortaya koymaktır. Mevzubahis girişim, ABD ve Hindistan gibi Çin'e rakip olan devletlerin Hint Okyanusu'nda bulunan dar boğazlar üzerindeki kontrolünü bypass etmek ve alternatif rotalar ulaştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, İnci Dizisi Stratejisi, Hint Okyanusu, Jeopolitik.

Abstract

The global system has been witnessing the emergence of new powers and an increase in geopolitical competition in parallel with the slight decline of the influence of the United States. China has become an economic and then a political and military power with its economic opening policy that started in the 1980s. The focus of this article is to reveal the aim of Beijing's Maritime Silk Road Initiative, also known as the String of Pearls Strategy, launched to secure energy and trade security, which is one of the pillars ensuring its power. This initiative targets to provide alternate routes to bottlenecks in the Indian Ocean, bypassing states such as the United States and India which are competitors of China.

Keywords: US, China, String of Pearls Strategy, Indian Ocean, Geopolitics.

* **Makale Geliş Tarihi:** 14.05.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 21.05.2022

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8358-7326.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Bölümü Bölge Çalışmaları, e-posta: cemkoyuncu90@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3325-6232.

GİRİŞ

21. yüzyılda tek kutuplu küresel sistemi değiştirmek ve çok kutuplu yapıya çevirmek için gösterilen çabaların hiçbiri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin gösterdiği başarı kadar etki bırakmamıştır. 1949 yılında, milliyetçi Çinlilerle gerçekleşen iç savaşın kazananı olan Mao Zedong önderliğinde kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, utanç yüzyılı şeklinde adlandırılan dönemi arkasında bırakmış ve günümüze kadar geçen süreçte önemli bir ilerleme kaydetmiştir.

Söz konusu ilerleyişin en önemli aşamalarından olan ekonomik ve kültürel reformlar, Mao'nun ölümünden sonra yönetime gelen Deng Şioping tarafından başlatılmıştır. 1978 yılında Çin Komünist Partisi (ÇKP) 11. Merkez Komitesi Oturumu'nda açıklanan dışa açılma politikası,¹ günümüzde Pekin'in ekonomik, kültürel ve askeri alanda elde ettiği başarıların temelini oluşturmuştur. Uzun yıllar ekonomide çift haneli büyüme rakamları yakalayan Çin, bu dönemde Batı'yla işbirliğinin meyvelerini toplamış, Atlantik merkezli ekonomik sistemin içine entegre olmuş ve ucuz iş gücü sayesinde yabancı sermayeyi ülkesine çekmeyi başarmıştır. Birçok küresel şirketin yatırım yapması, yeni fabrikalar açması ve tedarik zinciri merkezlerinin Çin'e taşınması zamanla Çin'in, "Dünya'nın Fabrikası"² olarak anılmasına yol açmıştır.

Şioping'in Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefiklerinin kurduğu küresel sisteme karşı izlediği "düşük profilli siyaset",³ Batı'yla rekabet yerine uyumla çalışmayı amaçlamıştır. Bu strateji sayesinde Pekin, ABD'yle girilecek bir jeopolitik mücadelenin olumsuz sonuçlarını uzun süre ertelemiştir.

1 "Third Plenary Session of 11th Central Committee of CPC Held in 1978", *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2008-10/29/content_7169033.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

2 Kevin Honglin Zhang, "Introduction," *China as the World Factory*, Kevin Honglin Zhang, der., Routledge, New York 2006, s. 1.

3 Xuetong Yan, "From Keeping A Low Profile to Striving for Achievement", *The Chinese Journal of International Politics*, 7(2), 2014, s. 153.

Rekabet yerine işbirliğini seçen Pekin, ekonomik kalkınmasına odaklanmış ve 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılmasıyla birlikte küresel ekonomik sisteme tam anlamıyla entegre olmuştur.⁴

2012 yılında göreve gelen Şi Jinping, Çin'in ekonomik başarısını bir üst seviyeye çıkartacak stratejiler izlemiş ve dış politikada daha proaktif bir tutum benimsemiştir. Özellikle 2013 yılında duyurulan Kuşak-Yol Projesi ve eş zamanlı olarak Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kurulması, yeni bir uluslararası sistem talebinin ilk adımları olarak değerlendirilmiştir. 2008 yılındaki küresel ekonomik krizin finans sistemini derinden etkilemesi ve ABD ve Avrupa'nın gücünü sarsması, Şi tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. 2013 yılından itibaren selefleri tarafından izlenen "niyetini gizle" politikası Şi tarafından "Çin Rüyası"nı gerçekleştirmek amacıyla değiştirilmiştir.⁵ Bu kapsamda Şi, 2013 yılında gerçekleştirdiği Nur-Sultan (o dönemki ismiyle Astana) ziyaretiyle Kuşak-Yol Projesi'ni açıklamıştır.⁶ Söz konusu proje, Pekin yönetiminin küresel hırslarını yansıtmaya ve dolayısıyla gizlememesi bakımından bir milattır.

Çin'in ekonomik kalkınmasını inşa ettiği iki vazgeçilmez unsur olan ihracat temelli büyüme ve enerji arzının güvenliği, giderek milli çıkarlarının ana nüvesini oluşturmuştur. Bu sebeple hem küresel ticaretin hem de enerji yollarının geçtiği en önemli alan olan denizler ve okyanuslar, Pekin'in bu alanlar üzerindeki varlığını arttırmasını ve yeni stratejiler üretmesini elzem kılmıştır. 2015 yılında yayınlanan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun Ortak İnşasına İlişkin Vizyon ve Eylemler"⁷

4 Frank Fuller vd., "China's Accession to the World Trade Organization: What Is at Stake for Agricultural Markets?", *Applied Economic Perspectives and Policy*, 25(2), 2003, s. 4.

5 "What Does Xi Jinping's China Dream Mean?", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22726375>, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

6 Kadir Ertaç Çelik-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2018, s. 45.

7 "Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road", *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1249618.shtml, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

başlıklı ve “Kuşak-Yol Projesi Kapsamında Denizcilik İşbirliği Vizyonu”⁸ strateji belgeleri, mevzubahis amaç doğrultusunda açıklanmıştır. Denizler üzerinde işbirliğini amaçlayan, refah ve kalkınmanın artmasını hedefleyen bu stratejilerin ana hedefiyse deniz ulaşım koridorlarında etkin olmak ve enerji ve ticaret akışının sektöre uğramamasını sağlamaktır.

Çin'in doğu kıyılarından Hint Okyanusu'na, oradan Afrika'nın doğu sahillerine ve Süveyş üzerinden Avrupa'ya uzanan deniz hattı, günümüzde küresel hakimiyet mücadelesinin ana coğrafyasını oluşturmaktadır. Şüphesiz bu coğrafya üzerinde gelişen her olay en çok Çin'i ilgilendirmektedir. Zira söz konusu bölge, uluslararası sistemde Çin'in gücünü sağlayan ana rotadır. Buna karşılık Çin, denizler üzerinde istediği kontrolü henüz sağlayamamış ve güvenlik endişesi taşıyan bir ülke konumundadır. 18.000 km²'lik sahil şeridinde, bu hat üzerinden Sarı, Doğu Çin ve Güney Çin Denizleri'ne açılma imkânı olmasına rağmen Pekin, kendisini ABD'nin kurmuş olduğu ittifak sisteminin güvenlik mimarisiyle çevrelenmiş hissetmektedir.⁹ Ayrıca denizler üzerinden; Japonya, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Vietnam, Endonezya, Singapur, Brunei ve Kuzey Kore'yle komşu olan Çin'in bahsi geçen ülkelerin bir kısmıyla deniz yetki alanları üzerinde birtakım anlaşmazlıkları bulunmaktadır.

Çin'in uluslararası pazarlara ve enerji kaynaklarına bağımlılığı arttıkça, Çin'i bu rotalara bağlayan deniz geçiş noktalarına erişiminin korunması giderek daha önemli hale gelmektedir. Özellikle de bu rotaların tam merkezinde yer alan ve Basra Körfezi, Afrika ve Avrupa'ya açılan kapı olarak görülen Hint Okyanusu'nun güvenliği, Pekin'in süper güç olma yolundaki en önemli önceliklerinden biri olarak görülmektedir.

8 “Vision for Maritime Cooperation Under the Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/20/c_136380414.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

9 David F. Gordon vd., “Beyond the Myths-Towards a Realistic Assessment of China's Belt and Road Initiative: The Security Dimension”, *The International Institute for Strategic Studies*, London 2020, s. 13.

Mevzubahis güvenliği sağlamanın en etkin yolu ise güçlü bir donanma ve deniz üslerinden geçmektedir. ABD’li akademisyen Hans Morgenthau, donanmaların yüksek derecede hareket kabiliyetine sahip olduğuna ve bu sayede bir devletin gücünü, bayrağını ve prestijini dünyanın her köşesinde ifade edilebileceğine dikkat çekmiştir. Aynı fikri savunan ve ABD’nin deniz gücünün ve stratejisinin oluşmasındaki en önemli aktörlerden sayılan Alfred Thayer Mahan, deniz gücü ile büyük güç statüsü arasındaki bağlantının önemini yazdığı eserlerde vurgulamış ve uzun mesafelerdeki bölgelere ulaşmak için lojistik istasyonlarına ve donanmalara duyulan ihtiyacı belirtmiştir. Donanma gücünün öneminin gerekliliğini bilen Pekin, 1990’lı yıllardan itibaren artan gücüne paralel olarak donanmasını da sayıca arttırıp modernleştirme politikasını izlemiştir.

2012 senesinin Kasım ayında, dönemin Çin Devlet Başkanı Hu Jintao’nun ÇKP’nin 18. Kongresi’nde sunduğu çalışma raporunda Pekin’in hedefleri; güçlü ve büyük bir deniz gücü olmak, deniz kaynaklarının kullanma kapasitesini arttırmak, deniz ekolojisini korumak, denizcilik haklarını ve çıkarlarını kararlılıkla korumak şeklinde sıralanmıştır.¹⁰ 2013 yılında yayınlanan Savunma Belgesi’nde (Beyaz Kitap), bahsi geçen hususlar vurgulanmış ve deniz gücü olma gerekliliğinin altı çizilmiştir.¹¹ 2015 yılında açıklanan Savunma Belgesi ise Çin’in günümüz deniz stratejisinin kaynağını oluşturan temel belgelerden biri olarak bilinmektedir. Belgede şu ifade yer almaktadır:¹²

10 “Full Text of Hu Jintao’s Report at the 18th Party Congress”, *Xinhua*, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//eng/zt/18th_CPC_National_Congress_Eng/t992917.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

11 “The Diversified Employment of China’s Armed Forces”, *Information Office of the State Council The People’s Republic of China*, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).

12 “China’s Military Strategy”, *Information Office of the State Council The People’s Republic of China*, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

“Çin, ulusal güvenlik ve sosyal istikrar açısından birçok tehditle karşı karşıyadır. Çin'in ulusal çıkarlarının büyümesiyle birlikte ulusal güvenliği; uluslararası ve bölgesel kargaşa, terörizm, korsan faaliyetler, doğal afetler, stratejik deniz rotaları ve denizaşırı çıkarların güvenliğine karşı daha savunmasız hale gelmektedir.”

Küresel sistem içinde artan gücü, ekonomik çıkarları ve büyük güç rekabeti içine girmesiyle Çin, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunu Projesi altında; ticari ve askeri limanlar, altyapı projeleri ve üretim ve dağıtım ağları oluşturmak istemektedir. Çin'in bu niyetleri, başta ABD olmak üzere Hint-Pasifik hattında bulunan; Hindistan, Japonya ve Avustralya gibi ülkeler tarafından farklı algılanmakta ve bir meydan okuma şeklinde yorumlanmaktadır. Çin'in attığı bu adımlar, söz konusu devletler tarafından “İnci Dizileri Stratejisi” ya da “İnci Taneleri Stratejisi” olarak adlandırılmaktadır. İki tarafın söylemlerinin arasındaki fark; Çin, ekonomik kalkınma ve işbirliği söylemini vurgulamak için 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunu Projesi söylemini kullanırken; İnci Dizisi Stratejisi, Batı literatüründe, Pekin'in Hint Okyanusu üzerinde yeni bir güvenlik mimarisi oluşturma ve bölgeyi askerileştirme politikasının vurgulanması şeklinde geçmektedir.

Coğrafi olarak Avrasya kıtasının Hint Okyanusu'na çok fazla çıkışı olmadığını vurgulayan David Brewster, Çin tarafından uygulanan stratejiyi, Hint Okyanusu ve Avrasya kıtası arasında köprü görevi görecektik stratejik noktalar yaratmak olarak değerlendirmektedir.¹³ Benjamin Barton Pekin'in girişimini, altyapı yatırımları vaadiyle diplomatik bir çaba ve bu sayede deniz hattında bulunan kritik geçiş noktaları üzerinde ileriye dönük askeri bir denetim kurmak olarak görürken; söz konusu durumun düşük ihtimalli bir senaryo olduğunun ve jeopolitik riskin abartıldığının altını çizmiştir.¹⁴

13 David Brewster, “Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China's New Pathways in the Indian Ocean”, *Geopolitics*, 22(2), 2017) s. 270.

14 Benjamin Barton, “Leveraging the “String of Pearls” for Strategic Gains? An Assessment of the Maritime Silk Road Initiative's (MSRI) Economic/Security Nexus in the Indian Ocean Region (IOR).” *Asian Security*, 17(2), 2021, s. 217.

Jean-Marc ve Colin tarafından yazılan ortak makaleye göre Deniz İpek Yolu Girişimi, hem siyasi hem de ekonomik hedefleri olan jeopolitik bir konuşlanmayı içermektedir.

Xinming Sui, Çin'in Hint Okyanusu'na doğru uzanan genişlemesini; ihracata dayalı ticaret ve yatırım merkezli bir büyüme stratejisi izleyen Pekin'in, enerjiye ve daha fazla dış pazara bağımlı olması bu sebeple ticaret hattını garantiye alma çabası olarak açıklamaktadır.¹⁵ Çin'in bölgede yönelik izlediği stratejiyi Kuzey Hint Okyanusu'nda başta Pakistan olmak üzere Bangladeş, Myanmar ve Nepal gibi Güney Asya devletlerini kullanarak Hindistan'ı dengeleme ve bölgeye hapsetme olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur.¹⁶

İNCİ DİZİLERİ STRATEJİSİ

"İnci Dizileri" ifadesi, ilk olarak 2005 yılında savunma şirketi olan Booz Allen Hamilton tarafından dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e verilen "Asya'da Enerjinin Geleceği" başlıklı bir raporda kullanılmıştır.¹⁷ Çin'in Ortadoğu'dan Güney Çin Denizi'ne uzanan bir askeri ve ticari üsler kurma stratejisi benimsediğini iddia eden rapor, kamuoyuyla paylaşılmamıştır.

Mevzubahis strateji, Çin'in Hint Okyanusu'ndaki ekonomik, askeri, diplomatik ve siyasi nüfuzunu artırmaya odaklanmakta ve bu zincirdeki veya dizideki her inci, Çin'in Hint-Pasifik boyunca güvence altına almaya çalıştığı bir güç alanını simgelemektedir. Pekin, söz konusu stratejiyi izleyerek; donanmasına ve ticari filolarına ev sahipliği yapacak, ikmal operasyonları gerçekleştirecek ve coğrafi avantaj elde edecek doğal ya

15 Xinmin, Sui, "China's Strategy towards South Asia in the Context of the Maritime silk Road Initiative." *China's Maritime Silk Road Initiative and South Asia*, Palgrave, Singapore 2018, s. 86.

16 Mohan, Surinder-Josukutty C. Abraham, "Shaping the Regional and Maritime Battlefield? The Sino-Indian Strategic Competition in South Asia and Adjoining Waters", *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 16(1), 2020, s. 83.

17 "China Builds up Strategic Sea Lanes", *The Washington Times*, <https://www.washingtontimes.com/news/2005/jan/17/20050117-115550-1929r/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

da yapay limanlar kuracaktır. Bu sayede Çin, küresel ticaret sisteminin ve askeri çevrelemenin en önemli oyun alanı olan denizlerde gücünü arttıracaktır.

Coğrafi olarak dünyanın en büyük ülkelerinden biri olan Çin'in önemli uzunlukta hem kara hem de deniz sınırı vardır. Batısında ve kuzeyindeki kara sınırları, yıllar içinde iyi komşuluk çerçevesinde atılan adımlar ve ayrılıkçı bölgelerin dizginlenmesi neticesinde daha güvenlidir. Batı sınırında olan ve Pekin'i rakip ya da düşman olarak görmeyen komşu ülkeler, Çin'i karadan gelebilecek saldırılara karşı güvenceye almıştır. Lakin denizlerin olduğu doğu sınırlarına bakıldığında, Çin açısından bazı sorunların olduğu görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin kontrolünde olan ve bir dönem "ABD Gölü"¹⁸ olarak adlandırılan Pasifik Okyanusu hem ABD hem de Avustralya, Japonya gibi Atlantik ittifakı içinde olan ülkelerin donanmalarına ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca her ne kadar Çin, ABD'den uzak bir coğrafya olarak görülse de Guam gibi adaların varlığı, Washington yönetiminin coğrafi ve savunma gücünü arttırmaktadır. Zira ABD, söz konusu Ada'da önemli bir donanma ve hava gücüne sahiptir.¹⁹ Bunların yanında bölge tartışmalı sulara da ev sahipliği yapmaktadır.

Çin'in 9 Çizgi Hattı Stratejisi bağlamında uyguladığı politikalar neticesinde Güney Çin Denizi, mevcut konjonktürde çatışma riskinin en yüksek olduğu sular olarak görülmektedir. Tayvan ve Tayvan Boğazı, Çin açısından politik bir gerilim olduğu kadar güvenlik sorunları teşkil eden bir bölge olarak görülmektedir. Çin'in enerji ve mal ticaretinin büyük ölçüde geçtiği Malakka Boğazı da ABD Donanması'nın abluka tehdidi altındadır. Çin'in gücünün devam etmesi için hayati derece de önemli olan enerji ve

18 Eleanor Lattimore, "Pacific Ocean or American Lake?", *Far Eastern Survey*, 14(22), 1945, s. 313

19 Mustafa Cem Koyuncu, "Guam: Mızrağın Ucu", *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/guam-mizragin-ucu/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

mal ticareti büyük ölçüde söz konusu sorunlu alanlardan geçmektedir. Hint Okyanusu'na uzanan hatta da Hindistan'ın donanması ve coğrafi avantajı Çin'i karşılamaktadır. Bu sebeple Pekin, mevcut güç dengesinin yarattığı statükoyu değiştirmek için her geçen gün askeri harcamalarını arttırmakta, bölge ülkelerine yönelik yeni altyapı yatırımları planlamakta ve ucuz krediler sağlamaktadır.

Çin tarafından 2019 yılında yayınlanan Savunma Raporu'nda uzak denizlerde görevler gerçekleştirebilecek güçlü ve modernize edilmiş bir deniz kuvveti inşa etme ve Çin'in denizaşırı haklarının korunmasını içeren bir bölüm dikkat çekmektedir.²⁰ Bahse konu olan hedef doğrultusunda Çin, 2021 yılında 2020'de harcanan 183,5 milyar dolara oranla yüzde 6,8 artışla 209,2 milyar dolarlık bir yıllık savunma bütçesi açıklamıştır.²¹ Lakin söz konusu rakamın daha fazla olduğu birçok kuruluş tarafından tahmin edilmektedir.²² Çin'in ticari çıkarlarını güvenceye almak için göstermiş olduğu çabaların ve İnci Dizileri Stratejisinin uygulanmasında ön plana çıkan alan, Hint Okyanusu olmuştur. Zira daha uzak bir coğrafya olan Hint Okyanusu, Çin açısından önemli zayıflıklar içermektedir. Bu durumun başlıca nedeni savunma kapasitesidir. Çin Donanması, kendi karasularında konuşlandığı hava savunma sistemleri ve savaş uçaklarının koruması altında faaliyet gösterme avantajına sahiptir. Ayrıca yakın çevresinde bulunan denizaltıları ve deniz devriye uçaklarıyla potansiyel bir saldırıya karşı kendisini savuna kabiliyetine sahiptir.

Hint Okyanusu söz konusu olduğunda Çin, askeri yeteneklerinin birçoğuna sahip değildir ve olası bir saldırıda total ördek konumundadır. 2049 yılında küresel hegemon devlet olma hedefine sahip Pekin'in

20 "China's National Defense in the New Era", *The State Council Information Office of the People's Republic of China*, Foreign Languages Press Co. Ltd., Beijing 2014, s. 14-15.

21 Matthew Funaiolo-Brian Hart, "Understanding China's 2021 Defense Budget", *CSIS*, <https://www.csis.org/analysis/understanding-chinas-2021-defense-budget>, (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

22 "The Military Balance 2022", *International Institute for Strategic Studies*, Routledge, Abingdon 2022, s. 233.

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

başarması gereken en önemli hedef, Hint Okyanusu üzerindeki kırılğan gücünü sağlam temeller üzerine inşa edip, güç dengesini kendi lehine değiştirmesidir.

HİNT OKYANUSU'NUN ÖNEMİ

15. yüzyılın en önemli denizcilerinden sayılan ve Portekiz'in Hint Okyanusu üzerinde kurduğu hakimiyetin baş mimarı olan donanma komutanı Afonso de Albuquerque, Hint Okyanusu'ndaki stratejik geçiş noktalarının önemini ilk kavrayan kişilerdendir. Hint Okyanusu'nu Portekiz'in münhasır ekonomik bölgesi ya da bir başka deyişle kapalı bir denize çevirmek için uyguladığı dar geçit stratejisini, zamanın küresel aktörleri Hollanda ve İngiltere gibi ülkeler de kullanmış olup; II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin ve günümüzde Çin'in denizler üzerinde geliştirdiği stratejileri etkilemiştir.²³

Hint Okyanusu'nun geçmişten günümüze kadar ticaretin, güvenliğin ve jeopolitik çekişmenin merkezinde yer almasının en önemli nedenlerinden biri coğrafyadır. Hint Okyanusu'nun kuzeyine yoğunlaşan hareketlilik, dünyadaki en önemli deniz geçiş noktalarından sayılan Malakka Boğazı, Hürmüz Boğazı, Babülmendep Boğazı, Andaman Denizi, Bengal Körfezi ve Mozambik Kanalı'ndan geçmektedir. Deniz yollarında bulunan az sayıdaki boğazların yanı sıra Hint Okyanusu'na paralel uzanan sıradağlar ve geniş çöller gibi doğal koşullar, karadan da Hint Okyanusu'na ulaşımı coğrafi açıdan zorlu kılmaktadır. Bu sebeple tarihte kara güçlerinin Hint Okyanusu'na hakimiyet girişimleri başarısız olmuştur. Buna karşılık deniz gücü olarak bilinen ülkeler ise Hint Okyanusu'nda hakimiyet kurmayı başarmıştır.

Günümüzde gerek tankerlerle taşınan hidrokarbonların gerekse gemilerle taşınan ticari malların geçtiği yolların merkezinde olan Hint Okyanusu, mevcut küresel sistemde yoğunlaşan büyük güç rekabetinin

23 David Brewster, "The MSRI and the Evolving Naval Balance in the Indian Ocean", Jean-Marc F. Blanchard, der., *China's Maritime Silk Road Initiative and South Asia*, Palgrave, Singapore 2018, s. 57.

denizler ayağını oluşturmaktadır. Başta Çin olmak üzere Hindistan ve Güneydoğu Asya ülkelerinin dünyanın üretim merkezlerine dönüşmesi ve buna bağlı olarak enerji talebi, birçok ülkenin Hint Okyanusu üzerinde ticari, siyasi ve askeri angajmanlarını ve stratejilerini değiştirmektedir. Bu sebeple Pekin'in başlattığı Deniz İpek Yolu Projesi ya da Batılıların deyimiyle İnci Taneleri Stratejisi, Hint-Pasifik üzerinde ticari ve askeri faaliyetlerin devamını ve güvenliğini sağlamaya yönelik bir projedir. Her ne kadar 2013 yılından itibaren gündeme gelse de Deniz İpek Yolu Projesi'nin izlerini geçmişte de görmek mümkündür.

Tang Hanedanlığı döneminde yaşanan savaşlar, iç bölgelerdeki ticari yolları etkilemiş ve istikrarsızlaşmalarına neden olmuştur. Bu sebeple Çin'in güneyinde toplanan ticari hareketlilik, doğal olarak deniz yollarının kullanılmasını tetiklemiş ve ticaretin ana rotası haline gelmesine neden olmuştur. Song ve Yuan Hanedanları'nın navigasyon teknolojisindeki atılımları da bu yeni ticari hattın etkili şekilde kullanılmasını sağlamıştır.²⁴

Çin'den başlayan ve Avrupa'ya devam eden ticari rota, ana karadan uzaklaştığı oranda tehditlere açık hale gelmektedir. Korsan faaliyetleri, ABD Donanması'nın varlığı, Hindistan ile Çin arasında yaşanan gerilimler ve gemilerin ikmal ve bakım için belirli aralıklarla limanlarda demirlemesi gibi sebepler, Hint Okyanusu'nun önemini hem Çin hem de küresel ticaretteki payını arttırmak isteyen uluslar nezdinde arttırmaktadır. Özellikle de Çin'in ABD ve Hindistan'la yaşadığı problemler düşünüldüğünde, Çin'in ticari ve enerji filolarının Hint Okyanusu üzerinde bir blokaja uğrama ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim geçmişte Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan çatışmalarda kapanan ticaret yolları ve limanları ve daha uzak geçmişte ABD tarafından Japonya'ya giden petrol tankerlerine uygulanan blokaj örnekleri, Pekin açısından blokaj ihtimalinin her zaman masada olduğunu göstermektedir. Pekin'in deniz hattını kapsayan; Çin-Malakka Boğazı-Hint Okyanusu-Süveyş Kanalı-

²⁴ Chang, Yen-Chiang, "The '21st Century Maritime Silk Road Initiative and Naval Diplomacy in China", *Ocean&Coastal Management* 153, 2018, s. 148.

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

Kuzey Afrika-Avrupa güzergâhı düşünüldüğünde, Hint Okyanusu'nun bu hattın merkezinde yer alması, Çin açısından bu okyanusu vazgeçilmez yapmaktadır.

Bir füze destroyeri ve X615 tedarik gemisinden oluşan bir filonun Pakistan, Sri Lanka ve Bangladeş'i ziyaret ettiği 1985 yılının Kasım ayından bu yana Çin Deniz Kuvvetleri'nin bölgeye yaptığı ziyaretler giderek yaygınlaşmaktadır. Bölge ülkeleriyle artan ekonomik, diplomatik ve güvenlik ilişkileri, Pekin'in bölgedeki izdüşümünü arttırmaktadır. Ana karasıyla komşu Güney Çin Denizi'nde bulunan ülkelere hak iddia edici bir yaklaşımın aksine Pekin, Hint Okyanusu'ndaki ülkelerle karşılıklı çıkar, kültürel etkileşim ve yumuşak güç üzerinden ilişki kurmaktadır. Çin'in bu yaklaşımı, bölgede bulunan ve Hindistan'ın gücünü dengelemek isteyen devletler tarafından da olumlu karşılanmaktadır. Çin'in Hint Okyanusu'na dönük çabalarının merkezinde Malakka Boğazı'na alternatif güzergahlar yaratmak, daha kısa ve güvenli ticari rotalar kurmak ve Hint Okyanusu'nda bölge dışı bir aktör olmak yerine yerleşik bir güç olmak vardır.

Deniz ticaretinin güvenliği Çin açısından giderek daha karmaşık, çok taraflı ve güvenlik boyutlu bir hal almaktadır. Zira günümüzde küresel bir denetim ağı kurmak ve onu kontrol etmek isteyen güçlerin aktif olması gereken en önemli alan denizlerdir. Dünya yüzeyinin yüzde 70'inin denizler ve okyanuslarla kaplı olduğu, insanların yüzde 80'inin kıyılarda yaşadığı ve tüm dünya mallarının yüzde 90'ının okyanuslarda seyahat ettiği bilinmektedir.²⁵

Çin, ticari hacmini arttırdığı oranda denizlere bağımlı olmakta bu durum da Pekin açısından güvenlik paradoksu yaratmaktadır. Çin'in ithal ettiği enerjinin yaklaşık olarak %80'i Hint Okyanusu üzerinden Ortadoğu ve Afrika'dan gelmektedir.²⁶ Pekin söz konusu kaynaklara alternatifler

25 Prokhor Tebin, "How The Strategic Situation Changes in the World Ocean", *Global Affairs Russia*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/naval-power-amid-political-turmoil/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

26 Hu Bo, "Maritime relations with Japan, ASEAN, India, Australia and Russia", *Chinese Maritime Power in the 21st Century*, Routledge, 2019. s. 190.

üretmek istese de bilinen rezervler ve ticari hatlar düşünüldüğünde Ortadoğu ve Afrika, mevcut durumda ve gelecekte Pekin'in ana ithalatçısı olarak konumunu sürdürecektir.

Ayrıca Hint Okyanusu'na komşu olan devletlerin bakır, lityum, berilyum, nikel, kobalt ve fosfat gibi çeşitli maden kaynaklarına sahip olduğu düşünüldüğünde, Çin'in bölgeden vazgeçemeyeceği anlaşılmaktadır. Lakin Hint Okyanusu ile başta Çin'in en önemli ekonomik bölgelerinden biri olarak görülen İnci Nehri Deltası olmak üzere doğu sahillerine kadar uzanan hattın en önemli geçiş noktası olarak görülen Malakka Boğazı, Çin'in aşıl topuğunu temsil etmektedir. Zira bu hat üzerindeki enerji ve ticaret akışı istenildiği takdirde ABD Donanması tarafından kesilebilir ve bölge ablukaya alınabilir.

Söz konusu stratejik zorluk, ilk kez 2003 yılının Kasım ayında ÇKP Ekonomik Çalışma Konferansı'nın kapanışında Hu Jintao tarafından "Malakka İkilemi" olarak isimlendirilmiştir.²⁷ Mevzubahis isimlendirmeden günümüze kadar geçen sürede; konuyla ilgili raporlar, resmi belgeler, makaleler ve diğer bilimsel çalışmalar; alternatif ulaşım yolları bulmak ve Pekin'in enerji ve ticaret güvenliğine dış güçlerin müdahalesini kırmak için alternatif stratejiler üretmek üzerine yoğunlaşmıştır.

Çin'in mevzubahis hedeflere yönelik stratejisinde öne çıkan üç ülke vardır: Pakistan, Myanmar ve Sri Lanka. Çin'den Pakistan'ın Gwadar Limanı'na kadar uzanan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) da Sri Lanka'da bulunan Kolombo ve Hambantota Limanları ve Myanmar'daki Kyaukpyu Limanı; küresel ticaret ve yatırımları güvence altına almak ve operasyon merkezleri yaratmak için gerekli olan fiziksel yatırımların en önemli coğrafi bölgelerinde yer almaktadır.

²⁷ Marc Lanteigne, "China's Maritime Security and the "Malacca Dilemma", *Asian Security*, 4(2), 2018, 143.

ÇİN-PAKİSTAN EKONOMİK KORİDORU

2015 yılında Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin İslamabad'da yaptığı konuşmada "Kuşak ve Yol, tüm ülkeleri kapsayan bir senfoniye CPEC bu senfoninin ilk melodisidir"²⁸ şeklinde tanımladığı Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), ilk kez Çin Başbakanı Li Keqiang tarafından 2013 yılının Mayıs ayındaki Pakistan ziyareti sırasında açıklanmıştır.²⁹ Sadece Çin ve Pakistan'ın yararlanmayacağı; aynı zamanda İran, Afganistan, Hindistan ve Orta Asya ülkelerinin de faydalanacağı belirtilen CPEC,³⁰ Kuşak-Yol Projesi'nin en stratejik bağlantı noktalarından biridir.

Çin'in Sincan Bölgesi'nden başlayan İslamabad ve Karaçi gibi önemli şehirlerden geçip Gwadar Limanı'na uzanan ve yaklaşık 3200 km uzunluğunda olan bu hat, birçok altyapı yatırımlarına, kara taşımacılığı yollarına ve enerji boru hatlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu girişim sayesinde, Ortadoğu'dan Çin'e giden deniz yolu, yaklaşık 12.000 km kısaltılmaktadır.³¹ 2016 yılının Ekim ayında Sincan'dan kalkan ilk ticari tren, 3.115 km yolu 15 günde kat ederek Gwadar Limanı'na ulaşmıştır.³² Pakistan'ın güneybatısındaki Makran kıyı şeridinde yer alan bu liman, Basra Körfezi'ni küresel pazarlara bağlayan ve Çin'in ithal petrolünün yüzde 40'ından fazlasının geçtiği dar su yolu olan Hürmüz Boğazı'nın sadece 400 km doğusunda yer almasıyla Çin açısından önemli bir coğrafi avantaj şeklinde görülmektedir. Bu sayede Çin, kara bağlantısıyla doğrudan Hint Okyanusu'na erişme imkânı bulmuştur.

28 "Remarks by Foreign Minister Wang Yi at the Inauguration of The Year of China-Pakistan Friendly Exchanges", *Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201503/t20150311_678278.html, (Erişim Tarihi: 31.01.2022)

29 Jacob Mardell, "The BRI in Pakistan: China's Flagship Economic Corridor", *MERICCS*, <https://merics.org/en/analysis/bri-pakistan-chinas-flagship-economic-corridor>, (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

30 "Introduction", *CPEC Authority Office*, <http://cpec.gov.pk/introduction/1>, (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

31 "The Nexus Between China and The Middle East: China-Pakistan Economic Corridor", *SCMP*, <https://multimedia.scmp.com/news/china/article/One-Belt-One-Road/pakistan.html>, (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

32 Isaac B. Kardon vd., "Gwadar: China's Potential Strategic Strongpoint in Pakistan", *CMSI China Maritime Reports 7*, *U.S. Naval War College*, 2020, s. 3.

KOLOMBO VE HAMBANTOTA LİMANLARI

Hint Okyanusu, doğu-batı yönlü gerçekleşen ticaretin merkezinde yer almaktadır. Sri Lanka'ysa, merkez konumdaki Hint Okyanusu'nun merkezinde yer alan mühim bir coğrafi bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Sri Lanka, Asya ve Avrupa arasındaki deniz yoluyla yapılan ticaretin neredeyse tamamının geçtiği nakliye hattının hemen yanında bulunmaktadır.³³ Bu sebeple Sri Lanka'nın üzerinde güç sahibi olan ülke, bu hat üzerinde denetim yapma ve ticari faaliyet yürütme hakkına sahiptir.

Sri Lanka'nın coğrafyası, Pekin'e birçok fırsat sunmaktadır. Çin'e gelen enerji tankerleri ve Çin'den giden ticari kargoların güzergahı, Sri Lanka'dan geçmektedir. Çin için Sri Lanka, uzak denizlerin güvenliği ve olası bir blokaj ihtimaline karşı da hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple Çin'in Sri Lanka'ya yatırımları giderek artmaktadır. Çin'in; altyapı, turizm, telekomünikasyon gibi yatırımlarının yanı sıra Kolombo ve Hambantota Limanlarına yaptığı yatırım, stratejik değer taşımaktadır.

Sri Lanka Hükümeti, 2017 yılında Hambantota Limanı'nın haklarını 99 yıllığına Çin'e resmi olarak devretmiştir. Çin'in Merchants Port Holding Şirketi, Sri Lanka Liman Otoritesi koordinasyonunda limanın yeni sahibi olmuştur. Merchants Port Holding, 99 yıllık kiralama bedeli için Sri Lanka hükümetine 300 milyon doları peşin olmak üzere 1,2 milyar dolar tutarında bir ödeme yapmıştır.³⁴

Sri Lanka'nın güneyinde bulunan bu liman, Çin'den gelen ticari gemiler için önemli bir durak olarak görülmektedir. Bir başka önemli anlaşma, Colombo Uluslararası Konteyner Terminali'nin (CICT) işletilmesiyle ilgilidir. Yapılan anlaşmaya göre, %85'i China Merchant Port Şirketi tarafından

33 Deborah Brautigam-Meg Rithmire, "The Chinese 'Debt Trap' Is a Myth", *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2021/02/china-debt-trap-diplomacy/617953/>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

34 "The Port of Hambantota Operated by China Merchants", *Oboreurope*, <https://www.oboreurope.com/en/hambantota-china-merchants/#>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

kontrol edilen limanın diğer ortağı ise Sri Lanka Liman Otoritesi'dir.³⁵ Söz konusu limanın hisselerinin %85'ini satın alan Çin, bunun yanı sıra altyapı projeleri karşılığında Sri Lanka'ya 8 milyar dolarlık kredi vermiştir.³⁶

Kyaukpyu Limanı, Çin'in enerji akışında Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmak için stratejik bölge olarak gördüğü bir diğer ülke Myanmar'dır. Körfez ülkelerinden gelen enerjinin boru hatları yoluyla Çin'e taşınma potansiyeli, Pekin'in gözünde Myanmar'ı, "İnci Taneleri Stratejisi"nde stratejik bir konuma yükseltmiştir. Bu sebeple Çin, Myanmar'ın yatırım yapılacak ülkeler listesinin üst sıralarına taşımıştır.

Myanmar'ın en batısında yer alan Rakhine Eyaleti'nde bulunan Kyaukpyu, Bengal Körfezi boyunca uzanan önemli bir coğrafi noktadır. 2016 yılında China Harbour Engineering Company ve CITIC Group Corporation'ın bünyesindeki yüklenici firmaları, bölgede yapılacak iki büyük proje için sözleşme imzalamıştır. Liman projesi ve çevresindeki Özel Ekonomik Bölge'de oluşturulacak sanayi bölgesini kapsayan bu anlaşmayla Çin şirketleri; liman için 7,3 milyar dolar ve Özel Ekonomik Bölge için de 2,7 milyar dolar ödemeyi taahhüt etmiştir. Anlaşmaya göre Çin, bu bölgeyi 50 sene işletecektir. Eğer isterse 25 senelik bir uzatma hakkına da sahiptir.

Ticari bakımdan önemli bir liman olan Kyaukpyu, aynı zamanda Çin'e kadar uzanan petrol ve doğalgaz boru hatlarının başlangıç noktasıdır. Her ikisi de devlete ait şirketler olan China National Petroleum Corporation ve Myanmar Oil and Gas Enterprise tarafından inşa edilen bu boru hatları, Pekin'in enerji güvenliği açısından önemiyet arz etmektedir. 2013 yılında faaliyete geçen gaz boru hattı, Çin'e yılda 12 milyar metreküp gaz gönderirken; iki yıllık bir gecikmenin ardından 2017 yılında faaliyete geçen petrol boru hattı, 22 milyon varil petrol taşımaktadır.

35 "About Our Company", *CICT*, <https://www.cict.lk/about>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

36 "Next Hambantota? Welcome to the Chinese-funded US\$1.4 Billion Port City Colombo in Sri Lanka", *SCMP*, <https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/3009731/next-hambantota-welcome-chinese-funded-us14-billion-port-city>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

Söz konusu petrol akışı, Çin'in 2016 yılındaki petrol ithalatının yaklaşık yüzde 6'sına tekabül etmektedir.³⁷ Hem Çin'de üretilen ürünlerin ihracatında yaşanabilecek ulaşım zorluklarını hem de Çin'in fabrikaları için gerekli olan enerji güvenliğine katkı sunan mevzubahis liman, aynı zamanda Çin'in batı limanlarına gidip oradan Çin'in içine dağılan ulaşım hatlarının aksine; doğrudan Çin'in merkezine kadar kara ulaşımı sağlamaktadır.

SONUÇ

Şi Cinping'in 2013 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Çin'in stratejisi değişikliğe uğramıştır. Batı'yla uyumlu politikaları yavaş yavaş bırakan Pekin, kendi ekonomik, diplomatik ve güvenlik ajandasını takip etmiştir. Küresel sistemde başat aktör olmak isteyen Çin, buna uygun olarak yeni stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler arasında en önemli görülen girişim, kendisine önemli bir üstünlük sağlayan ve ihracat temelli ekonomisinin ana kaldıracı olarak görülen Kuşak-Yol Projesi'dir. Kara ve deniz hattından oluşan bu proje, Çin'in sinosentrik bir düzen kurmak için kullandığı ekonomik ve diplomatik bir araçtır.

Küresel bir aktör olmak için denizlere hâkim olmanın önemi kavrayan Pekin, bu amaç doğrultusunda Deniz İpek Yolu Projesi'ni hayata geçirmektedir. Denizlerdeki ticareti kontrol etmek için gerekli olan fiziki coğrafya kontrolü, Çin'in elde etmek istediği bir hedeftir. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla da bölge ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini arttırmakta ve stratejik lokasyonlara yatırım yapmaktadır.

Çin'in izlediği strateji, Batılı ülkeler tarafından eleştirilmektedir. Zira Atlantik düzenine meydan okuyan Çin'in bu hamleleri, mevcut statükoyu değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple Çin'in Deniz İpek Deniz Yolu olarak adlandırdığı ve kalkınmayı ve karşılıklı işbirliğini hedefleyen proje,

³⁷ Gregory Poling, "Kyaukpyu: Connecting China to The Indian Ocean", *AMTI*, <https://amti.csis.org/kyaukpyu-china-indian-ocean/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

Batı tarafından bir meydan okuma şeklinde algılanmaktadır. Bu sebeple Batı nezdinde sıklıkla vurgulanan “İnci Taneleri Dizisi” stratejisi, Çin'in niyetinin barışçıl ve ekonomik kalkınmadan ziyade; askeri ve revizyonist bir dönüşüm olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple Çin'in yatırım yaptığı her liman, Batılı aktörler tarafından rakip olarak görülmektedir.

Son yıllarda artan ABD-Çin gerilimi neticesinde dünya, yeni büyük oyun olarak nitelendirebileceğimiz bir döneme girmiştir. Çin'in siyasi ve askeri gücü tarafından tetiklenen söz konusu jeopolitik rekabet, Hint-Pasifik olarak adlandırılan bölgede gerçekleşmektedir. Çin'in İnci Taneleri stratejisi; Hindistan gibi bölgesel aktörlerle rekabet oluşturduğu gibi, ABD'nin kurduğu Atlantik sistemine de alternatif olabilecek bir ekonomik, politik ve askeri yapılanma içermektedir. Gelecek dönemde kurulacak küresel sistemi kimin yöneteceğini belirleyecek en önemli alan olarak görülen bu hat, yeni fırsatlar-krizler arasında gidip gelen dalgalı sulara ev sahipliği yapmaktadır. Farklı coğrafyalardan gelen ilginin artması, mevcut sorunların ve çatışma alanlarının daha fazla derinleşmesi ve iki kutup arasında kalan bölge ülkelerinin bir seçim yapmaya zorlanması, Hint-Pasifik'teki stratejik kontrol noktalarının daha fazla ön plana çıkacağına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

"China Builds up Strategic Sea Lanes", *The Washington Times*, <https://www.washingtontimes.com/news/2005/jan/17/20050117-115550-1929r/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).

"China's Military Strategy", *Information Office of the State Council The People's Republic of China*, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).

"Full Text of Hu Jintao's Report at the 18th Party Congress", *Xinhua*, https://www.mfa.gov.cn/ce/ceus//eng/zt/18th_CPC_National_Congress_Eng/t992917.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

"Introduction", *CPEC Authority Office*, <http://cpec.gov.pk/introduction/1>, (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

"Next Hambantota? Welcome to the Chinese-funded US\$1.4 Billion Port City Colombo in Sri Lanka", *SCMP*, <https://www.scmp.com/week-asia/geopolitics/article/3009731/next-hambantota-welcome-chinese-funded-us14-billion-port-city>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

"Remarks by Foreign Minister Wang Yi at the Inauguration of the Year of China-Pakistan Friendly Exchanges", *Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201503/t20150311_678278.html, (Erişim Tarihi: 31.01.2022)

"The Diversified Employment of China's Armed Forces", *Information Office of the State Council The People's Republic of China*, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, (Erişim Tarihi: 19.11.2021).

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

"The Military Balance 2022", *International Institute for Strategic Studies*, Routledge, Abingdon 2022.

"The Nexus Between China and The Middle East: China-Pakistan Economic Corridor", *SCMP*, <https://multimedia.scmp.com/news/china/article/One-Belt-One-Road/pakistan.html>, (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

"The Port of Hambantota Operated by China Merchants", *Oboreurope*, <https://www.oboreurope.com/en/hambantota-china-merchants/#>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022). "About Our Company", CICT, <https://www.cict.lk/about>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

"Third Plenary Session of 11th Central Committee of CPC Held in 1978", *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2008-10/29/content_7169033.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

"Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road", *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1249618.shtml, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

"Vision for Maritime Cooperation Under the Belt and Road Initiative", *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/20/c_136380414.htm, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

"What Does Xi Jinping's China Dream Mean?", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-22726375>, (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

BARTON, Benjamin, "Leveraging the "String of Pearls" for Strategic Gains? An Assessment of the Maritime Silk Road Initiative's (MSRI) Economic/Security Nexus in the Indian Ocean Region (IOR)", *Asian Security*, 17(2), 2021.

BRAUTIGAM, Deborah-Meg Rithmire, "The Chinese 'Debt Trap' Is a Myth", *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2021/02/china-debt-trap-diplomacy/617953/>, (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

BREWSTER, David, "Silk Roads and strings of pearls: The strategic geography of China's new pathways in the Indian Ocean", *Geopolitics*, 22(2), 2017.

BREWSTER, David, "The MSRI and the Evolving Naval Balance in the Indian Ocean", *China's Maritime Silk Road Initiative and South Asia*, 2018.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2018, s. 34-54

FULLER, Frank vd., "China's Accession to the World Trade Organization: What Is at Stake for Agricultural Markets?", *Applied Economic Perspectives and Policy*, 25(2), 2003.

FUNAIOLE, Matthew-Brian Hart, "Understanding China's 2021 Defense Budget", *CSIS*, <https://www.csis.org/analysis/understanding-chinas-2021-defense-budget>, (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

GORDON, David F. vd., "Beyond the Myths-Towards a Realistic Assessment of China's Belt and Road Initiative: The Security Dimension", *The International Institute for Strategic Studies, London 2020*.

HU, Bo, "Maritime relations with Japan, ASEAN, India, Australia and Russia" *Chinese Maritime Power in the 21st Century*, Routledge, 2019.

KARDON, Isaac B. vd., "Gwadar: China's Potential Strategic Strongpoint in Pakistan", *U.S. Naval War College*.

KOYUNCU, Mustafa Cem, "Guam: Mızrağın Ucu", *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/guam-mizragin-ucu/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

LANTEIGNOE, Marc, "China's Maritime Security and the "Malacca Dilemma"", *Asian Security*, 4(2), 2008.

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

LATTIMORE, Eleanor, "Pacific Ocean or American Lake?", *Far Eastern Survey*, 14(22), 1945, s. 313-316.

MARDELL, Jacob, "The BRI in Pakistan: China's Flagship Economic Corridor", *MERICs*, <https://merics.org/en/analysis/bri-pakistan-chinas-flagship-economic-corridor/>, (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

POLING, Gregory, "Kyaukpyu: Connecting China to The Indian Ocean", *AMTI*, <https://amti.csis.org/kyaukpyu-china-indian-ocean/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2022).

SUI, Xinmin, "China's Strategy towards South Asia in the Context of the Maritime Silk Road Initiative", *China's Maritime Silk Road Initiative and South Asia*, Palgrave, Singapore 2018.

SURINDER, Mohan-Josukutty C. Abraham, "Shaping the Regional and Maritime Battlefield? The Sino-Indian Strategic Competition in South Asia and Adjoining Waters", *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 16(1), 2020.

TEBIN, Prokhor, "How the Strategic Situation Changes in the World Ocean", *Global Affairs Russia*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/naval-power-amid-political-turmoil/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

The State Council Information Office of the People's Republic of China, "China's National Defense in the New Era", Foreign Languages Press Co. Ltd., Beijing 2014.

TIAN, Nan-SU, Fei, "A New Estimate of China's Military Expenditure", *SIPRI*, Stockholm 2022.

YAN, Xuotong, "From Keeping A Low Profile to Striving for Achievement", *The Chinese Journal of International Politics*, 7(2), 2014, s. 153.

YEN-CHIANG, Chang, "The '21st Century Maritime Silk Road Initiative and Naval Diplomacy in China" *Ocean&Coastal Management* 153, 2018.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ZHANG, Kevin Honglin, "Introduction," China as the World Factory, Kevin Honglin Zhang, ed., *Routledge*, New York 2006.

Mehmet Seyfettin EROL
Mustafa Cem KOYUNCU

STRUCTURED ABSTRACT

The Atlantic order established after the Cold War has been declining since the beginning of the 21st century. China, which is leading Asia's growth, has been implementing a policy of translating its economic supremacy into political and military strength for a while. Beijing, which has pursued a more proactive approach instead of a peaceful rise, especially with Xi Jinping, develops new strategies in response.

China has become the "Factory of the World" thanks to a new economic model that began in the 1980s. Therefore, after the United States, China has risen to become the world's second greatest economic power. However, the two most prominent determinants for China's growth which are energy and trade security, represent both China's strength and weakness. For this reason, Chinese policymakers are trying to implement new measures to address the issue. One of these strategies, the String of Pearls Strategy, has emerged to create alternative ports, roads and logistics destinations to the bottlenecks through which China's energy and commercial fleets pass. The sea line stretching from the eastern shores of China to the Indian Ocean, from there to the eastern shores of Africa and via the Suez to Europe is the main geography of the struggle for global supremacy today.

The phrase "Strings of Pearls", which was first mentioned in a report titled "Energy Futures in Asia" prepared for Defense Secretary Donald H. Rumsfeld by the defense contractor Booz Allen Hamilton in 2005, mainly focuses on increasing China's economic, military, diplomatic and political influence in the Indian Ocean and includes controlling the strategic points on this line and ensuring its security along the Indo-Pacific line. Because, if this connection is blocked, China will stop as well. The United States' dominance and control over the waters indicate that this potential exists

at all times. Beijing's most crucial ambition, which is to become a global empire by 2049, is to provide a strong basis for its vulnerable influence over the Indian Ocean and shift the power balance in its favor.

As a matter of fact, trade routes and ports closed during previous conflicts between India and Pakistan, as well as examples of blockades imposed by the US on oil tankers sailing for Japan in the past, illustrate that a blockade threat is always available for Beijing. As a result, China's key aim is to reduce its route time across the Indian Ocean and gain control of chokepoints.

The Indian Ocean, which located at the crossroads of the routes where hydrocarbons are transported by tankers and commercial goods are delivered by ships, now are seen as the maritime pillar of the great power competition. However, the fact that China does not control the straits in the region creates a serious strategic challenge. The US military presence in the Malacca Strait, through which China's trade and oil travel, is considered as a threat to China.

This strategic challenge named "Malacca Dilemma" was first coined by Hu at the closing of a Chinese Communist Party (CCP) economic work conference in November 2003. Reports, official documents, articles and other scientific studies on this challenge have focused on finding alternative transportation routes and generating alternative strategies to break foreign power interference in Beijing's energy and trade security up to this time.

There are three countries that stand out in China's strategy toward these goals: Pakistan, Myanmar and Sri Lanka. The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC), which was launched to bypass the Strait of Malacca and shorten the sea route, stretches from China to Pakistan's Gwadar Port. Gwadar, one of the important ports of the region, stands out with its commercial and energy transfer dimensions. Colombo and

ÇİN'İN İNCİ DİZİSİ STRATEJİSİ

Hambantota Ports in Sri Lanka, as well as Myanmar's Port of Kyaukpyu, are two significant physical investment ports needed to ensure global trade and investments and establish operational centers. While Kyaukpyu Port comes to the fore in terms of energy transfer, Colombo and Hambantota Ports are seen as transit points for commercial ships.

The article is organized as follows: The first section provides an introduction with a literature review and the main dynamics of the subject. In the second part, String of Pearls Strategy and the reason why China is implementing this strategy are mentioned. The third section contains the geopolitical importance of the Indian Ocean. The Indian Ocean is crucial in terms of military and strategic engagement due to the importance of trade and the sheer size of its various subregions. It stands as an essential crossroads for trade between the Middle East and Southeast and East Asia, as well as Europe and the USA. For these reasons, protecting sea lines of communications in the Indian Ocean is regarded as vital in terms of great power competition. In line with this purpose, in the last part, three projects were elaborated, which have been accomplished by China.

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI*

EU's Strategic Autonomy Efforts, Strategic Compass and Its Possible Reflections to Turkey

Şafak OĞUZ**
Ferhan ORAL***

Öz

ABD'nin Avrupalı müttefiklerine danışmadan Suriye ve Afganistan'dan askerlerini çekmesi ya da AB'yi dışlayan AUKUS projesini ilan etmesi gibi ABD'yle yakın dönemde yaşanan krizler, AB'nin stratejik özerklik sürecine yönelik çalışmalarını hızlandırmıştır. Tüm bu krizlerin ortasında AB, özerk güvenlik ve savunma politikalarının temelini ortaya koyan Stratejik Pusula adlı dokümanı hazırlamaya başlamış ve 2022 yılının Mart ayında onaylamıştır. Her ne kadar artan Rusya tehdidi karşısında Avrupalı devletlerin bir bölümü uzun süredir ABD'nin güvenlik garantisini ve NATO'nun rolünün önemini vurguluyor olsalar da Rusya-Ukrayna krizinin tam ortasında onaylanan bu doküman, beklentilerin aksine Avrupalıların ABD ve NATO'dan ayrılma niyetlerini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: AB, ODGP, Avrupa Ordusu, Stratejik Özerklik, Stratejik Pusula.

Abstract

Recent crisis with the US, such as US' withdrawal of its troops from Syria and Afghanistan without consulting European Allies, and declaring AUKUS project that excluded the EU, have intensified Europeans efforts to accelerate the process for the strategic autonomy. Amid these crises, the EU started outlining Strategic Compass that lays the basis of the autonomous security and defense policy of the EU and endorsed the document in March 2022. Opposed to the expectations, endorsed in the middle of Russian - Ukrainian warfare, the document clearly highlighted Europeans desire to decouple from the US and NATO although many members have been underlining the importance of the US' assurance as well as NATO's role for their security in front of the growing Russian threat.

Keywords: EU, CFSP, European Army, Strategic Autonomy, Strategic Compass.

* **Makale Geliş Tarihi:** 19.11.2021 **Yayına Kabul Tarihi:** 19.05.2022

** Doç. Dr., Kapadokya Üniversitesi İİSBF Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, e-posta: safak.oguz@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6758-175X.

*** Doktora öğrencisi, DEÜ Denizcilik Fakültesi Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği, Denizcilikte Emniyet, Güvenlik ve Çevre Yönetimi Programı, e-posta: ferhan.oral@ogr.deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3249-5266.

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın siyasi, ekonomik, askeri hatta kültürel yapısına kadar müdahale eden Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) güvensiz siyasi yaklaşımları, Soğuk Savaş boyunca Avrupalı devletleri rahatsız etmiş; ancak Sovyetler Birliği tehdidine ve özellikle de nükleer silahlarına karşı yegâne güvenceyi sağlayan ABD'nin nüfuz alanına girmekten başka çare görememişlerdir. Bu konuda en keskin görüşlere sahip olan Charles De Gaulle bile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) askeri kanadından çekilirken siyasi olarak ittifak içerisinde kalmaya devam etmiştir. Ancak Avrupalı devletlerin ABD'den bağımsız bir Avrupa siyaseti geliştirme hayali zihinlerde kalmaya devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrası büyük bir ivme kazanan bu heves, Rusya-Ukrayna Krizi ve Kırım'ın işgal ve ilhakıyla duraksama safhasına girerken Rus tehdidi karşısında NATO, temel güvenlik unsuru olarak ön plana çıkmıştır. Öyle ki; NATO'yu en çok eleştiren ABD Başkanlarından biri olan Donald Trump'ın söylemleri ve politikaları bile söz konusu süreci önemli ölçüde değiştirmemiştir.

Mevcut ABD Başkanı Joe Biden, Avrupa'nın savunmasının sorumluluğunu Avrupalıların yüklenmesi gerektiğini ifade eden Trump'ın aksine; Atlantik işbirliğine önem vereceğini vurgulamış ve 2021 yılının Haziran ayında gerçekleşen NATO zirvesinde ABD, alacağı stratejik kararları Avrupalı müttefikleriyle istişare etme sözü vermiştir. Ancak bu taahhütten çok kısa bir süre sonra Washington yönetimi, Avrupalı devletlerin görüşlerini dikkate almadan Afganistan'dan çekilmiştir. Diğer yandan ABD'nin Fransa'nın Avustralya'yla yaptığı anlaşmayı hiçe sayarak Asya-Pasifik bölgesinde AUKUS (Avustralya, İngiltere, ABD) adıyla işbirliği başlatması da Fransa Dışişleri Bakanı Yves Le Drian'ın ifadesiyle ABD'nin Fransa'yı sırtından bıçaklaması gibi bir durum oluşturmuştur. Washington yönetiminin söz konusu hamleleri neticesinde yakın zamana kadar AB'nin güvenliğinin NATO şemsiyesi altında olması gerektiğini savunan devletler bile, bu projenin gerekliliğini dillendirmeye başlamıştır.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Avrupa'nın güvenliğini her zamankinden daha ciddi bir şekilde tehdit etmeye başlamıştır. İşgalle birlikte NATO/ ABD/AB-Rusya ilişkileri durma noktasına gelmiş, Rusya'nın nükleer silah tehdidi batının küçük de olsa müdahale fikrini tamamen yok etmiştir. Dolayısıyla Ukrayna ve Gürcistan için NATO ve AB macerası da en azından uzun bir süre gündemden kalkmış, ABD ile Avrupa devletleri, tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ortak bir güvenlik politikasında birleşmiştir. Dillendirilmese de ABD'nin nükleer silahlarının Avrupa'nın güvenliği için caydırıcı rolü bir kere daha ortaya konmuştur. Çok uzun bir süredir tarafsızlık politikası izleyen Finlandiya ve İsveç, NATO'ya üyelik için başvurmaya karar vermiş ve Avrupa'nın güvenlik mimarisi yeniden kurgulanmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında AB tarafından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) nasıl şekilleneceği, bu politikaların ABD'nin nüfuzundan nasıl ayrışacağı, AB Ordusu'nun nasıl kurulacağı ve Avrupalıların güvenliğinde NATO'nun rolünün ne olacağı konularını ortaya koyan "Stratejik Pusula" kabul edilmiş ve yayımlanmıştır. Belgenin AB'nin stratejik özerklik hedefini somut bir şekilde ön plana çıkarması, kısa ve orta vadede somut ve uygulanabilir hedefler ortaya koyması ve NATO'yla ilişkileri muğlak derecede açık bırakması, Ukrayna'yla ilgili yaşanan tüm gelişmelere rağmen AB'nin stratejik özerklik konusunda kararlı olduğunu gözler önüne sermiştir. Belge, Avrupalı devletleri NATO'dan ziyade AB çatısı altında güvenliğe yönlendirirken; Türkiye'yi dışlayıcı bir dil kullanması kısa ve orta vadede Türkiye ile AB ilişkilerinde güvenlik alanında da somut bir işbirliği öngörülmediğini ortaya koymaktadır.

AVRUPA'NIN GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASININ GELİŞİMİ

II. Dünya savaşı sonrasında Avrupa'da savunma işbirliği alanında atılan ilk adım, 17 Mart 1948 tarihinde Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Brüksel Antlaşması'yla kurulan Batı Avrupa

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

Birliği (BAB) olmuştur. 1950 yılında dönemin Fransa Başbakanı René Pleven tarafından ABD tarafından yapılan Batı Almanya'nın yeniden silahlanması çağrısına yanıt olarak önerilen Pleven Planı'yla kurulması hedeflenen Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ise 27 Mayıs 1952 tarihinde Brüksel Anlaşması imzacı ülkeleri tarafından imzalanmasına rağmen Almanya'nın yeniden silahlanmasını kabul etmeyen Fransa Parlamentosu'nda onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Bunun yerine Paris'te 20 Ekim 1954 tarihinde imzalanan ve 6 Mayıs 1955 tarihinde yürürlüğe giren Paris Antlaşması'yla Batı Almanya ve İtalya'nın da katılımıyla BAB'ın üye sayısı yediye çıkmıştır. Bu dönemden sonra nükleer silahlanmanın gölgesinde şekillenen Avrupa güvenliği, NATO'ya bağımlı kalmıştır.

AST'yi kurmada konusundaki başarısızlık, öncelikle ulusal egemenlik yetkilerini daha az kısıtlayıcı olan ekonomik alanlarda entegrasyon sağlanması fikrini kuvvetlendirmiş ve Avrupa devletleri, Avrupa Toplulukları üzerinden güvenlik ve savunmaları dışındaki alanlarda bütünleşme sürecini 1980'li yılların sonlarına kadar hızlandırmıştır.¹ Soğuk Savaş dönemi boyunca savunma ve güvenlik konularını NATO çerçevesinde ABD'ye havale eden Avrupa devletleri, BAB'ı da uzun yıllar "uykuya yatırmış" ve Avrupa'nın güvenlik ve savunma alanlarında bir ortak politika üretebilmesi için Soğuk Savaş'ın bitmesi gerekmiştir.² Soğuk Savaş döneminde ABD'nin nüfuzu ve etkisi birçok Avrupa devletini rahatsız etmiş olsa da dönemin koşulları, bu konuda etkin bir girişime müsaade etmemiştir. De Gaule liderliğindeki Fransa'nın ABD'ye tepki olarak 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çıkması bile söz konusu durumu değiştirmemiştir.

Her ne kadar yumuşama döneminde sık sık gündeme gelse de AB'nin stratejik özerklik çalışmaları, özellikle de Soğuk Savaş sonrası dönemde yoğunlaşmıştır. Nitekim 1992 yılında imzalanan Maastricht

1 Barış Özdal, "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(8), 2008, s. 129.

2 Haydar Efe, "AB'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Çabaları", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2007, s. 8.

Sözleşmesi'nin üç sütunundan biri "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası" (ODGP) olarak belirlenmiştir. Maastricht Sözleşmesi çerçevesinde ODGP ve BAB çerçevesinde ortak savunmaya yönelik esasların belirlenmesi hedeflenmiştir.³ Bu dönemde AB-NATO ilişkileri ve AB üyesi olmayan devletlerin yeri en çok tartışılan konulardan olmuştur.

1998 yılında İngiltere ile Fransa arasında Saint Malo'da yapılan toplantıda bu konuya en çok muhalif olan İngiltere ikna edilmiş ve ODGP'nin geliştirilmesine hız verilerek kapsamına savunma boyutu eklenmiş ve bu suretle ODGP'nin bir alt sistemi olarak "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" (AGSP) tesis edilmiştir. 1999 yılında gerçekleştirilen Köln Zirvesi'nde de BAB'ın kriz yönetim görevleri olan "Petersberg Görevleri",⁴ AGSP kapsamına alınmıştır. Petersberg Görevleri ile AB üyesi 15 ülkenin 2003 yılına kadar yeterli deniz ve hava vasıtalarıyla desteklenen yaklaşık 60.000 kişilik kolordu büyüklüğündeki bir kuvveti (Acil Müdahale Gücü) 60 gün içinde bir kriz ortamında konuşlandırabilecek seviyeye getirilmesi hedeflenmiştir.⁵ Ancak Pagani'nin de belirttiği gibi ilerleyen dönemlerde BAB'ın Petersberg görevleri çerçevesindeki faaliyetleri beklenen görevleri yerine getirmemiş ve Bosna Hersek ya da Arnavutluk'ta icra edilen sınırlı sivil polis misyonlarının ötesine geçememiştir.⁶

Tüm bu çalışmalar esnasında NATO ve ABD'yle ilişkiler sorgulanmaya devam etse de Avrupa'nın göbeğinde yaşanan Bosna ve Kosova katliamlarına ABD olmadan müdahale edilememesi, AB'nin askerî açıdan ABD'ye olan bağımlılığını somut şekilde ortaya çıkarmıştır. Nitekim Nisan

3 Thomas Christiansen-Simon Duke-Emil Kirchner, "Understanding and Assessing the Maastricht Treaty", *European Integration*, 34(7), 2012, s. 688.

4 Kriz yönetimi alanında 1992 yılında Batı Avrupa Birliği bakanlarınca kabul edilen ve Petersberg Görevleri olarak anılan oluşum vesilesiyle NATO'yla koordineli şekilde insani yardım, barışı koruma ve arabuluculuk görevlerinde kullanılmak üzere askeri işbirliği yapılması için bir adım atılmıştır.

5 Ignacio Fuente Cobo-Veronica Dominguez Donaïre, "Present and Future of the Common Security&Defence Policy", *Paper of the Spanish National Defence Advanced Studies Centre/Instituto Español de Estudios Estratégicos*, 2018, s. 16.

6 Fabrizio Pagani, "A New Gear in the CFSP Machinery: Integration of the Petersberg Tasks in the Treaty on European Union", *European Journal of International Law*, 9, 1998, s. 739

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

1999 yılındaki Washington Zirvesi'nde ortaya konulan "önceden belirlenmiş NATO imkân ve yeteneklerinin AB'ye tahsisi ve AB'nin NATO planlama yeteneklerine güvenceli erişimi" konularında gerekli düzenlemelerin yapılması, bu emarelerden dersler çıkarılarak oluşturulmuştur.

10-11 Aralık 1999 tarihlerindeki Helsinki Zirvesi'nde ise Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün (European Rapid Reaction Force) 2003 senesine kadar kurulmasına dair "Temel Hedef" kabul edilmiş ve aynı zamanda AB üyesi olmayan NATO üyelerinin NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanıldığı operasyonlara katılabilecekleri, NATO imkânlarının kullanılmadığı durumlarda ise ancak Konsey tarafından davet edilerek operasyonlara müdahil olabilecekleri yönünde karar alınmıştır.⁷ Ancak bildirdede söz konusu ordunun salt AB Ordusu olarak algılanmaması gerektiğinin altı çizilmiş ve NATO'nun AB'nin güvenliğinde temel örgüt olduğu vurgulanmıştır. Nitekim NATO kaynaklarına AB'nin erişimi konusunda 2002 yılında Berlin (+) düzenlemeleri olarak bilinen işbirliği mekanizmasıyla genel olarak NATO'nun imkan ve kabiliyetlerinin; özelde ise planlama kabiliyeti ve istihbarat faaliyetlerinin AB'ye nasıl tahsis edileceği tartışılmıştır.

2003 yılının Şubat ayında İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşen Le Touquet Zirvesi'nde 1.500 kişilik yeni bir birlik oluşturulması kararlaştırılmış, Avrupa Muharebe Grupları (European Battlegroups) olarak adlandırılan bu yeni yapının 15 gün içinde harekete hazır olarak en az 30 gün süreyle kendi imkânlarıyla harekâtı devam ettirebilecek kapasiteye sahip bir tabur büyüklüğünde olması öngörülmüştür.⁸

II. Körfez Harekâtı, ABD'yle birlikte işgal kuvvetlerinin büyük bölümünü oluşturan İngiltere ve onu destekleyen birliğin diğer Atlantikçi üyeleri İspanya, Portekiz, İtalya, Danimarka ve Hollanda'yla harekâta güçlü şekilde karşı çıkan Almanya ve Fransa arasındaki bölünmüşlüğün belirgin şekilde

⁷ Efe, a.g.m. s. 12.

⁸ Efe, a.g.m. s. 24.

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu husus, sekiz Doğu Avrupa ülkesinin üyeliği kapsamında birliğin genişleme planı yaptığı bir dönemde AB'nin rolünün sorgulanmasına neden olmuştur.⁹

Transatlantik ilişkilerde müttefiklerin eleştiri ve kaygılarını hiç umursamadan ve bir uzlaşma sağlanmasını beklemeden Irak'a tek taraflı olarak savaş açan ABD'nin müdahalesi sonrasında AB devletlerinin ortak bir tutum geliştirememeleri ve ABD'nin kararlılığı karşısında dağılmaları üzerine "2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi", oluşturulmuş ve bahse konu olan strateji, Avrupa'nın ABD'ye alternatif teşkil edebilecek bir tutum geliştirme isteğinin aracı olmuştur.¹⁰ Dolayısıyla ABD'nin Irak politikası bir bakıma, AB'nin ODGP geliştirmesi yönünde bir katalizator görevi görmüştür. Nitekim 12 Aralık 2003 tarihli zirvesinde, "Avrupa Güvenlik Stratejisi" belgesinin onaylanmasıyla AB, bir "Sivil Güç" konumundan ziyade; dünya güvenlik ve savunma politikasında ABD'yle eşit role sahip olma iradesini ortaya koymuştur.

1 Nisan 2003 tarihinde NATO'nun Makedonya misyonunu "Concordia" adı altında üstlenen AB, ODGP çerçevesindeki ilk askeri operasyonu gerçekleştirmiştir. 2004 senesinden itibaren ise NATO'nun Bosna Hersek'teki İstikrar Gücü'nün (SFOR) görevini devralarak EUFOR ALTHEA misyonunu başlatmıştır. NATO'nun askeri hareketlarına kıyasla daha çok yumuşak güç unsurları çerçevesinde icra edilen bu operasyonlar, AB'nin yumuşak güç yeteneklerini ortaya koymuştur.

2004 yılının Haziran ayında AB liderleri, 1999 senesinde belirlenen Helsinki Temel Hedefi'ne nazaran daha iddialı ve ayrıntılı düzenlenmiş bir belge niteliğindeki 2010 Temel Hedefi'ni kabul etmiştir. Belgede birlik üyelerinin 2010 yılına kadar savunma yeteneklerini geliştirmesi, silahlanma

9 Jessica ter Wal J. vd., "Europe's Role in the World: The Invasion of Iraq and the Outbreak of the Second Gulf War", Anna Triandafyllidou vd., der., *The European Public Sphere and the Media*, Palgrave and Macmillan, London 2009, s. 220.

10 Hakkı Büyükbaş, "Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ve Türkiye" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 2006, s. 49.

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

konularında faaliyet gösterecek "Avrupa Savunma Ajansı'nın" kurulması ve 2007 yılına kadar da Muharebe Gruplarının¹¹ oluşturulması gibi hedefler belirlenmiştir.¹²

Ancak AGSP konusunda 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Lizbon Anlaşması'yla BAB feshedilmiş, daimi bir Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi makamı oluşturulmuş, AB Dışişleri Bakanlığı olarak nitelendirilecek şekilde ve 2014 yılında göreve başlamak üzere Dış İlişkiler Servisi'nin (DİS) teşkiline karar verilerek Petersberg Görevleri genişletilmiş ve AB'nin operasyonel yeteneklerini "ortak çaba" vasıtasıyla arttırmak amacıyla oluşturulan "Kalıcı Yapısal İşbirliği Protokolü" onaylanmıştır.¹³ Ancak "AB'nin bir güvenlik aktörü olarak uygunluğunu ve kapasitesini artırmak için tasarlanan bu değişikliklerin bile kısa vadede farklı dış politika öncelikleri olan devletlerden oluşan birliği, klasik anlamda bir süper güç haline getirerek ortak bir dış politika ve güvenlik-savunma boyutuna taşımasını öngörememiştir.¹⁴

Avrupa'da stratejik özerklik kavramı ilk olarak 2003 yılındaki Irak savaşında gündeme gelmiş olmakla birlikte, 1990'lı yıllarda Balkan krizlerinde yaşanan tartışmalar daha akılda kalıcı olmuştur.¹⁵ Balkanlarda yaşanan daha önceki deneyimlerden ders çıkartan AB, 2011 senesindeki Libya Krizi'nde bu kez aynı hatayı tekrarlamayıp, çabuk tepki vererek bir an önce harekete geçmek istemiş; ancak AGSP kapsamında yaptığı tüm planlama ve askeri müdahale hazırlıklarına rağmen Libya operasyonunu

11 Muhabere gruplarının; AB'nin karar almasını müteakip 10 gün içerisinde konuşlandırılabilir, en az 30 gün süreyle (Sürenin 120 güne kadar uzatılma olasılığı da öngörülmektedir.) görev yapabilir, sınırlı düzeydeki operasyonları tek başına düzenleyebilir ya da büyük operasyonların başlangıç aşamasında kullanılabilir, askeri yönden etkili ve yüksek hareket yeteneğine sahip özel askeri kuvvetler niteliğinde olması öngörülmüştür.

12 "Headline Goal 2010", *Annex 1, EU Security and Defence, Core Documents 2004, Volume V, Chailot Papers No 75, EU DSS, Paris 2005, s. 112-113.*

13 Özdal, *a.g.m.*, s. 151-152.

14 Özdal, *a.g.m.*, s.147.

15 Daniel Fiott, "Strategic Autonomy: towards 'European Sovereignty' in Defence?", *European Union Institute for Security Studies*, 2018, s. 1.

imkân ve kabiliyetlerine muhtaç olduğu NATO'ya devretmek zorunda kalmıştır. Birlik üyesi devletlerin Libya Krizi'ne farklı bakış açısına sahip olması, AB'nin Libya'ya bağımsız bir şekilde müdahale etmesine engel olmuştur.¹⁶ Balkanlarda yaşanan olaylara müdahale konusunda yetersiz kalan AB'nin Lizbon Anlaşması sonrası karşı karşıya kaldığı ilk önemli kriz olan 2011 Libya müdahalesinin AB açısından en olumlu boyutu, NATO'yla gerçekleştirilen işbirliği olmuştur.¹⁷

2014 yılındaki Ukrayna Krizi'nde de AB'nin Rusya'yı yumuşak güç unsurlarıyla caydırma girişimlerinin başarısızlığı ve etkisizliği bir yandan AB'nin yumuşak güç politikasının prestij kaybetmesine sebep olurken; diğer taraftan da AB Ordusu'nun gerekliliğini bir kere daha ortaya koymuştur.¹⁸ Kriz AB-Rusya ilişkilerinde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Krizi'nde Rusya'ya karşı takınılacak tavır konusunda uzlaşma sağlayamayan ABD ve Avrupalı müttefikler, Ukrayna Krizi sonrasında özellikle NATO çerçevesinde ortak bir politika üretebilmişlerdir.

2014 yılındaki Ukrayna Krizi¹⁹ sonrasında yapılan Galler Zirvesi'nde NATO-AB ilişkilerine yönelik olarak o dönem NATO'nun üzerinde durduğu Akıllı Savunma Planı ile AB'nin Havuzda Toplama ve Paylaşma (Pooling and Sharing) inisiyatiflerinin birbirini tamamlaması gerektiğine ve mevcut NATO-AB mekanizmalarının tam olarak kullanımının önemine²⁰ dikkat çekilmiştir. Ayrıca NATO ve AB üyelerinin stratejik hava köprüsü ve havada yakıt ikmali, tıbbi destek, deniz gözetlemesi ve uydu haberleşmesi, gibi

16 Özlem Madak-Ebru Gençalp, "2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği'nin Askeri Müdahale Girişimi", *Journal of Yasar University, Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, 2020*, s. 8.

17 Özlem Madak, *2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği'nin Askeri Müdahale Girişimi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2019, s. 78.

18 Erol Kalkan-Elifnur Kılıç, "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği", *İMGELEM*, 3(5), 2019, s. 204.

19 2014 yılındaki Rusya-Ukrayna Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol-Şafak Oğuz, "Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), 2018, s. 399-415.

20 "Wales Summit Declaration", *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

alanlardaki işbirliğinin desteklendiği belirtilmiştir. Yine Galler Zirvesi sonrasında Rus tehdidine karşı yürürlüğe konulan Hazırlık Eylem Planı'yla temelleri atılan "Yeni NATO" kapsamında krizlere müdahalede çok hızlı bir şekilde reaksiyon gösterilmesine olanak sağlayacak "Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvveti'ne", aynı zamanda NATO'ya da üye olan AB ülkelerinin verdiği destek sonucu, AB'de stratejik özerklik fikri yerine; NATO'ya olan desteğin artırılması yönünde bir eğilim oluşmuştur.

NATO, 2016 Varşova Zirvesi'nde ise AB'yle ortak doğu ve güney sınırlarındaki güvenlik sorunlarının, iki kurum arasındaki işbirliğini daha önemli kıldığı, stratejik ortaklığın her iki örgütün karar verme özerkliği ve kurumsal bütünlüğüne saygı duyacak şekilde karşılıklı şeffaflık ve tamamlayıcılığın önemi²¹ vurgulanmıştır.

Bununla birlikte, AB stratejik özerklik ve AGSP temel hedefine yönelik çalışmalarına devam etmektedir. Her ne kadar Doğu Avrupa devletleri yeniden tırmanışa geçen Rusya tehdidi karşısında ABD'siz bir güvenliğin yetersiz olacağını savunarak NATO'nun güvenliğini ön plana çıkarsa da Fransa'nın başını çektiği bir grup, 2014 yılındaki Ukrayna Krizi'nin NATO'dan bağımsız bir AB Savunma Gücü'nün kurulması gerekliliğini ortaya çıkardığını belirtmiştir. Nitekim 2015 senesinin Kasım ayında Fransa'ya yapılan terör saldırısı sonucu oluşan yeni güvenlik farkındalığı kapsamında 2016 "AB Küresel Strateji Belgesi,²² AB'nin kriz yönetim yapılarını güçlendirmek ve birliği uygun sivil askeri yeteneklerle donatmak amacıyla hazırlanmış ve aynı zamanda AB'ye komşu ülkelerin de güvenliğinin önemini altını çizen bir belge olmuştur.²³

21 "Warsaw Summit Communiqué", *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

22 "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy", *EEAS*, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (Erişim Tarihi:13.11.2021).

23 Cobo-Donaire, *a.g.m.*, s. 18.

STRATEJİK ÖZERKLİK TARTIŞMALARI VE STRATEJİK PUSULA

2016 yılında yayınlanan AB Küresel Strateji Belgesi'yle çerçevesi belirlenen hedef düzeyine (Level of Ambition) erişebilmek için nelerin yapılması gerektiğine dair üye ülkelere teklifleri içeren Strateji Belgesi Uygulama Planı²⁴ aracılığıyla AB, sınırları dışındaki çatışma ve krizlere müdahale, ortakların yeteneklerinin geliştirilmesiyle birliğin ve vatandaşlarının korunması konularını stratejik öncelik olarak belirlemiş ve bunu sağlayabilmek için de değişik güvenlik ve savunma inisiyatiflerini yürürlüğe sokarak Avrupa savunma işbirliği alanında önemli gelişme kaydetmiştir.²⁵ Ancak bu gelişmelere rağmen AB'nin hedefleri ve yapabilecekleri arasındaki boşluk kapanmamıştır.

Savunma ve güvenlik alanındaki rolüne ait ortak bir vizyona da sahip olmayan AB'deki özerklik tartışmaları da yine yürürlüğe sokulan bahse konu inisiyatiflerin etkinliğini azaltan bir unsur olmuştur. Bunun yanı sıra AB üyelerinin savunma alanında hangi yeteneklerin geliştirilmesi gerektiğine dair fikir ayrılığı da hedeflenen ile gerçek durum arasındaki boşluğun artmasına neden olmuştur. Tüm bunların sonucunda, AB'nin stratejik özerkliğini işlevsel hale getirmeyi ve AB'yi Küresel Stratejisi'nde belirlenen hedef düzeyine eriştirecek siyasi yönlendirmeyi amaçlayan "Stratejik Pusula'nın" geliştirilmesine karar verilmiştir.

2018 yılında Brüksel'deki NATO zirvesinde dönemin ABD Başkanı Trump'ın müttefiklerin savunma harcamalarını artırmaları yönündeki açıklamaları²⁶ gibi Stratejik Pusula çalışmalarıyla paralel gelişen ve bir

24 "Implementation Plan on Security and Defence", *Consilium*, 14392/16, 14 November 2016, Brussels, <https://www.consilium.europa.eu/media/22460/eugs-implementation-plan-st14392en16.pdf>, (Erişim Tarihi:13.11.2021).

25 Dick Zandee vd., "The EU's Strategic Compass for Security and Defence, Squaring Ambition with Reality", *Clingendael Report*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-05/Report_The_EUs_Compass_for_security_and_defence_May_2021.pdf, (Erişim Tarihi:13.11.2021).

26 "Trump Tells NATO Leaders to Increase Defense Spend to 4 percent", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-trump-spending-idUSKBN1K12BW>, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

bakıma AB'nin endişelerini haklı çıkaran hadiseler de yaşanmıştır. Diğer yandan zirve sonrası Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un ABD'nin NATO'ya danışmadan Suriye'den askerlerini çekmesi sonrası yaptığı "NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti" şeklindeki açıklamalar,²⁷ başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde Avrupa'yı savunmak için artık ABD'ye güvenilemeyeceği ve Avrupa'nın "askeri özerkliğini" kazanması gerektiği fikrini pekiştirmiştir.

ABD'nin müttefiklerinin uyarılarına ve onların görüşlerine önem vermeden Afganistan'dan çekilmeye karar vermesi ve Avrupalıların 31 Ağustos 2021 tarihi olarak belirlenen çekilme takvimini öteleme teklifini kabul etmemesi, müttefikler arasında yeni bir krizin başlangıcına işaret etmiştir. Öyle ki AB Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell, krizi AB Savunma Konferansı'nda görüşülecek tarihi bir an olarak nitelemiştir.²⁸

AB, henüz Afganistan krizinin sancılarını atlatamadan 15 Eylül 2021 tarihinde ABD, İngiltere ve Avustralya arasında açıklanan ve AUKUS olarak bilinen işbirliği programı duyurulmuştur. Anlaşma vesilesiyle Avustralya'nın Fransa'yla daha önce yaptığı 50 milyar dolarlık konvansiyonel denizaltı sözleşmesi iptal edilerek ABD ve İngiltere ve Avustralya'ya nükleer denizaltı inşasına yönelik teknoloji paylaşımı konusunda anlaşılmıştır. Başta Fransa olmak üzere Avrupalı devletler ve AB, bu işbirliği konusunda daha önce bilgilendirilmediklerini öne sürerken; Fransa Dışişleri bakanı Jean-Yves Le Drian anlaşmanın feshini, Fransa'nın sırtından bıçaklanması şeklinde tanımlamış, Ekonomi Bakanı Bruno Le Maire ise Avrupalıların kendi savunmasını inşa etmesi gerektiğini belirterek AUKUS'un artık Avrupa'nın ABD'ye güvenemeyeceğini gösterdiğini ifade etmiştir.²⁹ AB Konseyi

27 "Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO'nun Beyin Ölümü Gerçekleşti", *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

28 Tim Stickings, "Afghan Crisis a 'Catalyst' for European Defence Autonomy", *The National News*, <https://www.thenationalnews.com/world/europe/2021/09/02/afghan-crisis-is-a-catalyst-for-european-defence-autonomy/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

29 Jamie Shea, "The AUKUS Deal: A Moment of truth for Europe and for Security in the Indo-Pacific Region", *Friends of Europe*, <https://www.friendsofeurope.org/insights/the-aukus-deal-a-moment-of-truth-for-europe-and-for-security-in-the-indo-pacific-region/>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

Başkanı Charles Michel, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ve Yüksek Temsilci Josep Borrell, Fransa'ya destek mesajı yayımlamış ve yapılan anlaşmanın AB'nin Avustralya ve ABD'yle ilişkilerini etkileyen bir husus olduğu ifade edilmiştir.³⁰

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve bunu takip eden AUKUS projesi, Avrupa'ya üç konuda mesaj vermiştir: İlk olarak, ABD'nin dış politikasına yeni bir yön verdiği ve Asya-Pasifik bölgesini öncelediği somut biçimde ortaya çıkmıştır. İkincisi, Avrupa'nın askeri harekâtlar konusunda ABD yetenek ve kararlarına bağımlı olduğu bir kez daha teyit edilmiştir. Son olarak ise Biden yönetimi, Avrupalı müttefiklerinin görüşlerini dikkate almadan, çekilme kararı öncesi istişare yerine karar sonrası bilgilendirmeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla Biden'ın "Amerika geri geldi (The US is back)" söylemi ile eylemi arasındaki uyumsuzluk, ABD'ye olan güveni azaltmıştır. Öyle ki; 21 Ekim 2021 tarihindeki NATO Savunma Bakanları Toplantısı sonrasında bir muhabir tarafından sorulan soruya Stoltenberg, zaman zaman müttefikler arasında ikili anlaşmazlıkların olabileceğini; ancak NATO'nun birlikte çalışarak ittifakı güçlendirmek için birleşmesi gerektiği şeklinde cevap vermiştir.³¹

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, bir yandan AB-NATO Krizi'ni kısmen yatıştırıp Rusya karşısında birlikte hareket etmelerini sağlarken; diğer taraftan da AB içinde Avrupa'nın güvenliğinin tehdit altında olduğu ve Avrupa'nın güvenliğinin de ancak güçlü bir AB'yle sağlanabileceği fikrini pekiştirmiştir.

30 "Informal EU Foreign Ministers Meeting: Remarks by the High Representative Josep Borrell at the Press Conference", *European Union External Action Service*, <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/104404/informal-eu-foreign-ministers-meeting-remarks-high-representative-josep-borrell-pressen>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

31 "First Day Sessions of NATO Defense Ministers Meeting Completed", *Morning Express*, <https://morningexpress.in/first-day-sessions-of-nato-defense-ministers-meeting-completed/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

21 Mart 2022 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanan Stratejik Pusula yukarıda bahsedilen çerçevede yazılmıştır. Çalışmalarına 2020 yılının Kasım ayında başlanan Stratejik Pusula üç aşamada tamamlanmıştır: Tehdit Analizi, Yapılandırılmış Stratejik Diyalog ve onay sürecine giden Gelişim Süreci.³²

Tehdit analizi adımı kapsamında AB'nin kısa ve orta vadede karşılaşacağı tehditlerin yapısı ve zorluk seviyesi tanımlanarak 2020 yılının Kasım ayında AB üyesi ülkelere sunulmuştur. 2021 senesinde Portekiz'in dönem başkanlığı döneminde konsey, sürecin ikinci safhası olan yapılandırılmış diyalog kapsamında; üye ülkeler arasında stratejik hedefler ve zamanlamayla ilgili gayriresmi tartışmaları başlatmıştır. 2021 yılının Şubat ayı içerisinde AB Savunma Bakanları stratejik diyalogla ilgili toplanmış ve 2021 senesinin ilk yarısında konuyla ilgili çok sayıda çalıştay düzenlendikten sonra, Kasım ayındaki Dışişleri ve Savunma Bakanları Toplantısı'nda doküman taslağı üzerinde görüş alışverişi yapılmıştır. Nihayetinde 21 Mart 2022 tarihinde pusula, AB Konseyi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.³³

Her ne kadar hazırlıkları daha önceki dönemde başlamış olsa da Stratejik Pusula'nın son hali, Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline başladığı süreçte yazılmıştır. Nitekim metnin tüm bölümünde de bu konu hakimdir ve Ukrayna Krizi, II. Dünya Savaşından bu yana ilk defa Avrupa'da büyük bir savaşın yaşandığı şeklinde ifade edilerek Avrupa için bir güvenlik sorunu şeklinde vurgulanmıştır.

Eylem (Act), Güvenlik (Secure), Yatırım (Invest) ve Ortaklık (Partner) olarak dört ana bölümde yazılan metnin en dikkat çekici tarafı NATO'yla ilişkilerde sürekli olarak AB'nin savunma alanında NATO'ya alternatif

32 "Where Will the EU's Strategic Compass Point?", *European Parliament*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698057/EPRS_BRI\(2021\)698057_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698057/EPRS_BRI(2021)698057_EN.pdf), (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

33 Stratejik Pusula Dokümanı için bkz. *A Strategic Compass for Security and Defence*, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf, (Erişim Tarihi: 23.04.2022).

olarak değil; tamamlayıcı şeklinde görüldüğü vurgusunun yapılmasıdır. Her ne kadar Avrupa'nın çıkarlarını ilgilendiren; ancak NATO'nun eyleme geçmeyeceği durumlarda AB Ordusu'nun görev yapacağı ifade edilmişse de metnin tamamı ve alınan kararlar incelendiğinde, AB'nin açık bir şekilde üstelik Rusya tehdidinin arttığı bir dönemde NATO'yla yollarını ayırma konusunda önemli bir aşama kaydettiği görülmektedir.

Dokümanın giriş bölümünde “devletler arası bağımlılığının gittikçe daha ihtilafli ve yumuşak güç silahı haline geldiği” ifade edilerek başta doğalgaz olmak üzere Rusya'ya bağımlılığın tehlikesine işaret edilmiştir. Yeni güvenlik ortamının AB'nin yeteneklerini geliştirme konusunda çok büyük bir atılım yapmaya zorladığı belirtilerek durumun ciddiyeti ve aciliyeti ortaya konulmuştur.

“Eylem”, “Güvenlik”, “Yatırım” ve “Ortaklık” başlıklarından oluşan dört bacaklı bir çerçevede somut planların ifade edildiği doküman vesilesiyle AB, 2030 yılına kadar güvenliğini artırmayı hedeflediğini ifade etmektedir.

Eylem başlığı altında AB'nin Kriz Yönetimi görevlerine yönelik rolünün ve etkinliğinin artırılmasına ilişkin alınacak tedbirler belirtilmiştir. AB'nin meydana gelen bir krize mümkünse ortak devletlerle; gerekli olduğunda ise tek başına çok hızlı ve kuvvetli bir şekilde müdahalesini öngören bu bölümde en dikkat çeken konuların başında, karar verme sürecinde birlik üyesi bir grup istekli ve yeterli imkân/kabiliyete sahip ülkenin, Konseyin gözetimi altında bir görev veya harekatı planlayıp icra etmesine olanak sağlayacak yasal düzenlemeden bahsedilmesidir. Diğer önemli bir konu ise AB'nin hızlı bir şekilde müdahale edebilmesi için 2025 yılına kadar kara, deniz ve hava kuvvetlerinden oluşan 5.000 kişilik bir askeri birlik teşkil edilmesi ve 2023 yılından itibaren bu birliğin kullanımına ilişkin tatbikatlara başlanmasının öngörülmesidir.

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

Diğer yandan AB'nin en güçlü olduğu konuların başında gelen sivil yetenekler çerçevesinde, 200 sivil AGSP uzmanının 30 gün içerisinde tam teşekküllü olarak göreve gönderilecek şekilde hazırlanması ve bu çerçevede özellikle insan hakları ve cinsiyet danışmanlarının yetiştirilmesi öngörülmüştür.

AB, Stratejik Pusula sürecini stratejik tehdit analiziyle başlatmıştır. 2022 yılı sonunda tehdit analizinin yeniden yapılması ve her üç yılda bir revize edilmesi öngörülmektedir. İstihbarat faaliyetlerinin tek elden koordinesi için 2025 yılına kadar "Tek İstihbarat Analiz Yeteneği'nin geliştirilmesi ve AB Uydu Merkezi'nin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2014 yılındaki Ukrayna Krizi'nden bu yana hibrit tehditler, AB için öncelikli tehdit olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede pusulada, 2022 senesine kadar hibrit tehditlerle mücadele çerçevesinde AB hibrit yeteneklerinin geliştirilmesi ve yine hibrit tehditlerle mücadeleyle bağlantılı olarak siber güvenlik konusunda ortak temel, prosedür ve standartların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bunun yanı sıra siber güvenlik yeteneklerinin ve AB Siber Savunma Politikası'nın geliştirilmesi de dokümanda ön plana çıkan hususlardandır. Diğer yandan Stratejik Alanlar (Domain) olarak belirlenen uzay, deniz ve hava sahalarında verilecek mücadelelerde etkinliği artırması için alınması gerekli tedbirler dile getirilirken; Hint-Pasifik Stratejisi'ne atıfta bulunularak bölgede deniz kuvvetlerinin varlığının artırılmasına ve bölge ülkeleriyle güvenlik alanında işbirliğinin geliştirilmesine dikkat çekilerek AB için Baltık Denizi, Karadeniz, Akdeniz ve Kuzey Denizi'nin deniz güvenliğinin önemine vurgu yapılmaktadır.

Stratejik Pusula dokümanının üçüncü ayağı olan yatırım bölümünde ise stratejik yeteneklerdeki eksikliklerin giderilmesiyle teknoloji ve endüstri alanlarındaki bağımlılığın azaltılması için savunma sanayisine ilişkin teknolojiye yatırım yapılacağı ifade edilmektedir. Stratejik yetenek

eksiklikleri ve teknolojiye bağımlılık kavramlarıyla AB'nin ABD'den ve dolayısıyla NATO'dan ayrı ve bağımsız olma isteği çok açık bir şekilde göze çarpmaktadır.

Ayrıca bu bölümde yeni nesil teknolojilere yatırım yapılmasının hedeflendiği ifade edilmiştir. Yeni nesil teknolojiler olarak ise yüksek kaliteli deniz platformları, geleceğin muharebe hava sistemleri, uzaya bağlı teknolojiler ve yeni nesil muharebe tankları örnek verilmektedir.

"Ortaklık" başlıklı son bölümde ise başta Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO olmak üzere ASEAN ve Afrika Birliği gibi uluslararası örgütler ile AB'nin aynı değerleri paylaştığı ABD, Norveç, Kanada, İngiltere ve Japonya başta olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerin geliştirilerek AB'nin güvenliğinin artırılmasının hedeflendiği ifade edilmektedir.

Sonuç olarak Stratejik Pusula Dokümanı, AB'nin çok uzun zamandır hayal ettiği stratejik özerlik konusundaki mihenk taşlarından olacaktır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Avrupa'nın güvenlik anlayışını değiştirmiş; ancak stratejik özerklik düşüncesini ortadan kaldırmamıştır. Söz konusu belge vesilesiyle AB, hızlı ve kararlı bir şekilde ABD ve NATO'dan bağımsız bir yapıya dönüşme noktasındaki hedeflerini ortaya koymuştur.

STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE

2005 yılında başlayan ve oldukça yavaş bir şekilde işleyen müzakere sürecinde³⁴ son dönemde Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri neredeyse durma noktasına gelmiş ve AB üyelik süreci, Türkiye'nin gündeminde oldukça aşağılarda yer almaya başlamıştır. Yakın zamanda Türkiye'nin Rusya'yla yaptığı işbirliğine NATO çerçevesinde karşı çıkan Avrupalı

34 Mehmet Seyfettin Erol, "AB ve Türkiye'nin Avrasya Politikası", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 1(4), 2005, s. 173.

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

müttefikler ile Türkiye'nin Suriye ve Doğu Akdeniz politikalarında farklı cephelerde yer alan AB devletleriyle yaşanan gerginlik, Türkiye-AB ilişkilerine de yansımaya başlamıştır.

Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervleri üzerinden başlatılan jeopolitik oyunda Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) peşine takılan³⁵ AB'nin Türkiye'nin dışarıda bırakılması esasına dayanan stratejisinde AB ülkelerinin savunma alanında daha sıkı işbirliği ve koordinasyonu hedefleyen bir mekanizma olan "Yapılandırılmış Daimi İşbirliği Anlaşması'nı" (PESCO) devreye sokma çabaları, çoğu konuda fikir birliği sağlayamayan birliğin, bir arada olduğunu göstermek üzere bir araç halini almıştır.³⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin üzerine NATO gücüyle gidemeyen Yunanistan ve GKRY, PESCO üzerinden sonuç almayı hedeflerken; bu konuda en sıkı destekçisi kendisine büyük miktarda silah satışı yapan ve birlikte ortak savunma anlaşması imzaladığı Fransa olmuştur.

Doğu Akdeniz'de yaşanan gerginlikte başta Fransa olmak üzere birçok AB üyesi, Yunanistan ve GKRY'nin tezlerini açık bir şekilde desteklemektedir. Geçmişte daha ılımlı bir süreç işleten AB'de açık bir şekilde Türkiye karşıtı politikalar desteklenmeye başlamıştır. Öyle ki; son dönemde Türkiye'yi "öngörülemez bir müttefik" şeklinde tanımlayan AB'nin³⁷ Stratejik Pusula dokümanında Türkiye'yle ilişkilerin geliştirilmesinde Doğu Akdeniz'de tansiyonu düşürmesi gerektiği şartını koyması sürpriz olmamıştır. Nitekim Dışişleri Bakanlığı tarafından söz konusu belgede AB ülkelerinin egemenlik haklarına dönük "provokatif" ve "tek taraflı" eylemler için zımni olarak

35 Sina Kısacık-Fahri Erenel, "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 2019, s. 64.

36 Kısacık-Erenel a.g.m, s. 65.

37 Marc Pierini, "The High Cost of An Unpredictable Turkey", *European Business Review*, <https://www.europeanbusinessreview.eu/page.asp?pid=5469>, (Erişim Tarihi: 11.10.2021).

hedef gösterilen Türkiye'nin düzensiz göçü bir araç olarak kullanmakla suçlandığı ifadelerle çok sert bir tepki gösterilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada şu ifadeler yer almıştır:³⁸

“Belgenin özellikle ülkemize atıfta bulunulan Doğu Akdeniz bölümünün, Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin bu denizdeki haklarını yok sayan ve maksimalist deniz yetki alanı iddiaları bulunan iki AB üyesi tarafından AB'ye dikte ettirildiği, bu haliyle uluslararası hukuka, teamüle ve hatta AB'nin kendi müktesebatına aykırı ve gerçeklikten kopuk olduğu görülmektedir. Bu anlayışla doğru yönü göstermekten şaşarak “pusula” olmaktan çıkan belgeyi “stratejik” olarak görebilmek de güçtür. Bu belgenin AB'yi Doğu Akdeniz'de, çözümlerin değil, sorunların parçası yapacağı ve doğru stratejilere taşımayacağı aşikardır. Son günlerde yaşanan gelişmeler gözönüne alındığında, belgenin gerçekleri ve doğruları bu şekilde ıskalamış olması ve tam üyelik adayı olan bir NATO Müttefikini bu denli sığ bir bakışla ele alması AB için bir vizyonsuzluk ve talihsizliktir.”

Bölgedeki kriz karşısında birliğin takındığı tavır, AB'nin vizyon eksikliğini açıkça ortaya koymakta ve AB'nin AGSP kapsamında Türkiye'ye yer ayırmadığını açıkça göstermektedir. Bir anlamda AB hem ABD hem NATO hem de Türkiye'yle yollarını ayırmaktadır. Zira Rus doğalgazına alternatif arayışların hızlandığı ve East-Med Projesi'ne ABD desteğini çektiği bir dönemde AB'nin takındığı Türkiye karşıtı tavır, bunu teyit etmektedir.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana AB'nin stratejik özerklik geliştirme ve özellikle de savunma ve güvenlik konularında NATO dışında ve ABD'nin yeteneklerine bağlı kalmadan harekât yürütebilme çalışmaları,

38 “No: 98, 22 Mart 2022, AB Tarafından Onaylanan “Stratejik Pusula” Başlıklı Belge Hk.”, T. C. Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/no_-98_-ab-tarafindan-onaylanan-stratejik-pusula-baslikli-belge-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

yavaş ama istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. AB içindeki politik hedefler konusundaki uyumsuzluk, derin fikir ayrılıkları, ABD'nin NATO'yu ön plana çıkaran girişimleri, İngiltere başta olmak üzere bazı devletlerin NATO'dan yana tavır alması, Avrupalı devletlerin savunma bütçesine yeterince kaynak ayırmak istememesi, zaman içerisinde değişen tehdit durumları ve siyasi konjonktür gibi temel hususlar, bu konudaki adımları yavaşlatmışsa da AB, ortaya koyduğu temel hedeften vazgeçmemiştir.

Son dönemde yaşanan olaylar ve ABD'nin Avrupalı müttefiklerini karşısına alan hamleleri, AB içerisindeki stratejik özerklik fikrini daha da perçinlemiş ve bu konuda çekimser; hatta muhalif olan ülkelerin bile fikrinin değişmesine yol açmıştır. Önderlik ettiği koalisyonla Avrupalı devletleri dahil edip peşinde Afganistan ve Suriye'ye sürükleyen ABD'nin her iki hareket alanından da askerlerini müttefiklerinin fikrini gözetmeksizin çekmesi, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'yla yaşadığı krizlerde ABD'nin Avrupa'nın enerji açısından Rusya'ya olan bağımlılığını gözetmeyen sert politikalarının Avrupa devletleri arasında yarattığı rahatsızlık ve nihayetinde AUKUS olayı, AB içerisinde ABD'yle yolların yumuşak bir şekilde ayrılması gerektiği fikrini güçlendirmiştir. Nitekim İngiltere'nin AB'den ayrılması da bu konuda büyük bir ivme kazanılmasını sağlamıştır.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ettiği, Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliklerinin tartışıldığı, başta Polonya ve Baltık ülkelerinin muhtemel bir Rus işgalinden somut bir şekilde çekilmeye başladıkları, Rusya'nın nükleer silah alarm seviyesini yükselttiği ve hangi şartlarda nükleer silahları kullanacağını sık sık dile getirmeye başladığı bir dönemde AB, stratejik özerklik talebini tekrar gündeme getiren ve konuya yönelik somut plan ve projelerini içeren Stratejik Pusula dokümanını onaylamıştır.

Doküman, özellikle 2014 yılındaki Rusya-Ukrayna Krizi'nden sonra NATO tarafından ortaya konan Hazırlık Eylem Planı ve bu çerçevede şekillenen NATO'nun yapısıyla birçok anlamda benzerlik göstermektedir.

Yani AB, aslında bir anlamda bu plan çerçevesinde yeniden teşkil edilen NATO'yu esas ve örnek almış; hatta bir anlamda kopyalamıştır. Dokümanda, AB ülkelerindeki görüş ayrılığını yansıtacak şekilde NATO'yla ilişkiler muallak bir şekilde ortaya konulmuştur. Her fırsatta öngörülen yapının NATO'ya alternatif değil; NATO'yu tamamlayıcı nitelikte olduğu vurgusu yapılmış olsa da dokümanın geneli ve somut hedefler göz önüne alındığında, AB'nin ABD/NATO'dan bağımsız bir şekilde sözde değil; özde bir stratejik özerklik peşinde olduğu açıkça görülmektedir.

Rusya-Ukrayna Krizi'yle NATO'nun ve ABD'nin güvencesinin Avrupa için hayati öneme sahip olduğu bir kere daha ortaya çıkmış olmasına rağmen alınan bu karar, AB'nin kararlılığını teyit etmiştir. Ancak Rusya'nın Avrupa'yı açıkça tehdit ettiği, nükleer ve stratejik silahlanma konusundaki sözleşmelerin teker teker hukuki geçerliliğini yitirdiği, Soğuk Savaş döneminden daha hızlı ve çok daha tehlikeli bir şekilde balistik ve özellikle de hipersonik seyir füzelerine yönelik çalışmaların arttığı, ABD ve Rusya füze savunma sistemlerinde büyük gelişmelerin yaşandığı, Çin'in silahlanma yarışında etkili bir güç olmaya başladığı ve ABD-Rusya-Çin üçgeninde savaş çanlarının çaldığı bir ortamda askeri anlamda oldukça zayıf ve siyasi dayanışma konusunda henüz olgunluğunu tamamlayamamış olan AB'nin NATO emsali bir güç oluşturması kolay değildir.

AB içerisindeki devletler arasındaki görüş ayrılıkları da stratejik özerklik çalışmasını engelleyecektir. Nitekim Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya başvurma niyetleri, Avrupa'nın güvenliğinde NATO'nun ön plana çıktığının göstergesidir.

Diğer yandan ABD/NATO'yla olduğu kadar Türkiye'yle de köprüleri atan ve Avrupa'nın savunmasında Türkiye'ye yer vermeyen bu doküman, Türkiye'nin çok yönlü dış politikadaki öngörüsünün ne kadar haklı olduğunu bir kere daha ortaya koymuştur. AB tarafından dışlanan; hatta

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

neredeysse bir rakip olarak tanımlanan Türkiye'nin güvenlik şemsiyesinin temeli NATO olsa da AB'yle ilişkilerin kopması, Türkiye-Rusya işbirliğini daha da gelişmesine kapı aralayabilir.

KAYNAKÇA

“Fransa Cumhurbaşkanı Macron: NATO’nun Beyin Ölümü Gerçekleşti”, *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

“Headline Goal 2010”, Annex 1, EU Security and Defence, Core Documents 2004, Volume V, Chaillot Papers No 75, *EU DSS*, Paris 2005, s. 112-113

“Implementation Plan on Security and Defence”, 14392/16, *Consilium*, 14 November 2016, Brussels, <https://www.consilium.europa.eu/media/22460/eugs-implementation-plan-st14392en16.pdf>, (Erişim Tarihi:13.11.2021)

“No: 98, 22 Mart 2022, AB Tarafından Onaylanan “Stratejik Pusula” Başlıklı Belge Hk.”, *T. C. Dışişleri Başkanlığı*, https://www.mfa.gov.tr/no_-98_-ab-terafindan-onaylanan-stratejik-pusula-baslikli-belge-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

“Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, *EEAS*, 2016, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (Erişim Tarihi:13.11.2021)

“Trump Tells NATO Leaders to Increase Defense Spend to 4 Percent”, *Reuters*, 18 July 2021.

“Wales Summit Declaration”, *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

“Warsaw Summit Communiqué”, *North Atlantic Treaty Organization*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

"Where Will the EU's Strategic Compass Point?", *European Parliament*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698057/EPRS_BRI\(2021\)698057_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698057/EPRS_BRI(2021)698057_EN.pdf), (Erişim Tarihi:04.11.2021)

BÜYÜKBAŞ, Hakkı, "Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 2006, s. 37-66.

CHRISTIANSEN, Thomas vd., "Understanding and Assessing the Maastricht Treaty", *European Integration*, 34(7), 2012, s. 685-698.

COBO, Fuente Ignacio-Veronica Dominguez Donaire, "Present and Future of the Common Security&Defence Policy", *Spanish National Defence Advanced Studies Centre/Instituto Español de Estudios Estratégicos*, Work Document 01/2018-T.

EFE, Haydar, "AB'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" Oluşturma Çabaları", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2007, s. 1-31.

EMMOT Robin, "Factbox: "Strategic Compass": EU Sets Dates for New Military Force", *Reuters*, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/strategic-compass-eu-sets-dates-new-military-force-2021-11-16/>, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).

EROL, Mehmet Seyfettin, "AB ve Türkiye'nin Avrasya Politikası", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 1(4), 2005, s. 173-203.

EROL, Mehmet Seyfettin-Şafak Oğuz, "Karma Savaş Teorisi ve Rusya-Ukrayna Savaşı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2), 2018, s. 399-415.

FIOTT, Daniel, "Strategic Autonomy: Towards 'European Sovereignty' in Defence?", *European Union Institute for Security Studies*, 2018.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

KALKAN Erol-Elifnur Kılıç, "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği", *İMGELEM*, 3(5), 2019, s. 193-206.

KISACIK Sina-Fahri Erenel, "Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 2019, s. 51-76

MADAK, Özlem, "2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği'nin Askeri Müdahale Girişimi", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2019.

MADAK, Özlem-Ebru Gençalp, "2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği'nin Askeri Müdahale Girişimi", *Journal of Yasar University*, Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, 2020, s. 1-20.

ÖZDAL, Barış, "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(8), 2008, s. 125-161.

PAGANI, Fabrizio, "A New Gear in the CFSP Machinery: Integration of the Petersberg Tasks in the Treaty on European Union", *European Journal of International Law*, 9, 1998, s. 737-749.

PIERINI, Marc, "The High Cost of An Unpredictable Turkey", *European Business Review*, <https://www.europeanbusinessreview.eu/page.asp?pid=5469>, (Erişim Tarihi: 11.10.2021)

SHEA, Jamie, "The AUKUS Deal: A Moment of Truth for Europe and for Security in the Indo-Pacific Region", *Friends of Europe*, <https://www.friendsofeurope.org/insights/the-aukus-deal-a-moment-oftruth-for-europe-and-for-security-in-the-indo-pacific-region/>, (Erişim Tarihi: 03.11.2021).

STICKINGS, Tim "Afghan Crisis a 'Catalyst' for European Defence Autonomy", *The National News*, 02 September 2021.

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

WAL Jessica ter vd., "Europe's Role in the World: The Invasion of Iraq and the Outbreak of the Second Gulf War", Ruth Wodak-Michał Krzyżanowski, der., *The European Public Sphere and the Media*, Palgrave and Macmillan, London 2009, s. 198-218.

ZANDEE, Dick vd., "The EU's Strategic Compass for security and Defence: Squaring Ambition with Reality", *Clingendael Report*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-5/Report_The_EUs_Compas_for_security_and_defence_May_2021.pdf, (Erişim Tarihi:13.11.2021).

STRUCTURED ABSTRACT

The Cold War experienced an important problem of trust in NATO between European members and the US. Europeans had always been suspicious for the reality of the commitment of the US in case of a real aggression against European territory by the Soviet Union, especially after an attack with nuclear weapons. The shift of nuclear weapons policy from “massive response strategy” to the “flexible response strategy” proved the validity of Europeans concern and fear. They, however, preferred to stay in the shadow of US’ security umbrella under NATO because of their lack of the political, economic and military capacity to counter a possible Soviet attack. France led by Charles de Gaulle dared to withdraw from NATO’s military structure after acquiring nuclear weapons capabilities. Most of the European states, however, has only dreamed for capability of an autonomous policy without US hegemony.

The post-Cold War era and the dissolution of the Soviet Union provided an important opportunity for the EU, that became an important economic and political Union after the 1993 Maastricht Treaty, for an autonomous policy making capability supported by a sole European military. Both Maastricht Treaty and subsequent document laid the basis for the realization of this policy.

The ineffectiveness of European states both militarily and politically to prevent conflicts in Bosnia Herzegovina in between 1992 and 1995, and in Kosovo in 1999, however, highlighted the importance and the power of the US’ political and military leadership for Europeans as well as underlined the importance of capabilities of the Alliance. It also tempted European states to accelerate their efforts for their long term although EU’s largest

AB'NİN STRATEJİK ÖZERKLİK ÇABALARI, STRATEJİK PUSULA VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL YANSIMALARI

enlargement in 2004 urged them to focus on deepening issues of the Union while war on terror has become an urgent and imminent threat for international community after September 11 attacks.

There have been massive and crucial steps in political and military issues in cooperation with NATO in the first decade of 2000's. Lisbon Treaty in 2009 especially outlined the basis of an autonomous EU political decision making process and EU's own Armed Forces. Russian – Ukrainian crisis in 2014, however, has changed the new security paradigm in Europe and underlined again the cruciality of NATO with US' capabilities against Russian threat. Eastern European members of the EU, especially, called for the continue of NATO's security umbrella against Russian threat opposing EU's autonomy.

Recent developments in international politics, such as US withdrawal from Syria and Afghanistan without regarding European allies' warnings, and the declaration of AUKUS project that excluded EU in the Asia Pacific cooperation triggered again the EU's decisiveness for political and military autonomy. US's President Biden's activities inconsistent with his expressions about the close cooperation and coordination with European NATO allies proved again unpredictability of the US politics. Europeans, for the first time, has showed a massive solidarity in the reaction against the US hegemony in Europe's security. United Kingdom's exit from the EU also facilitated finding a common ground among Europeans because it has been regarded as the closest and special Ally as well as strongest supporter of NATO that staunchly opposes EU autonomy.

The EU finalized and endorsed Strategic Compass on April 22, 2022. The document that was finalized during the invasion of Ukraine by Russia underlines that EU is still devoted to the strategic autonomy despite increasing Russian threat against European security. The document states that "a stronger and more capable EU in the field of security and defence will contribute positively to global and transatlantic security and

is complementary to NATO”, thus hinting that it is a completely different structure than the Alliance. On the other hand, the document points out the decoupling of the EU from the US and the Alliance in the context of security and defense issues.

The document also excluded Turkey from EU autonomous structure and criticizes Turkey’s posture in the eastern Mediterranean under the pressure of Greece. That approach would break the relations between Turkey and the EU that has been fragile for a long time. Considering recent crisis between Turkey and the US, such a scenario would also result in more intensive cooperation between Turkey and Russia.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ*

Russia Factor in Implementation of European Union Energy Policies

Doğa MIRCIOĞLU**

Öz

Enerji politikalarının uygulanması ve çeşitliliği, ülkelerin enerjiyi alan ya da satan ülke konumunda olmasına göre şekillenmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB) ve Rusya örneklemi incelendiğinde arz-talep ilişkisine bağlı bir birliktelikten söz edilebilmektedir. Çalışmanın amacı, AB'nin enerji bağımlılığı meselesinde Rusya'nın önemli bir rolde olduğunu ve buna bağlı olarak AB'nin enerji politikalarının şekillenmesini ne derece etkilediğini göstermektir. Araştırma boyunca birincil ve ikincil verilerden yola çıkılarak varılan sonuca göre; AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığının küçümsenemeyecek kadar fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca çözüm olarak tasarlanan projelerin yetersiz kaldığına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, Rekabet İvmesi, Enerji arzı güvenliği, Sürdürülebilirlik.

Abstract

The implementation of energy policies has shaped by the diversity countries in the position of buying or selling energy. In this context, when the samples of the European Union and Russia have examined, it can be mentioned that there is an union depending on the supply-demand relationship. The aim of the study is to show that Russia has an important role in the issue of energy dependence of European Union and, accordingly, to what extent it affects the shaping of European Union's energy policies. According to the conclusion reached from the primary and secondary data throughout the research the dependence of the European Union on Russia is too low to be underestimated and it is claimed that the projects designed as a solution are insufficient.

Keywords: Energy Policies, European Union, Russia, Competitive Momentum, Energy Supply Security, Sustainability.

* **Makale Geliş Tarihi:** 22.10.2021 **Yayına Kabul Tarihi:** 15.12.2021

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, e-posta: dogamircioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8979-3745.

GİRİŞ

Enerji politikaları ülkeler, uluslararası örgütler ya da ulus üstü birlikler tarafından önemsenen ve dikkat edilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlarda buharlı makinelerin kullanımı, tarımda teknolojik aletlerin kullanımının gelişimi gibi sebeplerle birlikte kömür üretimi yaygınlaşmıştır. Ülkeler arasındaki enerji rekabeti petrolün bulunmasıyla daha da kızışmıştır. Örneğin Rusya, 19. yüzyılda petrol çıkarabilmek için Bakü'de petrol borularının inşasını uygulamaya koymuştur.¹ Böylece Rusya, petrol ihracatında ticaret haznesini genişleterek önemli bir konuma gelmiştir.

Sovyetler Birliği dönemindeyken günlük 12,5 milyon kapasitesiyle Rusya, dünyanın en büyük petrol üreticisi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında ekonominin kötü gidişatı, enerji şirketlerinde yaşanan yolsuzluklar ve mevcut teknolojilerin yenilenememesi gibi sebepler etkili olmuştur. Bir diğer ifadeyle yönetimdeki aksaklıklar enerji alanlarına da yansarak ülkenin iktisadi çöküşünün hızlanmasında rol oynamıştır. Ardından enerji alanlarına başka maddelerin eklenmesiyle birlikte enerjinin kapsamı da genişlemiştir. Örneğin doğalgaz rezervlerinin ortaya çıkışı kömürün ısınma amacıyla kullanımının yerine geçmiş, kömür ve petrolün kullanımı diğer sektörler yayılmıştır. Rusya, günümüzde 1.680 trilyon feet³ deposuyla² dünyanın en büyük doğalgaz üreticisi ve ihracatçısı konumundadır.

Mevcut durumda Rusya'nın enerji alanındaki rolü azımsanamayacak derecede fazladır. Ancak Rusya'nın potansiyeli değerlendirildiğinde birtakım değişen paradigmalara söz konusu olduğu görülmektedir. Örneğin sıvılaştırılmış doğalgaza geçilmesiyle birlikte transit yollarının çeşitlenmesi, yenilenebilir enerji politikalarının tercih edilmesi, enerji

1 Abdülkadir Develi, "Küresel Enerji Rejimi ve Uluslararası Örgütler", *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, Şaban H. Çalış-Erdem Özlük, der., Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 529-530.

2 Ufuk Kantörün, "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", *Bilge Strateji*, 2(3), 2010, s. 91-92.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

alanındaki rekabeti teşvik edebilmektedir.³ Yaşanan sektörel gelişmeler ve rekabet ortamı gibi tüm faktörlere rağmen Rusya'nın enerji alanında hala önemli bir aktör olduğu göz ardı edilmemelidir.

Avrupa Birliği (AB) ise enerji politikalarına oldukça önem veren bir yapı olarak bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın verdiği ağır tahribatın üstesinden gelinebilmesi adına Avrupalılar, 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır. Bu bağlamda daha en başından beri enerji sektörlerinde ulus üstü bir yapılanmadan bahsedilebilir.

Elli yıl süre biçilen AKÇT, artık tedavülden kalksa da 1958 tarihli Roma Antlaşmaları ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur. Ardından 1986 yılındaki Avrupa Tek Senedi, 1992 senesindeki Maastricht Antlaşması, 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması, 2000 yılındaki Nice Antlaşması, 2007 tarihli Lizbon Antlaşması ile birlikte Avrupalılar birlik olma adına birtakım kararlar alıp oluşturdukları yapı ve kurumları iyileştirmişler ve diğer konularda olduğu gibi enerji politikalarının çerçevesini oluşturmuşlardır. Ayrıca AB, kurulduğu tarihten bu yana üye sayısını genişletmiş, özellikle 2004 genişlemesiyle Doğu Bloku Avrupa ülkelerini bir çatının altına toplamaya çalışmıştır.⁴ Bu sebeple AB'nin Rusya'ya karşı enerji politikalarını şekillendirmesinde birçok kültürel, siyasi, sosyolojik, tarihsel ve iktisadi unsurun etkili olduğunun bilinmesi elzemdir.

AB, enerjiyi talep eden konumda olduğu için özellikle Avrupa Komisyonu tarafından enerji arzı güvenliği meselesi üzerinde durulmakta ve enerji akışı konusunda hem güvenlik hem de verimlilik üzerinde çalışmalar yürütülmektedir.⁵ Böylece AB'nin enerji politikalarını belirlemede ulus üstü bir kimlikle, üye devletlerin ulusal çıkarlarına göre ele alma

3 Marc Pieniri, "Russia's Energy Politics and Its Relevance for the European Union", *Strategic Sectors Economy&Territory*, 3, 2019, s. 305.

4 Jean-Luc Mathieu, *Avrupa Birliği*, Dost Kitabevi Yayınları, çev. İsmail Yerguz, Ankara 2006, s. 7-22.

5 Tomas Maltby, "European Union Energy Policy Integration: A Case of European Commission Policy Entrepreneurship and Increasing Supranationalism", *Energy Policy*, 55(18) 2013, s. 435-436.

gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemi, AB'nin karşı karşıya kaldığı enerji bağımlılığı meselesidir. Dünyanın önemli ticaret hacmini kapsayan Batı Avrupa ülkelerini kapsamına alan hem uluslararası hem de ulus üstü yapılanmasıyla karşımıza çıkan AB'nin enerji bağımlılığı sorunu, birlik için önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü AB, dünya sahnesinde dış politikada ulusal, uluslararası ve ulus üstü karar alırken enerji bağımlılığı meselesiyle birlikte bocalamakta ve özgür bir biçimde hareket edememektedir. Bağımlılık sorunu göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın temel amacı ise AB'nin enerji bağımlılığında Rusya'nın başat aktör olduğunu verilerle ispatlamak ve AB'nin enerji politikalarını belirlerken Rusya'yla kurduğu bağımlılığa göre şekil aldığını ortaya koymak olmuştur. Çalışma, AB'nin enerji bağımlılığını verilere dayalı bir şekilde belirtmek ve AB'nin enerji politikalarını belirlerken enerji alanında dünya devi olan Rusya'nın rolünü tartışma amacını taşımaktadır. Çalışmanın araştırma sorusu, AB'nin kısa ve orta vadede neden Rusya'ya olan bağımlılığından kurtulamayacağı olgusudur. Bu bağlamda AB'nin enerji bağımlılığına yol açan durumlar tartışılmış ve bağımlılık ilişkisinin sebepleri incelenmiştir. Çalışmanın hipotezi ise bağımlılık ilişkisine dair yapılan düzenlemelerin eksikliğine olan inançtır.

Çalışmanın ilk bölümünde AB'nin kuruluşundan bu yana enerji politikaları değerlendirilmiş ve AB'nin hangi prensiplerle hareket ettiği açıklanmıştır. Birinci bölümde AB'nin enerji bağımlılığı göstergeler dahilinde tartışılmış ve var olan mevcut enerji politikalarına değinilmiştir. Birinci bölümde AB'nin enerji ihtiyacının ve uyguladığı politikaların belirlenmesi, AB'nin hem kendi iç piyasasındaki eksiklikleri hem de dış politikadaki bağımlılığını göstermesi bakımından önemlidir. İkinci bölümde ise Rusya'nın enerji politikalarındaki aktif rolü ve bu rolün dış politikada kullanım amaçları tartışılmıştır. Aynı zamanda uluslararası sistemde etkili bir konumda olan Rusya'nın enerji politikalarını uygularken hangi amaçları benimsediği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise AB ve Rusya arasındaki bağımlılık ilişkisi, geçmişten günümüze kadar örnek olaylarla

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

incelemeye alınmıştır. Üçüncü bölümde AB'nin Rusya'ya karşı olan enerji bağımlılığının dış politika kararlarında özgür hareket etmesini engellediği varsayımı mevcut örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

AB ENERJİ POLİTİKALARININ İŞLEYİŞİNDE TEMEL PRENSİPLER

AB, genel olarak politikalar nezdinde girdi ve çıktı oluştururken kurduğu diyalogları ve mevcut atmosferleri göz önünde bulundurarak hareket etmektedir. Bu bağlamda AB, enerji politikalarını uygularken bu temel bileşenlere göre değerlendirmektedir. Genel olarak AB'nin enerji politikalarına bakıldığında hem üye devletlerin ulusal çıkarlarının gözetildiği hem de ulus üstü bir yapıya uygun şekillenmesiyle birlikte enerjinin daha kolay temin edilebilmesi, fiyatların daha düşük düzeyde tutulabilmesi ve güvenliğin sağlanabilmesi amaçlarıyla hareket edildiği söylenebilmektedir.⁶

Birlik, var olduğu tarihten bu yana birtakım döngülerle enerji politikalarının gelişimini sağlamaktadır. İlk olarak 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile AKÇT ve ikinci Roma Antlaşması ile kurulan AAET, AB'nin enerji politikalarının şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır.⁷ Bu bağlamda AB'nin oluşumundan bu yana topluluk ya da birlik döngüsü içinde enerji politikalarının bir şekilde nasıl yürütülmesi gerektiği incelense de daha varlığının bile şüpheyle karşılandığı zamanlarda yeterli ve gerekli adımların atılmadığı iddia edilebilmektedir.

1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi'yle birlikte Avrupa Komisyonu, enerji politikalarında (özellikle gaz ve elektrik) piyasanın serbestleşmesi adına belli başlı düzenlemeler getirmiştir. Daha sonradan imzalanan 1993 tarihli Maastricht Antlaşması, birliğin bütün kurumlarını

6 Özgür Ünal Eriş, "Kriz Sonrası Avrupa Birliği Enerji Politikası", *Ekonomik Kriz ve Avrupa Birliği*, Pınar Gedikkaya-Rana İzci Connolly, der., Derin Yayınları, İstanbul 2016, s. 158.

7 Aynı yer.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

enerji politikalarının işleyişinin hızlanması adına projeler oluşturmayı teşvik etmiş ve son olarak 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması'yla birlikte enerji alanındaki önceliklerini belirlemiştir.⁸

Tablo 1: AB Ülkelerinin Enerji İthalatı Bağımlılık Oranları

Ülke	2019 yılına göre bağımlılık oranları
Belçika	%76.676
Bulgaristan	%38.102
Çekya	%40.894
Danimarka	%38.781
Almanya	%67.610
Estonya	%4.829
İrlanda	%68.395
Yunanistan	% 74.110
İspanya	% 74.955
Fransa	% 47.595
Hırvatistan	% 56.224
İtalya	% 77.484
Güney Kıbrıs Cumhuriyeti	% 92.805
Letonya	% 43.963
Litvanya	% 75.217
Lüksemburg	% 95.129
Macaristan	% 69.704
Malta	% 97.172
Hollanda	% 64.721
Avusturya	% 71.727
Polonya	% 46.818
Portekiz	% 73.848
Romanya	% 30.371
Slovenya	% 52.140
Slovakya	% 69.762
İsveç	% 30.244
Finlandiya	% 42.092

Kaynak: "Energy Imports Dependency", Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_IND_ID__custom_938402/bookmark/table?lang=en,en&bookmarkId=f1ab4519-82df-4a89-a329-1b8d0a5925f7, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

⁸ "Kriz Sonrası ...", a.g.e., s. 159.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

Tablo 1’de AB üyesi ülkelerin enerji alanında gerçekleştirdikleri ithalat oranları gösterilmiştir. Oranlara bakıldığında her bir AB üyesi devletin, enerji konusunda dışa bağımlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda AB’nin enerji üreten bir bölge olmadığı ve bunun sonucunda enerji ihtiyacını karşılamak için dış dünyadan destek araması gerektiği söylenebilmektedir. Dolayısıyla AB, enerji alanlarını oluştururken enerji rezervi kapasitesini hesaba katarak mevcut politikalarını belirlemektedir.

AB, çeşitli antlaşmalarla birlikte dönüşüm geçirirken diğer alanlarda olduğu gibi enerji alanında da birtakım farklılaşmaya doğru yol alma gayreti içerisine girmiştir. AB’nin enerji bağımlılığını azaltmak adına hedeflediği bazı çözüm önerileri bulunmaktadır. Sırasıyla enerji kullanımındaki çeşitliliğe ağırlık verilmesi, enerji üretiminde ilk önce yerli kaynaklara başvurulması, 2030 yılına kadar enerji tüketiminde %18 oranında azalmaya gidilmesi, nükleer enerjinin kullanımının yaygınlaşması için denetlemelerin artması, teknolojik gelişme ve inovasyona ağırlık verilmesi, hidrojenin bir enerji kaynağı olarak kullanılmasının gündeme gelmesi olarak gösterilebilmektedir. Birlik içinde tek bir enerji politikalarının uygulanabilmesi adına enerji kesintilerine karşı hazırlıklı olmayı sağlayan Risklere Karşı Hazırlık Yönetmeliği, 2019 yılında uygulanması için başlatılmıştır.⁹

Yenilenebilir enerji çalışmalarına ağırlık verilmesinin altı çizilmiş, bu konudaki çeşitli çalışmalara başlanmıştır. Ancak kömür, petrol ve doğalgazdan farklı olarak yenilenebilir enerjiler daha maliyetlidir. Ayrıca yenilenebilir enerjinin depolanması diğer enerji türlerine göre daha zordur.¹⁰ Açıklanan sebepler doğrultusunda AB, yenilenebilir enerji çalışmalarına ağırlık verse de birliğin bütün enerji alanlarında henüz yaygınlaşmadığı sonucuna ulaşabilmektedir.

9 Şerife Özkan Nesimoğlu, “Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar”, Avrupa Birliği Enerji Politikaları, Nobel Akademik Yayıncılık, Cengiz Dinç, der., Ankara 2020, s. 229-232.

10 H. Naci Bayraç, “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 2009, s. 117.

Tüm bu kat edilen süreçlerle birlikte birlik, enerji politikalarının uygulanmasında birtakım prensiplerden yararlanmaktadır. Bu prensiplere bakıldığında, ilk olarak rekabet ivmesinin desteklendiği, ikinci olarak enerji arzının güvenliğinin uygulandığı ve son olarak enerji piyasalarında çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Kısacası AB, enerji uygulamalarını belirlerken enerji sektörünün serbestleşmesini, enerjinin güvenli bir biçimde ithalat edilmesini ve sürdürülebilirliği dikkate almaktadır.

PIYASANIN LİBERALLEŞMESİ ADINA REKABET İVMESİ

AB için serbestleştirme hemen hemen her alanda vuku bulabildiği için enerji politikalarında da serbestleştirmenin önemli olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda ilk önce AB üyesi ülkelerin enerji alanlarında entegrasyonu sağlaması gerekmektedir. Mevcut durum için komisyon, sırasıyla 1968, 1973 ve 1974 yıllarında ortak bir enerji politikası için gerekli girişim ve stratejileri başlatmıştır.¹¹ Böylece diğer alanlarda olduğu gibi enerji alanında da iç dinamiklerin birbirleriyle paralel hareket ettirilmesi amaçlanmıştır.

Piyasanın serbestleşmesi adına yapılan çalışmalar 1990'lu yıllara tekabül etmektedir. İlk olarak doğalgaz ve elektrik alanlarında komisyon tarafından uygulanması istenen 1996 Elektrik ve 1998 Doğalgaz Direktifleri karşımıza çıkmaktadır. 2003 yılında ikinci kez direktif verilmiş, 2007 yılında ise AB kapsamındaki her üye eksiksiz rekabete teşvik edilmiştir.¹² Daha sonrasındaysa 2011 yılında yürürlüğe girmesi beklenen elektrik ve doğalgaz direktifleri getirilmiştir.¹³ Bu kapsamda AB'nin gerçekleştirdiği proje ve girişimlere bakıldığında, Trans Avrupa Enerji Şebekeleri, Avrupa'ya

11 İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Sistemle Ortaklık*, Alfa Aktüel, Bursa 2011, s. 241.

12 Arzu Yorğan, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", *Bilge Strateji*, 1(1), 2009, s. 31.

13 "Kriz Sonrası Avrupa...", *a.g.m.* s. 161.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı, Avrupa Akdeniz Enerji Ortaklığı, Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu olarak örnek gösterilebilmektedir.¹⁴ Mevcut direktiflerin yerine getirilmesi adına yapılan girişim ve projeler belli başlı avantajlar sağlasa da üye ülkeler arasındaki iktisadi farklılıklar tamamen entegre olmuş bir enerji politikalarının varlığını sorgulatmaktadır.

Enerji politikalarında komisyonun da desteğiyle birlikte rekabet ivmesinin hız kazandığı gözlemlense de üye ülkelerin halen ulusal çapta iktisadi tutumla hareket etmeleri, ayırma alanlarında ortak bir paydada buluşamamaları ve tüm bunlara bağlı olarak üye devlet hükümetlerinin enerji alanlarında yerleşik firmaları desteklemesi birlik içinde etkin ve yetkin enerji politikalarını yavaşlatmaktadır.¹⁵ Bir diğer ifadeyle ulusal ve ulus üstü yapılanmaya uyum sağlama gayreti içerisinde olan AB'nin kendi bünyesinde yaşadığı çatışma, enerji politikalarındaki standartlaşmayı önlemekte olup; enerji politikalarının işlevselliğini sorgulatmaktadır. Neoliberal politikalarla güdümlenen AB iç enerji pazarı, ortak bir görünümünden ziyade rekabetin etkisiyle iç içe geçmiş karmaşık bir probleme benzetilebilmektedir. Dolayısıyla AB'nin enerji politikalarından bahsedildiğinde ortak bir pazarın tam ve yetkin çalışmadığı görülmekte ve ulus devlet faktörünün yüksek olması sebebiyle birliğin enerji politikalarında tam bir uyum içinde çalışmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

ENERJİ ARZI GÜVENLİĞİ

AB'nin enerji politikalarındaki temel ilkelere bakıldığında, belki de en hassas olan ilkesi enerji arzı meselesidir. Çünkü enerji arzı güvenliği AB'nin kendi içinde çözmesi gereken meselelerle birlikte dış konjonktüre göre de şekillenebilmektedir. Bu kapsamda enerji arzı güvenliği denilince

¹⁴ "Avrupa Birliği'nin Enerji ...", *a.g.m.*, s. 32.

¹⁵ Francis McGovan, "Can the European Union's Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of 'Economic Nationalism'?", *JCER*, 4(2), 2008, s. 102.

üye ülkelerin kömür, petrol, doğalgaz, elektrik ve yenilenebilir enerji gibi bütün türleri kapsayan, tüketimde muhtaç olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır.

1973 yılındaki Petrol Krizi'yle yaşanan tıkanıklık, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşları, 11 Eylül terör saldırıları, 2004 AB genişlemesi, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan kriz ve 2008 finansal krizinin patlak vermesiyle yaşanan bölgesel ve küresel olaylar, AB'nin enerji arzı güvenliğini gündeme getiren gelişmeler olarak bilinmektedir. Ayrıca Latin Amerika ülkeleri, Hindistan, Çin gibi ülkelerin giderek daha fazla enerji talep etmeleri, AB'nin halen enerji iç piyasasında elverişli bir seviyeye gelememesi ve enerji ihracında bulunan ülkelerdeki siyasi istikrarsızlıklar da enerji arzı güvenliği meselesinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.¹⁶ İlaveten AB'nin enerji ithalatı ile gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) arasındaki ilişki son derece önemlidir. AB'nin enerji ithalatı arttıkça GSYİH'sinin azaldığı gözlenmiştir.¹⁷ Bir diğer ifadeyle AB'nin ekonomik büyümesi, enerji konusundaki dışa bağımlılığına göre değişebilmektedir.

AB'nin enerji arzı güvenliğini sağlamak için ise birtakım yol çizelgeleri sunulmaktadır. Bunlardan ilki verimliliğin gözetilmesidir. Böylece hem maliyet verimliliği hem de temiz enerji ile çevresel verimlilik sağlanabileceği iddia edilebilir. İkincisi ise enerji çeşitliliğidir. Bu bağlamda geliştirilen teknolojilerle enerji konusunda çeşitlilik oluşturulabilmektedir. Son olarak yasal düzenlemeler, üye ülkelerle olan diyalogu ve iç piyasa uyumunu güçlendirebilmektedir.¹⁸ Ancak şu ana kadar alınan önlemlerin hiçbiri yeterli düzeyde değildir ve AB, mevcut enerji arzı güvenliğini etkili bir biçimde sağlayamamıştır. Böylece AB'nin enerji arzı güvenliği sorunuyla

¹⁶ "Avrupa Birliği'nin Enerji ...", *a.g.m.*, s. 33-34.

¹⁷ Serap Elüstü, "Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği: Enerji İthalatı Bağımlılığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 2021, s. 157.

¹⁸ Jean-Marie Chevalier, "Security of Energy Supply for the European Union", *European Review of Energy Markets*, 1(3), 2006, s. 15-19.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

karşı karşıya kaldığı iddia edilebilir. Birliğin enerji politikalarında farklı değişkenlere ya da aktörlere olan bağlılığı dışsal sorunlarla bir tür çıkmaz yaşamasına neden olmaktadır.

Tablo 2: Avrupa Birliği'nin Enerji Arzı Güvenliğini Sağlayan Doğalgaz Boru Hatları

Adı	Tamamlandığı Yıl	Alanı	Kapasitesi	Bilgiler
Yamal- Avrupa 1	1999	4200 km	33 milyar metre küp	Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçerek Berlin'e ulaşmaktadır. Rusya'nın AB'ye ihraç ettiği oranın %25'ini kapsamaktadır.
Ukrayna Boru Hatları	-	-	130 milyar metre küp	Slovakya'dan çeşitli Avrupa ülkelerine ulaşmaktadır.
Brotherhood	1967	2750 km	30 milyar metre küp	Sibiry'a'dan Avrupa'ya ulaşmaktadır. Rusya'nın Batı Avrupa'ya ihraç ettiği gazın %70'ini kapsamaktadır.
Soyuz	-	-	32 milyar metre küp	Ukrayna aracılığıyla iki kola ayrılmış, bir taraftan Moldova-Romanya-Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye bir tarafı ise Trans-gaz hattına ulaşmaktadır.
Nothern Lights (Urengoi-Pomary-Uzhgorod/Trans Siberya)	1984	4500 km	32 milyar metre küp	Beyaz Rusya üzerinden Ukrayna'ya ulaşmaktadır.
Mavi Akım	2003	1207 km	16 milyar metre küp	Rusya'dan Türkiye'ye ulaşan boru hattının Türkiye aracılığıyla da AB'ye taşınması planlanmaktadır. Maliyetinin ödenmesinde AB üyesi olan İtalya'daki ENI şirketi önemli bir yer tutmaktadır.
Bakü-Tiflis-Erzurum Hattı (BTE) Doğalgaz Boru Hattı (South Caucasus Pipeline)	2007	980 km	20 milyar metre küp	Bakü-Tiflis-Erzurum Petrol Boru Hattı'yla paralel bir biçimde inşa edilmiştir.
Yeşil Akım (Green Stream)	2005	540 km	11 milyar metre küp	Yeşil Akım, Libya'yı Sicilya üzerinden bağlayarak İtalya'ya ulaşmaktadır.
Langeled	2007	200 km	25,5 milyar metre küp	Norveç'ten Birleşik Krallık'a ulaşmaktadır. Günümüzde AB üyesi olmayan Birleşik Krallık için önemli bir proje olan Langeled, dünyanın en uzun denizaltı boru hattıdır.

Kaynak: Ela Uluatam, "Avrupa Birliği Doğalgaz Piyasası'nda Yeni Dengeler", *Ekonomik Forum Dergisi*, 2011, s. 63-65.

Tablo 2 incelendiğinde, AB'nin enerji arzı güvenliğini sağlamaya çalıştığı iddia edilebilmektedir. Bu kapsamda enerji boru hatlarının çeşitlenmesi Rusya'ya karşı bir nebze avantaj sağlasa da gazın sahibinin Rusya olduğu gerçeğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla boru hatlarında çeşitlilik sağlanmaya çalışılsa da enerji kaynağının asıl sahibi Rusya'dır ve bu sebeple uygulanan çözüm yetersiz kalmaktadır.

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Enerjinin bağımsızlığı ve istikrarı, enerji arzına olan güveni oluştururken, bir yandan da ekonomik paradigmanın gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda enerji, gelişmiş ya da gelişmekte olan kapitalist toplumlar için sürdürülebilir ekonomi içinde değerlendirilmelidir. Çünkü iklim değişikliklerinin sınırlandırılabilmesi adına yapılan sosyal, politik ya da ekonomik önlemler sürdürülebilir ekonomi içinde işlevsellik kazanabilmektedir.¹⁹ Bir diğer ifadeyle kapitalist düzenin işlerliğine gölge düşürmemek adına iktisadi kalkınmalardaki faaliyetlerin durmasını engellemek için çevreye duyarlı, sürdürülebilir ekonomi politikaları uygulanmaktadır.

AB, enerji alanında politika oluştururken iklim koşulları, çevrenin korunması ve zehirli gazlar gibi meselelere değinerek sürdürülebilirlik kavramını prensip olarak benimsemiştir. Bu bağlamda 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansı'yla birlikte sera gazı emisyonlarının düşürülmesi tartışmaları başlamış, 1997 yılındaki Kyoto Protokolü'yle de düşürülmesi adına yükümlülöklere yer verilmiştir.²⁰ Kyoto Protokolü'ne ek olarak 2008-2012 yılları arasında sera gazlarının %8'in altına düşürülmesi konusunda anlaşılmıştır.²¹

19 Gheorghe H. Popescu vd., "The Emergence of the Effects and Determinants of the Energy Paradigm Changes on European Union Economy", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, 2018, s. 768.

20 Etem Karakaya-Burcu Yılmaz, "Avrupa Birliği'nde Enerji ve İklim Değişikliği Politikalarının Gelişimi", *Ekonomik Kriz ve Avrupa Birliği*, Pınar Gedikkaya-Rana İzci Connelly, der., Derin Yayınları, İstanbul 2016, s. 132.

21 "Avrupa Birliği'nin Enerji...", a.g.e, s. 34.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

2000 yılında Komisyon tarafından yayımlanan Yeşil Kitap, arz güvenliğine atıf yapsa da üç yıl sonra sera gazı yayılımını düşürmek için Avrupa Birliği Emisyon Ticareti (AB-ETS) kurulmuştur. Dolayısıyla çevresel sürdürülebilirlik açısından AB, yenilenebilir enerjileri teşvik etmeye çalışarak “yeşil büyüme” modelini benimsemiştir. Bu bağlamda yıllar içinde AB, sürdürülebilirlik açısından çevresel korumayı bir nebze de olsa sağlamayı başarsa da 2008 finansal kriziyle birlikte maliyetin artması nedeniyle beklenen performansı yakalayamamıştır.²² Görüldüğü üzere AB, enerji politikalarında liberalleşmeyi, enerji arzını ve sürdürülebilirliği korumaya çalışmaktadır.

RUSYA’NIN ENERJİ POLİTİKALARINDAKİ AKTİF ROLÜ

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Rusya ekonomisi kapitalist sisteme uyumlanmaya çalışmış; ancak rublenin değer kaybetmesi ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.²³ Bu sebeple Soğuk Savaş’ın sonlanmasıyla birlikte tekrardan güce kavuşmak isteyen Rusya, değişen dünya düzenine adapte olmaya çalışmıştır. Bahsi geçen olaylar yaşanırken Vladimir Putin, Rusya’nın yönetimine gelmiş ve ülke içinde “oligark” yapılanmayı devlet kontrolüne geçirmiştir. Böylece Putin’le başlayan evreyle Rusya, enerji kaynaklarını dış politika aracı haline getirmeye çalışmıştır. Örneğin Rusya, kimi zaman Ukrayna’dan geçen doğalgazı keserek Avrupa’ya gözdağı vermiş, Orta Asya’daki eski Sovyetler Birliği üyesi devletlerle yakın ilişkilerde bulunmuş, 2008’de Güney Osetya’yı istila etmiştir.²⁴ Tüm bu yaşanan gelişmeler ise Rusya’nın petrol ve doğalgaz kaynaklarını bir diğer ifadeyle enerji politikalarında düzenli ve güvenli akışı sağlamak ve ülkenin tekrar eski gücüne kavuşması için diğer ülkelerin Rusya’ya olan bağımlılığını arttırmak olarak yorumlanabilmektedir.

²² “Avrupa Birliği’nde Enerji...”, a.g.e., s. 135-143.

²³ Michael G. Roskin-Nicholas O. Berry, *Uluslararası İlişkiler Ül’nin Yeni Dünyası*, çev. Özlem Şimşek, Adres Yayınları, Ankara 2014, s. 132.

²⁴ “Uluslararası İlişkiler Ül’nin...”, a.g.e. s. 129-131.

Enerji politikaları Rusya için önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Rusya İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan belgelere bakıldığında, Rusya'nın enerji ihracatı toplam ihracatının %70'ini oluşturmaktadır.²⁵ Bu bağlamda 2014 yılında Rus Enerji Stratejisi 2035 onaylanmıştır. Rus Enerji Stratejisi 2035'in içeriği incelendiğinde, Rus ekonomisinin karşılaştığı krizleri onarmak, enerjide altyapı verimliliğini sağlamak ve son olarak enerji politikalarında yatırımlara ve yeniliklere dayalı uygulamalara öncelik verilmek istendiği görülmektedir.²⁶ Böylece var olan enerji potansiyelini uygun, yetkin ve verimli kılmak adına Rusya'nın uluslararası sistemde aktif bir rol üstlendiği iddia edilebilmektedir.

AB VE RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARINDA ARZ-TALEP İLİŞKİSİ

AB için söz konusu enerji politikalarının etkin ve verimli bir düzeyde çalışabilmesi, var olan potansiyelleri değerlendirmek (örneğin yenilenebilir enerji, petrol ve doğalgaz kullanımının maliyetinin hesaplanması) ve güvenli bağlantılar kurabilmekle mümkün olmaktadır.²⁷ Bu nedenle AB için enerji arzı güvenliği denilince talebe göre enerji arzını sürdürebilme kabiliyeti ve nispeten fiyat istikrarını sağlama amacı öne sürülebilmektedir.²⁸ AB'nin hedeflerine bakıldığında tüketicilere yönelik enerji akışının istikrarını yakalamak, müşterilerin ekonomik yöndeki memnuniyetini karşılamak, enerji politikalarındaki pazar içi rekabeti ve çeşitliliği sağlamak olduğu anlaşılabilmektedir.²⁹ AB'nin enerji talebi incelendiğinde petrolün

25 Dina Moulioukova-Roger E. Kanet, "Russian Energy Policy: Implications for Global Energy Strategy", *ACDIS Occasional Paper*, 2015, s. 2.

26 Artur Meynkhart, "Priorities of Russian Energy Policy in Russian-Chinese Relations", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(1), 2020, s. 65.

27 Mustafa Nail Alkan, "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları*, 44, 2015, s. 216.

28 Odysseas Christou, "Energy Security in Turbulent Times Towards the European Green Deal", *Politics and Governance*, 9(3), 2021, s. 360-361.

29 Mihail Nikolaevich Dudin vd., "The Energy Politics of the European Union and the Possibility to Implement it in Post-Soviet States", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(2), 2020, s. 410.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

%27'sini, doğalgazın %41'ini ve kömürün %47'sini Rusya'dan ithal ettiği gözlenmektedir.³⁰ Bir diğer ifadeyle AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının epey yüksek oranlarda olduğu söylenebilmektedir.

Rusya açısından enerji politikaları ele alındığında ise mevcut enerji kapasitelerini diğer ülkelere satarak gelirini yükseltmek ve iç piyasasında enerjide koruma ve verimliliği sağlamak (örneğin birtakım yasal düzenlemeler ile birlikte kamuda tasarruf yaratmak) adına plan ve reçeteler sunmak olduğu görülebilmektedir.³¹ Rusya'nın enerji verimliliği adına yaptığı çalışmalar, daha çok enerji kullanımının teknolojik gelişmeler sayesinde tasarruflu kullanımını amaçlamaktadır.³² Bir diğer ifadeyle Rusya, enerji haznesini etkili kılmak adına hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca 2006 yılında Gazprom şirketinin Ukrayna ve Gürcistan üzerinden gaz tedarikini kesmesi, Rusya'nın enerji politikalarını AB'ye karşı bir tür dış politika malzemesi olarak da kullandığının göstergesidir.³³ Mevcut iki aktör kıyaslandığında, AB'nin Rusya'yla olan enerji politikalarında enerjiyi talep eden tarafta, Rusya'nın ise enerji arzı sağlayan tarafta yer aldığı söylenebilmektedir.

Rusya ve AB arasındaki bağımlılık ilişkisi (arz-talep) ise zaman zaman tarafların dış politikadaki tavır ve tutumlarına yansımalarıyla farklı şekillerde vuku bulmaktadır. Rusya, AB'nin bağımlılığını etkili bir silah olarak kullanabilirken; (Örneğin Ukrayna ve Belarus gibi ülkelerin üzerinde enerji akışını yavaşlatmak) birlik üyesi ülkeler ise Rusya'ya karşı yeni alternatif yollar (örneğin Hazar Bölgesi'ndeki Azerbaycan,

30 "From Where Do We Import Energy", *Eurostat*, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

31 Sergey S. Neustroev-Anna A. Arinushkina, "Energy Efficiency and Energy Saving in Public Schools: Federal Policy and Regional Perspectives from Russia", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(6), 2019, s. 538.

32 Igor Bashmakov-Anna Myshak, "Russian Energy Efficiency Accounting System", *Energy Efficiency*, 7(17) 2014, s. 744.

33 Keith C. Smith, "Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe", *Center for Strategic and International Studies*, 13(1), 2007, s. 1.

Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynakları) arayabilmektedir.³⁴ Ukrayna örneği Rusya ile AB arasında enerji politikalarının dış politika malzemesi olarak kullanılabileceğinin göstergesidir. Çünkü Ukrayna'yı Batı'nın hegemonyasından uzak tutmak isteyen Putin, 2014 yılında Kırım'ı işgal etmiş ve 2015 yılına kadar ise Doğu Ukrayna'daki Rusları yerel yönetime saldırmaları için teşvik etmiştir. AB ise mevcut sorunu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile birlikte tartışmış ve Rusya'nın küresel enerji politikalarının konuşulduğu "G8"den uzaklaştırılmasını çözüm olarak görmüştür.

Diğer taraftan AB üyesi olan Letonya, Litvanya ve Estonya mevcut gidişattan en çok etkilenen üyelerdir. Çünkü 2016 yılının Kasım ayında Putin, Kaliningrad kentine nükleer füzelerini yerleştirmiştir.³⁵ AB ise mevcut tehditlere karşı alternatif yollar aramaya çalışmış ve daha çevreci enerji politikalarına başlamıştır. AB, 2019 yılında Avrupa Yeşil Anlaşması (European Green Deal) olarak bilinen belgeyi imzalamış, böylece 2030 gündeminde yer alan sürdürülebilir enerji politikalarını ve 2050 vizyonuyla sera gazlarının yayılımını azaltmayı hedefleri arasına koymuştur.³⁶

Yaşanan sorunlara bakıldığında, AB'nin etkili politik önlemler alamamasının nedeni enerjiye duyduğu ihtiyaç olarak gösterilebilir. Belki de Rusya'nın yerinde başka bir ülke olsaydı, AB'nin özellikle doğu tarafını tehdit eden davranışlara ne tür bir refleks vereceği epey tartışmalı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji arzı güvenliği konusunda daha rahat olan bir AB'nin tutumunun Rusya'yla olan diyaloguna yansıtacağına hiç kuşku yoktur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde AB'nin daha net tavırlar göstereceği düşünülmektedir.

34 Vladimer Papava-Michael Tokmazishvili, "Russian Energy Politics and the EU: How to Change the Paradigm", *Caucasian Review Of International Affairs*, 4(2), 2010, s. 103-104.

35 Abraham Ascher, *Kısa Rusya Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2020, s. 324-329.

36 "Environment Action Programme to 2030", *European Commission*, https://ec.europa.eu/environment/strategy/environment-action-programme-2030_en, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

Görüldüğü üzere iki aktör de enerji politikalarına kendi amaçları doğrultusunda ve kendilerinin lehine olacak bir biçimde işlerlik kazandırma niyetindedir. AB için mevcut düzenlemeler ve yapılandırılmalara başvurulsa da hala yeteri kadar yeşili koruma odaklı enerji politikalarına rastlanmamaktadır. Dolayısıyla AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının, kısa ve orta vadede devam etmesi beklenmektedir.

SONUÇ

Enerji, ulus devlet yapılanmasının temelini atan Sanayi Devrimi'yle birlikte önem kazanmış, günümüze kadar mevcut sistemde devletlerin önem verdiği politika araçlarından birine dönüşmüştür. Bu bağlamda ülkeler, var olan rezervlerini uygun bir biçimde dağıtabilmek ve kar sağlamak adına çeşitli yöntemlerle dünya sahnesinde rol oynamaktadır. Enerji rezervleri konusunda ise Rusya, uluslararası sistemde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Potansiyelinin farkında olan Rusya, enerji denilince akla gelen ilk ülkelerden biridir. Bu bağlamda Rusya'nın geniş rezervlere sahip olması onu küresel bir oyuncu yapmaktadır. Ayrıca gücünün farkında olan Rusya, enerji rezervlerini dış politikadaki alanlarda kullanabilmekte ve ihraç ettiği ülkelere karşı kullanabilmektedir.

AB'nin enerji politikaları ise dış ortamlara dayalı bağımlılığı neticesinde şekillenebilmektedir. Çünkü AB, enerjiye oldukça bağımlı bir birlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple AB hem kendi iç dinamiklerini hem de dış çevreyi hesaba katacak plan ve programlar oluşturmaktadır. Çalışmada AB'nin enerji bağımlılığının epey yüksek olduğuna ulaşılmış ve bağımlılık ilişkisine dair düzenlemelerin yetersizliğine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Rusya zaman zaman siyasi, kültürel ya da iktisadi konularla birlikte AB'ye karşı enerji kapasitesini bir koz olarak kullanabilmektedir. AB ise soruna alternatif enerji yolları arasa da hala etkili bir çözüm bulamamıştır. Dolayısıyla AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığının halen devam ettiği önümüzdeki kısa ve orta vadeli süreçlerde de durumun aynı kalacağı

düşüncesine varılmıştır. Dolayısıyla AB'nin enerji bağımlılığı sorunsalından yola çıkılarak araştırılan çalışmada birtakım değerlendirmelere, bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır.

- Birincisi AB, enerji tüketiminde dışa bağımlı olduğu için dezavantajlı konumda gözükmektedir. Bu sebeple Rusya'nın enerji politikaları uygulamalarında AB'ye kıyasla daha avantajlı hareket edebildiği söylenebilir.
- İkincisi Rusya'nın dünyada enerji üretimindeki rolü son derece yüksektir. Bu sebeple Rusya'nın enerji politikaları ona bir tür esneklik sunmaktadır. Dolayısıyla Rusya, uluslararası ilişkiler kapsamında hem bölgesel hem de küresel düzeyde daha rahat hareket edebilmektedir.
- Üçüncüsü AB'nin enerji bağımlılığının ekonomik büyümeye etki ettiği iddia edilebilmektedir. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse AB'nin ticari anlamda dünya devlerinden biri olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak enerji alanındaki bağımlılığı AB'nin ekonomik büyümesine olumsuz yönde etki etmektedir.
- Dördüncü olarak AB'nin enerji politikalarındaki temel prensiplere bakıldığında birliğin, üye ülkelerin iktisadi farklılıklarından dolayı tam ve uyumlu bir şekilde çalışmadığı gözlenmiştir. Ülkeler arasındaki farklılıklar enerji alanındaki uyumlanmaya gölge düşürmektedir. Bu sebeple AB, enerji uygulamaları konusunda hala zayıf bir yapı arz eder görünümündedir.
- Beşincisi AB ve Rusya'nın dış politikadaki uyuşmazlıklarında birliğe dahil olan Doğu Avrupa ülkelerinin de etkili olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde hak iddia eden Rusya ve AB arasındaki rekabet, enerji politikalarına da yansımaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

- Altıncı olarak AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için alternatif yollar arayışında olsa da şimdiye kadar gerçekleştirilen plan ve projelerin halen eksik kaldığı iddia edilebilir. Çünkü AB, Rusya'dan hala büyük miktarlarda enerji ithalatında bulunmaktadır.
- Yedincisi AB'nin enerji alanındaki son uygulamalarına bakıldığında eskiye nazaran daha fazla çevreci önlemler aldığı gözlenmiştir. Gelişen teknolojilerle birlikte AB, dünyaya oranla daha çevreci bir görüntü sergilemektedir.
- Sekizincisi AB'nin daha çevreci bir tutum benimsediği olgusu hesaba katılsa da rekabetçi ilkelerle hareket ettiği, gerçekte doğayı korumaktan öte asıl hedefin neoliberal politikadaki sürdürülebilirliği sağlamak olduğu söylenebilir.
- Son olarak mevcut durumda Rusya ve AB arasındaki enerji bağımlılığının bir süre daha devam edeceği düşünülmektedir. Çünkü AB'nin enerji bağımlılığına dair uyguladığı düzenlemeler hala yetersiz kalmaktadır ve buna bağlı olarak Rusya'nın enerji rezervlerine bir süre daha muhtaç kalınacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

“Energy Imports Dependency”, *Eurostat*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_IND_ID__custom_938402/bookmark/table?lang=en,en&bookmarkId=f1ab4519-82df-4a89-a329-1b8d0a5925f7, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

“Environment Action Programme to 2030”, *European Commission*, https://ec.europa.eu/environment/strategy/environment-action-programme-2030_en, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

“From Where Do We Import Energy”, *Eurostat*, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

ALKAN, Mustafa Nail, “Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 44, 2015, s. 215-227.

ASCHER, Abraham, *Kısa Rusya Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2020.

BASHMAKOV, Igor-Anna Myshak, “Russian Energy Efficiency Accounting System”, *Energy Efficiency*, 7(17) 2014, s. 743-759.

BAYRAM, H. Naci, “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 2009, s. 115-142.

CANBOLAT, İbrahim S., *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Sistemle Ortaklık*, Alfa Aktüel, Bursa 2011.

CHEVALIER, Jean-Marie, “Security of Energy Supply for the European Union”, *European Review of Energy Markets*, 1(3), 2006, s. 1-20.

CHRISTOU, Odysseas, “Energy Security in Turbulent Times Towards the European Green Deal”, *Politics and Governance*, 9(3), 30, 2021, s. 360-369.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

DEVELİ, Abdülkadir, "Küresel Enerji Rejimi ve Uluslararası Örgütler", *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, Şaban H. Çalış-Erdem Özlük, der., Çizgi Kitabevi, Konya 2018.

DUDIN, Mihail Nikolaevich vd., "The Energy Politics of the European Union and the Possibility to Implement it in Post-Soviet States", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(2), 2020, s. 409-416.

ELÜSTÜ, Serap, "Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği: Enerji İthalatı Bağımlılığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 2021, s. 133-162.

KANTÖRÜN, Ufuk, "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", *Bilge Strateji*, 2(3), 2010, s. 87-114.

KARAKAYA, Etem-Burcu Yılmaz, "Avrupa Birliği'nde Enerji ve İklim Değişikliği Politikalarının Gelişimi", *Ekonomik Kriz ve Avrupa Birliği*, Pınar Gedikkaya-Rana İzci Connelly, der., Derin Yayınları, İstanbul 2016, s. 131-156.

MALTBY, Thomas, "European Union Energy Policy Integration: A Case of European Commission Policy Entrepreneurship and Increasing Supranationalism", *Energy Policy*, 55(18) 2013, s. 435-444.

MATHIEU, Jean-Luc, *Avrupa Birliği*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

McGOVAN, Francis, "Can the European Union's Market Liberalism Ensure Energy Security in a Time of 'Economic Nationalism'?", *JCER*, 4(2), 2008, s. 90-106.

MEYNKARD, Artur, "Priorities of Russian Energy Policy in Russian-Chinese Relations", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(1), 2020, s. 65-71.

MOULIOUKOVA, DINA-Roger E. Kanet, "Russian Energy Policy: Implications for Global Energy Strategy", *ACDIS Occasional Paper*, 2015, s. 1-17.

NEUSTROEV, Sergey S.-Anna A. Arinushkina, "Energy Efficiency and Energy Saving in Public Schools: Federal Policy and Regional Perspectives from Russia", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(6), 2019, s. 535-541.

ÖZKAN NESİMOĞLU, Şerife, "Avrupa Birliği Enerji Politikaları", *Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*, Cengiz Dinç, der., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, s. 213-245.

PAPAVA, Vladimer-Michael Tokmazishvili, "Russian Energy Politics and the EU: How to Change the Paradigm", *Caucasian Review Of International Affairs*, 4(2), 2010, s. 103-11.

PIENIRI, Marc, "Russia's Energy Politics and Its Relevance for the European Union", *Strategic Sectors Economy&Territory*, 2019, s. 301-305.

POPESCU, Gheorghe H. vd., "The Emergence of the Effects and Determinants of the Energy Paradigm Changes on European Union Economy", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, 2018, s. 768-774.

ROSKIN, Michael G.-Nicholas O. Berry, *Uluslararası İlişkiler Ul'nin Yeni Dünyası*, çev. Özlem Şimşek, Adres Yayınları, Ankara 2014.

SMITH, Keith C., "Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe", *Center for Strategic and International Studies*, 13(1), 2007, s. 1-8.

ULUATAM, Ela, "Avrupa Birliği Doğalgaz Piyasası'nda Yeni Dengeler", *Ekonomik Forum Dergisi*, 2011, s. 62-67.

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

ÜNAL ERİŞ, Özgür, "Kriz Sonrası Avrupa Birliği Enerji Politikası", *Ekonomik Kriz ve Avrupa Birliği*, Pınar Gedikkaya-Rana İzci Connelly, der., Derin Yayınları, İstanbul 2016, s. 157-180.

YORKAN, Arzu, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", *Bilge Strateji*, 1(1), Güz 2009, s. 24-39.

STRUCTURED ABSTRACT

Countries or international and supranational unions can bring many issues to the agenda in their policy practices and turn them into a foreign policy tool. The foreign policies they implement in order to maintain their purpose of existence play an important role especially in their communication with other countries. One of these issues is energy policies. Energy policies are constantly changing across countries. Because the importance of wood and coal in the beginning may have made the countries with large forests and coal reserves advantageous, but now it can be argued that the countries with natural gas reserves are in an advantageous position. As can be seen, as the new variables included in energy diversify, old energy uses change and make some of them unimportant, while others keep them popular.

When energy policies are examined in terms of Russia, it is seen that it strives to make its existing reserves effective and competent. Constantly changing energy policies have enabled Russia to become an important actor in the world. For example, while wood and coal were used as heating in the past, today natural gas is used. This situation gave Russia a significant advantage. With the aim of correcting the deteriorated economy with the collapse of the Soviet Union, Russia has developed its activities in the field of energy. Thanks to its energy exports to other countries, it has improved its economy. In this context, Russia can be shown as striking example in regional policies when it is considered as energy-centered. Especially Russia's relationship with European Union in the field of natural gas is extremely important in terms of revealing its potential.

From the point of European Union, the fact that it has a very small amount of energy reserves compared to Russia has revealed a kind of dependency relationship. In this context, European Union has shown

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

slowly accelerated steps in energy policies since its establishment. The acceleration of mechanization and increasing technological developments have led to an increase in the energy need of European Union. In addition, with the constant change in the materials used in the energy field, European Union has become increasingly dependent on the outside. However, it shouldn't be overlooked that some measures have been taken along with some attitudes and attitudes in foreign policy. Thus, European Union has increased its investment in renewable energy policies in order to reduce its energy dependence on Russia by emphasizing the importance of a sustainable development.

When all these developments are evaluated together, it can be mentioned about the regulations in the field of energy between Russia and European Union. The image that emerges is that European Union is in a disadvantageous position against Russia. For this reason, the main problem of the study was determined as the inability of European Union to act competently in energy policies. The study, which aims to explain the reasons for the inefficiency in the energy fields together with the measures and evaluations taken by European Union, has examined the regulations acted in the Union. In the study, which was written to investigate energy policies in Russia and European Union, which are important actors of the international system.

In the first part of the study, under the leadership of the data obtained in this context, the current principles of European Union in energy studies are explained. It has been observed that European Union generally implements energy policies based on competition, energy supply security and sustainability principles. In the first part, energy policies of European Union have been tried to be explained in general terms by evaluating the times that it has acted as Union since its establishment and decisions taken by the member countries. In the second part, the importance of Russia in the field of energy was mentioned and the instrumentalization

it applied was discussed. What is meant by instrumentalization here is that Russia has made its energy policies a foreign policy a tool. When examined over the existing examples, Russia uses its energy reserves as a tool and makes a move towards European Union. For this reason, in this section, Russia's active role in the world is examined and its policies in the field of energy are emphasized.

In the third part, the dependent relationship of European Union with Russia has been examined through concrete examples. In the lead of the data, it has been discussed that Russia represents the advantageous side and European Union represents the dependent side. The measures taken by European Union on addiction are also mentioned and the regulations on renewable energy are examined. It has been tried to explain whether the studies on this subject are effective or insufficient.

As a result, it has been determined that countries with reserves in energy policies remain in a more advantageous position compared to the actor on the opposite side. In other words, as long as the dependent subject doesn't provide certainty in alternative ways, it is in need of the country with energy supply. When the current analyzes are evaluated, it is clear that European Union is dependent on Russia, especially in the field of natural gas. On the other hand, there is the existence of Russia, which is trying to use the dependency relationship as a tool in foreign policy. European Union can provide feedback on this situation with the diversification in the energy field. Looking at the projects or negotiations initiated by European Union, it is seen that renewable energy policies are included. However, neo liberal policies it implements make it question the purpose of protecting the environment. Because the environmental perspective of the Union that adopts competitive principles is focused on obtaining sustainable efficiency from nature instead of being nature-centered. When all analyzes are evaluated, the energy policies of European

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARININ UYGULANMASINDA RUSYA FAKTÖRÜ

Union still have not reached the desired level in terms of dependency. The processes initiated to correct the deficiencies aren't in a position to solve the current problem.

Therefore, it seems that the fragile attitude of European Union towards energy will continue for a while against Russia.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY*

Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve TÜRKSOY

Nihal KESKİN**

Fatih ALİYİ***

Bilal ÇAKICI****

Abstract

Three decades ago, the Turkic states of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan gained their independence as a result of the dissolution of the USSR. Official contacts began to be established soon after the independence and this process was followed by the institutionalization of the relations. As an organization founded during this institutionalization period, the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY) contributed to the nation-state building process of the Turkic states with its activities covering many areas. The main purpose of the article is to highlight the contributions of TURKSOY to the cultural cooperation within the Turkic World through the activities it performed during this thirty years period of independence.

Keywords: TURKSOY, Independence, Cultural Diplomacy, Turkic Republics, Turkic World.

Öz

Türk devletleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan otuz yıl önce SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını kazandılar. Bağımsızlığın hemen ardından resmî temaslar kurulmaya başlandı ve bu süreci ilişkilerin kurumsallaştırılması izledi. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), bu kurumsallaşma döneminde kurulmuş bir organizasyon olarak, birçok alanı kapsayan faaliyetleriyle Türk devletlerin ulus-devlet inşa sürecine katkı sağlamıştır. Bu makalenin temel amacı, TÜRKSOY'un bu otuz yıllık bağımsızlık döneminde gerçekleştirdiği faaliyetlerle Türk Dünyası içindeki kültürel iş birliğine katkılarını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: TÜRKSOY, Bağımsızlık, Kültürel Diplomasi, Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası.

* Received on: 21.01.2022

Accepted on: 14.04.2022

** Undergraduate Student in International Relations, Ankara Hacı Bayram Veli University, e-mail: nixalkeskin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1401-6938.

*** PhD Student at Graduate Education Institute, Ankara Hacı Bayram Veli University, e-mail: fatih.aliyi@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8542-5590.

**** Associate Professor at the Faculty of Language, History and Geography, Ankara University, Deputy Secretary General of TURKSOY, e-mail: b.cakici@turksoy.org, ORCID: 0000-0001-8871-3870.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

INTRODUCTION

While World War I solidified the nation-state-based World order by burying multi-ethnic empires through the depths of history, the developments in the Russian Empire followed a different course. Following the October Revolution of 1917, the Soviet Union, which had extended across a vast region and was widely recognized as the historical successor of the Russian Empire, had to adopt a variety of policies on nationality in order to survive in the age of the nation-state.

This spurred Soviet policymakers to investigate the ethnic structures of the peoples living within the Union's boundaries, as well as the identities they had previously established, and to embark on an ethnic engineering mission to produce the ideal Soviet citizen.¹ Despite the fact that it contradicted communist theory, the Soviet authorities used a different strategy to maintain the gigantic union's territorial integrity, aware that the concept of "nationality" could not be suppressed in the age of the nation-state. New boundaries and nations were constructed within the framework of this strategy, utilizing a formula that can be defined as "socialist in form, national in content".² Thus, the Soviet Union was the first state to systematically base its political units on ethnicity, as Ronald Suny pointed out.³

In the case of the Turkic Republics, it should be noted that there were Azerbaijani, Kazakh, Kirghiz, Turkmen, and Uzbek names before these attempts, but these names did not constitute a nation for Turkic peoples, but rather micro-identities that may be referred to as large families or tribes.⁴ Furthermore, each of these names had different connotations for

1 İbrahim Hasanoğlu, "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", *Turkish Studies*, 10(1), 2015, p. 312.

2 Turhan Dilmaç, *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, p. 54.

3 Arne Haugen, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, Palgrave Macmillan, New York 2003, p. 2.

4 Turhan Dilmaç, *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, p. 43.

each. Under the direction of the commissioner of nationalities, Joseph Stalin, the goal of nationality policies was to enhance sub-identities while weakening identities that encompassed a broader demographic area, such as “Muslim” or “Turkic,” which could constitute a greater threat. In order to bridge the communication gap between Turkic peoples speaking different dialects of the same language, the Cyrillic alphabet was used in various ways in different regions, and attention was taken to make Soviet propaganda in the peoples’ native languages in these republics.⁵

It’s worth noting that, during this time, while different literary and cultural studies in Turkic people’s native languages aided the consolidation of national identity based on specific codes, intellectuals who were too enthusiastic about national ideals were not allowed within the Soviet system. The reason for this was that Soviet leaders who shaped the union’s nationality policies intended to utilize this artificial and constrained nationalism as a control mechanism to protect the Union’s territorial integrity until socialism fully developed.

Although it is a debatable point, it can be said that because socialism never reached the desired level in the Soviet Union, the homo sovieticus, an ideal citizen who prioritized the Soviet doctrine of socialism over religious and national values, was unable to emerge, and the system paradoxically led to the formation of new nations within itself.⁶ New states with completely different foreign policy aims were added to the international system when the Soviet Union began to dissolve along the previously established borders. The Turkic republics among these newly established states, namely Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan, will be the focus of this article.

⁵ Martha B. Olcott et al., *The Soviet Multinational State: Readings and Documents*, Routledge, New York 2015, p. 234.

⁶ Haugen, *op. cit.*, p. 1.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

The article is divided into three main sections: In the first section, apart from the Soviet Union's structural problems, the independence process of the aforementioned states is briefly outlined in relation to national and separatist movements inside these republics. The second section focuses on the formation of the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY) after explaining the first interactions of the five newly independent republics with Turkey as well as the institutionalization of relations within the Turkic World. Finally, the third section contains details about the cultural diplomacy initiatives of TURKSOY which is the first organization to utilize common Turkic culture and identity as a more effective tool in cultural diplomacy. It highlights the organization's efforts to strengthen cultural ties between the mentioned countries.

INDEPENDENCE PROCESS OF THE TURKIC REPUBLICS

The independence movement of Azerbaijan was fed by the rebellious currents created in the Azerbaijani public opinion by the developments following the escalation of the Nagorno Karabakh conflict with Armenia. By 1989, Moscow had failed to find a solution to issues such as confrontations, blockades, and forced displacements between the two Soviet republics, and the Azerbaijani population had become even more disobedient and mistrust of the center.

While in the past ruled a system that ruthlessly absorbed the potential opposition, the Azerbaijani people started to follow the Popular Front Party which was an alternative political elite to the Azerbaijan Communist Party. This front, which was founded by Azerbaijan's finest intellectuals, was far more successful than the government in influencing public opinion with the nationalist ideas it formed around the Karabakh issue. Despite its fear of Moscow's retaliation, the Supreme Soviet of Azerbaijan

Nihal KESKİN
Fatih ALİYİ
Bilal ÇAKICI

adopted a series of decisions on September 23, 1989, as a result of the pressures of the Popular Front which has been expanding its membership throughout the country.⁷ These decisions had crucial importance on the path to independence. According to them, Azerbaijan was a sovereign state with borders that included Nagorno-Karabakh, and it had the right to split from the Soviet Union whenever it deemed appropriate. During the public protests, the official flag of the Azerbaijan SSR was replaced with the flags of the Azerbaijan Democratic Republic, which was created in 1918 under the leadership of Mehmed Emin Resulzade.

In October of 1989, the Supreme Soviet of Azerbaijan formally recognized the Popular Front. Despite the fact that the Communist Party officially controlled the government, it was no longer able to rule the people. According to the Communist Party politicians, Azerbaijan was richly rewarded for its contributions to the union and it was never the victim of a Moscow-based colonial endeavor, contrary to the claims of the Popular Front.⁸

While Azerbaijan's internal unrest deepened, the Armenian-Azerbaijani conflict, which had appeared to be slowing down in 1989, accelerated in January 1990 as a result of Moscow's failed mediation efforts. Despite the fact that the leader of the Popular Front, Abulfaz Elchibey, stated in an interview with Turkish journalist Mehmet Ali Birand in 1989 that there was no situation that required Moscow to use hard power and that the front's program was demanding only the people's right to self-determination in line with Gorbachev's ideal of democratization, Moscow declared a state of emergency in Baku in January 1990.⁹ The Red Army's entry into Baku was followed by the violent massacre of the civilian population as a result

7 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, p. 832.

8 "Azerbaycan'da Neler Oluyor? | Kasım 1989 | 32. Gün Arşivi", *YouTube*, <https://youtu.be/0rNyZSkRsVw>, (Date of Accession: 20.10.2021).

9 "Azerbaycan'da Neler Oluyor? | Kasım 1989 | 32. Gün Arşivi" *YouTube*, <https://youtu.be/0rNyZSkRsVw>, (Date of Accession: 20.10.2021).

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

of this declaration, and later the incident became known as Qanlı Yanvar (Black January).¹⁰ This massacre further distanced the people from the center and instead of appeasing, it strengthened the independence movement.

The Supreme Council of Azerbaijan adopted the Declaration on the Republic of Azerbaijan's State Independence on August 30, 1991. On October 18, 1991, the Supreme Council approved and adopted this constitutional act, and Azerbaijan regained its independence after 71 years of Soviet period. While removing the terms "socialist" and "soviet" from its name, Azerbaijan also declared itself as the legal successor of the Azerbaijan Democratic Republic established in 1918.¹¹

As for Uzbekistan, there were several elements in its independence movement that were similar to those in Azerbaijan: ethnic conflicts in which Stalin-era displacements were very effective, Red Army intervention in the republic to stop conflicts with Moscow's decision, and a Popular Front that adopted anti-communist, pan-Turkist, and secular values. Under the pressure of the Unity People's Movement, the Supreme Soviet of Uzbekistan declared its sovereignty without a territorial separation from the Union in June 1990, in an atmosphere where internal conflicts with the Meskhetian Turks continued who were exiled to Central Asia in 1944. When Islam Karimov was appointed as the leader of the Communist Party of Uzbekistan in the same year, things changed dramatically, and the opposition, notably the Union People's Movement, was rapidly weakened. Karimov was a supporter of Gorbachev's overthrow on August 19.¹² After the coup attempt failed, Uzbekistan declared independence from the Soviet Union on August 31, 1991.

10 Cahanşir Efendiyev, "Black January in the World Press", *Milliyet Araştırmalar Merkezi*, <https://web.archive.org/web/20200113054126/https://milliyet.info/2019/12/18/black-january-in-the-world-press/>, (Date of Accession: 22.10.2021).

11 Azar Abbasov, *Azerbaycan'da Anayasal Gelişim*, Istanbul Commerce University, Social Sciences Institute, (Unpublished Master's Thesis), Istanbul 2017, p.86.

12 "Uzbekistan: Russian and Soviet Rule", *Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Uzbekistan/Russian-and-Soviet-rule#ref346074>, (Date of Accession: 22.10.2021).

If we look at the developments in Kazakhstan at the end of the 1980s, the loosening from the center seen throughout the union was felt there as well. The Justice Association, which started its activities in April 1989, and Kazakh Literature Newspaper were the pioneers of the nationalist movement in Kazakhstan.¹³ In 1989, the Kazakh language was declared the primary official language, with Russian taking second place in governmental affairs. This was a significant step forward on the path to independence. As a result of the Azat Party's efforts, Kazakhstan's Supreme Soviet declared sovereignty over its territory on October 25 of the following year, without splitting from the Soviet Union. Kazakhstan later declared full independence on December 16, 1991.

As for Turkmenistan, because of its politically conservative nature, it was one of the republics least affected by the fragile environment of the 1980s, even in a geography like Central Asia. Following the coup attempt in August 1991 to Gorbachev, news from other Soviet republics relating to independence declarations and the gradual disintegration of the center to which the Turkmen authorities were closely connected, pushed Turkmenistan towards independence. After all, Turkmenistan declared independence on September 27, 1991, following the 94 percent affirmative vote results of the referendum held on September 26, and continued on its path as an independent nation-state under the leadership of "Turkmenbashy" Saparmurad Niyazov.¹⁴ Turkmenistan was recognized as a permanent neutral state by the United Nations General Assembly on December 12, 1995, with the unanimous support of 185 member states.¹⁵

Finally, despite being one of the Soviet Union's calmest republics, tensions began to rise in Kyrgyzstan as well in 1990. The Kyrgyzstan Democratic Movement, which was formed as a result of the merger of

¹³ Armaoğlu, *op.cit.*, p. 835.

¹⁴ "Report on Turkmenistan's Referendum on Independence", *U.S. Commission on Security and Cooperation in Europe*, Ashkhabad 1991, p. 1.

¹⁵ "General Information", *Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan*, <https://www.mfa.gov.tm/en/articles/2>, (Date of Accession: 25.10.2021)

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

24 small political groups and had a strong influence in the parliament, was striving for change. The coup attempt on August 19 in Moscow had an accelerating effect for the independence decision of Kyrgyzstan, as in other Turkic republics. The communists, who had temporarily taken control during the coup attempt, stated their intention to depose the liberal Kyrgyz leader Akayev. Following the failure of the coup, Kyrgyzstan declared full independence on August 31, 1991.¹⁶

THE FIRST INTERACTIONS WITH TURKEY ON THE ROAD TO THE FOUNDING OF TURKSOY

While the disintegration of the Soviet Union itself was a significant development in the evaluation of the world order, Turkey had to reshape its foreign policy as a country that was primarily affected by the situation because of its close historical and cultural ties with the five Turkic states that gained independence. Despite the fact that Turkey was not fully prepared for the radical changes since the dissolution occurred at a time when Turkey was less effective in the international arena than it is now, it embraced the events with great joy. Indeed, when this excitement was combined with ideological differences, the fact that there were many diverse groups that saw the newly independent five states from friendly but differing perspectives contributed to a slight diversion from reality in the first interactions with them. The idea that there was a homogenous Central Asia was extremely widespread not just in Turkey, but also in the West, as a result of being drawn to different Cold War blocks for many years, and perhaps under the influence of misleading historical data.¹⁷ However, as a result of the first interactions, it was clearly understood that

¹⁶ "Kyrgyzstan (10/01)", *US Department of State*, <https://2009-2017.state.gov/outofdate/bgn/kyrgyzstan/19356.htm>, (Date of Accession: 29.10.2021).

¹⁷ Aşegül Aydınğün-Çiğdem Balım, eds., *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, p. 5.

the political borders drawn by the Soviet regime, which did not coincide with the ethnic, cultural and natural borders in the region, were adopted by these states over time.

While acknowledging that each has different political and economic goals, Turkey's policies toward the Turkic World have taken a broader regional and holistic approach, rather than being focused on specific countries or peoples. Turkey was the first country to recognize the five Turkic republics, open embassies in each, and allow them to open embassies within its boundaries. The Turkish leaders' exciting and romantic discourses towards the Turkic World were reinforced by key collaborations and efforts over time, despite the fact that they were at first caught unprepared for their independence. It can be said that the cooperation, which was initiated with a strong motivation, was supported by many negotiations and agreements, especially between the years 1991-93, and an intense rapprochement process was experienced between the countries. During this time, the first significant efforts toward the institutionalization of relations were taken. The Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) which was founded in January 1992, in the Summits of Heads of State of Turkic Speaking States which met for the first time in October 1992, and the Turkic States and Communities Friendship, Brotherhood, and Cooperation Meetings, the first of which was held in March 1993, are examples of this period's achievements.¹⁸

During this period, relations within the with Turkic World were strengthened by high-level visits. In September 1991, Kazakhstan's President, Nursultan Nazarbayev, made his first official visit to Turkey. Nazarbayev referred to the twenty-first century as the "Turkic Century" during his visit.¹⁹ The leaders of the states of Kyrgyzstan, Uzbekistan, and

18 Mustafa Durmuş-Harun Yılmaz, "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri", Ayşegül Aydingün-Çiğdem Balım, eds., *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, p. 487.

19 Mustafa Aydın, "Türkiye'nin Orta Asya-Kafkaslar Politikası", Mustafa Aydın at al., eds., *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, Nobel Yayınları, Ankara 2005, p. 101-147.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

Turkmenistan all visited Turkey in the same year in search of cooperation. The leaders of the Turkic World gathered in Ankara for the Heads of State of Turkish Speaking States Summit on October 31, 1992, as a result of Turkey's efforts to continue relations between the Turkic World with stronger steps in an institutional framework. The summit ended with an emphasis on developing cooperation in the fields of economy, culture, transportation, education and security.

The foundation of the Turkic Culture and Arts Joint Administration TURKSOY, which is the subject of this article, was one of the decisions made during this summit. Following this summit, in accordance with the decisions taken, the culture ministers of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Turkey came together in Istanbul and Baku to determine the details, and finally, at the meeting held in Almaty, they signed the agreement which established TURKSOY.²⁰

Over time, the five founding states of TURKSOY remained as members, while those who are not independent states joined as observers, such as six Russian Federation autonomous republics, the Autonomous Region of Gagauzia (Moldova), and the Turkish Republic of Northern Cyprus, which is isolated by the international community even in the fields of culture and art.²¹

CULTURAL DIPLOMACY AND TURKSOY

Cultural diplomacy, according to the definition of Cummings, is the interchange of ideas, information, art, and other cultural components among nations and their peoples in order to create mutual understanding.²²

20 Salim Ezer, *Cultural Diplomacy As a Foreign Policy Tool Of Turkey: The Case of TURKSOY*, Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, (Unpublished Master's Thesis), Ankara 2019, p. 24.

21 Firat Purtaş, "Cultural Diplomacy Initiatives of Turkic Republics", *Perceptions*, 22(1), 2017, p. 97.

22 Milton Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Center for Arts and Culture, Washington 2003, p. 1.

While cultural diplomacy, a soft power aspect, was a weapon utilized by the poles against each other during the Cold War, with the influence of globalization, it has evolved into a larger notion in terms of substance and subjects of study.²³ Cultural diplomacy is becoming increasingly important in foreign policy making as soft power elevates its significance in today's international system. Cultural diplomacy, which has gained wider place in foreign policy circles as a result of governments' increased use of soft power, provides new avenues for states to pursue common national interests. As a result of the exchange of components that make up their cultures, nations gain a better understanding of each other's mindsets, interests, and objectives, and as a result, numerous contributions can be made to foreign policy makers, particularly when resolving conflicts by meeting on a common ground.²⁴

Cultural diplomacy in international relations gained a different dimension with UNESCO, which was established under the umbrella of the United Nations after the Second World War.²⁵ Indeed, TURKSOY is a cultural diplomacy organization modeled after UNESCO's structure, with the aim of strengthening relations within the Turkic World.²⁶ Hence, TURKSOY is the auspices of the cultural integration of Turkic peoples and functions as the UNESCO of the Turkic World, strengthening cultural ties and brotherhood among Turkic peoples and carrying out activities to introduce Turkic culture to the World. TURKSOY, in accordance with

23 Fırat Purtaş, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 2013, p. 3.

24 Erman Akıllı, "Turksay, Turkic Council and Cultural Diplomacy: Transactionalism Revisited", *Bilig-Journal of Social Sciences of the Turkic World*, 1(91), 2019, p. 11.

25 Purtaş, *op. cit.*, 2013, p. 3.

26 Salim Ezer, *Cultural Diplomacy As a Foreign Policy Tool Of Turkey: The Case of TURKSOY*, Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, (Unpublished Master's Thesis), Ankara 2019, p. 6.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

the protocol it signed with UNESCO in 1966, supports projects such as “sustaining of cultural diversity”, “the preservation of intangible cultural heritage” and the “rapprochement of cultures” with all its means.²⁷

From its establishment in 1993 until the mid-2000s, TURKSOY concentrated its cultural diplomacy activities mostly on its member states. This is because, as previously implied, member states needed to improve their understanding of one another and share their experiences. However, in the mid-2000s, as newly independent Turkic states began to take control of the challenges they’ve been facing following their independence, they escalated their cultural diplomacy initiatives to a global scale²⁸ and TURKSOY’s operating area has been increased as a result of this.

TURKSOY carries out variety of cultural events in various parts of the world, from Europe to the US, from the Islamic world to Eurasian region, with the aim of expanding its influence beyond member countries, and one of the essential requirements for accomplishing this goal is forming partnerships with international organizations from around the world. Hence, TURKSOY works in coordination with the Turkic Council, the Turkic Academy and the Turkic Culture and Heritage Foundation in order to achieve its common organizational goals with them. It also collaborates with international organizations and institutions that share similar ideals and purposes with itself such as the United Nations, UNESCO, the Council of Europe, EU Parliament, ISESCO, IRCICA, and the International Foundation of CIS Countries for Humanitarian Cooperation.²⁹

27 Dusen Kasseinov, “The Importance of TURKSOY on the 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement”, *Center of Analysis of International Relations, Special Publication-Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement*, Baku 2019, p. 42.

28 Purtaş, *op. cit.*, 2013, p. 93.

29 Dusen Kasseinov, “The Importance of TURKSOY on the 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement”, *Center of Analysis of International Relations, Special Publication-Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement*, Baku 2019, p. 44.

In this century, when the Turkic World's frontiers have spread to Europe and it is seen a critical necessity for TURKSOY to expand its activities to the West,³⁰ the developments following the collaboration between TURKSOY and the EU Parliament demonstrated the importance of working in collaboration with other international organizations. The proposals for cooperation made by member of the EU Parliament from Poland Ryszard Czarnecki during his visit to the TURKSOY General Secretariat on October 14, 2021, opened an important door in this regard.³¹ As a reflection of this visit, between November 15th-17th, the joint event "Culture Days of Khiva in Brussels" was organized with TURKSOY's initiatives. Following the opening event, on November 16th, the round-table meeting titled as "Preservation of the Cultural Heritage of the Silk Road" was held in the European Parliament which was very important for the promotion of Khiva, the Capital of the Turkic World in 2020.³² Although the activities in Brussels aimed to promote Khiva and Uzbek culture in particular, as the Secretary General of TURKSOY Dusen Kaseinov stated, the main aim of these activities in a broader sense was to strengthen the cultural bridge between the Turkic World and Europe.³³

TURKSOY, which takes active initiatives in the field of cultural diplomacy by increasing the number of projects each year, has made some of its activities "traditional" by repeating them on a regular basis. TURKSOY's traditional activities are the nevrüz celebrations, declarations of the cultural capitals of the Turkic World, declarations of the commemorative years, art ensembles, artistic gatherings and gatherings of the poets which will be outlined in detail in the following sections.

30 Ruhi Ersoy, "An Outlook on the Turkish Cultural World in the 21st Century, Specific to Khiva, the Capital of the Turkic World", *Unpublished Report on the Round-table Meeting in the EU Parliament*, Brussels 2021, p. 12.

31 "Polonyalı Parlamenter Ryszard Czarnecki TÜRKSOY'u Ziyaret Etti", *Turksoy*, <https://www.turksoy.org/tr/news/2021/10/17/polonyali-parlamenter-ryszard-czarnecki-turksoy-u-ziyaret-etti>, (Date of Accession: 25.11.2021).

32 Ryszard Czarnecki, "Role of TURKSOY in Promoting Turkic Culture", *New Delhi Times*, <https://www.newdelhitimes.com/role-of-turksoy-in-promoting-turkic-culture/>, (Date of Accession: 30.11.2021).

33 "Hiva Kültür Günleri Başlıyor", *Turksoy*, <https://www.turksoy.org/tr/news/2021/11/15/hiva-kultur-gunleri-basliyor>, (Date of Accession: 10.12.2021).

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

NEVRUZ CELEBRATIONS

The Turks' golden age in Ergenekon, their mythological homeland, ended with a devastating drought, according to Turkish mythology, and it was the she-wolf Asena who led the Turks out of that wretched place. The day of Nevruz marks the Turks' liberation from Ergenekon. In connection to the mythology, Nevruz is associated with the beginning of new life, or the renewal of nature. In this way, it resembles the Christian Easter holiday.³⁴ Many peoples in the Northern Hemisphere over a broad area of Eurasia traditionally celebrate Nevruz with various rituals on March 21st when the day and night have the same duration.³⁵ Hence, it is celebrated not only by Turkic peoples but also by communities that are geographically close to them. While there were doubts in the past about the Nevruz celebrations even in Turkey due to unfavorable political connotations, this tradition is now celebrated globally with the efforts of TURKSOY member countries.

Nevruz is of critical importance in terms of uniting the Turkic World around common values, as it is the only common holiday celebrated by Turkic peoples, besides the Ramadan Feast and Aid-al-Adha. The Nevruz tradition was added to UNESCO's List of Intangible Cultural Heritage in 2009 after Turkey, Iran, Azerbaijan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Pakistan, and India submitted a joint submission. On February 23rd, 2010, the United Nations General Assembly designated March 21st as International Day of Nevruz, after Azerbaijan's suggestion.³⁶

Besides Nevruz celebrations it has been holding in Turkey and Turkic republics since 1995, TURKSOY has brought the joy of Nevruz to audiences worldwide with historical celebration events held in major venues and cities of the world including UNESCO Headquarters in Paris, Strasburg, in

34 "Nevruz Celebration", *Insight Turkey*, 3, March 1997, p. 132.

35 Dusen Kasseinov, "TURKSOY: The Global Actor of Cultural Cooperation in the Turkic World", *Fifth Summit of the Turkic Council: A Rising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*, Center for Strategic Research (SAM), Ankara 2015, p. 20.

36 Kasseinov, *op.cit.*, 2019, p.45.

the United Nations General Assembly Hall in New York, in Washington, London, Sarajevo, Mostar, Cetinje, Tiran, Gostivar, Plovdiv, Sofia, Brussels and Berlin.³⁷ Hence, with the initiatives of TURKSOY, colourful Nevruz celebrations depicting the abundance, livelihood, love, brotherhood, mutual sharing and peace brought about by the revival of nature with the arrival of the spring season reached out to the whole world. The biggest Nevruz celebrations of TURKSOY were held in Turkistan, the Cultural Capital of the Turkic World 2017 in Kazakhstan in cooperation of TURKSOY with TİKA, the Turkish Cooperation and Coordination Agency and the Yunus Emre Institute with the contribution of nearly 200 artists from 22 countries.³⁸ Young artists from Europe and Asia came together in the homeland of Yassawi and celebrated Nevruz, one of the most important traditions of Turkic civilization along with the declaration of Turkistan as Cultural Capital of the Turkic World.

Nevruz celebrations were also held in various cities of Europe such as Bucarest and Constanta in Romania, Komrat and Cisinou in Moldova, and of Asia such as Bishkek in Kyrgyzstan and Almaty in Kazakhstan, hence contributing to the rapprochement of all Turkic peoples with the arrival of spring. The Nevruz celebrations of TURKSOY included not only artists from its members but also artists from other countries such as Germany, Austria, the United Kingdom, Romania, Belgium etc. which helped the tradition to become recognised all over the world over the years.³⁹ Thanks to the cultural diplomacy carried out by TURKSOY, “Nevruz” has become the symbol of the rapprochement of Turkic peoples and the trademark of the worldwide promotion of Turkic culture.

³⁷ Fatih Aliyi, *International Organization of Turkic Culture, TURKSOY in the Balkans*, Ankara 2020, p.102.

³⁸ Aliyi, *op. cit.*, p.108.

³⁹ Salim Ezer, *Cultural Diplomacy As a Foreign Policy Tool Of Turkey: The Case of TURKSOY*, Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, (Unpublished Master’s Thesis), Ankara 2019, p. 46.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

CULTURAL CAPITALS OF THE TURKIC WORLD

In 2010, during the 10th Summit of the Heads of Turkic Speaking States in Istanbul, TURKSOY proposed launching a project modeled after the European Capital of Culture practice. Following the acceptance of this proposal, Astana was declared as the first Cultural Capital of the Turkic World in 2012 and it was followed by Eskishehir in 2013, Kazan in 2014, Merv in 2015, Sheki in 2016, Turkestan in 2017, Kastamonu in 2018, Osh in 2019, Khiva in 2020, and Bursa in 2022.⁴⁰

During the declared year, cultural capitals host a variety of cultural events including artistic gatherings, theater, musical performances with contributions of TURKSOY and the organizations working in collaboration with it. The opening and closing ceremonies, as well as the meetings of the Permanent Council, are the two main events traditionally held in the declared cultural capitals and receive the most attention.⁴¹ Cultural capitals, which receive visitors from all over the world on the occasion of events throughout the year, make significant contributions to the city and country economy as a result of the dynamism in the tourism sector.⁴² Cultural Capitals of the Turkic World title today has become a highly praised title which cities of the Turkic World compete with each other to obtain. The project, which is extremely rich in terms of cities and cultures, has been quite effective in terms of introducing the cultural accumulation of the member states to the rest of the world, and it aims to expand its worldwide impact.⁴³

40 Purtaş, *op. cit.*, 2017, p.100.

41 Ezer, *op. cit.*, p.50.

42 Akıllı, *op. cit.*, p.13.

43 Erkam Temir, "Türk Dünyası Kültür Başkentleri ve İletişim Stratejileri", Fırat Yıldız, ed., Türk Dünyası Kültür Başkentleri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, p.50.

COMMEMORATIVE YEARS AND ACADEMIC ACTIVITIES

In conformity with its primary focus, TURKSOY attaches great importance to commemorating the illustrious personalities who have made significant contributions to Turkic culture and transmitting their legacy to younger generations.⁴⁴ Adopting a wide-scale approach to the notion of culture and following up activities carried out worldwide to foster cultural interaction within this framework, TURKSOY officially started the Commemorative Years declarations project in 2010 based on the practice of UNESCO⁴⁵

The first commemorative year declared by TURKSOY was dedicated to Zeki Velidi Togan in 2010. The following commemorative years were dedicated to Abdullah Tukay, Nikolay Katanov, Mirza Fethali Ahundzade, Mukan Tulebayev, Magmutguly Pyragy, Toktogul Satylganov, Haldun Taner, Simion Kadyshev, Yusuf Khass Hajip, Molla Panah Vagif, Chingis Aitmatov, Magjan Jumabay, the minstrel Aşık Veysel, Imadeddin Nesimi and Abai Kunanbayev.⁴⁶ The opening events of commemorative years are traditionally held in TURKSOY Headquarters and takes place in the presence of the Term Coordinator of TURKSOY and ministers of culture or senior officials of the related country and are broadcasted to the large public by the press media.

TURKSOY also held numerous academic conferences and artistic events to promote scholars, intellectuals, and artists whose commemoration year has yet to be declared. In this regard, TURKSOY pioneered the promotion of illustrious personalities by initiating the “Pioneers of the Turkic World” conference series in 2017, with the contributions of academics around the Turkic World. One of the greatest mystic poets and thinkers Khoja Ahmed Yasawi, Muhammed Hussein

44 International Organization of Turkic Culture, *Türk Dünyasının Öncüleri*, Ankara 2018, p. 5.

45 Purtaş, *op. cit.* 2017, p. 101.

46 Ezer, *op. cit.*, p. 52.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

Shahriar, Alikul Osmonov, Konstantin Ivanov, Bekir Sitki Chobanzade, Zeynalabid Batırmurzayev, Ali-Shir Nava'i and many other intellectuals were promoted in Turkey via this project.⁴⁷

ART ENSEMBLES

While contributing to numerous projects for the development of the culture and art of the Turkic World since 1993, TURKSOY also pioneered the establishment of three different art ensembles that bring together artists from its member countries.⁴⁸ Since its establishment in 2010, the first art ensemble of TURKSOY, the Youth Chamber Orchestra has successfully enchanted its audiences with its colourful performances of common melodies of the Turkic World while taking the stage in important cultural centers of Europe, America and Eurasia.⁴⁹ The Youth Chamber Orchestra of TURKSOY is composed of talented young artists from the organization's member countries and the repertoire of the orchestra changes every year.⁵⁰

Another ensemble established by TURKSOY is the Youth Chamber Choir of TURKSOY, which was established in Ankara in 2015 by gathering talented conservatory students from Turkic World. This choir has a significant role in the adoption and dissemination of choir music among Turkic peoples. Bringing together thirty two students from Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey and Turkmenistan, the Youth Chamber Choir represented Turkic republics at the European Choir Games in 2015, winning three gold medals among more than 100 choirs and 5000 choir members from 37 nations.⁵¹

47 International Organization of Turkic Culture, *loc. cit.*

48 "TÜRKSÖY Sanat Toplulukları", *loc. cit.*

49 Aliyi, *op. cit.*, p. 123.

50 Ezer, *op. cit.*, p. 52.

51 Purtaş, *op. cit.*, 2017, p. 100.

The third ensemble established upon the initiatives of TURKSOY is the Orchestra of Traditional Instruments which considers it a mission to bring the ethnic and traditional music of the Turkic World to a wider audience in all Turkic languages.⁵² The Orchestra of Traditional Instruments of TURKSOY gave its first concert within the framework of Nevruz celebrations of TURKSOY held in Ankara, Istanbul, New York and Washington DC in March 2016.⁵³ The Orchestra includes traditional instruments of the Turkic World such as dombra, baglama, syrnai, sherter, kamancha, komuz, tar quray, nay, qaval, rubab, topshur, qanun and so on.

ARTISTIC GATHERINGS

One of the events of TURKSOY, which has been organized periodically and has become a tradition over the years is artistic gatherings. It is organized by the gathering of artists from the Turkic World working in various fields such as painting, sculpture, photography, opera, literature, media and theater.⁵⁴ Since 1999, the TURKSOY Painter's Gatherings have been held once a year. Through these events, TURKSOY not only brings the Turkic world together under one roof, but it also uses art as an effective tool to promote Turkish culture by showing its extensive collection of paintings in major cities throughout the world⁵⁵ TURKSOY's Opera Days have been held 22 times, with over 35 concerts involving hundreds of musicians. The Turkish Republic of Northern Cyprus hosted all of the event's opening and closing concerts. Photographer' Gatherings of TURKSOY have been organized in conjunction with the Cultural Capitals of the Turkic World events, and the photographs selected after the gatherings are added to the catalogs and promoted internationally through TURKSOY photography exhibitions.⁵⁶

⁵² Kasseinov, *op. cit.*, 2019, p. 46.

⁵³ International Organization of Turkic Culture, *TURKSOY Halk Çalgıları Orkestrası*, Ankara, p. 2.

⁵⁴ Kasseinov, *op. cit.*, 2019, p. 46.

⁵⁵ Purtaş, *op. cit.*, 2017, p. 99.

⁵⁶ Ezer, *loc. cit.*

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

CONCLUSION

By the 1980s, a growing number of nationalist movements demanding sovereignty had been added to the numerous structural issues that were already pushing the Soviet Union's disintegration. Finally, when the Union began to disintegrate along previously drawn republic borders, five of the fifteen newly founded independent states were the Turkic states of Azerbaijan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan which are the focus of this article.

While these new governments struggled with the identity crisis and attempted to establish an internal administrative system, they started to take steps for their own interests in foreign policy for the first time outside of the Soviet frame. During the thirty-year period from their independence to the present, the Turkic republics have been successful to varying degrees in issues such as the completion of sovereign and fully independent state construction; full integration with the regional and international community; establishment of national economy; general development projects; national culture, art, and educational policies and so on.

During this period, which is long for human life but incredibly brief for state life, could be said to have achieved a successful developmental stage. In the process of recovering from their Soviet past, the Republic of Turkey, which was the first country to recognize the Turkish republics after their declaration of independence, became an exemplary model for them as a Turkic republic that adopted liberal, democratic, and western centric policies.

TURKSOY was founded in 1993, during a period when the Turkic countries' intergovernmental relations were developing with high motivation through instruments such as intergovernmental contacts, summits, and agreements. TURKSOY has carried out many important

activities with its member countries, including reviving the politicized and almost forgotten Nevruz tradition in Anatolia as the common holiday of the Turkic World, organizing commemorative meetings about thinkers Ganjavi, Abay, Canbil, Abdullah Tukay, Muhtar Avezov, Nikolay Katanov, and Semen Kadishev who were not well known in Turkey and bringing together the leading artists and cultural scholars of various countries and regions.

On the thirtieth anniversary of the independence of the Turkic Republics, TURKSOY has been producing joint projects in all fields of culture and art, from literature to fine arts, painting to music, sculpture to photography, and continues to implement them all over the world, particularly in its member countries. TURKSOY, which has a huge library by pioneering the publication of hundreds of books since the independence of the Turkic Republics. Being conscious that if even the tiniest piece of the enormous Turkic World puzzle is missing, the puzzle will never be finished, TURKSOY has made it its mission to promote and protect the unique culture of the Turkic peoples living as a minority in non-Turkic nation-states. TURKSOY, referred to as the Turkic World's shared culture and art center, organizes meetings of artists and intellectuals in a variety of fields. This common center also plays a vital role in social rapprochement by organizing painters' meetings, opera days, theater festivals, poets' meetings, and intellectuals' gatherings.

All in all, the last thirty years of the Turkic Republics have been a period full of successes in which continuous developments have been achieved in terms of cooperation and integration within the Turkic World and TURKSOY has made very significant contributions to this process. The transition from rebuilding national identity to employing it as a tool in cultural diplomacy has reached a critical moment in this process, and developments continue to follow a positive course.

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

REFERENCES

“Azerbaycan’da Neler Oluyor? | Kasım 1989 | 32. Gün Arşivi” *YouTube*, <https://youtu.be/0rNyZSkRsVw>, (Date of Accession: 20.10.2021).

“General Information”, *Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan*, <https://www.mfa.gov.tm/en/articles/2>, (Date of Accession: 25.10.2021).

“Hiva Kültür Günleri Başlıyor”, *Turksoy*, <https://www.turksoy.org/tr/news/2021/11/15/hiva-kultur-gunleri-basliyor>, (Date of Accession: 10.12.2021).

“Kyrgyzstan (10/01)”, *U. S. Department of State*, <https://2009-2017.state.gov/outofdate/bgn/kyrgyzstan/19356.htm>, (Date of Accession: 29.10.2021).

“Nevruz Celebration”, *Insight Turkey*, 3, March 1997, p. 131-133.

“Polonyalı Parlamenter Ryszard Czarnecki TÜRKSÖY’u Ziyaret Etti”, *Turksoy*, <https://www.turksoy.org/tr/news/2021/10/17/polonyali-parlamenter-ryszard-czarnecki-turksoy-u-ziyaret-etti>, (Date of Accession: 25.11.2021).

“Report on Turkmenistan’s Referendum on Independence”, *U. S. Commission on Security and Cooperation in Europe*, Ashkhabad 1991

“TÜRKSÖY Sanat Toplulukları”, *Turksoy*, <https://www.turksoy.org/tr/news/2019/01/22/turksoy-sanat-topluluklari>, (10.12.2021).

“Uzbekistan: Russian and Soviet Rule”, *Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Uzbekistan/Russian-and-Soviet-rule#ref346074>, (Date of Accession: 22.10.2021).

ABBASOV, Azar, *Azerbaycan’da Anayasal Gelişim*, Istanbul Commerce University, *Social Sciences Institute*, (Unpublished Master’s Thesis), Istanbul 2017.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

AKILLI, Erman, "Turksoy, Turkic Council and Cultural Diplomacy: Transactionalism Revisited", *Bilig-Journal of Social Sciences of the Turkic World*, 1(91), 2019, p. 1-25.

ALİYİ, Fatih, *International Organization of Turkic Culture, TURKSOY in the Balkans*, Ankara 2020.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

AYDIN, Mustafa, "Türkiye'nin Orta Asya-Kafkaslar Politikası", Mustafa Aydın et al., eds., *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, Nobel Yayınları, Ankara 2005, p. 101-147.

AYDINGÜN, Ayşegül-BALIM, Çiğdem, eds., *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

CUMMINGS, Milton, *Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey*, Center for Arts and Culture, Washington 2003, p. 1-15.

CZARNECKI, Ryszard, "Role of TURKSOY in Promoting Turkic Culture", *New Delhi Times*, <https://www.newdelhitimes.com/role-of-turksoy-in-promoting-turkic-culture/>, (Date of Accession: 30.11.2021).

DİLMAÇ, Turhan, *Özbekistan'da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

DURMUŞ, Mustafa-Harun Yılmaz, "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri", Ayşegül Aydingün-Çiğdem Balım, eds., *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, p. 483-587.

Nihal KESKİN
Fatih ALİYİ
Bilal ÇAKICI

TURKIC REPUBLICS ON THE 30TH ANNIVERSARY OF THEIR INDEPENDENCE AND TURKSOY

EFENDİYEV, Cahanşir, "Black January in the World Press" *Milliyet Araştırmalar Merkezi*, <https://web.archive.org/web/20200113054126/https://milliyet.info/2019/12/18/black-january-in-the-world-press/>, (Date of Accession: 22.10.2021).

ERSOY, Ruhi, "An Outlook on the Turkish Cultural World in the 21st Century, Specific to Khiva, the Capital of the Turkic World", *Unpublished Report on the Round-table Meeting in the EU Parliament*, Brussels 2021, p. 11-13.

EZER, Salim, "Cultural Diplomacy As a Foreign Policy Tool of Turkey: The Case of TURKSOY", Middle East Technical University, *The Graduate School of Social Sciences*, (Unpublished Master's Thesis), Ankara 2019.

HASANOĞLU İbrahim, "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", *Turkish Studies*, 10(1), 2015, p. 311-340.

HAUGEN Arne, *The Establishment of National Republics in Soviet Central Asia*, Palgrave Macmillan, New York 2003.

International Organization of Turkic Culture, *TURKSOY Halk Çalgıları Orkestrası*, Ankara 2018.

International Organization of Turkic Culture, *Türk Dünyasının Öncüleri*, Ankara 2018.

KASSEINOV, Dusen, "The Importance of TURKSOY on the 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement", *Center of Analysis of International Relations, Special Publication-Turkic Council: 10th Anniversary of the Nakhchivan Agreement*, Baku 2019, p. 41-48.

KASSEINOV, Dusen, "TURKSOY: The Global Actor of Cultural Cooperation in the Turkic World", *Fifth Summit of the Turkic Council: A Rising Actor in Regional Cooperation in Eurasia*, Center for Strategic Research, Ankara 2015, p. 19-23.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

OLCOTT Martha B. et al., *The Soviet Multinational State: Readings and Documents*, Routledge, New York 2015.

PURTAŞ Fırat, "Cultural Diplomacy Initiatives of Turkic Republics", *Perceptions*, 22(1), 2017, p. 91-114.

PURTAŞ Fırat, "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Gazi Akademik Bakış*, 7(13) 2013, p. 1-14.

TEMİR Erkam, "Türk Dünyası Kültür Başkentleri ve İletişim Stratejileri", Fırat Yıldız, ed., *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020.

Nihal KESKİN
Fatih ALİYİ
Bilal ÇAKICI

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER*

Government Monopoly on Use of Force and Private Military Companies

Duhan KALKAN**

Öz

Modern devlet anlayışının 17. yüzyılda ortaya çıkmasıyla devlet, bölünmez bir egemenlik anlayışı kazanmıştır. Ancak süreç içerisinde devletin geçirdiği dönüşüm, egemenlik anlayışında da değişimlere neden olmuştur. Devlet tekelinde bulunan savunma ve güvenlik hizmetlerinde özel sektör kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada özel askeri şirketler ön plana çıkmaktadır. Bu şirketler, aktif olarak savaşlara katılmakla birlikte, aynı zamanda istihbarat, lojistik, tedarik ve eğitim alanlarında da çalışmalar yürütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Güç Kullanma Tekeli, Özel Askeri Şirketler.

Abstract

With the emergence of the modern state understanding in the 17th century, the state gained an indivisible understanding of sovereignty. However, the transformation of the state over time has also led to changes in the understanding of sovereignty. Private sector has started to be used in defense and security services which are under state monopoly. At this point, private military companies come to the fore. While these companies actively participate in wars, they also carry out activities in the fields of intelligence, logistics, procurement and training.

Keywords: Security, Monopoly on Use of Force, Private Military Companies.

* **Makale Geliş Tarihi:** 29.04.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 21.05.2022

** Dr., e-posta: kalkanduhan@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5346-7016.

GİRİŞ

Güvenlik ve savunma, kamu hizmetleri içerisinde önemli bir yere sahiptir ve modern devletlerin temel fonksiyonlarından biridir. Ülkedeki tüm vatandaşların güvenlik ve savunma hizmetlerinden yaşadığı farzedilir ve bu bağlamda söz konusu hizmetler, tam kamusal mal niteliği taşımaktadır.¹ Önceki dönemlerde toplumun tümünün faydalandığı ve toplumun her kesimi tarafından tüketildiği varsayılan tam kamusal malların -özellikle savunma hizmetleri- özel sektöre verilmesi uygun bulunmamaktadır. Buna karşılık başta başarısız devletler olmak üzere, birçok devlet savunma ve güvenlik hizmetleri için özel sektörden faydalanmakta, özelleştirme ve dış kaynak kullanımı uygulamalarına günümüzde sıkça rastlanmaktadır. Bazı teorisyenlerce kamu harcamalarında büyük paya sahip olan milli savunma giderleri verimsizdir. Buradan hareketle bazı ülkeler, büyük ordulara sahip olmak yerine küçük karşılayabilmektedir.

Ulus-devlet kavramının temelini oluşturan ulusal ordu kavramının oluşumundan önce devlet olgusu, egemenliğini genişletmek ve gücünü dayatmak için paralı askerlerden ve çeşitli özel birliklerden destek almıştır. Günümüzde de psikolojik üstünlük, meşruluk derecesinin artırılması, düşmanın direncinin kırılması gibi nedenlerle çatışma/savaş alanında kâr amacı güden özel şirketler kullanılmaktadır.

Vatandaşı olmadıkları devletlerin ordularında farklı nedenlerle savaşan kişilerin yarattığı paralı askerlik olgusu, günümüzde de farklılaşan motivasyonlarla sürdürülmektedir. Savaşlar ise amaç düzeyinde aynı kalırken; süre, biçim, aktör ve araçlar bakımından farklılık göstermektedir. Güç kullanma tekelinin zamanla devlet dışı aktörlerle paylaşılmaya başlandığı dünyada, savaşlar da devletlerarası düzeyden devlet içi düzeye

¹ Mehmet Keyik-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 14.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

evrilmektedir. Bunun sonucunda yeni dünya düzeninde savaşlarda düzenli ordular yerine paralı askerler ve özel askeri şirketler gibi devlet dışı aktörlerle karşılaşmaktadır.

Özel askeri şirketlerin sayılarının hızla artması, güç kullanım tekelinin devletlerde olması yaklaşımında bazı değişiklikler yaşandığını göstermektedir. Özel askeri şirketlerin sayıları, 1990 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır. Özellikle de 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları sonrasında Birleşmiş Milletler'in (BM) kurumsal etkinliğini kaybetmesi ve uluslararası hukuka riayet etmenin bir kenara bırakılması, bu artışta önemli bir rol oynamaktadır.² Örneğin Irak'ta ABD Ordusu'ndan sonra en büyük askeri güç, özel bir askeri şirkettir. Bahse konu olan durum, özel sektör için aktarılan bütçeye de yansımaktadır.

The Center for Public Integrity'nin 2004-2006 yıllarını kapsayan araştırmasına göre, ABD Ordusu'nun Afganistan ve Irak'taki ihaleleri yıldan yıla %50 oranında artış göstermektedir.³ Kellogg Brown&Root firması, 16 milyar dolar büyüklüğünde ihale almıştır. Blackwater firması ise (sivil ölümlerinden sorumlu tutulan firma) 485 milyon dolarla listede yer almaktadır.⁴ ABD tarafından 2007 yılı sonrasında sadece Irak'ta istihdam edilen özel askeri şirket çalışanı sayısı ise 120 bine ulaşmıştır.⁵

Günümüzde ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında özel askeri şirketler, yeniden gündemde kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Ukrayna toprakları, özel askeri şirketler için bir pazar haline gelmiştir. Bir taraftan Rusya'nın 2014 senesinde Kırım, sonrasında ise Suriye ve Libya'da adı

2 Elke Krahnmann, "Security: Collective Good or Commodity?", *European Journal of International Relations*, 14(3), 2008, s. 135.

3 "Windfalls of War II", *The Center for Public Integrity*, <http://projects.publicintegrity.org/wowII/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

4 Scott Fitzsimmons, "Wheeled Warriors: Explaining Variations in the Use of Violence by Private Security Companies in Iraq, 2013", *Security Studies*, 22(4), 2013, s. 714.

5 Ahmet Keser, *Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı ve Geleceği*, SETA Yayınları, Ankara 2020, s. 22.

duyulan özel askeri şirketi Wagner'ın Ukrayna'da faaliyete gösterdiği; diğer taraftan ise Ukrayna'daki paralı askerlerin günlük maaş söylentileri, özel askeri şirket uygulamasının yeniden tartışılmasına neden olmaktadır.⁶

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ

Modern devletin ortaya çıkışı, 1648 yılında imzalanan Westfalya Anlaşması'na kadar uzanmaktadır. O dönemde devlet, bölünmez bir egemenlik statüsü kazanmış ve böylece güç kullanımı tekeli almıştır. Onu egemen yapan şey, devletlerin kurallara uymayanları cezalandırmak için güç kullanma tekeline sahip olmasıdır. Modern anlamda uluslararası hukukta devlet mekanizması tek aktör olmamakla birlikte, 1648 senesindeki Westfalaya Antlaşması'yla 1914-1918 yıllarını içeren Birinci Dünya Savaşı dönemi, devletin büyük ölçüde tek aktör olduğu uluslararası hukuk düzeni olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamanın özünü oluşturan düşünce, devlet denilen olgunun artık Jean Bodin ve Jean-Jacques Rousseau'nun ifade ettiği şekliyle bölünmez, mutlak ve sürekli egemen halini tamamlamış olmasından başkaca bir şey değildir.

Devletin uluslararası hukuk kişisi olmasını ve bu yeni yetme bir hukuk dalı olan yapıya uluslararası hukuk isminin verilmesi Emerich de Vattel ve Christian Wolff'un kavimler hukuku üzerinden yaptıkları analizler sonucunda ortaya çıkmıştır. Vattel, klasik dönem uluslararası hukuku tanımlarken de "uluslar ya da devletlerarası bu hukuki çerçeveye giren yükümlülükler" ifadesini kullanarak, uluslararası hukukun sınırlarını da bir yandan çizmiş bulunmaktadır. Öyle ki; modern dönem uluslararası hukuk farklı bir tanımla ele alınmasına rağmen Vattel ve Wolff'un bu tanımları daima bir referans noktası olmaktan çıkmamıştır.⁷

6 Rusya'nın Ukrayna'da 2014 yılında yürüttüğü hibrit savaş hakkında detaylı bilgi için bkz. Riana Teifukova-Mehmet Seyfettin Erol, "Rus Hibrit Savaşı: Teoriden Uygulamaya", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2017, s. 33-67.

7 Peter Haggenmacher, "Vitoria'dan Vattel'e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Devlet", Cemal Bali Akal, der., *Devlet Kuramı*, 2001, Dost Yayınları, İstanbul 2001, s. 257.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Devletin önceki döneme göre modern anlamda geçirdiği dönüşümü anlamak, devlet egemenliği iddiasının kaynağına ulaşmak açısından önemlidir. Egemenliğin kaynağının tanrı, millet ve ırk gibi olgulardan gelmesi, meşruiyetinin tanınması açısından önem kazanmaktadır. Hükümdar, bu meşruiyetle kuvvet kullanma hakkını kendinde bulur ve bunu paylaşma iradesini göstermek istemez. Ancak geçmişten günümüze devletin bu egemenliği, diğer aktörlerin etkisiyle dönem dönem zayıflamış, yetkisi azalmıştır. Buna karşılık başat güç özelliği hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır. Ayrıca devletin elinde bulundurduğu kuvvet kullanma araçları da tarihten günümüze sürekli değişim göstermiştir. Bu durum, bazen egemenliğin zaafı; bazen de egemenliğin sürdürülmesi için bir gereklilik olmuştur.

Devletin kontrolünün cezalandırma gücü üzerinden değerlendirilmesi, geleneksel Weberci devlet anlayışına dayanmaktadır.⁸ Weber'e göre, devlet, belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulduran insan topluluğudur.⁹ Tilly de benzer şekilde devleti zor araçlarının birikim ve yoğunlaşması bir arada arttığında ortaya çıkan bir kurum olarak nitelendirmiştir. Buna göre devletler, tanımlanmış topraklar içinde yoğunlaşmış ana zor araçlarını denetim altında tutan ayrı örgütlenmeler yaratırlar.¹⁰ Giddens ise modern devlete ilişkin "Yalnızca modern devlet aygıtı, genel olarak –elbette ki, evrensel olarak değil- şiddet araçlarının tekeli üzerinde başarılı bir hak iddiasında bulunabilir ve yalnızca bu tür devletlerde devlet aygıtının idari kapsamı, üzerinde hak iddiasında bulunduğu bölgesel sınırlara tekabül eder." tanımlamasını yapmaktadır.¹¹

8 Janice Thomson, *Mercenaries, Pirates and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*, Princeton University Press, Princeton 1994, s. 32.

9 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 132.

10 Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, İmge Kitabevi, İstanbul 2001, s. 120.

11 Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley 1984, s. 202.

Zorlayıcı güç kullanımı sadece devletlerin tekelinde değildir. Zorbalar, mafyalar ve silahlı soyguncular da zorlayıcı güç kullanabilir. Devleti diğer zorlayıcı güç kullananlardan farklılaştıran en önemli unsur ise bu gücün meşruiyetidir. Bu bağlamda devlet, meşru zor kullanma tekeline sahiptir. Meşruluğu anlamının iki yolu vardır. İlki normatif yoldur. Bir kurum, aktör ya da siyasi düzenin meşru sayılabilmesi için gereken standartlarla ilgilidir. Bu standartlar, genellikle demokratik seçim yoluyla toplumun açık rızasını ya da adalet talebini içermektedir. Meşruiyeti anlamının diğer yolu ise ampiriktir. Burada standartlara değil, insanların belirli bir kurum ya da aktörü kabul edip etmediğine, neden ve nasıl kabul ettiğine (ya da kabul etmediğine) bakılmaktadır. Burada odak noktası insanların inançları ve algılarıdır. Öznelerin meşru saydığı güç ya da tahakküme “otorite” denilmektedir. Bu nedenle belirli normatif standartların gerisinde kalan devlet, eğer tebaası meşru sayarsa, yine de fiili meşruiyetten faydalanabilir. Meşruiyet kavramı, güveni içerir¹² ve karşılıklılık ve rıza fikirlerini kapsar.¹³

Devlet tanımı yapılırken şiddet araçları üzerindeki hakimiyeti ortak olmakla birlikte tanımlarda çeşitli farklılıklar olduğu da görülmektedir. Weber, devlet tanımını yaparken şiddet tekelinden bahseder ve tanıma “meşruiyet” kriterini de ekler. Giddens, “bölgesel sınırlar içerisinde şiddet araçları üzerindeki hak iddiasının belirleyiciliğini” ortaya koyarken, Tilly, ülke topraklarında yoğunlaşmış zor araçlarının kontrolünden bahseder. Bu devlet tanımlarının özet sonucu, ulus-devletin geleneksel devletten farklı olarak kendi sınırları içinde “şiddeti tekeline alma” iddialarını başarıyla yerine getirmiş olduğudur.¹⁴ Bu tekel hem egemenliğinin sınırları içinde halka hem de egemenliğine dışarıdan müdahale eden tehditlere karşı geçerlidir. Başka bir söylemle, devletin kendisinin varlığına yönelik bir tehdit varsa; şiddet araçları hem içeride yani kendi vatandaşlarında hem de dışarıda yani diğer devletlerde savunma aracı olarak görülmektedir.¹⁵

12 Giddens, a.g.e., s. 203.

13 Garon Hyden-Michael Bratton, *Governance and Politics in Africa*, Lynne Rienner, Boulder 1992, s. 145.

14 Thomson, a.g.e., s. 34.

15 Martin van Creveld, *The Rise and Decline of the State*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 190.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Diğer bir söylemle varlığına karşı bir tehdit ortaya çıkması durumunda devlet, şiddet araçlarını hem kendi yurttaşlarına (içeriye) hem de diğer devletlere (dışarıya) yönelik bir savunma aracı olarak kullanabilir.

Carl Schmitt, egemeni “Egemen olağanüstü hâle karar verendir.” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶ Devletin egemenliğinin özünde yasal veya yönetsel zorlama değil; gerektiğinde karar verme tekelini yatmaktadır. Buradan hareketle devlet, zor kullanma aracının nerede ne zaman ve ne gerekçeyle kullanılacağına karar veren tek otorite haline gelerek egemenliğe sahip olmaktadır. Buna karşın devletlerin günümüzde her alanda bir tekel olduğunu söylemek de imkansızdır.

ÖZEL ASKERİ ŞİRKET KAVRAMI

Paralı asker kavramı, savaş tarihi kadar eskidir. Tarihin birçok noktasında idarecilerin savaş alanlarında, askeri kabiliyetleri diğerlerinden üstün olan eğitilmiş olsun veya olmasın birçok kişiyi ve grubu kiralamak suretiyle kendi saflarında savaşmalarını sağladıkları bilinen bir uygulamadır. Süreç içerisinde bireysel olarak askerlik mesleğini icra edenlerin hayati ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere tek özellikleri olan savaşma kabiliyetini pazarladıkları görülebilmektedir.

Paralı askerlerin esas oyuncular olarak kabul edildiği askeri pazarlar, 19. yüzyılın sonlarında çeşitli nedenlerle meşruiyetini yitirmiştir. Zamanla paralı askerlerin yarattığı kaos ve tiranlık nedeniyle yabancı askerlerin para karşılığı kullanılması kınanmış, bu uygulamaya çeşitli kısıtlamalar ve ambargolar getirilmiştir. Cenevre Konvansiyonu’nda da paralı askerler, askeri personel statüsünden çıkarılarak birçok yasal korumadan muaf tutulmuşlardır. Buna karşılık Fransız Lejyoner Birliği, İsviçreli Vatikan muhafızları ve İngiltere ile Hindistan ordularında bulunan “Gurka” adı verilen birlikler kapsam dışında tutulmuştur.¹⁷

¹⁶ Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Dost Kitabevi, Ankara 2002, s. 13.

¹⁷ Çakıl Güç, “Savaş Müteahhitleri”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 4, 2007, s. 128.

Egemen devlet anlayışının giderek yerleştiği modern dönemde de paralı askerlik uygulaması devam etmiş, Otuz Yıl Savaşları diye bilinen savaşlarda paralı askerler kullanılmıştır. Ancak büyük kayıplara neden olan Otuz Yıl Savaşları'nın bitişiyle imzalanan Westfalya Barış Anlaşması paralı askerlik için bir dönüm noktası olmuştur. Westfalya öncesi imparatorlukların paralı askerlerden oluşan orduları, yerlerini devletlerin kendi vatandaşlarından oluşan ordulara bırakmıştır. Fakat bu durum kısa sürmüştür. Sonrasında ise Fransız İhtilali'yle gelişerek büyüyen milliyetçiliğin de etkisiyle ulus-devletler kurulmuş, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle silahlanma ve sömürgecilik yarışı başlamıştır.

İngiltere, Fransa ve İspanya gibi sömürgecilik yarışına giren devletler, yeterli insan kaynağı bulmakta zorlanmaya başlamış ve paralı askerlik uygulamaları yeniden talep edilir hale gelmiştir.

1949 Cenevre Sözleşmeleri Ek I Nolu Protokol md. 47'de ifade edilen tanıma göre paralı asker, "Silahlı bir çatışmada savaşmak için yerelde veya yurtdışında görevlendirilen, doğrudan düşman taraflardan birisinin yanında olan, maddi bir kazanç amacıyla motive olan, çatışmanın tarafı olan düzenli askerlere verilen tazminat veya ödenekleri almasına dair söz verilen, ne çatışmaya taraf olan ülke vatandaşı ne de çatışmaya taraf olanların yönettiği bölge vatandaşı olan, çatışmanın tarafı olmayan devlet tarafından kendi silahlı kuvvetlerince resmi görevle gönderilmemiş olan" kişidir. Bu tanım, bir başka devletin silahlı kuvvetlerine entegre edilen yabancı askeri personelleri dışlamak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca ideolojik ya da dini anlamda motive edilen kişiler de tanım dışında bırakılmıştır.

4 Aralık 1989 tarihli "Paralı Askerlerin Kullanılması, Finanse Edilmesi ve Eğitilmelerinin Yasaklanmasına Dair BM Sözleşmesi"nde geçen tanıma göre ise paralı askerler, "Bir hükümeti devirmek veya bir devletin anayasal düzeninin yıkmak veya bir devletin toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamak, amaçları çerçevesinde şiddet eylemini yürütmek için yerel

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

ve yurtdışından özel olarak görevlendirilmiş olan, özel kazanç amacıyla motive olan ve maddi tazminat sözü veya vaadi verilen, bu görev için yönlendiren devletin ne bir vatandaş ne de ikamet edeni olan, bir devlet tarafından resmi bir görevle gönderilmemiş olan, bölgeyi yönetimi altında tutan devletin silahlı kuvvetlerine bağlı olmayan” kişilerdir.

Soğuk Savaş döneminde çok sınırlı bir şekilde kullanılan ve genel olarak silahlı çatışmalarda pek etkili olmayan paralı askerlik olgusu, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra “özel askeri şirket” şeklinde yeniden canlanmaya başlamıştır. Paralı askerlikten ticari kuruluşa evrilme sürecinde savunma sektöründeki bütçe kesintileri, kamuda yaygınlaşan özelleştirme uygulamaları, büyük güçlerin Soğuk Savaş sonrası bölgesel çatışmalara ilgisinin azalması ve gelişmekte olan ülkelerdeki güvenlik açıkları gibi faktörler önemli rol oynamıştır.¹⁸

Özel askeri şirketlerin ortaya çıkışı, küresel siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerle yakından ilişkilidir. İçinde yaşadığımız yüzyılın ilk yıllarının deneyimleri, bize uluslararası sistemin geleneksel tanımlarının ve çıkarımlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Geleneksel anlamda var olan düşünce, devletlerin toprak bütünlüğü ve güvenliği devletin sağladığı bir hizmet olduğu gerçeğidir. Devlet, meşru şiddet tekeli elinde bulunduran, vatandaşlarının emniyet ve güvenliğini sağlayabilecek bir sistem geliştirmekle mükellef bir oluşumdur. Dünyanın birçok yerinde faaliyet gösteren, bunun yanı sıra uluslararası kuruluşlar tarafından varlıkları kabul edilen, etkin, güç sahibi özel askeri şirketlerin egemen devlet tanımındaki konumunun saptanmasındaki zorluk durumu daha güç hale getirmektedir.

Bahse konu olan zor durum, devletin güç kullanma tekelinin meşruiyetinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Ancak Weber’in devlet kavramını diğer siyasi ve toplumsal yapılardan ayıran “meşru şiddet

18 Haldun Yalçınkaya, “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 2006, s. 249.

kullanma tekeli"¹⁹ kriteri, özel askeri şirketlerin etkinliğinin artmasıyla silikleşmektedir. Bir diğer açıdan özel askeri şirketler, küresel sistem içinde var olan hukukun içerisinde de tam olarak yer bulamamaktadır. Ancak müşterileri ile sözleşme yoluyla bağlandıklarından paralı askerlere göre daha yasal bir zemindedir. Bu şirketlerin ortaya çıkışındaki diğer bir olgu ise paralı askerler ile organize olarak yürütülemeyen faaliyetlerin endüstrileşen askeri firmalar vesilesiyle daha kolay ve etkili bir şekilde yapılabilmesidir. Bu faaliyetler, belli devletlere karşı yapılabildiği gibi, devletlerin kendi çıkarlarını korumak amacıyla da yapılabilmektedir.

Singer'e göre, özel askeri şirketler paralı askerlik hizmetinin gelişmiş ve küreselleşmiş bir modelidir.²⁰ Bu şirketler, bir devletin özel jandarmalığından gizli operasyonlara, diğer ülkelerdeki faaliyetlerden terörist ve mafyalarla temaslara kadar geniş bir faaliyet yelpazesi sunmaktadır. Bir ülkenin sınırları içerisinde kısa sürede binlerce asker toplayan ve ajan yetiştirebilen bu şirketler, farklı ülkelerin yasadışı işlerini yürüttüğü bir araç görevi görmektedir.²¹

Özel askeri şirketler, bir askeri güce insan gücü, lojistik ve diğer hizmetleri sağlayan şirketlerdir. Bu şirketler, geniş bir güvenlik yelpazesinde çeşitli özel ve resmi müşterilere hizmet vermekte ve saha faaliyetleri giderek daha popüler hale gelmektedir. Özel askeri şirketler için bir dönüm noktası olan 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları, bu şirketlere olan talebin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur.²²

Yasal bir yapıya sahip olan²³ şirketler, sözleşmeler yoluyla uluslararası pazarda rekabet ederler. Yasaya göre, özel askeri şirketler kendi ülkelerinde kayıtlı olmalıdır. Bu şirketlerin yabancılarla yaptıkları sözleşmelerde ise

19 Filiz Çulha Zabcı, "Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler", *Mülkiye Dergisi*, 28(243), 2013, s. 24.

20 Peter Singer, "Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security", *International Security*, 26(3), 2002, s. 201.

21 Umur Talu, "Yeni Lejyonerler (2) Bazen Jandarma, Bazen Mafya", *Milliyet*, 31 Ocak 2001.

22 Sait Yılmaz, "21'inci Yüzyılda Güvenlik Alanının Yeni Sivil Aktörleri: Özel Askeri Şirketler ve Kontratçı Firmalar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6, 2007, s. 54.

23 Barry Yeoman vd., "Dirty Warriors", *Mother Jones*, 29(6), 2006, s. 30.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

kendi ülkelerine karşı yükümlülükleri bulunmaktadır.²⁴ Temel yetenekleri savaşmak olan ön cephelerde muharip güçlerle birlikte ya da onlar gibi faaliyet gösteren özel askeri şirketler, genellikle Afrika'da organize olamayan başarılı ülkeler ve ABD tarafından kullanılmaktadır. Bu şirketler, konvoyların gözetlenmesi, pusuların önlenmesi, devlet yöneticilerinin korunması ve yapıların ve stratejik bölgelerin kurtarılması gibi görevlere katılmaktadır. Askeri şirketlere temel yetenekleri göz önüne alındığında, savaş müteahhitleri de denilmektedir.²⁵

Askeri alanda faaliyet gösteren şirketlerin tanımında Özel Askeri Şirketler (PMCs), Özelleştirilmiş Askeri Firmalar (PMF) ya da Özel Güvenlik Şirketleri (PSCs) gibi farklı ifade biçimleri kullanılmaktadır. Şirketlerin birçok hizmeti bünyesinde barındırması sıralanan farklı tanımların yapılmasına neden olmaktadır.²⁶ Silah taşıma, silahlı koruma, konvoy koruması gibi faaliyetlerde bulunan şirketler kimi zaman özel askeri şirket olarak değerlendirilirken; kimi zaman da bu şirketlere özel güvenlik şirketleri denmektedir. Ayrıca bazı özel askeri şirketler, askeri alanda "takviye" sağlamak ya da doğrudan çatışmalar da katılmaktadır. Bu tanımlama karmaşası, bazı özel askeri şirketlerin kendilerini özel güvenlik şirketi olarak tanımlamasına fırsat vermekte ve bu sayede şirketler daha yasal ve kabul görececek bir duruş sergilemeye çalışmaktadır.²⁷

Bu bilgilerden ve tanımlardan yola çıkarak özel askeri şirketleri şu şekilde kategorize etmek mümkündür: (i) Savaşan ya da operasyonel destek sağlayan, (ii) İstihbarat toplayan ve suç önleyen, (iii) Lojistik destek veren, (iv) Askeri eğitim ve malumat veren, (v) Silah tedarik eden, (vi) Güvenlik sağlayan, (vii) Coğrafi saha ve risk analizi yapan.²⁸

24 Singer, a.g.e., s. 201.

25 Yalçinkaya, a.g.e., s. 249.

26 Ercan Sökmen, *Private Military Industry: Economic Analysis, Uses&Considerations*, Naval Postgraduate School, California 2007, s. 62.

27 Fred Schreier-Marina Caparini, *Privatizing Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, Genova Centre For The Democratic Control of Armed Forces, Genova 2005, s. 27.

28 Chaloka Beyani-Damiam Lilly, "Regulating Private Military Companies Options For The UK Government", *International Alert*, 16, 2001, s. 16.

Bununla birlikte modern özel askeri şirketler, kurumsal iş modellerini benimseyerek, kamu işlerini yöneterek ve devletleri operasyonlardan haberdar ederek paralı askerlerden farklılaşmaktadır. Özel askeri şirketler, kurumsal yapıları nedeniyle mesleki faaliyetlerindeki benzerliklere rağmen paralı askerlerden teorik olarak ayrılmaktadır. Bu çerçevede bir ayırım yapılacak olur ise de özel askeri şirketler, (i) Askeri Savaş Şirketleri ve (ii) Askeri Danışmanlık Şirketleri olarak iki kategoride incelenebilir.

Askeri Savaş Şirketleri kavramı, para karşılığı silahlı çatışmalara taraf olma hizmeti sunmanın uluslararası hukuk nezdinde yasaklı bir eylem olduğu bilindiği üzere, paralı askerlik hizmeti sunulması algısının oluşması yönüyle hatalı bir kavramsallaştırma olduğu düşünülmektedir. Ancak yaygın kullanımın bu şekilde olması sebebiyle bu çalışmada da benzer biçimde kullanılmıştır. Bunun yanında, bu sınıflandırmanın kendisi aynı zamanda başkaca bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar askeri danışmanlık şirketlerinin bir kısmı askeri operasyonel faaliyet yürütmüyor olsa da askeri savaş şirketleri operasyonel desteğin yanında danışmanlık ve lojistik hizmetler de sunarak diğer grup şirketlerin faaliyet alanına da girmektedir. Bu durum şirketlerin sınıflandırılması noktasında bir sorun meydana getirmektedir. Ancak yapılan bu sınıflandırma, doğrudan şirketler ele alınarak ve uluslararası hukukta bu ayrımlar çerçevesinde analizler yapıldığından bir gereklilik olarak düşünülmektedir.

DEVLETİN SORUMLULUĞU

Devletler, çatışmanın/savaşın siyasi ve askeri maliyetini azalttığı için özel askeri şirketlerden yararlanır. Örnek olarak, çok sayıda askeri ölüm, iktidardakiler için halkın öfkesi ya da seçimin kaybedilmesi gibi başarısızlıklara yol açabilir. Özel askeri şirketler sayesinde, savaş bölgelerinde daha az asker tutulduğu için ölü asker sayısı azalır. Özel askeri şirket çalışanlarının ölümleri, askeri ölümlerle aynı şekilde veya aynı kaynaklara rapor edilmez. Bu tür kayıplar çalışma bakanlıklarınca

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

raporlanmaktadır. Bu nedenle, çatışmada hayatını kaybeden özel askeri şirketlerin çalışanlarının ölümlerinde yoktur. Bu sayede bir savaş sırasında yaşanan can kaybı gerçekte yaşanandan daha az gösterilebilmektedir. Buna ek olarak kurumsal sözleşmeleri ilgili hükümetler tarafından sınıflandırıldığı veya ticari sır nedeniyle korunduğu için özel askeri şirketlerle ilgili demokratik bir şeffaflık yoktur. Kamuya açık bu sözleşmeler, genellikle amaçlarını veya niyetlerini tam olarak ifşa etmeyecek belirsizlikle düzenlenir. Demokratik şeffaflıktan yoksunlukları askeri şirketlerin meşruiyet açığına önemli ölçüde katkıda bulunur.²⁹ Bir diğer endişe ise, özel askeri şirketlerin, bir devletin askeri faaliyetler üzerindeki iç siyasi kısıtlamaları aşmasına izin vermeleridir.³⁰

Sonuç olarak çatışma/savaş bölgelerindeki görevlerin özel askeri şirketler tarafından yürütülmesi, düzenli ordu tarafından yapılacak operasyonlarda olduğunun aksine şeffaf olmayan ve kamu denetimine açık olmayan bir durum yaratabilmektedir. Bu şirketler kamu kontrolü dışında faaliyet gösterebilen, kısa vadede kamuoyunu bilgilendirme zorunluluğunu ortadan kaldıran faaliyetlerde bulunabilir. Bu durumu uzun vadede incelediğimizde, ilgili devletlerde demokrasiyi ve hukuku baltalayabileceğini görmekteyiz.

Hukuki açıdan ele alındığında devletler ile özel askeri şirketler arasında bir işçi-işveren ilişkisi ve bir nevi taşeronluk ilişkisinin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda işçi-işveren ilişkisinde, işverenin işçinin faaliyetlerinden sorumlu olması, taşeronluk ilişkisinde ise ilgili taşeronun faaliyetlerinden işverenin sorumluluğunun olması, kavramları incelendiğinde ulusların özel askeri endüstrinin her biriminden sorumlu olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

29 Rachel Zedeck, "Private Military/Security Companies, Human Security, and State Building in Africa: Commentaries", *African Security Review*, 16(4), 2007, s. 99.

30 Luis Gaston, "Mercenarism 2.0? The Rise of the Modern Private Security Industry and Its Implications for International Humanitarian Law", *Harvard International Law Journal*, 49, 2008, s. 226.

UHK'nın 2001 tarihli Uluslararası Haksız Fiillerde Devletin Sorumluluğu başlıklı taslak çalışması md.4'e göre, devletin bünyesinde faaliyet gösteren, yasama, yürütme ve yargı veya herhangi bir birimde bulunan tüm organlar veya birimlerin uluslararası hukukta nezdinde devletin idaresinde, olduğu kabul edilmektedir. Bu ifadede bahsi geçen organlar iç hukukta düzenlenmiş kişi veya kurumları ifade etmektedir. 1907 tarihli 4. Lahey Sözleşmesi md. 3210 ile Ek Protokol I md. 91211 düzenlemeleri bağlamında uluslararası teamül hukuku ele alındığında, ne eylemi icra edenin eylemini askeri olarak yapmadığı beyanı ne de failin talimatlara aykırı hareket ettiği beyanı bir meşruiyet oluşturmayacağı ve silahlı kuvvetlerin tüm eylemlerinden devletin sorumlu olacağı ifade edilmiştir.

Her ne kadar UHK raporlarında devlete ait unsurların fiillerinden doğrudan devlete sorumluluk yüklense de bu noktada özel askeri şirket personelinin devletle ilişkisinin kati ispatı gerekmektedir. Öyle ki askeri şirketin devletle ilişkisi kurulsa dahi bu durumun devlete yükleyeceği sorumluluk değişkenlik gösterebilmektedir. Bu değişkenliğin özünde, özel askeri şirketin faaliyetlerinin çerçevesi belirleyici olmaktadır. Doğrudan bir silahlı çatışmanın tarafı olmak ile kişilerin güvenliğini sağlamak ya da refakat faaliyeti yürütmek sorumluluğun sınırlarını belirlemektedir.³¹

Özel askeri şirketlerin eylemleri çerçevesinde devlete sorumluluk yüklenmesi noktasında bir diğer önemli unsur, 2001 tarihli UHK'nın Uluslararası Haksız Fiillerde Devletin Sorumluluğu'na dair ikinci taslak çalışması md. 4'te geçen devletin organları kavramıdır. Buradaki organ kavramının kapsamında özel askeri şirketlerin bulunması tartışmalıdır. UAD'nin 2007 tarihli Bosna Hersek, Sırbistan arasında Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması davası yargılamasında devlete yüklenen sorumluluğun tam bağımlılık "complete dependence" düzeyinde olması vurgulanmıştır. UHK'nın 2001 tarihli çalışmasında bahsi geçen devlet

³¹ Carsten Hoppe, "Passing the Buck: State Responsibility for Private Military Companies", *EJIL*, 19(5), 2008, s. 991.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

organları kavramının devletlerin uluslararası sorumluluktan kaçmak için bir araç olarak kullanılabilmesi yorumu yapılmıştır. Bu bağlamda devletin organları ve sorumluluğunun kaynağı iç hukuktan kaynaklı bir düzenlemeye tabi olmadığı vurgulanmıştır.

Literatürde genel bir değerlendirme yapıldığında, özel askeri şirketlerin devlet tarafından kiralanarak bir askeri mücadeleye taraf yapılması devletin yetki ve sorumluluğunun doğuracağı kanaati oluşturmaktadır. Özel askeri şirketlerin koruma ve refakat faaliyetlerinin doğrudan bir çatışmaya taraf olmamasından kaynaklı hali hazırda bir tartışma konusudur. Özel askeri şirketlerin eylemlerinden kaynaklı devlete sorumluluk atfedilmesi, devletin düzenli ordusunun eylemlerinden kaynaklı sorumluluk yüklenmesine nazaran çok daha zordur. Özellikle aykırı fiilin tespiti ve devlete sıkı sıkıya bağlı gruplarca yapıldığının ispatı oldukça güçtür.³² Genel bir yaklaşımla, özel askeri şirketlerden kaynaklı devletin objektif sorumluluğunun doğacağı ve özel askeri şirketlerin silahlı çatışmalardaki aykırı fiillerinin devlete mal olacağı düşünülmektedir.

Özel askeri firmaların iş verenleri olan ülkeler tarafından bir görevi yerine getirebilmek amacıyla sözleşme yapılması, cezai yaptırımını veya uluslararası sorumluluğunu taraf olan devlete yüklenmesine sebep olmaktadır. Bu durumu pekiştiren diğer bir etken ise sıradan, kontrol edilebilirlikleri zor olan, yaptırım uygulanamayacak kadar dağınık paramiliter gruplardan ziyade, sert bir organizasyon hiyerarşisi, kurumsal kimlik oluşması adına çaba sarf eden, kamusal hesap verilebilirliği sağlanan ve ilgili ülkenin ticaret kanununa uygun kurulan bir “şirket” olmasıdır. Bu durum devletin özel askeri şirket üzerindeki sorumluluğunu gösteren emareler arasındadır.

³² Hoppe, a.g.e., s. 992.

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN FAALİYETLERİ

Soğuk Savaş sonrasında ulusal ve uluslararası güvenlik anlayışında yaşanan değişimler gündeme yeni bir tartışma konusunun gelmesine neden oldu; özel askeri şirketler.³³ Özellikle Arap Baharı'ndan sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ülkeler çok daha kırılgan ve başarısız devletler olma eğilimine gelmiş ve bu ülkelerde ortaya çıkan devlet dışı silahlı aktörlerin kadroları yabancı terörist savaşçılarla dolmaya başlamıştır.³⁴

2003 yılında ise Amerika'nın Irak'a müdahalesinde özel askeri şirketleri ABD'nin en önemli ortaklarından biri haline geldi. Irak'taki savaşın artan maliyeti ABD için önemli bir sorun olmaya başlamış ve Bush yönetimi dışsallaştırmak ve maliyetleri azaltmak amacıyla, özel askeri şirketleri ve şirketlerin sağladığı sözleşmeli personeli devreye sokmuştur. ABD, özel askeri şirketler aracılığıyla, temel destek, ulaşım, istihbarat, çeviri, özel güvenlik, tercüme ve inşaat alanlarında³⁵ on binlerce sözleşmeli personeli Irak'a konumlandırmıştır. Hatta özel askeri şirketler asker sayısı bakımında Irak'ta bulunan koalisyon güçlerinden sonra en güçlü grup haline gelmiştir. 2003'ten sonra ABD yönetimleri, Irak'taki savaşın artan ekonomik, insani ve siyasi maliyetlerini sözleşmeli personel aracılığıyla dışsallaştırmaya çalıştı. 2011 yılı öncesinde Irak'ta ABD askerlerinin yanında yer alan sözleşmeli personeller, 2011 yılından sonra ABD askerleri yerine görev almaya başladı.³⁶ ABD, özel askeri şirketler aracılığıyla Irak savaşının maliyetini dışsallaştırırsa bile bu şirketlerin neden oldukları sorunlar uzun vadede ABD'ye başka maliyetlere sebep olmuştur. Blackwater şirketinin askerleri Felluce'de 4 sivil öldürdükten sonra, sivillerin cesetlerin ağaçlarda

33 Ömer Çona, "Yeni Savaş Ortamında Eski Bir Aktör: Yabancı Terörist Savaşçılar ve Yeni Çatışmalardaki Roller", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 39, 2021, s. 292.

34 Oktay Bingöl, "Suriye İç Savaşında Yabancı Savaşçılar", *Merkez Strateji Enstitüsü Raporu*, 13, 2016, s. 9.

35 Heidi Peters-Sofia Plagakis, *Department of Defense Contractor and Troop Levels in Iraq and Afghanistan: 2007-2018*, Congressional Research Service, Washington 2019, s. 62.

36 Andreas Krieg, "Externalizing the Burden of War: The Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East", *International Affairs*, 92(1), 2016, s. 102.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

sallandırılmış,³⁷ 2007 yılında ise yine aynı şirketin askerleri Nisur Meydanı 17 sivil ateş açıp öldürmüştür.³⁸ Bu olaylar özel askeri şirketlere yönelen eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Bu tartışmalar sonucunda ABD savaş maliyetlerini düşürse de bölgedeki ününü kaybetmiş ve Irak siyasetine zarar vermiştir.

Rusya için ise özel askeri şirketler bir aktör olarak kullanılması yeni bir durum değildir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında özel askeri şirketler Rusya Federasyonu'nda yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle Rusya'nın en eski özel askeri şirketi olan Cossacks, 1992'den bugüne Kafkasya, Kırım, Irak, Afganistan ve Yugoslavya gibi tüm çatışma bölgelerinde faaliyet sürdürmektedir.³⁹ Rusya'nın Ukrayna'yı işgal sonrası adı tekrar gündeme gelen Wagner ise Orta Afrika Cumhuriyeti, Suriye, Libya ve Sudan gibi ülkelerde faaliyet yürütmektedir. Wagner şirketi diğer birçok özel askeri şirket gibi emekli bir asker tarafından kurulmuştur. Başlangıçta radikal fikirleriyle birçok radikali şirket bünyesine katmış ve ilk faaliyetini de Ukrayna'da göstermiştir. Bu süreçte Wagner, Ukrayna işgalinin saha aktörü olarak görev almıştır. Buna ek olarak şirket Luhank Halk Cumhuriyeti (LPR) savunma bakanı suikastı ve Rusya karşıtı Kazaklara yoğun baskı uygulanması gibi eylemlerle de adını duyurmuştur.⁴⁰ Sonrasında ise Suriye'de faaliyete başlamış ve Rusya'nın sınır ötesi hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Rusya'nın bölgesel politikalarına verdiği destekle Wagner şirketi, en önemli özel askeri şirket konumundadır. Şirket, 2016 yılında Kremlin'e davet edilmiş ve Rusya'nın sınır ötesi politikalarına verdiği destek nedeniyle madalya verilmiştir.⁴¹

37 "Blackwater Manager Blamed for 2004 Massacre in Fallujah", *News Observer*, <https://www.newsobserver.com/news/nation-world/article10359167.html>. (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

38 Matt Apuzzo, "Blackwater Guards Found Guilty in 2007 Iraq Killings", <https://www.nytimes.com/2014/10/23/us/blackwater-verdict.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022)

39 Justin Bristow, "Russian Private Military Companies: An Evolving Set of Tools in Russian Military Strategy", *Community Apan*, <https://bit.ly/3MD1End>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

40 Sergey Sukhankin, "Continuing War by Other Means: The Case of Wagner, Russia's Premier Private Military Company in the Middle East", *Eurasia Daily Monitor*, 15(60), 2018, s. 5.

41 "Wagner, Shadowy Russian Military Group, 'Fighting in Libya'", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-52571777>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

SONUÇ

21. yüzyılın ilk on yılına damgasını vuran Irak ve Afganistan operasyonlarında oynadıkları rollerle özel askeri şirketler, önemli bir bileşen olarak yeniden ortaya çıkmışlardır. Ne var ki özel askeri şirketler ulusal ve uluslararası hukuk çevrelerince modern devlet anlayışında kabul edilemez yasa dışı bir uygulamalar olarak tepkiyle karşılanmıştır.

Devletler, özel askeri şirketlerin en önemli müşterileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin özel askeri şirket kullanmaları, ordularının moral motivasyonunu ve ülke içindeki sivil-asker dengesini olumsuz yönde etkileyebilir. Özel askeri şirketlere aktarılacak bütçenin orduyu modernize etmek, orduyu genişletmek ya da var olmayan askeri yetenekleri inşa etmek amacıyla harcamaması, askeri bürokrasinin hükümete karşı tavır almasına neden olabilir. Ayrıca ancak uzun vadede hükümeti kiralanan şirkete bağımlı hale gelmesi sonucu ile karşı karşıya kalınabilir. Bu mecburiyet ulusal güvenliği zedeleyebilir. Bu durum, devlet yöneticilerinin ülkenin geleceği ve çıkarları için bağımsız kararlar vermesini engelleyebilmektedir.

Huntington'ın belirttiği üzere, toplum kendi istekleri ve amaçları doğrultusunda askeri profesyonellerin şiddet kullanmasını onaylamaktadır.⁴² Özel askeri şirketlerin yaygınlaşması ve bu şirketler için gerekli olan insan kaynağının önemli bir bölümünü eski askeri personelden elde etmeleri ile birlikte toplumdaki bu algı değişebilecektir. Ayrıca bu değişim ordunun ülke ve toplum menfaat için çalıştığı algısını da etkileyebilir. Daha açık bir ifadeyle, askeri profesyonellerin kendi ordularındaki bilgi ve deneyimlerini özel askeri pazara sunması ile birlikte, toplumda askeri profesyonellerin sadece halkın onayladığı amaçlar üzerine şiddet yönetimini uyguladıkları algısı zayıflayacaktır.

⁴² Samuel Huntington, *Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2016, s. 88-89.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Genel bir değerlendirmeye, özel askeri şirketlerin hem devletler hem de uluslararası kuruluşlar tarafından çok çeşitli hizmetler sağlamak için kullanıldığı açıktır. Özel askeri şirketler sayesinde önceden sadece güçlü devletlerin sahip oldukları askeri imkanlara güçsüz devletlerin ve devlet dışı aktörlerin de ulaşmasını sağlamaktadır. Askeri sektörün bu derece gelişmesi “egemenlik” kavramı üzerinde yeni tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü egemenlik devletin içeride ve dışarıda tek meşru şiddet kullanıcısı olma özelliğine dayanmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki özel askeri şirketlerin ortaya çıkış dinamikleri, uluslararası dengelerdeki değişimlerin ve dünya siyasetindeki gelişmelerin etkileriyle açıklanabilir.

Maliyet-fayda analizi çerçevesinde devlet, amaçlarına ulaşmak için özel askeri şirketleri bir araç olarak kullanma iradesi gösterir. Başka bir deyişle özel askeri şirketlerin varlığı devletlerin iradelerine göre devam eder. Bunun istisnası Afrika gibi siyasal istikrarın sağlanamadığı ülkelerde tüm aktörlerin özel askeri şirketlerden hizmet almasıdır. Bu ülkelerde durum iradi değildir, zorunluluktur. Özel askeri şirketler istikrarsız ve başarısız devletlerde sadece para odaklı olmayıp devletlerin egemenliğini sarsacak taleplerde de bulunabilir.

Sonuç olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan önemli olgulardan biri, devletler arası savaşların simetrik yapıdan asimetrik bir yapıya doğru evrilmesidir. Bu süreçte devletler arası savaşlara devlet dışı silahlı aktörler de dahil olmuştur. Bu aktörlerin savaşa dahli asimetriği yaratmaktadır. Bu asimetri ise devletlerin Vestfalyan düzende elde ettiği güç kullanma tekelinin aşınmaya başladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

"Blackwater Manager Blamed for 2004 Massacre in Fallujah", *The News&Observer*, <https://www.newsobserver.com/news/nation-world/article10359167.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

"Wagner, Shadowy Russian Military Group, 'Fighting in Libya'", *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-52571777>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

"Windfalls of War II", *The Center for Public Integrity*, <http://projects.publicintegrity.org/wowII/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

APUZZO, Matt, "Blackwater Guards Found Guilty in 2007 Iraq Killings", *NY Times*, <https://www.nytimes.com/2014/10/23/us/blackwater-verdict.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

BEYANI, Chaloka-LILLY, Damiam, "Regulating Private Military Companies Options for the UK Government", *International Alert*, (16), 2001, s. 1-42.

BİNGÖL, Oktay, "Suriye İç Savaşında Yabancı Savaşçılar", *Merkez Strateji Enstitüsü Raporu*, 13, s. 2016, s. 1-25.

BRISTOW, Justin, "Russian Private Military Companies: An Evolving Set of Tools in Russian Military Strategy", *Community Apan*, <https://bit.ly/3MD1End>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

CREVELD, Martin van, *The Rise and Decline of the State*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.

ÇONA, Ömer, "Yeni Savaş Ortamında Eski Bir Aktör: Yabancı Terörist Savaşçılar ve Yeni Çatışmalardaki Rollerleri", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 39, 2021, s. 275-303.

ÇULHA ZABCI, Filiz, "Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler", *Mülkiye Dergisi*, 28(243), 2013, s. 21-48.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

FITZSIMMONS, Scott, "Wheeled Warriors: Explaining Variations in the Use of Violence by Private Security Companies in Iraq, 2013", *Security Studies*, 22(4), 2013, s. 707-739.

GASTON, Luis, "Mercenarism 2.0? The Rise of the Modern Private Security Industry and Its Implications for International Humanitarian Law", *Harvard International Law Journal*, 49, 2008, s. 221-248.

GIDDENS, Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley 1984.

GÜÇ, Çakıl, "Savaş Müteahhitleri", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 4, 2007, s. 117-157.

HAGGENMACHER, Peter, "Vitoria'dan Vettel'e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Devlet", Cemal Bali Akal der., *Devlet Kuramı*, Dost Yayınları, İstanbul 2001, s. 257-259.

HOPPE, Carsten, "Passing the Buck: State Responsibility for Private Military Companies", *EJIL*, 19(5), 2008, s. 991-992.

HUNTINGTON, Samuel, *Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2016.

HYDEN, Garon-Michael Bratton, *Governance and Politics in Africa*, Lynne Rienner, Boulder 1992.

KESER, Ahmet, *Özel Askeri Şirketlerin Küresel Yayılımı ve Geleceği*, SETA Yayınları, Ankara 2020.

KEYİK, Mehmet-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 12-49.

KRAHMANN, Elke, "Security: Collective Good or Commodity?" *European Journal of International Relations*, 14(3), 2008, s. 379-404.

KRIEG, Andreas, "Externalizing the Burden of War: The Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East", *International Affairs*, 92(1), 2016, s. 97-113.

PETERS, Heidi-Sofia Plagakis, *Department of Defense Contractor and Troop Levels in Iraq and Afghanistan: 2007-2018*, Congressional Research Service, Washington 2019.

SCHREIER, Fred-Marina Caparini, *Privatizing Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*, Genova Centre For The Democratic Control of Armed Forces, Genova 2005.

SHMITT, Carl, *Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Dost Kitabevi, Ankara 2002.

SINGER, Peter, "Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramifications for International Security", *International Security*, 26(3), 2002, s. 186-220.

SÖKMEN, Ercan, *Private Military Industry: Economic Analysis, Uses&Considerations*, Naval Postgraduate School, California 2007.

SUKHANKİN, Sergey, "Continuing War by Other Means': The Case of Wagner, Russia's Premier Private Military Company in the Middle East", *Eurasia Daily Monitor*, 15(60), 2018, s. 1-16.

TALU, Umur, "Yeni Lejyonerler (2) Bazen Jandarma, Bazen Mafya", *Milliyet*, 31 Ocak 2001.

TEIFUKOVA, Riana-Mehmet Seyfettin Erol, "Rus Hibrit Savaşı: Teoriden Uygulamaya", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2017, s. 33-67.

THOMSON, Janice, *Mercenaries, Pirates and Sovereigns: State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*, Princeton University Press, Princeton 1994.

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

TİLLY, Charles, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, İmge Kitabevi, İstanbul 2001.

WEBER, *Max Sosyoloji Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

YALÇINKAYA, Haldun, "Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 2006, s. 247-278.

YEOMAN, Barry, "Dirty Warriors", *Mother Jones*, 29(6), 2006, s. 30.

YILMAZ, Sait, "21'inci Yüzyılda Güvenlik Alanının Yeni Sivil Aktörleri: Özel Askeri Şirketler ve Kontratçı Firmalar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6, 2007, s. 43-70.

ZEDECK, Rachel, "Private Military/Security Companies, Human Security, and State Building in Africa: Commentaries", *African Security Review*, 16(4), 2007, s. 98-104.

STRUCTURED ABSTRACT

The emergence of the modern state dates back to the Westfalyan Conference, held after 1648. At that time, the state gained an indivisible sovereignty status and thus took a monopoly on the use of force. What makes it sovereign is that states have a monopoly of using force to punish those who break the rules. Although the state mechanism in international law in the modern sense is not the only actor, the period between the 1648 Peace of Westfalya and the 1914-1918 First World War can be defined as the international legal order in which the state is the only actor to a large extent.

The source of sovereignty which is god, nation, race...etc. holds importance in terms of recognizing its legitimacy. The ruler finds himself the right to use force with this legitimacy and does not want to show a will to share it. However, from the past to the present, this sovereignty of the state has been weakened from time to time by the influence of other actors, and its authority has decreased. The use of coercive force is not just the monopoly of states. Bullies, mobsters, and armed robbers can also use coercive force. The most important factor that differentiates the state from other coercive powers is the legitimacy of this power. In this context, the state has a legitimate monopoly on the use of force. On the other hand, it is impossible to say that states have a monopoly in every field today.

Before the formation of the concept of the national army, which forms the basis of the concept of the nation-state, the phenomenon of the state received support from mercenaries and various special units to expand its sovereignty and impose its power. Today, profit-oriented private companies are used in the field of conflict/war for reasons such as psychological superiority, increasing the degree of legitimacy, and breaking the enemy's resistance. The concept of mercenary is as old as

DEVLETİN GÜÇ KULLANMA TEKELİ VE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

the history of war. At many points in history, it is a well-known practice that rulers have made war and hired many individuals and groups with superior military abilities, trained or not, on their own side. In the process, it can be seen that those who perform the military profession individually market their only characteristic, the ability to fight, in order to meet their vital needs.

The mercenary concept, which was used very limitedly during the Cold War period and was not generally effective in armed conflicts, started to revive as a “private military company” after the end of the Cold War. Factors such as budget cuts in the defense sector, widespread privatization practices in the public sector, decreased interest of great powers in regional conflicts after the Cold War, and security gaps in developing countries played an important role in the evolution from mercenary to commercial enterprise.

Private military companies have re-emerged as an important component with the roles they played in the Iraq and Afghanistan operations that marked the first decade of the 21st century. However, private military companies were opposed by national and international legal circles as unacceptable illegal practices in the understanding of the modern state.

The rapid increase in the number of private military companies shows that there has been some changes in the approach of monopolizing the use of force by the states. The number of private military companies started to increase rapidly after 1990. Especially, the loss of the institutional effectiveness of the UN after September 11 and the abandonment of compliance with international law play a role in this increase. For example, the largest military power in Iraq after the US army is a private military company. This situation is also reflected in the budget allocated for the private sector. According to the research of The Center for Public Integrity covering the years 2004-2006, the tenders of the US

army in Afghanistan and Iraq increase by 50% from year to year. Kellogg Brown & Root received a \$16 billion tender. Blackwater firm (the firm held responsible for civilian deaths) appears on the list with \$485 million. The number of private military company employees employed by the USA just in Iraq after 2007 reached 120,000.

Today, after Russia's occupation of Ukraine, private military companies have started to find their place on the agenda again. Ukrainian territory has become a market for private military companies. On the one hand, the rumors pointing to the fact that Russia's private military company Wagner, which was known in Crimea in 2014, and later in Syria and Libya, was active in Ukraine and the rumors of daily wages of mercenaries in Ukraine cause the private military company practice to be discussed again.

On a general basis, it is clear that private military companies are used both by states and international organizations to provide a wide variety of services. Private military companies enable weak states and non-state actors to access the military capabilities that only powerful states had before. This degree of development of the military sector causes new debates on the concept of "sovereignty". It is because sovereignty is based on the state's ability to be the only legitimate user of violence inside and outside. However, it should not be forgotten that the dynamics of the emergence of private military companies can be explained by the effects of changes in international balances and developments in world politics.

As a result, one of the important phenomena that emerged with the end of the Cold War is the evolution of wars between states from a symmetrical structure to an asymmetrical structure. In this process, non-state armed actors were also involved in interstate wars. The involvement of these actors in the war creates asymmetry. This asymmetry, on the other hand, shows that the monopoly of the use of force that the states obtained in the Westfalyan order has begun to erode.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ*

Oil Crises in the Middle East in the Context of the Energy Crisis Vortex

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN**
Cihan ÖTEN***

Öz

Fosil enerji ve alt birimi olarak petrole olan bağımlılık, 19. yüzyıldan bu yana önemli ölçüde artmıştır. 20. yüzyılda Ortadoğu bölgesinin uluslararası alanda çekim odağı haline gelmesi de petrol sayesinde olmuştur. Bölge, petrolün bulunmasından itibaren güçlü bir çekim ve kriz alanı haline gelmiştir. Bu açıdan çalışmada bölgeye verilen kavramsallaştırma bağlamında adlandırmamız enerji kriz girdabı odaklıdır. Bu bağlamda bölgenin tarihsel süreç içinde yaşadığı krizler dönemsel olarak ele alınarak ortaya çıkan sorunların temelleri ve aktörleri de ayrıca incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Ortadoğu, Petrol, Büyük Güç, Kriz.

Abstract

Dependence on fossil energy and its subunit petroleum has increased significantly since the 19th century. The transformation of the Middle East region into a center of power in the international arena was also due to the discovery of oil in 20th century. It is seen that it has become a strong attraction and crisis area since the discovery of oil in the region. In this respect, in the context of the conceptualization that we will give to the region in this study, our naming is energy vortex. In this respect, the crises experienced by the region in the historical process are handled periodically and the foundations and actors of the emerging problems are also examined.

Keywords: Energy, Middle East, Oil, Great Power, Crisis.

* Makale Geliş Tarihi: 13.12.2021 Yayına Kabul Tarihi: 13.04.2022

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: mervesuna@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9027-3990.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: otencihan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7399-7345.

GİRİŞ

2019 yılının Aralık ayı itibarıyla dünya, büyük bir salgın dönemi içerisine girmiştir. Bu yeni düzen içinde uluslararası ilişkilerin de yeniden şekillendiği görülmektedir. Covid-19 salgınıyla gerek bireysel gerekse de uluslararası alanda hayat, adeta durma noktasına varan bir güvenlik tehdidile karşı karşıyadır. Bu dönem içinde çevre ve enerji alanları da gittikçe dikkat çeken gelişmelere tanıklık etmektedir. Covid-19 salgınıyla yaşanan kapanma dönemleri, sadece uluslararası alanı değil; bireylerin sosyo-kültürel ve iktisadi hayatlarını da bir cendereye almıştır. Bu bağlamda çalışmanın odağı enerji arz ve talep korelasyonunda en önemli bölge haline gelen Ortadoğu coğrafyasındaki petrol krizleri sorunudur.

Makalede inceleme konusu olarak Ortadoğu bölgesinin seçilmesindeki amaç, Ortadoğu petrolünün, 20. yüzyılın başlarından beri ilk aşamada büyük güçleri ve akabinde uluslararası şirketleri cezbeden bir gücü olmasıdır. I. Dünya Savaşı dönemi itibarıyla bölge, küresel güçleri ve sermayeyi çeken bir enerji çekim alanı haline gelmiştir. 1970'li yıllardan itibaren uluslararası alanda yaşanan konjonktürel gelişmelere bağlı olarak petrol üreten devletler için iç karışıklıklar, işgal ve bölgesel savaş dâhil olmak üzere istikrarsızlık ve çatışma süreçleri başlamıştır. Özellikle de Batılı devletlerin bölgedeki etkisi belirsizlikleri arttırmıştır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu hegemonya arayışı içinde bölgenin sahip olduğu petrol de yaşanan istikrarsızlık içinde büyük güçlerin çıkar çatışmasının merkezinde yer almıştır. Nihayetinde petrol üreten ülkeler, söz konusu istikrarsızlık karşısında kendilerini koruma adına örgütlenme yoluna giderek sistemde bir kırılma yaratmışlardır. Böylece Batılı ülkeler ve özellikle de Amerika'nın askeri güç kullanma projeksiyonları karşısında oluşturulan açık kapı politikasını bir anlamda kapatmaya çalışmışlardır.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Çalışma kapsamındaki amacımız Ortadoğu bölgesinde petrolün bulunmasının akabinde yaşanan dönüşümü önemli krizler ekseninde ele almaktır. 2001 yılı sonrasında uluslararası alanda yaşanan değişimler, küresel göç ve salgın hastalık dalgalarıyla 20. yüzyıldan farklı bir temelde ilerlemiştir. Bu açıdan enerji kriz girdabı, 20. yüzyılın Soğuk Savaş sisteminden farklı bir alanda ilerlemiştir.

Çalışmada bu araştırmayı kendi kavramsallaştırmamız olan *enerji kriz girdabı* üzerinden yapacağız. Bu kavramın kullanılmasındaki amaç, Ortadoğu'da yaşanan süreç içinde enerjinin büyük bir güç alanı yaratması ve büyük güçler başta olmak üzere bölgesel ve küresel tüm aktörleri bu alana çekmesidir. Bu açıdan kavramsallaştırmanın güçlenmesi ve anlaşılması amacıyla tarihsel süreç içinde kronolojik bir yol haritası takip edilerek sorunların ontolojik boyutunun çerçevesi ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'tan Covid-19 Çağı'na kadar geçen süreçte petrolün rolü ve gücü bölgesel ölçekten başlayarak küresel alana kadar yarattığı etki incelenmiş olacaktır. Tarihsel ayırımımız uluslararası sistemin değişimi bağlamından hareketle Soğuk Savaş'ın milat alınmasıdır. Bu açıdan Soğuk Savaş dönemi ve akabinde yaşanan enerji kriz girdabı adlandırmasının da net olarak görülmesi hedeflenmektedir.

ORTADOĞU'DA PETROLÜN BULUNMASI VE ENERJİ KRİZ GİRDABININ YARATIMI

Enerji kaynaklarının keşfi, uzun bir tarihe dayanmaktadır. Enerji kaynakları, tarihsel süreç içerisinde yavaş yavaş keşfedilmiştir. Bu durum, enerji kaynaklarının geçmişini mitolojilerde dahi görmeyi mümkün kılmaktadır. Özellikle Eski Yunan mitolojileri, bu açıdan enerjinin insanlık tarihi içindeki rolünü düşünme bağlamında dikkat çekmektedir.¹ Tarihsel ve teknolojik

1 Merve Suna Özel Özcan, "Enerji Kaynağı Mücadelesi ve Enerji Güvenliği", Emre Çıtak-Sami Kiraz, der., *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncele Gündem Analizi*, Orion Kitabevi, Ankara 2020, s. 356.

gelişim esnasında özellikle de 18. yüzyıl itibarıyla sanayileşmenin yarattığı yeni dünya içinde, yeni enerji kaynaklarına ihtiyaç ve buna binaen keşif girişimleri söz konusudur. Aslında yaşanan gelişmeler, insanların enerji kaynaklarına ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Örneğin Sanayi Devrimi'yle birlikte sanayileşen ülkelerin enerji ihtiyaçları artmıştır. Süreç içerisinde keşfedilen veya öğrenilen enerji kaynakları sınıflandırılmıştır. Buna göre enerji kaynakları, fosil (yenilenemeyen) ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak sınıflandırılmıştır. Milyonlarca yıl önce yaşamış antik deniz bitkilerinin ve hayvanlarının kalıntılarında petrol gibi enerji kaynakları meydana gelmiştir. Kalıntılardan meydana gelen enerji kaynaklarına fosil enerji kaynakları denmektedir.² Fosil enerji kaynakları; kömür, doğalgaz, petrol ve nükleer yakıttır.

Fosil kaynaklar, dünyada en çok kullanılan enerji kaynaklarıdır. Fosil kaynaklar içerisinde ise petrol, dünyada en çok kullanılan enerji kaynağıdır.³ Yenilenemeyen enerji kaynaklarına erişimde sıkıntı yaşanması, devletleri zor duruma düşürmüş ve enerji bağlamında devletler, güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu da enerji güvenliği kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Enerjinin geleneksel anlamda fosil yakıt odaklı olması, Ortadoğu açısından da petrolün gücünü ve etkisini daha da önemli hale getirmektedir.

Enerji kriz girdabı kavramsallaştırmasının temelinde yer alan girdap kavramına bakıldığında, TDK'nın "bir engelle karşılaşan su veya hava akıntısının dönerek ve çukurlaşarak yaptığı çevrinti"⁴ ve "Tehlikeli yer veya durum"⁵ olarak iki tanımlamaya yer verdiği görülmektedir. Kavramsallaştırmanın temeli de bu iki durumu ortaya koymaktadır.

2 "What is Energy? Sources of Energy", *EIA*, <https://www.eia.gov/energyexplained/what-is-energy/sources-of-energy.php> (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

3 "Statistical Review of World Energy 2021", *BP*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-primary-energy.pdf>, (Erişim Tarihi 27.11.2021).

4 "Girdap", *TDK*, <https://sozluk.gov.tr/>; <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

5 *TDK, a.g.m.*

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Ortadoğu bölgesinde petrolün bulunması, bölgeyi bir anda tüm aktörlerin dâhil olmak istediği bir çekim alanı haline getirmiştir. Ancak bu yeraltı kaynaklarının zenginliği, aynı zamanda hem bölge hem de küresel aktörler açısından büyük sorun ve tehditlerin oluşmasına da yol açmıştır. Bu nedenle enerji kriz girdabı olarak Ortadoğu bölgesi, tarihsel süreç içinde pek çok krizin yaşandığı bir bölgedir. Lakin pek çok uluslararası aktörün bölgeden uzaklaşmadığı görülmektedir.

Girişte de belirtildiği üzere varsayımımız, Ortadoğu'nun enerji kriz girdabı yarattığı ve bu girdaba bölgesel aktörlerin yanı sıra büyük güçleri de çektiğidir. Aslında bu enerji kriz girdabı durumu, ikili bir etki oluşturmaktadır. Dış güçlerin yarattığı bir çekim merkezi olan Ortadoğu politikasını etkileme süreci, bölgesel devletleri krizlere sürüklemektedir. Bu da domino etkisi yaratarak uluslararası alanı etkilemektedir. Sadece devletler değil; çok uluslu şirketler de bölgede var olan potansiyele ulaşmak amacıyla tehlikeli durumlara rağmen bölgedeki varlıklarını sürdürme mücadelesindedir. Bu açıdan enerji kriz girdabı alanı olarak Ortadoğu coğrafyasının şu özellikleri dikkat çekmektedir: önemli yeraltı kaynaklarına sahip olması, cazibe merkezi olması, istikrarsız/tehlikeli durumların varlığına rağmen vazgeçilmez olması, konjonktürel değişimlere çok açık olması ve alternatifsizlik.

Kavramsallaştırmanın akabinde bölge açısından önemli bir kaynak olan petrolün tarihsel süreciyle durum daha net anlaşılacaktır. Latince kökenli olan petrol "taş yağı" (Petro oleum) anlamına gelmektedir.⁶ Petrol endüstrisinin hikâyesi, Amerika'da kaya yağının⁷ kullanımına alternatif olacak bir madde olarak petrolün dünyaya kazandıran George Bissell'in girişimleriyle başlamaktadır. Amerika için petrol sanayinin ilerlemesi,

6 Münir Cerid, *Petrol Emperyalizmi*, Sol Yayınları, Ankara 1965, s. 10.

7 Çok ilginçtir ki bu madde, ilk olarak sağlık alanında kullanılmıştır. Ağrı kesici bir ilaç olarak baş ağrısı, diş ağrısı, sağırılık, mide bozuklukları, bağırsak kurtları ve dropsi hastalığı gibi pek çok hastalıkta kullanılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Daniel Yergin, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 18

gerçekten de farklı bir hikâyenin parçasıdır. Çünkü 19. yüzyılda sadece petrol bulma değil; petrolü çabuk ve çok miktarda üretmek konusunda da bir yarış yaşanmıştır.⁸ Ancak Amerikan topraklarında yeni olan bu maddenin esasen tarih boyunca kullanıldığı görülmektedir. En eski örneklerden olarak Fenikeliler tarafından bir çeşit sızdırmayı önleyici olarak kullanılan petrol, yine o dönemde gemi yapımında kullanılmış ve daha o dönemlerde petrol, Fenikelilerin çağdaşları üzerinde üstünlük sağlamalarının en önemli aracı olmuştur.⁹

Petrolün ilaç sanayisinden endüstriyel alana taşınmasında Rockefeller ailesinin etkisi önemlidir. 1870 yılında Standard Oil of Ohio şirketini kuran John D. Rockefeller, doğrudan doğruya arıtma adına ilk rafinerisini Titusville'de açmıştır. Şirket, 1871'den itibaren demiryolu şirketleriyle petrolün taşınması için çalışmalar yapmıştır. Böylece uluslararası alanda petrol sanayisinin gelişiminin ve dolayısıyla Ortadoğu coğrafyasını da içine alacak büyük bir sistemin kuruluşu, Amerikan topraklarında başlamıştır.¹⁰

Petrolün Ortadoğu'daki macerasına değinmek gerekirse, I. Dünya Savaşı sonrası döneme bakılmalıdır. Bahse konu olan dönemde uluslararası alanda büyük güçlerden olan İngiltere, sömürgelerini ve özellikle de Hindistan yolunu güvenceye almak için çeşitli anlaşmalar yapmış ve sömürge yolunu korumaya çalışmıştır. Petrol aramaları, Batılı şirketler tarafından bölgede devam ettiriliyor olsa da petrolün gücü henüz o süreçte tam anlamıyla fark edilmemiştir. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren Arap Yarımadası, petrol kaynaklarının bulunmasıyla bir anda İngiltere'nin arka bahçesinden dünyanın dikkat odağı haline gelmiştir.¹¹

Bölgenin bir anda uluslararası alanda odak haline gelmesi, özellikle sistemde yeni büyük aktörlerden biri olarak karşımıza çıkan bir ülkenin de ilgisini çekmiştir: ABD. Böylece 1930'lu yıllarda *Standard Oil of*

⁸ Yergin, a.g.e., s. 17-19.

⁹ Cerid, a.g.e., s. 10.

¹⁰ Cerid, a.g.e., s. 12.

¹¹ William L. Cleveland, *Modern Orta Doğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 495.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

California için çalışan jeologların Suudi Arabistan'ın doğu kıyılarında petrol keşfetmesiyle ve ABD, petrol çıkarmaya başlamıştır. Kısa sürede petrol arz ve talebinde yaşanan artış sebebiyle II. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, petrolün endüstriyel metadan daha fazlası haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sürecinde Ortadoğu bölgesine olan ilgi ve politikalar da böylece değişmiştir. Öyle ki ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in 1945 senesinin Şubat ayında Quincy gemisinde Suudi Arabistan'ın kurucu hükümdarı Abdülaziz İbn Suud'u ağırlaması da bundandır.¹² Böylece uluslararası arenada Ortadoğu'nun önemi artmaya başlamıştır. Bölgenin tarihsel süreç içinde Akdeniz ticaretinin merkezi olması, zaten jeopolitik değerini gözler önüne koymaktaydı. Ortadoğu coğrafyasında petrol gibi büyük küresel tüketim metasının varlığı da bölgenin 20. yüzyıl itibarıyla uluslararası alanda sadece süper güçlerin çıkar çatışması yaşadığı bir bölge değil; çok uluslu devasa şirketlerin de bölgeye giriş yapmak için birbiri ve devletlerle mücadele ettiği bir merkez haline gelmiştir. Sonuç olarak enerji kriz girdabı sorunsalı, bu aşamada hem bölgesel hem de küresel olarak oluşmuştur.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ENERJİ KRİZİ GİRDAPLARI

İlk olarak belirtilmesi gereken konu, uluslararası sistemin yapısıdır. Bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sistem ideolojik olarak iki kutba ayrılmış ve ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) iki rakip olarak karşı karşıya kalmıştır. Doğu ve Batı Blokları olarak sistemde iki kutuplu bir yapının çıkmasıyla dünya da iki kutup arasındaki hegemonya savaşının mücadele alanı haline gelmiştir. Bu minvalde

¹² Toby Craig Jones, "America, Oil, and War in the Middle East", *The Journal of American History*, 99(1), 2012, s. 208.

Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve krizlerin bir kısmında da ABD ve SSCB'nin etkilerini görmek mümkündür. Çünkü ABD için olduğu kadar SSCB açısından da petrol, enerji ihtiyacını karşılayan en önemli metadır.

Petrole artan ihtiyaçla birlikte Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Ortadoğu'da çeşitli petrol krizleri yaşanmıştır. Bölgenin öneminin artması, pek çok ülkeyi buraya çekerken; artık sistemde sorunların da merkezi haline geleceği süreçler de tetiklenmektedir. Arap-İsrail Savaşlarının 1948 yılındaki ilkinde ufak çaplı bir kriz meydana gelmiştir. Bu dönemde Trans Arabistan Boru Hattı Projesi yapılmıştır. Bu projeye birlikte Suudi Arabistan'dan Akdeniz'e petrol taşınası planlanmıştır. Ancak savaş nedeniyle projenin onaylanması gecikmiştir. Bu da Suudi Arabistan'ın petrolden elde edebileceği potansiyel gelirlerin bir yıl ötelenmesine neden olmuştur. Ayrıca Irak, savaş süresince petrol üretimini düşürmüş ve gelirleri yarı yarıya azalmıştır. Küresel çapta bir etkisi olmasa da Irak ve Suudi Arabistan'ın gelir kaybına neden olan bir kriz yaşanmıştır.¹³

Soğuk Savaş döneminde yaşanan petrol krizlerinden bir diğeri ise İran'da hükümet değişimiyle ortaya çıkmıştır. 1950 yılında iktidara geldikten sonra Muhammed Musaddık, ilk olarak petrolün millileştirmesi konusunu gündeme taşımıştır.¹⁴ Bu dönemde İngiliz petrol şirketi Anglo Iranian Oil Company'nin geliri İran'ın petrol gelirlerinin birkaç kat üzerinde olmuştur.¹⁵ İran'ın millileştirme girişimi ise Batılı devletlerde büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. Çünkü İran bir taraftan ciddi bir petrol üreticisi konumundayken; diğer taraftan da Kore Savaşı devam etmekteydi. SSCB ile ABD arasında doğrudan olmasa da dolaylı olarak sürdürülen ve başka topraklarda yaşanan Kore Savaşı'nda özellikle havacılık için ciddi bir petrol talebi oluşmuştu. Ancak Suudi Arabistan'ın petrol üretimini arttırması, söz

13 Charles Issawi, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economics*, 1(2), 1978, s. 3.

14 Altuğ Kuduoglu, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 44.

15 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Cilt-1*, Alfa Akademi Basın Yayın, Bursa 2017, s. 378.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

konusu krizin büyümesini önlemiştir.¹⁶ Bahsi geçen krizden sonra 1973 yılına kadar ufak çapta çeşitli krizler meydana gelse de devletleri sıkıntıya sokacak sonuçlar ortaya çıkmamıştır.

1970'li yılların başında, Basra Körfezi'ndeki güvenlik ve askeri güç konusu yeniden gündeme gelmiştir. İngiliz Hükümeti, bölgede uzun süredir devam eden emperyal varlığına son vereceğini ve siyasi ve askeri kaynaklarını geri çekeceğini açıklamıştır. Bu durum, Ortadoğu'da yeni güç olarak ABD'nin hegemonyasını güçlendiren bir tablo ortaya çıkarmıştır. Washington yönetimi, bölgede oluşacak güç boşluğunu doldurmaya yönelik politikalar geliştirirken; 1960 yılında büyük petrol üreticisi ülkeler, fiyatları yükseltmek için Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) kurmuştur.¹⁷ OPEC, ilk yıllarında güçlü bir tablo çizememiş olsa da İngiltere'den kalan güç boşluğunu doldurmada ilk adımı atmıştır. Bu adım, bölge ülkelerinin sistemde var olan enerji çekim alanını kendi lehlerine kullanabilmeleri için önemli bir araçsallaştırmadır. OPEC'in kuruluşuyla bölge ülkeleri, yaşanan krizleri bir nebze olsa önleme ve süreçleri kendi lehlerine çevirebilme adına adım atmıştır.

Öte yandan 1973 tarihli Petrol Krizi, devletlerin enerjinin hayati önemini anlamalarına ve enerji politikalarını kökten değiştirmelerine sebebiyet vermiştir. 1973 Krizi'nin ortaya çıkmasına, 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı yol açmış ve savaş sürecinde Arap ülkeleri, ABD'nin İsrail'e destek verdiğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle de petrolü bir dış politika aracı olarak kullanarak ABD'nin İsrail'e yardımını kesmesini istemişlerdir.¹⁸ Yani krizin sebebi, genel anlamda 1973 senesindeki Arap-İsrail Savaşı olurken; özelde ise ABD'nin Ortadoğu politikaları olmuştur.

¹⁶ Issawi, a.g.m., s. 4.

¹⁷ Jones, a.g.m., s. 210.

¹⁸ Salih Öztürk-Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 2017, s. 2.

Özellikle de ABD'nin savaş sırasında yaptığı yardımlar, krizin ana nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Dönemin İsrail Başbakanı Golda Meir, ABD Başkanı Richard Nixon'a İsrail devletinin çökme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirterek savaşa sağlıklı bir şekilde devam etmeleri için ABD'den yardım talebinde bulunmuştur.¹⁹ Washington yönetimi ise bu talebe olumlu karşılık vermiştir. İsrail'e silah ve para yardımı yapılmıştır. Bu doğrultuda ABD, İsrail'e 2,2 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırlamış ve yardım paketi Amerikan Kongresi'nde onaylanmıştır.²⁰

ABD'nin İsrail'e yardım kararından önce Mısır lideri Enver Sedat, Mısır ile İsrail arasında bir barış anlaşması yapılmasını teklif etmiştir. Sedat, bununla kalmayıp Arap ülkelerinin Dışişleri Bakanları ile bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonucunda Arap ülkeleri, Nixon'dan İsrail'le yapılması amacıyla yeni bir barış planı sunmasını talep etmiştir. Ancak Sedat önderliğindeki iki talep de Nixon tarafından reddedilmiştir.²¹ Taleplerin reddedilmesi ve ardından yapılan yardımlarla birlikte Arap devletleri, enerji alanında dünyayı sarsacak bir karar almışlardır. Böylelikle Petrol Krizi başlamıştır.

Alınan karara göre Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri (OAPEC), petrol üretimini düşürmeye başlamışlardır. İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilene kadar petrol üretiminin her ay %5 oranında azaltılacağı kararlaştırılmıştır.²² ABD'nin İsrail'e yardımlarından ve Nixon'un Arap ülkelerinin taleplerini reddetmesinden sonra bu kararın alınması, Yom Kippur Savaşı'nı petrol krizinin ana nedeni olarak ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki; petrol üretimini düşüren OPEC ülkeleri değil, OAPEC ülkeleridir. Yani petrol üretimini düşüren ülkeler, Arap ülkeleridir. Bu duruma bakıldığında, krizin savaşın bir sonucu olduğunu görmek mümkündür.

19 Giovanni Covi, "Puzzling out the First Oil Shock History", *Politics and the Macroeconomy in a Forty-Year Retrospective*, Forthcoming in *History of Economic Thought and Policy*, 2, 2015, s. 13.

20 Arı, a.g.e., s. 287.

21 Timothy Mitchell, "The Resources of Economics Making the 1973 Oil Crisis", *Journal of Cultural Economy*, 3(2), 2010, s. 197.

22 Öztürk-Saygın, a.g.e., s. 3.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Petrol üretiminin azaltılacağından açıklanmasından sonra Batılı devletler, ciddi bir sınavla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum da tıpkı 1950 yılında yaşanan kriz gibi Batılı ülkeleri bir anda girdabın içine çekmiştir. SSCB karşısında güç boşluğu yaratacak bir hegemonya alanı doğurma durumu söz konusu olmuştur.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, mevzubahis dönemde petrol üretiminin azalması, fiyatlara doğrudan yansımış ve 1974 senesinde varil başına ham petrol fiyatı, 1972 yılındaki fiyata oranla üç katına çıkmıştır. 1972 yılında varil başına ham petrol fiyatı, 2,5 dolarken; 1973 yılında 3,5 dolar ve 1974 yılında 9 dolar olmuştur.²³ Petrol fiyatlarındaki bu artış 1977 yılına kadar sürekli devam etmiş ve küçük bir miktar da olsa, 1978 senesinde ilk kez düşüş yaşanmıştır. Petrol fiyatlarının araçsallaştırılmasıyla Ortadoğu ülkeleri, süreci ilk kez kendi lehlerine çevirmiş ve sistemde enerji kozlarını doğrudan kullanma imkanı bulmuştur.

Tablo 1: Yıllara Göre Varil Başına Ortalama Petrol Fiyatları (Dolar)

Yıl	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Fiyat	2,5	3,5	9,0	10,9	11,8	13,3	13,1

Kaynak: SBB, 2018.

Sorun, sadece Batı açısından değil; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de içine almış ve cari açıkları artarken; ödeme sorunu nedeniyle borçları da aynı oranda artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin cari açıkları, 1973 yılında 11 milyar dolar seviyelerindeyken; 1975 senesinde yaklaşık 40 milyar dolara yükselmiş ve dünyanın ekonomik istikrarına büyük bir tehdit oluşturmuştur.²⁴

23 "Aylar İtibariyle Ham Petrol Fiyatı", SBB, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fsbb.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F01%2Ftab3-15-HAM-PETROL-VAR%25C4%25B0L-F%25C4%25B0YATI.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK>, (Erişim Tarihi: 26.9.2021).

24 Bruce K. MacLaury, "OPEC Surpluses and World Financial Stability", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 13(4), 1978, s. 740.

Krizin etkileri o derece büyüktür ki; Yergin'in bir ifadesine göre Devlet Bakanları, uçaklara akın ederek petrol aramaya başlamıştır.²⁵ Batı Avrupa devletleri ve Japonya, sorunun çözümü için OAPEC üyeleriyle ayrı ayrı ikili anlaşmalar yapmışlardır. ABD ise başarısız olsa da karşı bir kartel kurma girişiminde bulunmuştur. ABD'nin petrol fiyatlarından etkilenmeme adına yürüttüğü asıl politikalar, ülke içerisinde gerçeklemiştir. Örneğin ülke içerisinde enerji kullanımını azaltan vatandaşlarına vergi indirimi uygulanırken; arabalara birtakım hız sınırları getirilmiştir. Tüm bunlar, aslında dönemin ABD Başkanı'nın savaşın manevi eşiti olarak adlandırdığı "korunma çabaları" olmuştur.²⁶

Kriz sonrasındaki en büyük girişim, şüphesiz ki Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) kurulması olmuştur. UEA, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyelerinin girişimiyle 1974 yılında kurulmuştur. Kurulmasındaki en temel amaç, 1973 Krizi'nde olduğu gibi ortaya çıkabilecek yeni krizlerden etkilenmemek olmuştur. Bu bağlamda UEA'nın iki temel amacı, yenilenebilir enerji kaynaklarını arttırarak petrole bağımlılığı azaltmak ve enerji konusunda ülkeler arasında işbirliği yapmak olmuştur.²⁷

1979 yılında yeni bir kriz meydana gelmiştir. İran'da Ayetullah Humeyni önderliğinde İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Devrimle birlikte petrol fiyatları yeniden sıçramıştır. İran'da yaşanan devrimin nasıl büyük bir krize yol açtığını görmek için devrimin nedenlerini de incelemek gerekmektedir. Çünkü devrimin ortaya çıkmasına neden olan şey de aslında petroldü. 1973 Krizi'nden sonra artan petrol fiyatları, doğal olarak İran'ın da gelirlerini yükseltmiştir. Ancak gelir dağılımı, ülke içerisinde eşitsiz olmuştur. Bununla birlikte gelirlerin sektörlere dağılımı, dengesiz

25 Daniel Yergin, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, The Penguin Press, New York 2011, s. 289.

26 David N. Balaam-Bradford Dillman, *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2020, s. 606.

27 Richard Scott, *Origins and Structure*, International Energy Agency, Paris 1974.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

bir şekilde düzenlenmiştir.²⁸ Örneğin silah sektörüne ciddi bir yatırım yapılırken; tarım sektörü geride kalmıştır. Bu durum da İran'da ithalatın artmasına neden olmuştur. Ülkedeki bu ekonomik dengesizlik, muhalif akımların yükselmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca uluslararası piyasalar açısından da enerji konusu önemlidir. Petrol krizini takiben 1978 yılında İran'ın petrol üretimini azaltması ve durdurması, birçok ülkeyi etkilemiştir. İran'ın petrol üretimini durdurması, petrol fiyatlarına doğrudan yansımıştır. 1978 senesinde varil başına yıllık ortalama 13,1 olan petrol fiyatı 1979 yılında 18,1'e yükselmiştir.²⁹

1980 yılının Eylül ayında ise yeni bir enerji kriz girdabı ortaya çıkmıştır. Irak, İran'a saldırı başlatmış ve yeni bir savaş başlamıştır. İlginçtir ki; savaşın başladığı gün OPEC üye devletlerinin bakanları Viyana'da toplanmıştır. Toplanma sebepleri ise OPEC'in kurulduğu yerde Bağdat'ta 20. yılının kutlama organizasyonunu görüşmek olmuştur. Ancak toplantı başladıktan kısa bir süre sonra toplantı basına ve kamuoyuna kapalı olarak devam etmiştir. Çünkü Irak-İran Savaşı'nın başladığı haberi gelmiştir.³⁰ Bu savaş, bölge içinde iki petrol devi ülkenin karşı karşıya geldiği önemli örneklerden biri olmuştur. Süreç içinde sadece büyük aktörlerin bölgede varlığına dair sorunlar değil; bölge ülkelerinin ikili ilişkilerinde yaşanan sorunların enerji üzerindeki etkisi net şekilde görülmektedir. Bu açıdan enerji kriz girdabı olarak bölgenin etkisi krizler içinde anafolar ile küresel alanı etkileyen sonuçlar doğurmaktadır.

Savaşın seyri, petrol konusunda ciddi endişelere sebep olmuş ve iki taraf da petrol üretimlerini savaştan dolayı durdurmuştur.³¹ Üretimin durmasından çok daha büyük tehlike ise savaşta birbirlerinin petrol rafinerilerine saldırıda bulunmalarındır. Henüz savaşın ikinci gününde

28 Arı, a.g.e., s. 384.

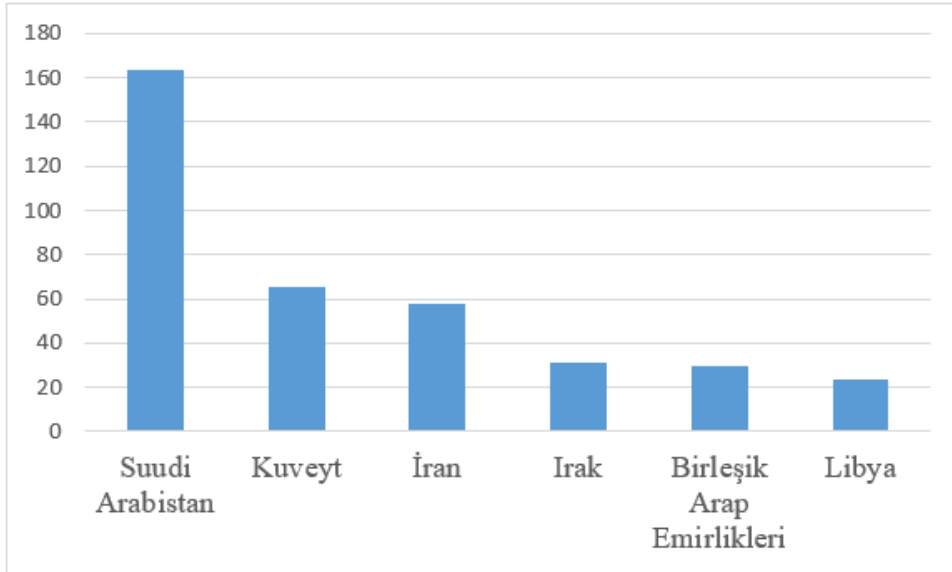
29 SBB, a.g.e.

30 Yergin, a.g.e., s. 661.

31 Oystein Noreng, *Crude Power Politics and the Oil Market*, I.B. Tauris Yayınları, New York 2007, s. 21.

Irak, İran'ın en büyük petrol rezervine saldırıda bulunmuştur. Abadan'da bulunan bu rezerv, dünyanın en büyük ikinci rezervi konumundaydı. İran da buna karşılık Irak'ın petrol rezervlerini hedef almıştır. Hatta İran, Suriye'nin yardımıyla Irak petrol boru hattının kapanmasını da sağlamıştır. Bu da Irak'ın ihracatının sekteye uğramasına neden olmuştur.³² Öte yandan İran ve Irak kanıtlanmış petrol rezervleri konusunda dünyanın önde gelen ülkeleri arasındadır. Grafik 1'de de görüldüğü gibi, OPEC üye ülkeleri arasında kanıtlanmış petrol rezervi en yüksek üçüncü ülke İran ve dördüncü ülke ise Irak'tır. Bu da pek çok ülkenin özellikle de Batılı şirketlerin ilgisini bölgede her daim aktif tutan bir durumdur.

Grafik 1: OPEC Ülkelerinin 1980'de Kanıtlanmış Petrol Rezervleri (Milyar Varil)

Kaynak: *Energy Exploration & Exploitation*, 2001, s. 263.

³² Yergin, a.g.e., s. 665-666.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

İran-İrak Savaşı'yla birlikte iki ülkenin petrol üretimlerini durdurmaları ve birbirlerinin petrol rezervlerini hedef almaları, petrol fiyatlarına doğrudan yansımıştır. Tablo II'de görüldüğü gibi, 1979 yılında varil başına yıllık ortalama petrol fiyatı 18,1 dolar civarlarındayken; savaşın başladığı 1980 yılında 33 dolara ve 1981 yılında 38,1 dolara yükselmiştir.³³ 1982 yılından itibaren ise petrol fiyatları düşmeye başlamıştır.

Süreç özellikle piyasanın dalgalanma yaşadığı bir tablo ortaya koymaktadır. Bu açıdan bir diğer durum da özellikle bölgesel bazda ülkelerin bir araya gelerek uluslararası alanda rolleri ve güçlerini arttırma adına OPEC vesilesiyle kendilerini korumaya almalarıyla alakalıdır. Nitekim 1979 yılı sonrasında fiyatlar, krize bağlı olarak bir süre yüksek seviyelerdeyken; sonrasında 29 dolara düşmüştür.

Tablo 2: Yıllara Göre Varil Başına Ortalama Petrol Fiyatları (Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Fiyat	18,1	33,0	38,1	34,6	30,7	29,5	29,0

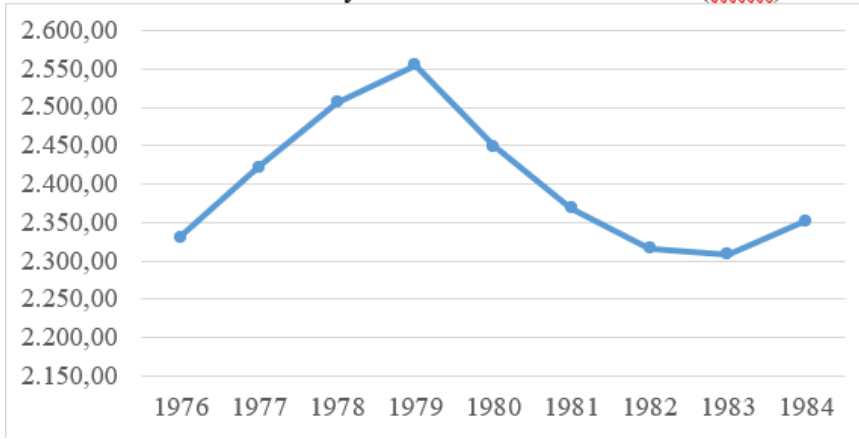
Kaynak: SBB, 2018.

Burada ilginç olan durum, 1982 senesinden itibaren OPEC ülkelerinin petrol üretim miktarları düşmeye devam etmiştir. Daha önceki krizlerden tecrübe edildiği gibi, üretim azaldığında petrol fiyatları yükselmekteydi. Buradaki zıtlığı ortaya çıkararak ise dünya petrol tüketimindeki azalmadır.³⁴ Grafik 2'de de görüleceği gibi dünyadaki petrol tüketimi 1980'den sonra azalmaya başlamıştır. 1976'dan sonra en düşük petrol tüketimi, 1983 yılında gerçekleşmiştir.

³³ SBB, a.g.e.

³⁴ Yergin, a.g.e., s. 672-673.

Grafik 2: Yıllara Göre Dünya Petrol Tüketim Miktarları (Mtoe)

Kaynak: IEA, 2020.

Ortadoğu kaynaklı petrol krizleri, 1973 yılından itibaren süreklilik kazanmış ve dönem dönem ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bölgedeki enerji krizleri girdabı ile istikrarsızlık sistematik hale gelmiştir. Nitekim 1986 yılında yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizin etkileri, diğer krizlerden farklı olarak tüketicilerde değil; üreticilerde görülmüştür.³⁵ 1986 yılında yeni bir kriz ortaya çıkmasının temel nedeni Riyad yönetiminin petrol üretimini düşürmesidir. Suudi Arabistan, 1982 senesinden itibaren petrol üretimini düşürmeye başlamıştır. Üretimi düşürmesindeki temel neden, dinlenmedir.³⁶ Yani petrol üretimindeki kilit noktaların yenilenme sürecine girmesidir. Suudi Arabistan'ın 1982 yılında üretimi düşürme kararı, fiyatları doğrudan etkilemiştir.

Grafik 3'te görüleceği gibi, 1982 yılından itibaren petrol fiyatları büyük bir düşüşe geçmiştir. Asıl düşüş ise 1986 senesinde yaşanmıştır. 1986 yılındaki ortalama petrol fiyatı, 15 dolardır.³⁷ Bu fiyat, en son 1978 yılında görülmüştür. Aslında bu durum, Suudi Arabistan'ın başlattığı

³⁵ Noreng, a.g.e., s. 17.

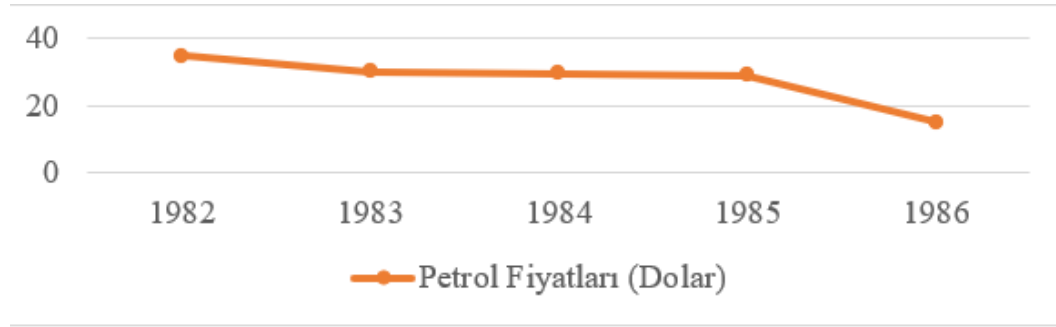
³⁶ Matthew R. Simmons, *Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*, Wiley Yayınları, New Jersey 2005, s. 66.

³⁷ SBB, a.g.m.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

fiyat savaşının bir sonucudur. Çünkü Riyad'ın petrol üretimini düşürmesi gelirlerini de etkilemiştir. Dönemin Suudi Arabistan Petrol Bakanı Şeyh Yamani de bu durumun acısını diğer OPEC üyeleriyle paylaşmak için bir fiyat savaşına girişmiştir.³⁸ Fiyat savaşı, petrol bağımlısı ülkelere ciddi sorun yararmıştır. Özellikle düşük fiyatlar, Batı ekonomilerinin istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamıştır. Üretici ülkeler ise mühim zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Petrol fiyatlarının düşmesi, ülkelerin gelirlerinin azalmasına yol açarken; aynı zamanda çeşitli sosyal sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.³⁹

Grafik 3: 1982-1986 Yıllarında Petrol Fiyatlarındaki Düşüş

Kaynak: SBB, 2018.

Soğuk Savaş döneminin son yıllarında yeni bir petrol krizi meydana gelmiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu son enerji kriz girdabı ile sadece bir düzen sona ermemiş; aynı zamanda uluslararası alanda artık ABD ve Batı müdahalesinin de farklı boyutlarının ortaya konacağı bir süreç başlamıştır. Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal ederken iki gerekçe sunmuştur. İlk gerekçesi, Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir eyaleti olmasıdır. İkinci gerekçe ise Kuveyt'in Irak petrollerini gizli bir şekilde kaçırdığıdır.⁴⁰ İşgalden hemen sonra petrol fiyatları oldukça artmıştır. 1990 yılının Ocak ayında varil başına 20,7 dolar olan

³⁸ Simmons, a.g.e., s. 66.

³⁹ Noreng, a.g.e., s. 17-23.

⁴⁰ Cleveland, a.g.e., s. 256.

petrol fiyatı, aynı yılın Eylül ayında 32,5'a yükselmiştir.⁴¹ Fiyatların bu kadar yükselmesindeki temel neden, dünya petrol üretiminin %9'nu Kuveyt ve Irak'ın gerçekleştirmesidir.⁴² İşgalle birlikte Kuveyt'in petrol üretimi tamamen dururken; Irak'ın üretimi de azalmıştır. Bu da dünya petrol piyasasında ciddi bir petrol kaybı anlamına gelmektedir. İşgal sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla Irak'a karşı savaş başlamıştır. Savaş kararı açıklanır açıklanmaz da petrol fiyatları düşmüştür. Burada önemi olan husus, ABD'nin BMGK kararının çıkarılmasında başrol olmasıdır. ABD'nin Kuveyt'in işgaline karşı çıkmasındaki en temel neden ise Suudi Arabistan petrol rezervlerini korumak olmuştur. Çünkü Kuveyt'in sınırında Suudi Arabistan'ın petrol zengini eyaleti bulunmaktaydı.⁴³ Bu son krizle birlikte sistemde SSCB'nin olmadığı yeni bir dünya düzeni karşımıza çıkmaktadır. 19991 yılı itibarıyla SSCB, yerini Rusya'ya bırakırken sistemde yeni devletler bağımsızlıklarını kazanmıştır. Yeni devletler, yeni bir süreç ve çatışma dönemi anlamını taşımaktadır. Bu dönemde dünya, Ortadoğu petroleri ve enerji kriz girdaplarından bir nebze uzaklaşmış gibi olsa da arka planda bölgesel sorunlar devam etmektedir.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ DÖNEMDE ENERJİ KRİZ GİRDAPLARI

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte petrol krizleri bir süre için yaşanmamıştır. Bu dönem kapitalist sistemin hâkim konumda olduğu bir dönem olsa da arka planda komünizmin çöküşü, akabinde yeni sisteme entegre olma sancıları söz konusudur. Balkan coğrafyası, özellikle çatışma alanlarının merkezi konumundadır. Esasında bu dönem, uluslararası alanda SSCB'nin olmadığı tek hegemon güç olan ABD'nin ön plana çıktığı bir geçiş süreci şeklinde görülebilir.

41 SBB, a.g.e.

42 James D Hamilton, "Historical Oil Shocks, Randall Parker-Robert Whaples", *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Routledge Taylor and Francis Group, New York 2011, s. 18.

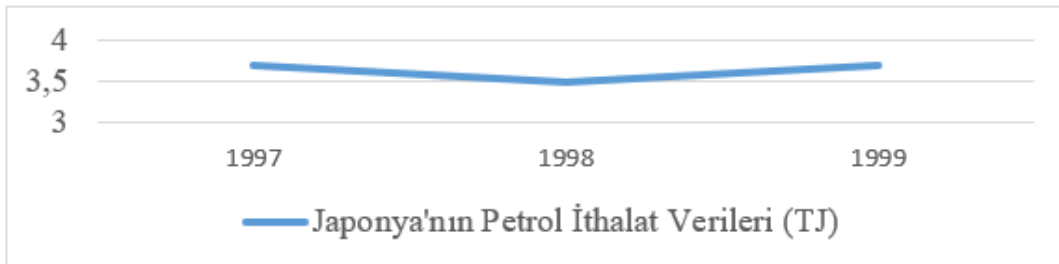
43 Noreng, a.g.e., s. xxii.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Soğuk Savaş sonrası ilk petrol krizi, 1998 yılında yaşanmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki bütün krizler, 1986 Krizi hariç olmak üzere tüketicileri etkileyen krizlerdir. 1998 yılında yaşanan bu kriz ise ihracatçılar açısından ciddi bir krizdir.⁴⁴ Bu açıdan yeni dönemde enerji kriz girdabı olarak bölgede farklı sorunlar da konjonktürel gelişmelere göre revize olmuştur. Bu yönüyle 1998 Krizi, 1986 Krizi'yle benzerlik taşımaktadır. 1998 senesinde petrol fiyatları ciddi bir şekilde düşmüştür. Öyle ki; fiyatlar hem üretici ülkelerin hem de petrol şirketlerinin kabul ettiği varil başına ortalama 18 doların altına inmiştir. Fiyatlardaki bu düşüş, petrol üreticisi ülkelerin ciddi tepkisine yol açmıştır.⁴⁵

Petrol fiyatlarının tarihi düşüşünün çeşitli nedenleri vardır. 1997 Asya ekonomik krizi, bu yeni petrol krizinin ortaya çıkmasındaki önemli bir nedendir. Çünkü bu krizle birlikte ülkelerin petrol taleplerinde önemli ölçüde azalma gerçekleşmiştir.⁴⁶ Grafik 4'te Japonya'nın petrol ithalat verilerine bakıldığında, petrol ithalatının 1998 yılında ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Anlaşılacağı üzere bu girdap, artık Asya pasifik bölgesine kadar hızla uzanan bir etkiye sahiptir. Elbette küreselleşme ve artan teknolojik gelişimle sistemde bağımlılıkların da arttığı bir düzenin oluştuğu unutulmamalıdır.

Grafik 4: Japonya'nın Petrol İthalat Verileri (TJ)

Kaynak: IEA, 2020.

⁴⁴ Noreng, a.g.e., s. 24.

⁴⁵ Robert Mabro, *The Oil Price Crisis of 1998*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 1998, s. 1.

⁴⁶ Noreng, a.g.e., s. 24.

Ülkelerin petrol ithalatı düşmüş; ancak ihracatçı ülkeler tam da bu dönemde petrol üretiminde artışa gitmiştir. 1997 yılının yaz aylarında öncelikle Venezuela petrol üretimini arttırırken; daha sonra bütün OPEC üyeleri Venezuela'nın izinden giderek petrol üretimini arttırmıştır.⁴⁷ Tüketim düşünce, petrol üretimindeki artış ithalatçı ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Özellikle de 1998 yılının Aralık ayında petrol fiyatları, tarihi bir rekor kırarak varil başına 9,4 dolar olmuştur.⁴⁸ Bu durumda petrol üreticisi ülkeleri ciddi bir endişeye sürüklemiştir. Çünkü ülkelerin petrol gelirleri anormal bir şekilde düşmüştür.⁴⁹ Petrol fiyatlarını yeniden makul seviyeye çıkarmak isteyen OPEC ülkeleri, çeşitli toplantılar icra etmiştir. OPEC ülkelerinin aralarında yaptıkları çeşitli anlaşmalarının yanı sıra dünya petrol tüketiminin yeniden artmaya başlamasıyla, petrol fiyatları üretici ülkelerin istedikleri makul fiyatlara çıkmıştır.⁵⁰

TERÖR SALDIRILARI VE YENİ DÖNEMDE ENERJİ KRİZLERİ

2000'li yıllarda uluslararası alanda pek çok gelişme yaşanmıştır. İlk aşamada 2001 senesindeki 11 Eylül Saldırıları'yla uluslararası güvenlik konusunda büyük bir değişim yaşanmıştır. Akabinde ABD'nin Irak müdahalesi ve 2010 yılı itibarıyla Arap Baharı sürecinin etkileri küresel boyutta görülmeye başlanmıştır. Şüphesiz son olarak 2019 yılı itibarıyla yer küreyi etkisine alan Covid-19 salgınıdır. Bu yaşanan olaylar, dünya tarihi içinde Ortadoğu enerji kriz girdapları açısından nevi şahsına münhasır olarak görülebilir.

47 Noreng, a.g.e., s. 24.

48 SBB, a.g.e.

49 Mabro, a.g.m., s. 1.

50 Noreng, a.g.e., s. 25.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

11 Eylül 2011 tarihinde terör örgütü El-Kaide tarafından kaçırılan yolcu uçaklarıyla, ABD'de ikiz kulelere saldırı düzenlenmiştir. Aniden gerçekleşen bu saldırılar, ABD ve tüm dünya açısından terör saldırılarının yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. ABD'de ciddi bir panik oluşmuş ve saldırı sonrasında ABD'nin düşmanı, Sovyetler Birliği değil; terörizm olmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir durum da ABD'nin SSCB'ye karşı yarattığı radikal İslamcı örgütler tarafından hedef alınmış olmasıdır.⁵¹ Yeni düşmanın Sovyetler Birliği'nden farkı tehdit olarak kalmamakta; ayrıca somut bir saldırıyla aktif bir temelde ilerlemektedir. Böylelikle ABD, yepyeni bir öteki bulmuş ve politikasını tamamen bu öteki üzerine kurmuştur. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, saldırılar sonrasında yaptığı açıklamada ABD'nin yeni düşmanını, küresel ölçekteki bütün terör örgütleri ve bu gruplara destek veren devletler şeklinde tanımlamıştır.⁵²

Saldırıyı üstlenen terör örgütünün radikal İslamcı bir organizasyon olması, İslam Dünyası'nı zan altında bırakmış ve adeta "yeni öteki" terör grupları değil de İslam Dünyası olmuştur. Bu tarih itibarıyla enerji piyasasında da büyük bir kırılma yaşanmış ve güvenliğin genişleyen çerçevesiyle enerji alanı daha da öne çıkmaya başlamıştır. Bu süreç içinde yeniden 1973 Krizi akıllara gelmiştir. Çünkü yaşanan saldırılar karşısında İslam Dünyası'na bakışın sorgulandığı aşikardır. Batı karşıtı bir yönelime geçişin olması durumunda, 1973 benzeri koşulların geri dönüşü ve dünya ekonomisini çıkmaza sokacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁵³ Tüm bunların yanı sıra söz konusu süreç, Ortadoğu'da yaşanan enerji krizlerine din ve terör faktörlerini de dahil etmiştir.

51 Haluk Özdemir, "11 Eylül: Post-Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2002, s. 154.

52 Ahmet Özer, "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(5), 2016, s. 192.

53 Shebonti Ray Dadwal, "Terror Enterprise: Organisation, Infrastructure and Resources", *Ciaotest*, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_dec01das01.html, (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

11 Eylül Saldırıları'nın yarattığı travma tam anlamıyla atılmadan 20 Mart 2003 tarihinde ABD, Irak'a askerî müdahalede bulunmuştur. ABD, müdahale için çeşitli sebepler sunmuştur. Bunlardan ilki, Irak Hükümeti'nin İkiz Kuleler saldırısını gerçekleştiren El-Kaide'yle işbirliği yapmasıdır. Diğer bir sebep ise Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasıdır.⁵⁴ Bunlar, ABD'nin sunmuş olduğu sebepler olsa da aslında bu müdahalenin petrolle de doğrudan ilgisi olduğu yönünde görüşler vardır. Bu doğrultuda Bush yönetiminin Irak petrollerini kontrol altına almak için bahsi geçen müdahaleyi yaptığı vurgulanmaktadır.⁵⁵

ABD'nin müdahalesi, ciddi bir enerji kriz girdabına yol açmıştır. Bush döneminin neo-muhafazakâr etkileriyle ABD dış politikasında enerji konusuna öncelik verilmiş olması da ayrıca düşünülmesi gereken bir durumdur. Çünkü bu dönemde yeni-muhafazakârlar, Ortadoğu bölgesini ABD'nin giderek büyüyen enerji ihtiyacı karşısında özellikle petrol kaynakları üzerinde kontrol sağlaması gereken bir bölge olarak görmüşlerdir.⁵⁶

Irak, bahsi geçen dönemde dünyanın en büyük petrol rezervine sahip üçüncü ülkesiydi.⁵⁷ Irak, bu özelliğiyle küresel petrol arzının önemli bir kısmını karşılamaktaydı. Ancak ABD'nin müdahalesi sonrasında Grafik 5'te de görüldüğü gibi, Irak'ın petrol üretimi ciddi şekilde düşmüştür. Irak'ın petrol üretimini düşmesi, petrol fiyatlarına da yansımıştır. 2002 yılında varil başına yıllık ortalama petrol fiyatı, 23,3 dolarken; 2004 yılında 38,6 dolara kadar fırlamıştır.⁵⁸ Bu krizle birlikte ortaya çıkan fiyat krizi uzun yıllar devam etmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki; bu krizin böyle

54 Arı, a.g.e., s. 448.

55 John S. Duffield, "Oil and the Decision to Invade Iraq", *Georgia State University Political Science Faculty Publications*, 27, 2012, s. 4.

56 Richard Falk, "War and Peace in an Age of Terror and State Terrorism" *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 2007, s. 1-15.

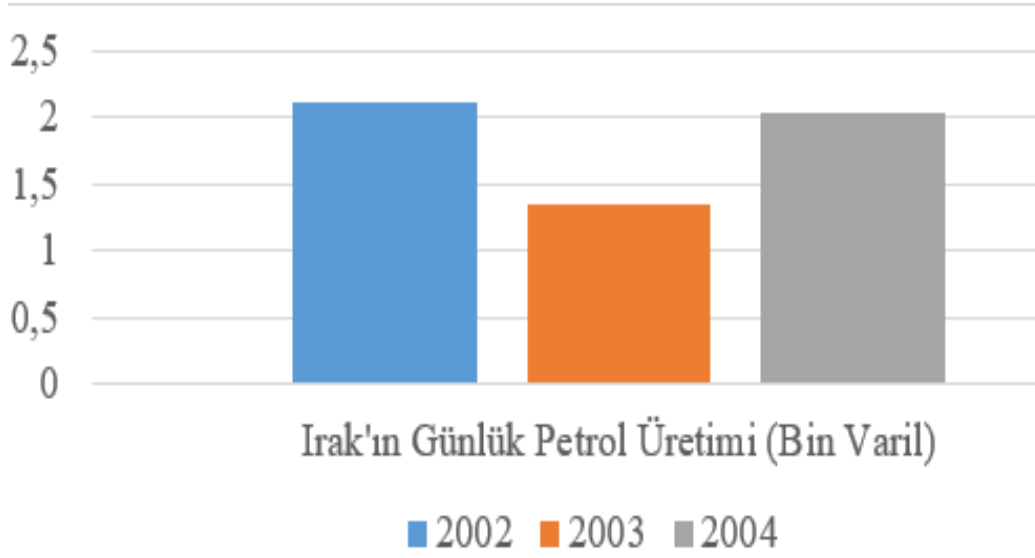
57 *Annual Statistical Bulletin 2003*, OPEC, Viyana 2004, s. 9.

58 SBB, a.g.e.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

büyük boyutlara ulaşmasındaki tek etmen, ABD'nin müdahalesi değildir. Müdahaleden hemen önce Venezuela'nın petrol üretimini kısması da fiyat krizinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁵⁹

Grafik 5: Irak'ın Günlük Petrol Üretimi (Bin Varil)

Kaynak: Statista, 2021.

2008 senesinde yeni bir petrol krizi ortaya çıkmıştır. Bu kriz, petrol fiyatlarının yükselişi bakımından 1973 Krizi'yle büyük benzerlik taşımaktadır. Çünkü 1973 yılında petrol fiyatları, tarihte görülmemiş bir şekilde yükselmiştir. Benzer bir yükseliş ise 2008 yılında yaşanmıştır. 2007 yılının Ocak ayında petrol fiyatı varil başına 57,3 dolarken; 2008 yılının Haziran ayında 138,1 dolara yükselmiştir.⁶⁰ Bu dönemde yaşanan finansal kriz nedeniyle, aynı yılın Aralık ayında petrol fiyatları 36,2 dolara kadar

⁵⁹ James D. Hamilton, "Causes and Consequences of the Oil Shock of 2007–08", *Brookings Papers on Economic Activity*, 40(1), 2011, s. 20-21.

⁶⁰ SBB, a.g.e.

düşmüştür. Bu krizin oluşmasında iki temel neden vardır. Birinci neden, Suudi Arabistan gibi petrol üreticisi ülkelerin üretimlerini arttırmamasıdır. İkinci neden ise petrol tüketimi azalsa da petrole olan küresel talebin artmasıdır.⁶¹

2008 Petrol Krizi'nin hemen ardından tarihi bir düzeye çıkan petrol fiyatları, yavaş yavaş düşüş yaşarken; 2011 yılında yeni bir gelişme yaşanmıştır. 2008 ekonomik krizinin kalıntıları, ortadan kalkmaya başlamışken; 2011 yılında Ortadoğu'da Arap Baharı adı verilen süreç başlamıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde düşük yaşam standartlarından dolayı isyanlar başlamıştır. Tunus'ta başlayan isyanlar, kısa sürede Mısır, Libya, Suriye ve Yemen gibi Ortadoğu ülkelerine de yayılmıştır.⁶² Bu isyanlar, o kadar büyümüştür ki devrime dönüşmüşlerdir. Birçok ülkenin yönetimi değişmiştir.

İsyanlar başladıktan hemen sonra petrol fiyatları bir anda artmıştır. Öyle ki; 2010 yılının Ocak ayında varil başına 71,7 dolar olan petrol fiyatı, 2011 senesinin Nisan ayında 127,7 dolara kadar yükselmiştir.⁶³ Fiyatların artmasıyla birlikte petrol güvenliği konusunda ciddi bir endişe ortaya çıkmıştır.

Aslında bu isyanlar, Suudi Arabistan, Katar ve Irak gibi dünyanın en çok petrol rezervine sahip ülkelerde ciddi boyutlara ulaşmamıştır. Petrol üretimi daha düşük Ortadoğu ülkelerinde isyanlar hat safhaya ulaşmıştır. Örneğin Mısır, isyanların hükümetin devrilmesine kadar büyüdüğü bir ülkedir. Mısır'ın petrol üretimi, diğer ülkelere göre çok daha mütevazidir.⁶⁴ Ancak Mısır'ın petrol güvenliği için farklı bir özelliği ön plana çıkmaktadır. Mısır'da yer alan Süveyş Kanalı ve SUMED Petrol Boru Hattı, petrol taşımacılığında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Mısır'da gösterilerin başladığı

61 Hamilton, *a.g.m.*, s. 222-234.

62 Fahri Çakı, "Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?", *Akademik İnceleme Dergisi*, 6(2), 2014, s. 125.

63 SBB, *a.g.e.*

64 Hakim Darbouche-Bassam Fattouh, *The Implications of the Arab Uprisings for Oil and Gas Markets*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 2011, s. 5.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

ilk günden itibaren en büyük kaygı, bu iki geçiş güzergâhının gösterilerden etkilenecek petrol akışının durma tehlikesi olmuştur.⁶⁵ Çünkü bu dönemde Süveyş Kanalı'ndan geçen günlük petrol miktarı, 1,96 milyon varilken; SUMED Boru Hattı'ndan geçen günlük petrol miktarı, 1,15 milyon varildir.⁶⁶ Ancak bu noktada korkulan olmamış ve günlük petrol geçişlerinden herhangi bir sorun yaşanmamıştır.

Arap Baharı'nın petrole olumsuz etkisi, daha çok Libya bağlamında ortaya çıkmıştır. Çünkü Libya, 2011 yılında dünyanın en büyük petrol rezervine sahip dokuzuncu ülkesi konumundaydı. Libya, bu dönemde 44,3 milyar varil petrol rezerviyle dünyadaki rezervlerin %3,15'ine sahipti.⁶⁷ Libya'da artan gösteriler, Libya'nın petrol üretiminin ciddi bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Darbouche ve Fattouh'a göre, üretimin düşmesiyle birlikte Libya'nın günlük ürün kaybı 1,6 milyon varildir.⁶⁸ Bu durum da elbette Libya'nın petrol gelirlerinin oldukça azalmasına sebep olmuştur.

2016 senesinde ise yeni bir petrol krizi yaşanmıştır. Bu petrol krizi, tüketicilerden daha çok üreticiler için tehdit oluşturmuştur. Çünkü petrol fiyatlarında çok büyük düşüş yaşanmıştır. 2014 senesinin Ağustos ayında varil başına 101,6 dolar olan petrol, 2016 yılının Ocak ayında 30,7 dolara kadar düşmüştür. Bu düşüşün temel sebebi ise üretim fazlasıdır.⁶⁹

65 Paul Stevens, "The 'Arab Spring' and Oil Markets", *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/2011/02/arab-spring-and-oil-markets>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

66 Darbouche- Fattouh, *a.g.e.*, s. 5.

67 Paul Toscano, "The World's Biggest Oil Reserves", *CNBC*, <https://www.cnn.com/2012/03/05/The-Worlds-Biggest-Oil-Reserves.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

68 Darbouche- Fattouh, *a.g.e.*, s. 9.

69 Marc Stocker vd., "What Triggered the Oil Price Plunge of 2014-2016 and Why it Failed to Deliver an Economic Impetus in Eight Charts", *World Bank*, <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/what-triggered-oil-price-plunge-2014-2016-and-why-it-failed-deliver-economic-impetus-eight-charts>, (Erişim Tarihi: 07.10.2021).

Düşük fiyatlar, Ortadoğu ülkelerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Irak'ın aylık petrol gelirleri, ülkedeki memurların ödenecek aylık maaşlarının dahi altında kalmıştır. Suudi Arabistan'ın petrol fiyatları yüksekken aldığı dövizler yaşanan düşüşün ardından değer kaybetmiş ve ülkede bütçe açıkları söz konusu olmuştur.⁷⁰

2020 yılında dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, yeni bir petrol krizine de yol açmıştır. Covid-19 salgınının ortaya çıkışıyla birlikte bütün dünyada alarm verilmiş ve ülkeler sınırlarını kapatmıştır. Kapanmalarla birlikte küresel ekonomik bağların zayıflaması, petrol tüketiminin de düşmesine yol açmıştır. OPEC ve OPEC+ üyelerinin 2020 yılında arz kesintisi konusunda anlaşmalarına rağmen Suudi Arabistan ve Rusya üretim konusunda anlaşmazlık yaşayınca, OPEC+ üyeleri petrol üretimini arttırmıştır.

Covid-19'un ortaya çıkışıyla birlikte tüketim de azalınca, petrol fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 2020'senesinin Ocak ayında varil başına 66,58 dolar olan petrol, aynı senenin Nisan ayında 17,51 dolara düşmüştür.⁷¹ Bu düşüş, petrol üreticisi ülkelerin politikalarının da değişmesine sebebiyet vermiştir. Böylece petrol üreticisi ülkeler, petrol üretimini azaltma yoluna gitmişlerdir.⁷²

70 Cüneyt Kazakoğlu, "Düşen Petrol Fiyatları Hangi Ülkeyi Nasıl Etkiliyor?", *BBC*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_petrol_fiyatlari_dusus_analiz, (27.10.2021).

71 Firdevs Yüksel-Sibel Morrow, "Petrol Devlerinin Geliri 2020'de Kovid-19'un Etkisiyle 716,5 Milyar Dolar Azaldı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/petrol-devlerinin-geliri-2020de-kovid-19un-etkisiyle-716-5-milyar-dolar-azaldi/2188839>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

72 Merve Suna Özel Özcan, "Covid-19'un OPEC Üzerinde Enerji ve Enerji Politikalarındaki Etkisi", *International Kosovo Congress on Culture, Arts And Multi-Disciplinary Studies Full Text Book*, Babil Yayınevi, Kosova 2021, s. 252.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

SONUÇ

Ortadoğu bölgesinde 20. yüzyıl itibarıyla güçlü ve hızlı bir uluslararasılaşma söz konudur. Bunu tek nedeni bölgenin jeopolitik konumu değildir. Zengin petrol kaynaklarının keşfi de büyük güçlerin bu bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. Belirtmek gerekir ki; yalnızca devletler değil, çok uluslu şirketler de gözlerini tamamen Ortadoğu bölgesine çevirmiştir.

Petrolün daha geniş sektörlerde kullanılmasıyla birlikte petrole olan küresel talep de artmıştır. Petrol talebinin küresel ölçekte artmasıyla birlikte Ortadoğu bölgesi de adeta bir yarış pistine dönmüştür. Bölgede yaşanan bu çok aktörlü etkiler düşünüldüğünde ise en ufak bir krizde enerji kriz girdabı içinde aktörlerin savruldukları görülmektedir. Bu açıdan bölge uluslararası aktörler açısından ve onlar nedeniyle ilk aşamada istikrarsız bir yapıda olmuştur. Bölge, tarihsel olarak 20. yüzyılda Soğuk Savaş dönemi içinde krizler sürecini yaşarken; 1990-2000 arasında kısa bir geçiş yaşamış, ancak 2001 yılı itibarıyla hızla enerji kriz girbap sarmalına daha önce olmadığı kadar girmiştir.

Bölgede yaşanan tüm enerji kriz girdaplarında sadece bölgesel aktörler ve büyük güçlerin değil; aynı zamanda çok uluslu şirketlerin de önemli derecede etkilendikleri görülmektedir. Örneğin 1979 yılında İran İslam Devrimi sırasında İran'ın petrol üretiminin düşmesi sonucunda bir fiyat krizi ortaya çıkmıştır. Devrimden kısa süre önce İran-Irak Savaşı sonrasında ortaya çıkan fiyat krizinde de büyük güçlerin veya çok uluslu şirketlerin etkisinden bahsetmek çok mümkün değildir. Yine 1986 yılında Suudi Arabistan'ın petrol üretimini düşürmesiyle petrol fiyatları ciddi bir yükselişe geçmiştir. Suudi Arabistan'ın petrol üretimini düşürmesine neden olan da diğer OPEC üyeleriyle bir fiyat savaşına girmesidir. Soğuk Savaş'ın son dönemlerindeki petrol krizi ise Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. İşgalin elbette birçok nedeni vardır. Petrol özelinde bakıldığında, bu krize neden olan şeyin aslında Irak'ın "petrol açlığı" olduğu

görülmektedir. Gerek büyük güçlerin veya çok uluslu şirketlerin gerekse de Ortadoğu ülkelerinin neden olduğu krizler, Soğuk Savaş dönemini Ortadoğu özelinde krizler dönemine çevirerek büyük bir girdap yaratmıştır. Bu sorunlarla bölge, adeta içine aldığı her şeyi sürüklemiştir.

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da ortaya çıkan petrol krizleri, tüketici ülkeler açısından ciddi bir tehdit olmakla birlikte 1986 Krizi istisnadır. Çünkü bu krizde, petrol fiyatlarında düşüş yaşanmış ve petrol üreticisi ülkeler, gelir kaybına uğramıştır. Bu açıdan her kriz birbiriyle aynı özelliklere sahip değildir. Konjonktürel gelişmelerden azade olarak 1998 ve 2016 yıllarında yaşanan fiyat krizleri de bu noktada 1986 Krizi'yle benzerlik taşımaktadır. Bu krizlerden etkilenenler de petrol üreticisi devletler olmuştur. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sonrasında yaşanan bazı krizlerde de ABD'nin etkisi görülmektedir. Ancak kriz dönemi değişse de bölgenin yarattığı kriz ve krizin etkileri benzerdir. Yine 2003 yılında ABD'nin Irak'a yönelik müdahalesiyle birlikte petrol varil fiyatları 15 dolar birden artmıştır. Ardından küresel etkileri hala görülen 2011 Arap Baharı'yla bölgede halk ayaklanmaları sonucunda bazı ülkelerde petrol üretiminin durması, petrol krizlerine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan en güncel petrol krizi, Covid-19 sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu krizin diğerlerinden ayrı bir özelliği vardır. Diğer bahsedilen bütün krizler, bir aktörün neden olduğu krizlerdir. Covid-19 sonrasında ortaya çıkan kriz ise bir salgın sonucu gerçekleşmiştir. Bu gelişme, enerji güvenliğinin oldukça geniş bir ölçekte düşünülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim 20. yüzyıldan bu yana bölgede petrolün keşfiyle birlikte büyük bir enerji girdabının varlığı kanıksanamaz. Söz konusu krizlerin büyük ya da küçük olmasına bakılmaksızın sistemi sürekli etkileyen bir döngü vardır. Bu açıdan girdap farklı bir güvenlik açığı karşısında yeniden aktörleri içine çekmeye başlamıştır.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

KAYNAKÇA

"Aylar İtibariyle Ham Petrol Fiyatı", *SBB*, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fsbb.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F01%2Ftab3-15-HAM-PETROL-VAR%25C4%25B0L-F%25C4%25B0YATI.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK>, (Erişim Tarihi: 26.9.2021).

"Girdap", *TDK*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

"Statistical Review of World Energy 2021", *BP*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-primary-energy.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

"What is Energy? Sources of Energy", *EIA*, <https://www.eia.gov/energyexplained/what-is-energy/sources-of-energy.php>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

ANNUAL Statistical Bulletin 2003, OPEC, Viyana 2004.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Cilt-1*, Alfa Akademi Basın Yayın, Bursa 2017.

BALAAM, David N.-Bradford Dillman, *Uluslararası Ekonomi Politığe Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2020.

CERİD, Münir, *Petrol Emperyalizmi*, Sol Yayınları, Ankara 1965.

CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

COVİ, Giovanni, "Puzzling Out The First Oil Shock History", *Politics and the Macroeconomy in a Forty-Year Retrospective*, *Forthcoming in History of Economic Thought and Policy*, 2, 2015, s. 1-44.

ÇAKI, Fahri, "Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?", *Akademik İnceleme Dergisi*, 6(2), 2014, s. 123-138.

DARBOUCHE, Hakim-Bassam Fattouh, *The Implications of the Arab Uprisings for Oil and Gas Markets*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 2011.

DUFFIELD, John S., "Oil and the Decision to Invade Iraq", *Georgia State University Political Science Faculty Publications*, 27, 2012, s. 1-36.

FALK, Richard, "War and Peace in an Age of Terror and State Terrorism", *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 2007, s. 1-15

HAMILTON, James D., "Causes and Consequences of the Oil Shock of 2007-08", *Brookings Papers on Economic Activity*, 40(1), 2011, s. 1-51.

HAMILTON, James D., "Historical Oil Shocks", Randall Parker-Robert Whaples, der., *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2011.

ISSAWI, Charles, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economics*, 1(2), 1978, s. 3-26.

JONES, Toby Craig, "America, Oil, and War in the Middle East", *The Journal of American History*, 99(1), 2012, s. 208-218.

KAZAKOĞLU, Cüneyt, "Düşen Petrol Fiyatları Hangi Ülkeyi Nasıl Etkiliyor?", *BBC*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_petrol_fiyatları_dusus_analiz, (Erişim Tarihi: 27.10.2021).

KUDUOĞLU, Altuğ, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 2018, ss. 37-62.

MABRO, Robert, *The Oil Price Crisis of 1998*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 1998.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

MACLAURY, Bruce K., "OPEC Surpluses and World Financial Stability", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 13(4), 1978, s. 737-743.

MİTCHELL, Timothy, "The Resources of Economics Making the 1973 Oil Crisis", *Journal of Cultural Economy*, 3(2), 2010, s. 189-204.

NORENG, Oystein, *Crude Power Politics and the Oil Market*, I.B. Tauris Yayınları, New York 2007.

ÖZCAN, Merve Suna Özel, "Covid-19'un OPEC Üzerinde Enerji ve Enerji Politikalarındaki Etkisi", *International Kosovo Congress on Culture, Arts And Multi-Disciplinary Studies Full Text Book*, Babil Yayınevi, Kosova 2021, s. 246-254.

ÖZCAN, Merve Suna Özel, "Enerji Kaynağı Mücadelesi ve Enerji Güvenliği", Emre Çitak-Sami Kiraz, der., *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncele Gündem Analizi*, Orion Kitabevi, Ankara 2020, s. 355-380.

ÖZDEMİR, Haluk, "11 Eylül: Post-Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2002, s. 153-173.

ÖZER, Ahmet, "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(5), 2016, s. 191-210.

ÖZTÜRK, Salih-Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 2017, s. 1-12.

SCOTT, Richard, *Origins and Structure*, International Energy Agency, Paris 1974.

SIMMONS, Matthew R., *Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*, Wiley Yayınları, New Jersey 2005.

STEVENS, Paul, "The 'Arab Spring' and Oil Markets", *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/2011/02/arab-spring-and-oil-markets>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

STOCKER, Marc vd., "What Triggered the Oil Price Plunge of 2014-2016 and Why It Failed to Deliver an Economic Impetus in Eight Charts", *World Bank*, <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/what-triggered-oil-price-plunge-2014-2016-and-why-it-failed-deliver-economic-impetus-eight-charts>, (Erişim Tarihi: 7.10.2021).

TOSCANO, Paul, "The World's Biggest Oil Reserves", *CNBC*, <https://www.cnbc.com/2012/03/05/The-Worlds-Biggest-Oil-Reserves.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

YERĞİN, Daniel, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

YERĞİN, Daniel, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, The Penguin Press, New York 2011.

YÜKSEL, Firdevs-Sibel Morrow, "Petrol Devlerinin Geliri 2020'de Kovid-19'un Etkisiyle 716,5 Milyar Dolar Azaldı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/petrol-devlerinin-geliri-2020de-kovid-19un-etkisiyle-716-5-milyar-dolar-azaldi/2188839>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN
Cihan ÖTEN

STRUCTURED ABSTRACT

After the industrial revolution in the global system, the use of energy and especially the prominence of fossil energy brought about great changes. The use of fossil energy source in the field of industry has simultaneously accelerated the discovery and discovery of this energy source. During the First World War, oil suddenly came to the fore on the battlefield and became one of the most important commodities of the new international era.

In this respect, the discovery of underground resources, especially in the Middle East region, has made the region one of the central positions of the international arena. From this point of view, the subject that we will examine in the context of the study is the process that the Middle East region went through after the discovery of oil. This is because the history of the Middle East progresses on a different basis after the discovery of oil. The assumption of the study is that the Middle East has created an "energy vortex" with its energy crises and that it attracts major powers as well as regional actors. In fact, this energy vortex state creates a dual effect. The process of influencing the Middle East policy, which is a center of attraction created by foreign powers, drags the regional states into crises. This creates a domino effect and affects the international arena.

The usage of oil in the Americas and, accordingly, the discovery process of oil did not have a great impact on the industry in the first stage. However, after a short time, the world has changed with the shift of this commodity, which is used in the field of health, to the industrial field. However, after a short time, the world has changed with the shift of this commodity, which is used in the field of health, to the industrial field. Thus, oil has suddenly become the raw material of military technology with industrialization as the most sought-after product in the international arena.

When the Cold War period is examined, it can be said that the oil crises have created a system one after the other. After Mohammed Mossadegh came to power in 1950, the nationalization of oil first came to the fore. This attempt caused a great discomfort in the Western states. The experience of the Korean War in this period also made the process important. Because there was a serious oil demand for aviation.

In the early 1970s, the United States faced a significant improvement in security and military strength in the Persian Gulf. The influence of Soviet Russia and the USA during the Cold War is also important. There is an effort to strengthen the hegemony of the USA in the Middle East.

In 1960, several major oil producers established the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) to raise prices, and after a while, OPEC began to reveal its power in the Middle East, which is an international energy attraction area. The 1973 oil crisis caused states to understand the vital importance of energy and to radically change their energy policies. It can be said that the reason for the 1973 crisis is the Arab-Israeli War. During the war, Arab countries thought that the USA was supporting Israel and cut off the oil supply.

The 1973 oil crisis proved to the world the importance of oil, and even more broadly of energy security. During the Iranian revolution, a price crisis emerged as a result of the decline in Iran's oil production. It is not possible to talk about the influence of great powers or multinational companies in the price crisis that emerged shortly after the Iran-Iraq war after the revolution. Again in 1986, with the decrease of oil production by Saudi Arabia, oil prices started to rise significantly. What caused Saudi Arabia to reduce its oil production is the price war with other OPEC members.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

In the post-Cold War period, the underground resources in the region did not decrease the interest. The crises experienced in the region in the early 1990s had mostly international consequences and focused on Iraq. Although it seemed as if there was no direct crisis until the 2000s, the process changed again after the September 11 terrorist attacks. Changes experienced in the international arena after 2001 have progressed on a different basis from the 20th century, with waves of global migration and epidemics. In this respect, the energy crisis has progressed in a different field from the Cold War system of the 20th century. At the last point, with the discovery of oil in the region since the 20th century, the existence of a great energy vortex cannot be taken for granted. Regardless of whether these crises are large or small, they present a cycle that constantly affects the system.

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN
Cihan ÖTEN

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940*

The Formation of the Iran-Persian National Identity and the Turkish Question: 1800-1940s

Hossein HASSANPASHAEI**

Öz

Bu çalışmanın konusunu modern dönemde İran zihniyetinin oluşumu, tarihsel ve epistemolojik kökleri ve bu zihniyetin iki ana ötekiliğinden biri olarak seçilen "Türk"lere yönelik tutumu oluşturmaktadır. İranlılığın tarihsel köklerini incelerken; Kadisiyeci, Çaldarani ve Haçlı-Irksal zihniyetinin irdelenmesi ve bu üç söylemin tarihsel işbirliğinin nasıl ve hangi şartlarda oluştuğunun gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu tarihsel dönemde, özellikle Safevi döneminden itibaren Batılılar, Osmanlı Türkleri ile Safevi Türkleri arasındaki rekabete askeri danışman olarak girmekte ve bu giriş nihayetinde modern döneme daha karmaşık ve bilinçli bir şekilde, özellikle de modern bir tarihçilik anlayışı içinde kendini göstermektedir. Sonunda modern İran bu işbirlikleri ve çatışmalardan doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: İrancılık, Kadisiyeci, Çaldırancı, Haçlı, Türk.

Abstract

The formation of the Iranian approach/mentality in the modern period and their attitude towards the "Turks", who was chosen as one of the two main othernesses of Iranian nationalism, is the subject of this research. This research examines the historical roots of Iranianism, the three Qadisiyah, Chaldirani, and Crusader-Racial mentalities, and how these three discourses occasionally cooperate. From the Safavid period, Westerners enter the rivalry between Ottoman Turks and Safavid Turks as military advisers, and this entry manifests itself in a more complex and conscious way, in modern historiography. Finally, modern Iran emerges from these collaborations and conflicts.

Keywords: Iranianism, Qadisiyah, Chaldirani, Crusader-Racial, Turk.

* **Makale Geliş Tarihi:** 13.02.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 07.04.2022.

** Doktor Adayı, e-posta: hhpashaei@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4974-9103.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

GİRİŞ

Bu çalışmada, modern Fars-İran kimliğinin oluşumu ve Türklerin bu süreçteki yeri, tarihi ve epistemolojik kökleri incelenmektedir. Bu çerçevede, bir süreç olarak modern İran'ın kuruluşunun kökeni, Türk milliyetçiliğine dayalı oluşumlara engel niteliğinde ele alınmıştır. Çünkü meselenin kökü; Kırım, Kafkasya, Azerbaycan, Balkanlar ve Türkiye'ye kadar uzanmaktaydı. Daha doğrusu bu çalışmada, İran'daki Türklerin bu projenin hayata geçmemesi sebebiyle kurban durumuna düştükleri savunulmaktadır.

Söz konusu süreci detaylıca araştırabilmek adına üç değişken ele alınacaktır. İlk olarak "Haçlı ve ırkçı" değişken olarak bu işin arka planında esas rolü oynayan ırkçı ve haçlı zihniyetli oryantalistler incelenecektir. Zira İran'ın modern tarih yazıcılığının başlangıcı, onlar gibi Batılı bilim insanları ve tarihçilere dayanmaktadır. İkinci olarak, Kaçar devletinin esas gücü ve devlet sahipleri olan Kaçar İmparatorluğu'ndaki Türk aydınlar ve devletçi insanlar incelenecektir. Bu değişkenin analizi sırasında söz konusu ikiliğin ve rekabetin tarihi ve mezhepsel kökleri ele alınacaktır. İki Oğuz boyundan olan Osmanlı ve Safevi devletlerinin sorunları, "Çaldıranlı zihniyet" başlığı altında araştırılacaktır. Son olarak Fars kimliğinin bu projedeki galibiyeti ve onun siyasi akımının oluşumu, en önemli ve son değişken olarak değerlendirilecektir. Bu değişken, bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Yaklaşık bin yıl önce Müslüman Araplar tarafından yenilgiye uğratılan ve iktidarı ele geçirmeye çalışan bu düşünce yapısı, "Kadisiyeci zihniyet" şeklinde nitelendirilmektedir.

Çalışmanın esas varsayımı ise dönemin oryantalistlerinin Türkçülüğe dayalı geniş bir akımın oluşumunu engellemek için karşı düşünceyi (İran-Fars Milliyetçiliğini) bilimselleştirip desteklemeleridir. Bu işin kökleri, Batılıların Safevi döneminden itibaren Osmanlılara karşı Safevilerle işbirliği yapmalarına kadar uzamaktadır. Çalışmada, bu hususa da yer ayrılmıştır.

Makalede İrancılık kavramının ortaya çıkışında etkisi olan ırkçı ve Haçlı zihniyetli oryantalistlerin yanı sıra Batılı siyasi ve düşünce merkezlerinin bu kavramın oluşması esnasında üstlendikleri rol değerlendirilmektedir. Çalışmanın argümanı, modern İran'ın kurulma sürecinde Batılı politikacıların, özellikle Safevi döneminden itibaren bir tehdit olarak gördükleri Osmanlı Türklerine karşı İran'ı bir araç olarak kullanmalarınıdır. Oryantalistler, iki Oğuz boyundan olan Safevi ve Osmanlı Devletlerinin zaman içerisinde gerçekleşen uzun soluklu çekişmelerini ve akabinde modern dönemlerde ortaya çıkan Pantürkizm düşüncesini engellemek amacıyla, İrancılık düşüncesini ve kavramını ortaya çıkarıp desteklemişlerdir. Yani oryantalistlerin desteklediği İrancılık kavramı, Kafkasya ve İran'dan (Güney Azerbaycan), Kırım ve Balkanlara uzanan bir Türk kuşağının oluşmasını engellemiştir. Kısacası Türk Meselesi, İran'da bu politikanın kurbanı olmuştur. Yeni oluşan İran'da önceden yaşamış büyük Türk toplulukları Azeri şeklinde tanımlanmış ve hatta Türk varlığı inkâr edilmiştir.

Yeni İran anlayışına göre Azeriler, Türkler ve vahşi Moğolların gelmesiyle Türkleşmişlerdir; ancak bu değişim, onların sadece dillerinin değişmesine sebep olmuştur. Hatta kimilerine göre Azerilerin konuştuğu dil, Türkçeye hiçbir bağlantısı olmayan eski İran (Pehleviyat) dilleri gurubundandır. Oryantalistlerin desteklediği ve ortaya attığı bu anlayış, modern tarih yazıcılığı yöntemiyle gelişmiştir.

Çalışmanın ikinci temel sorusu ise; Çaldıranlı zihniyettir. Yeni İran'ın oluşmasında Osmanlı- Safevi çatışmasının ve İrancılık zihniyetinin yanı sıra üçüncü olarak ele alınacak olan Kadisiyeci düşünce yapısının da önemli bir yeri vardır.

Üçüncü olarak belirlenen Kadisiyeci zihniyet, bu makalenin en önemli noktası olarak görülebilir. Zira bu Kadisiyeci zihniyet yapısı sayesinde üzerinden 1000 yıl geçmiş bir yenilgiden sonra bile Farmlar, yeniden güç elde etmeyi ve devlet kurmayı başarabilmiştir. Bu grup, 1000 yıl boyunca

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

(istisnalar haricinde) Türklerin egemenliği altında yaşamıştır. Ancak Safevi İmparatorluğu'na Şah Abbas'ın gelmesiyle birlikte devletin mezhep politikası Alevilikten On İki İmam Şiiliğine değişmiş ve Kızılbaşların güçleri azalmıştır. Buna ek olarak söz konusu zihniyet yavaş yavaş siyasi ve kültürel olarak devlet kurumlarında yer almaya başlamış ve Kaçarların son dönemine kadar yerini korumuştur. Bu süreç, Kaçarların son döneminde modern ve üretken bir akım olarak, yeni İran ve İrancılık düşüncesinin temel kaynağı olmuştur.

TEORİK ÇERÇEVE

Makalenin teorik kısmındaki incelemeler tarih yazıcılığı yöntemi ve milliyetçilik kuramları esas alınarak yapılmıştır. Milliyetçilik teorileri, İlkçi yaklaşım, Modernist yaklaşım ve Etno-Sembolcü yaklaşım başlıkları altında incelenecektir. Böylelikle İran'daki siyasal düşünceler, İrancılık ve modern İran tarih yazıcılığı son yüz yılda yukarıda bahsedilen üç milliyetçilik teorisi çerçevesinde ele alınıp analiz edilmiştir. Etno-Sembolcü yaklaşım, bu kurumsallaşmayı daha net açıkladığı için sadece bu yaklaşım ana başlıklarıyla açıklanacaktır.

ETNO-SEMBOLCÜ YAKLAŞIM

Son yıllarda, modern hükümetlerin oluşumunda önceden var olan etnik bağların ve duyguların rolüne odaklanan bilim adamları, modernist argümanlara meydan okumuşlardır. Bu bilim adamları, modernistlerin, milliyetçiliğin "yenilikçi" veya "yapay" doğasını ifşa etme kararlarında, dünyanın büyük bölümlerindeki erken mitlerin, sembollerin, değerlerin ve hatıraların kalıcılığını iddia etmektedirler. Genel olarak etno-sembolcüler terimi, amacı modern öncesi etnik kimliklerin sembolik mirasını modern ulusları açığa çıkarmak olan akademisyenleri ifade eder. Tartışmanın her

iki kutbundan etnik sembolistler; ilkçiler ve modernistlerden memnun değildi. Bu yüzden de iki yaklaşım arasında bir uzlaşma veya bir tür “orta yol” olan üçüncü bir görüş önerdiler.¹

Etno-sembolizm paradigmasının belki de en önemli fikri, ulusların sadece modernite tarafından icat edilmediğidir. Daha net ifade etmek gerekirse, bir millet icat etmek ve yaratmak mümkündür. Uluslar, modern çağda mitler, anılar, değerler ve semboller şeklinde önceden var olan dokular ekseninde çabalamışlardır. Bu, Smith’in modernitede ulusların icadı fikrine karşı, “hiçbir zaman bir beyaz tahta olmadığı ve ulusların bir anda yoktan yaratılmadığı” fikrine karşı ünlü ifadesidir. Modernliğin savunucuları, ulusların tarihsel bir göbek bağı olmadığına; ancak modernizmin gerekliliğinin milliyetçiliğin ve ulusun yaratılmasına yol açtığına inanırlar. Yani bu paradigma, geleneksel ve modern zamanlar arasında bir ilişki olduğuna ve modern ulusların kolektif kültürel kimliğe dayandığına ve kolektif kültürel kimliğin en önemli biçimlerinden birinin ulusların etnik kökleri olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla bu grup için modern öncesi etnik dünyanın dışında bir ulus düşünülemez.

Öte yandan etno-sembolistler, ulusların ortaya çıkışındaki nesnel unsurlara ve milli kimliğe vurgu yapmaktan ziyade; kimliklerin sürekliliğini ve ulusların oluşumundaki zihinsel unsurları vurgulamaktadır.² Bu paradigma, kimliklerin devamlılığında anılar, duygular, değerler, mitler ve semboller gibi zihinsel unsurları vurgular. Seçkinler ve insanlar arasındaki ilişkiye dikkat, uzun vadeli tarihsel analiz (bir tür geçmişe dönük kimlik düşüncesi), kolektif bağlılık tutkusu, bir toplumda farklı kimliklerin bir arada var olması ve kültürel ve kolektif kimliklerin dönüşümü, etnosembolizm paradigmanın merkezinde yer alır. John Armstrong, John Hutchinson ve Anthony Smith gibi düşünürler bu alandadır.³ Smith, Hobsbawm ve

1 Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Temeddone İran'ı Yayınları, Tahran 2004, s. 200-201.

2 Hossein Goodarzi, *İran'da Ulusal Kimliğin Sosyolojik Gelişimi, Tekvine Cameşenahtiye Hoviyete Melli der Iran*, Temeddone İran'ı Yayınları, Tahran 2008, s. 60-61.

3 Ebrahim Hajiani, *Sociology of Iranian Identity*, Strategic Research Institute, Tehran 2009, s. 70.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Gellner'in ulusların modernliği konusundaki ısrarını eleştirmiştir. Smith, ulusların önceden var olan etnik kökenler aracılığıyla oluştuğunu vurgular. Onun tezi, Barth'ın etnik köken kavramına dayanmaktadır. Smith'in bahsettiği kültürel öğeler, ulusal kimliklerin inşasında çok önemlidir; fakat uluslar daha karmaşık, dinamik ve kültürel olarak melezleştikçe, ulusal deha ve milletin bölünmezliği kavramları daha fazla vurgulanmaktadır.⁴

Hutchinson, kültürel milliyetçilerin genellikle ahlaki yeniden canlandırmaya çalıştıklarını savunur; lakin böyle bir hareketin ortaya çıkışını siyasi milliyetçilerin taleplerine karşı taktik bir yanıt olarak görmektedir. Kültürel milliyetçi hareketlerin liderleri genellikle politikacılar ve yasa koyucular yerine tarihçiler ve sanatçılardır. Onları, ulusal duyguları kıskırtmak ve mesajlarını iletmek için ulusal medyaya başvuran ahlaki ideologlar şeklinde nitelendirmekte, sıklıkla eski mitleri, eski tarihleri, gelenekleri ve coğrafyayı, yerel tarihleri ve şarkıları vurgulayarak, ulusun kültürel parçalarını bir araya getirmektedir. Burada da tarihe çok vurgu yapılmaktadır. Uluslar zaman içinde ve sürekli büyüyen yaratıcı kişiliklerdir ve tarih, ulusun üyelerini onları şekillendiren zaferleri ve yenilgileri keşfetmeye zorlamaya çalışır.⁵ Smith'e göre, kendine has özellikleri olan bir ideoloji olarak milliyetçilik, modern çağın; yani kapitalizmin yükselişinden ve dini imparatorluğun ve kilisenin evrensel güçlerinin çöküşünden sonraki dönemin ürünü olarak düşünülebilirse de özellikle ulus düşünülemez. Ona göre uluslar, muhalif seçkinler tarafından tasarlanan modern ürünler olarak kabul edilemez; ancak elitlerin önemli bir etkisi vardır. Ulusların ve ulusal kimliklerin ana kaynakları daha uzak zamanlarda aranmalıdır.⁶

Anderson'ın görüşünün aksine; milletler, iktidar sistemine hizmet etmek için inşa edilmiş "hayali topluluklar" olarak görünmemektedir. Ancak milletler, ortak bir tarih aracılığıyla yaratılmakta ve ardından

4 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London-New York 1983, s. 8-9.

5 John Hutchinson, "Moral Innovators and the Politics of Regeneration: The Distinctive Role of Cultural Nationalists in Nation-Building", *International Journal of Comparative Sociology*, 1-2, 1992, s. 110.

6 Anthony D. Smith, *Milliyetçilik; Kuram, İdeoloji, Tarih*, Temeddone İran'ı Yayınları, Tahran 2004, s. 135.

toplulukların dil resimlerinde dizeye çekilmektedir. O dil ki; ilk kelimesi biz, ikinci kelimesi bize ve maalesef üçüncü kelimesi onlardır.⁷ Bu nedenle Smith'in teorilerine göre milletler, büyük tarihsel hareketlerin ve ilerleme çarkının parçası değildir.

Smith'e göre devlet inşası, kültürel olarak homojen nüfuslar arasındaki ulusal kimliklerin sahteciliğiyle karıştırılmamalıdır; çünkü devlet kurumlarının kaynaşması, nüfusun bu kurumlarla bütünleşeceğini ve mitleri destekleyeceğini garanti etmez. Aksine yönetici elitler tarafından homojenleştirici mitlerin formüle edilmesi, kendilerini kendileriyle özdeşleştirmeyi reddeden grupları yabancılaştırabilir.⁸ Smith'e göre, kendine has özellikleri olan bir siyasal ideoloji olarak milliyetçilik, modern çağın; yani kapitalizmin yükselişi ve dini imparatorluğun ve kilisenin evrensel otoritesinin çöküşünden sonraki dönemin ürünü olarak kabul edilebilirse de ulus olgusu, özel olarak takip edilemez. Bir başka deyişle ulus, milliyetçilikten çok daha eski bir fenomendir ve yeni kurulan birçok ülkede milli kimlik olgusunu ve bir ulus fikrini yaratan milliyetçilik ideolojisi olmasına rağmen bu bütüne genellenemez. İnsanlık tarihi, ulus olgusunun bazen milliyetçiliğin ortaya çıkışından daha eski olduğunu göstermektedir. Aslında modern çağda entelektüellerin planlarında ve düşüncelerinde ya da orta sınıfların çıkarlarında milletlerin ve milliyetçiliğin kaynakları aranmamalıdır. Zira bunun izi dil, etnik kimlik ve dinin derin kültürel kaynaklarında bulunmaktadır.⁹

İRAN'DA MİLLİYETÇİLİK YAKLAŞIMLARI

İran'da ulus-devlet ve onun inşası, birçok tarihçi ve araştırmacının yakından ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Ancak bu gibi çalışmalarda etnik ve kültürel çoğulculuğa pek önem verilmemiştir ve çoğunlukla ulus-devlet

7 Manuel Castells, *The Internet Galaxy; Reflections on the Internet, Business and Society*, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 73-72.

8 Özkırımlı, a.g.e., s. 153-154.

9 Smith, a.g.e., s. 136.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

konusu, modern devletin inşası ve geleneksellik ile modernlik arasındaki boşluk açısından ele alınmıştır. Bu çalışmalarda kimlik genellikle İrani, İslami ve Batılı olmak üzere üç boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmiştir.¹⁰ Birçok düşünürün de katıldığı bu üç boyutlu yaklaşıma göre, “İran kimliği, hep karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Genel bir düzeyde ise İrani, İslami ve Batılı kimliklerin karışımından bir yapı görülmektedir. Çağdaş dönemde bu üç unsur, çağdaş İran kimliğini oluşturmuştur.”¹¹ Öyle ki; bu akım, İranlı ve Batılı entelektüellerin ve dini entelektüellerle geleneksel dinci kesimin ortak bir noktada karşılaşmasından doğmuş gibidir.

I. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde İran'da üç farklı milli kimlik söyleminden söz edilebilir: Dinci İranlılık söylemi, Etnikçi İrancılık söylemi ve Laik İrancılık söylemi.¹²

Dinci İrancılık söylemi, millet yapısının oluşumunda din unsurunu ön plana çıkaran bir söylemdir. Müsteşar-ud Devle ve Talbof gibi şahıslar da bu söyleme katılmaktadırlar.¹³ Etnikçi İrancılık söylemi, “Sere Fars” dili için büyük bir önem arz etmektedir. Bu gibi şahıslar için “biz” ile “ötekiyi” ayıran en temel unsur Farsçadır. Celal-eddin Mirza, Kacar-i Name-i Hosrovan'ı kaleme alarak bu söylemi geliştirmiştir. Laik İrancılık söylemi ise antik dönem odaklı bir söylem olarak milli kimlik konusunda ön plana çıkmıştır. Milli kimliği antik İran temelinde tanımlayan en önemli isimlerden biri Mirza Fetheli Ahundzade'dir. Kendisi dil, alfabe, tarih ve ilerlemeye oldukça önem vermiş biridir. Ahundzade, “altın cennet” olarak adlandırdığı İslamiyet öncesi dönemin sınırlarını Orta Asya'dan Basra Körfezi'ne ve İndus Nehri'nden İstanbul'a kadar çizmiştir. Öyle ki; onun için aşırı milliyetçiliğin ve Pan-İranizmin babası denilebilmektedir. Bir yandan

10 Masud Kosari-Fuad Habibi, “Bazhanı ve Nagd-e Revayethaye Hoviyet-e Melli dar İran”, *Pajuheşnameye Ulume İnsani ve İctimai*, 34, 2009, s. 74.

11 Mohemmedali Akbari, *Tebarşenasi Hoviyet-e Cedid-e İrani Dorane Gacar ve Pehlevi*, Elmi ve Ferhengi Yayınları, Tahran 2006, s. 62.

12 Aynı yer.

13 Aynı yer.

aşırı derecede Arap karşıtı (başka bir deyişle İslam karşıtı) olan Ahundzade; diğer yandan tamamıyla Batıcı olan ideolojileri ve memalik-i rakibe-i frenk'i savunmuştur.¹⁴

Mevzubahis yaklaşımlar, İran milli kimliğinin temellerini oluşturduğu için özel bir öneme sahiptir. Özellikle de Akbari'nin söylediği gibi, "Şüphesiz ki Ahundzade'nin özgün İran milli kimliği yaklaşımı, ondan sonraki on yıllarda İran entelektüelleri üzerinde büyük etkisi vardır."¹⁵ Böyle bir ortamda iktidarı ele geçiren Rıza Han, tamamıyla modern bir devlet oluşturmak için bir milli kimlik söylemi yaratmaya çabalamıştır. Akbari, bu söylemi, ileri "İran kimliği" şeklinde adlandırmıştır. Bu söylem Ahundzade ve Mirza Ağa Han Kirmani'nin kurduğu hayalin gerçekleştirilmesi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu hayal, antik İran dönemini öne çıkarıp bu dönemi yücelterek, İran içinde bulunan çeşitli grupların kültürel, dini ve mezhepsel boyutlarını bastırarak ve onları görmezden gelerek, Batı'ya olan ilgisiyle bilinmektedir.

Söz konusu ifade, tekelci ve totaliter yaklaşımıyla Farsi olmayan tüm kültürel ve etnik kimlikleri inkâr etmiş, dini söylemleri bastırılmış ve kendinden farklı kültür söylemlerini de ezmeye kalkışmıştır. I. Rıza Pehlevi'nin kültür ve etnik mevzularda izlediği strateji ve milli kimlik söylemi, Azerbaycan başta olmak üzere o dönemde Arabistan olarak bilinen, Huzistan, Kürdistan ve Beluçistan'a kadar tüm bölgelerde her türlü bölgesel gücü yok etmeye çalışmıştır. Buna ek olarak dili yaygınlaştırmak için Farsça zorunlu dil haline getirilmiştir. Ancak milli ve etnik gruplar, Rıza Şah'ın ölümünden sonra başkaldırarak etnik ve kültürel isteklerini dile getirmiştir. Bu istekler hala güncelliğini korumaktadır.

¹⁴ Akbari, a.g.e., s. 6.

¹⁵ Akbari, a.g.e., s. 66.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

İRAN'DA MİLLİYETÇİLİK AKIMI

İran'da milliyetçilik olgusu, modern anlamıyla 19. yüzyılda İran aydınlarının Batı düşüncesiyle karşılaşmasının akabinde ortaya çıkmıştır. İran'ın dönemin İngiltere ve Rusya gibi gelişmiş imparatorluklarına kıyasla geri kalmışlığının ve geleneksel toplumunun yanı sıra bu imparatorlukların İran milleti ve devletine yaptığı aşağılama girişimleri, bu aydınların Avrupa'nın gelişmiş medeniyetini ve kültürünü öğrenmek istemesindeki en önemli nedenlerdendir. İranlıların Batı'nın bilimini, teknolojisini ve kültürünü öğrenmek amacıyla Batı'ya gitmeleri sayesinde Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan düşünce tarzlarını öğrenme imkânı buldukları görülmektedir. Bu şekilde Fransız Devrimi, İran'da liberalizm, milliyetçilik, demokrasi ve sekülerizm gibi ideolojilerin ortaya çıkmasına ve parlamentarizm, güçler ayrılığı, seçimler ve anayasa gibi yeni devlet modellerinin tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Tüm bunlar İran'da modernizm söyleminin, yenilik ve Batı eğiliminin ortaya çıkışında etkili olmuştur.¹⁶

Mirza Ağa Han-i Kirmani, Ahundzade, Miza Melkem Han ve benzeri İran milliyetçileri, İran'ın geri kalmasının ardındaki temel nedeni Arapların ve İslam'ın ülkedeki varlığına dayandırıp kurtuluş yolunun Batılılaşmadan geçtiğine inanıyorlardı. Bu düşüncüyü destekleyen kişiler "yenilikçi milliyetçiler" veya "Batıcı milliyetçiler" olarak nitelendirilebilmektedir.

İran'daki milliyetçiliğin başka bir hali de "Romantik Milliyetçilik" ya da "Antik Yönelimli Milliyetçilik"tir. Kатуzyan romantik milliyetçiliği aşağıdaki gibi açıklamaktadır:¹⁷

"Bu ifadeden kasıt, kendi dil, soy ve tarihine olan ideolojik bir inanç olup; sadece vatanseverlikle kısıtlı kalmamaktır. Bu tür milliyetçilik, genellikle efsane, folklor ve tarihsel öykülerden kaynaklanıp halkın

16 Ferşid Dilmegani, vd., "Zerurethaye Siyaset gozariye Hoviyete Melli az Dide Roşenfekrane İrani (1941-1953)", *Feslnameye Siyaset*, 2(12), 2016, s. 32.

17 Muhammed Ali Katoziyan, *Egtesade Siyasiye İran*, Neşr-i Merkez, Tahran 2002, s.13-19.

“tarihsel ve etnik kültürünü” vurgulamaktadır. Ayrıca laik ve liberal Batılı aydınlarını taklit ederek, İslam döneminden önceki eski İran uygarlığına dönmeyi düşünmektedir. Bu dönem aydınlarının temel özelliği, dinsel olan her şeye karşı çıkmalarıdır.”

Yenilikçi milliyetçiler, İran’ın kurtuluşunu, eski yönetimin yerini alacak ve iktidar sergileyecek güçlü bir devletin oluşumuna bağlılardı. Bu kesimlerde dini alimlerin hükümete karışmasına engel olarak çeşitli cemaatlere ayrılmış farklı dillerde konuşan kavimler mozağinin yerine, tek bir dilde konuşan, bir kültürü olan ve tarihini bilen yegâne bir millet oluşturma düşüncesi vardı. Ancak Almanya Nazizmi’nin ve Comte de Gobineau’nun düşünceleri etkisinde olan İranlı milliyetçiler, en çok Ari ırkının altını çizdikleri için, bu milliyetçiliğe ırkçı milliyetçilik de denilmektedir. Comte de Gobineau, İranlıları Ari ırkının bir dalı olarak görmektedir.¹⁸

“Mad, Pars ve Doğulu adı altında Merkezî Asya’nın bazı bölgelerinde hüküm süren İran Zerdüştları, Ari ırkının bir dalını oluşturmaktadır.”

TARİHSEL BAĞLAMDA İRAN/FARS KİMLİĞİ: KADİSİYECİ ZİHNİYETİN OLUŞUMU

İran milliyetçiliği tarihçiliğinin erken İslam olaylarına bakışını ve Pers kökenli grupların genel olarak iktidarlara karşı ve muhalif düzeyde saf aldıkları yaklaşımı, Kadisiyeci zihniyet olarak adlandırmak mümkündür. Bu zihniyet, Perslerin kılıç zoruyla Müslüman olduğunu savunurken; Sasani İmparatorluğu’nun Müslümanlara yenilmesini Farmlar ve Arapları karşı karşıya getirmek için kullanmakta ve Arapları aşağılamak ve vahşi göstermektedir. Tarihe bu şekilde yaklaşanlar, yenilgiden kaynaklanan tarihsel gurur ve karakterin zedelenmesini, İslam öncesi tarihteki ihtişamlı bir geçmişle onarma niyetindedir.

¹⁸ Rıza Perçizadeh, *Seyri der Gofte mane Nasıyonalizm Aryayi der*, Tahran 2012, s. 11.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Aslında Emevi Arapların mağlup milletlere yönelik sergiledikleri davranış, Emevilerin Persler tarafından mağlup edilmesine kadar geçen sürede sürekli ayaklanma ve çatışmalara neden olmaktadır. Hüseyin Bin Ali'nin öldürülmesinden sonra Irak'ta meydana gelen ayaklanmalarda, Persler ayaklanmaların liderliğini üstlenmemişlerdir. Ancak isyanların başlamasında büyük rol oynayarak devrimin ateşini de körüklemişlerdir. Bu dönemden beri İran, hükümet muhaliflerine ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemlerde ana muhalif ve mücadeleci gruplardan biri olan Havâric (Haricîler), baskıcılığı ve Arap ırkını ön plan tutmak yerine takva ve erdemin üstünlüğüne vurgu yaparak birçok grubu, özellikle de İranlıları cezbederek onları da Emevilere karşı kendi saflarına çekmeyi başarmıştır. Özellikle Havâric, Emevilerin desteklediği Halifenin seçimine karşıydı.

Bahse konu olan durum, tamamen Mevalilerin istediği yöndeydi. Nitekim eşitlik ve adalet hakkındaki görüşleriyle Mevalileri bu tarikata çekmişlerdir. Mevaliler, Haricîlerin düzenlediği ayaklanmalarda birçok defa Havâric saflarına katılmıştır. Emevilerin hilafete sahip olduğu tüm dönem boyunca Havâric ayaklanmalarının görülmediği tek yer İran'ın uzak bölgeleridir. Diğer her yerdeki ayaklanmalarda Mevaliler, Haricîlerle omuz omuza Tazilere (Araplar) karşı savaşıyorlardı. Mevaliler, Emevi hilafetinin sonuna kadar Arap zulmünden kaçarak Havâric kamplarına sığınmış ve onların saflarına katılmıştır.

Şiiler de Araplara karşı hareket eden en büyük gruplardan biri olarak o dönemde Emevilerin Halifeliği gasp etmeleri gerekçesiyle onlarla mücadele etmiştir. Hüseyin Bin Ali'nin torunlarından Zeyd Bin Ali ve oğlu Yahya'nın isyanı, Emevi Halifesi'ne muhalif çeşitli gruplardan, özellikle de Yarandan destek almıştır. Bu baba ve oğulun ölümü, Abbasilerin Emevilere karşı isyan çağrısını başlatan temel nedenlerden biriydi.

Emeviler döneminde Mevalilerin muhalif gruplara en yoğun katılımı Abdurrahman Bin Eş'as isyanında olmuştu. Eş'as, Halife'nin Irak'taki amili Haccâc'ın yakınlarındandı. Eş'as, bir müddet Sistan'da Halife için savaşmıştı. Haccâc'la aralarındaki ihtilaftan dolayı çoğunu Yaranın oluşturduğu ordusuyla Irak'a doğru hareket ettiler. Yaşanan çatışmalarda Yaranın büyük etkisi olmuştur ve Eş'as'ı bu savaşta yalnız bırakmamışlardır. Ancak Eş'as'ın mağlup olması ve bunu müteakiben Haccâc'ın Eş'as'ın ordusunu dağıtmak ve ortadan kaldırmak için ortaya koyduğu gayret, Haccâc'ın Yaranın Irak'taki huzurlu durumundan duyduğu tehlikenin bir göstergesiydi.

Bu esnada Perslerin Arap üstünlüğü karşısında izlediği edebi akım, kılıçtan daha keskindi. Ehl-i Tasviye ve Şuubiler, Emevilerin zulüm ve adaletsizlikleri karşısında ortaya çıkmış akımlardı. Hüseyinali Momtehen, Şuubiye Akımı kitabında Şuubilerin tarihi değişim ve dönüşümleri hakkında şu ifadeyi kullanmıştır: ¹⁹

“Peygamber hazretlerinin ölümünden ve Hulefa-i Raşidin döneminden sonra sıra Hulefa-i beni Ümeyye ve Alı Mervana'ya geldi. Bundan sonra Hulefa-i Emevinin, Mevali'ye ve özellikle Perslere yaptığı zulüm, onları karşı durmaya mecbur etti. Emevi döneminin sonlarından itibaren milli, siyasi ve mezhepsel akımlar her gün farklı renklerde tezahür ediyordu. Bu akımların ana hedefi İslam dini değil, Arap devleti ve egemenliğini yıkmaktı. Şuubi fırkası veya meramları, Arapları aşağılamayı hedefleyen fırkaydı, Acem farklı yöntemlerle Arap sultasını yıkmak için gayret ediyordu. Bu fırkanın Arapların gücünü kırmada tebliğ ettiği düşünce ve inançlar, kılıçtan daha keskin ve devrimden daha etkiydi. Arap yönetiminin temelini Ebu Müslim ayaklanması yıkmaya da bundan önce Şuubiye daveti bu önemli hususu yerine getirmişti.”

¹⁹ Hoseseinali Momtehen, *Nehzete Şuubiyye: Conbeşe Melliye İraniyan der berabere Helafete Omevi ve Abbasi*, Elmi ve Ferhengi Yayınları, Tahran 1975, s. 57.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Aslında Ebu Müslim'in hareketinin temelinde yatan neden hem Yahya Bin Zeyd'in ölümünden sonra Horasanlıların halife amillerinin zulümlerine karşı artan memnuniyetsizliği hem de Şuubiye'nin Horasan'da Araplara karşı faaliyetleriydi. Şuubiye akımı, Emevi yönetiminin Arap olmakla övünmesine bir cevap niteliğindedir. Ancak Arapların üstünlüklerini anlatmak için başvurduğu aşırıcılık karşısında bu akım da radikalleşerek Arapların iddialarını yalanlamak ve çürütmek yerine; iddialarla zıtlaşmayı tercih etmiştir. Böylece Perslerin üstünlüğünü savunma fikri ön plana çıkmıştır. Özellikle Emevilerden hilafeti devralan Abbasiler döneminde bu husus şiddetlenmiştir. Şuubiye'nin Persler arasında yaygınlaşması daha çok Araplarla düşmanlık ve muhalefet esasında şekillenmiştir.²⁰ Kadisiyeci bakış açısının en önemli özellikleri şunlardır:

- Araplar tarafından Perslere yapılan katliamların ve suçların abartılması
- Kitap yakma hakkındaki efsaneler ve imparatorluktaki mevcut kütüphanelerin yakılması, Müslüman Arapların Kur'an-ı Kerim'den başka bir kitabı kabul etmemeleri ve tüm antik Pers uygarlığının hazinelerini hakaret görerek ateşe vermeleri
- Arap ırkının egemenliği ile İslam dini arasındaki ayrım, birçok radikal nüshalarda İslam dinini Araplara atfettikleri için saldırımları ve Perslerin İslamiyet'ten önceki dini olan Zerdüştlüğe geri döndürme isteği
- İkinci halife Ömer'in ölümünde Perslerin rolünün üzerinde durulması ve bu durumun olduğundan fazla büyütülmesi; dolayısıyla halifelik kurumuna karşı herhangi bir amaçla gerçekleştirilen tüm ayaklanmalarda Perslere karşı intikam duygusunun yeniden körüklenmesi

²⁰ Hoseseinali Momtəhen, "Nehzete Şuubiyye ve Netayece Siyasi ve Ectemaiye An", *Mecelleye Berresihaye Tarihi*, Şubat ve Mart 1975, 9 (5), s. 65-112.

- Perslerin entelektüel ve kültürel direnişinin destansı bir anlatımı ve bu direnişin sonucunda Şuubiye hareketinin ortaya çıkması
- Hilafet kurumunda nerdeyse her şeyin Sasani İmparatorluğu'ndan alınması. Örneğin vergi sistemi ve hilafet kurumunda bürokratik sistemin tümünün İran Şahlarına atfedilmesindeki abartılı ve gerçekten uzak yaklaşım
- Bakanlık makamını yüceltmek
- Siyasi düşünce olan İranşehrin kuramsallaştırılması. Bu görüşün kökleri antik İran'ın siyasi inanç ve geleneklerine atfedilmektedir. Hükümler hakkında özel bakış açısı sunmakta, Yunan siyasi felsefesinden etkilenen siyasete felsefi bir yaklaşım etkilemekte. Bu kuram, tarihsel bir süreçte Pers kültürünün sürekliliğinden bahsetmekte

SAFEVİ DÖNEMİ: ÇALDIRANCI ZİHNİYETİN OLUŞUMU

Safevi dönemi (1721-1501) Azerbaycan Safevileri ve Fars-İran Safevileri olmak üzere iki farklı aşamada incelenebilir. İlk dönemde sarayda Kızılbaşlar hakimiyet sürmüştü ve Safevi sarayı, Türklük merkezli bir öze sahip olmuştur. İkinci dönemde Safevi rejimi içindeki Şuubiye akımlarının etkisiyle Kızılbaşlar iktidardan temizlenerek iktidar, Fars-İranlı olarak değiştirilmiştir. Safevi Devleti'nin kimlik ve işlev değiştirmesinin en önemli nedeni de bu meseleye dayanmaktadır.²¹ Kızılbaşlar, İran-Fars unsurlarına karşı açıkça düşmanlık besliyorlardı. Birinci Şah Abbas döneminde Kızılbaşların zayıflamasıyla birlikte İran-Fars unsurlarının gücü artmış oldu.

²¹ Semed Bayatlı, "Azerbaycan şieligi (alçilik) və fars şieligi (mecusi şieliyi)", *Oyrenci Sesi*, oyrenci-sesi.info/yeni/wp-content/uploads/2014/09/2.pdf, 2013, (Erişim tarihi: 12.12.2021), s. 50.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Padişah reformları ve üçüncü bir gücü kullanma, Kızılbaşların tekelinde olan iktidarı kırmıştır.²² Bu sayede İran-Fars unsurları, Şah'tan sonra en önemli konuma gelmiştir.

Safevilerin iktidarı ele geçirdiği andan düşüşlerine kadar devam eden süreçte 56 bakan göreve gelmiştir. Safevi döneminde 56 bakandan 26'sı Fars asıllıydı. Birinci Şah Abbas, yönetime gelene kadar bakanlık makamı çok önemli bir yere sahip değildi. Birinci Şah İsmail döneminde "vekil" makamı, bakanlık makamından daha güçlü bir hal almıştır. Bunun nedeni devletin askeri yönünün idari yönünün ağır basmasıdır. Dolayısıyla Birinci İsmail döneminde bakanlar, saray vergisi dışında ülkenin diğer işlerine müdahale edemiyorlardı. Yani bakanlık makamı, Birinci Şah Abbas döneminde güç ve itibar getiren bir makam değildi ve bakan, sadece Şah tarafından atanmış sayılarak onun yaveri olarak bilinirdi. Bakanlık Tahmasp döneminde de çok önemli bir konum kazanmamıştır. Tahmasp'ın saltanatının ilk on yılı (930-940 Hicri Kameri) ordunun üstünlüğü nedeniyle Emir ul-Ümera bakanların atanması ve azli konusunda temel bir role sahipti. I. Abbas döneminde Şah'ın konumunun zayıflamasıyla bakanın gücü artmıştır. Ülke işlerinin yönetimi, bakanın başında olduğu bürokrasi çevresinde şekillenmeye başlamıştır.²³

Safevi Hanedanlığı'nın hâkimiyetinin sürdüğü dönemde bakanlığın gücü arttıkça, devlet de Fars-İran temelli bir sistemi olmuştur. Durum tersine dönüp bakanlığın gücü azaldıkça, Fars-İran olgularının etkisi azalarak devlet Azerbaycan kimliğine dönmüştür. Safevi yönetiminin ilk döneminde bakanın yetkileri sınırlıydı ve Kızılbaşlar iktidarda daha etkiliydi. İkinci dönemde I. Şah Abbas'ın tahta oturmasıyla, Fars bakanların gücü artmıştır. İlk dönemde Safeviler ile Osmanlılar arasında 2 savaş gerçekleşmiştir. Fakat ikinci dönemde Safeviler ile Osmanlılar arasında yaklaşık 7 savaş gerçekleşmiş oldu.

22 Hadi Del Ashoob-Azer Jaliliyan "Megame Vezaret der Doreye; ah'ye; ah Abbase Evvel", *Tarih Araştırmaları*, 19(68), 2018, s. 82.

23 Alireza Karimi, "Vezaret der Doreye Safevi", *İslami Hükümet*, 15, 2000.

Her durumda Safevi Devleti'nin temeli Şia mezhebi üzerine kurulmuştur ve Avrupa sınırlarına kadar uzanan hakimiyetiyle Sünni mezhepli Osmanlı İmparatorluğu, onların rakibiydi. Dolayısıyla kendilerini Müslümanların halifesi olarak gören Sünnilerin, Şialarla karşı karşıya gelmeleri doğal bir durumdu.

Kısacası Şah Abbas'ın en önemli vazifesi, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı durmak ve savaşmaktı. Bunun yanında Abbas, ideolojik olarak da İran Sünnilerini Şiileştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Abbas, Şii din adamlarına verilen geniş vakıf mülkleri ve bağışları artırarak ekonomik olarak dikkate değer bir biçimde güçlenmelerini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Sufilerin bastırılması ve onların halk arasındaki itibarının zedelenmesi, ruhanilerin ülkenin dini işlerini idare etmesi ve onların siyaset kurumuna güçlü bir şekilde nüfuz etmeleri gibi çeşitli etmenler, Şiiilerin halkın farklı sınıfları arasında özellikle de esnaflar ve tüccarlar nezdinde itibarlarının artmasını sağlamıştır.²⁴

Neticede Şah Abbas, Aleviler ve Kızılbaşları bastırarak ve Sünnilere katı davranarak devleti, On İki İmam Şii fikhına göre tanımlamış ve Çaldıran kimliği zihniyetini pekiştirerek bir devlet ideolojisi inşa etmiştir.

İRAN/FARS KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA ORYANTALİSTLERİN ROLÜ: ORYANTALİST ZİHNİYET (HAÇLI VE İRKÇİ ZİHNİYET)

Edward Said, oryantalizmi başından beri Avrupa sömürgeciliğinin etkisinde eğitilmiş bir güç söylemi ve egemen bir Batı modeli olarak açıklamıştır. Oryantalistleri ise Avrupalı ve başarılı insan perspektifinden bu güç ilişkilerini sunan kişiler olarak görmüştür. Bununla birlikte oryantalizm konusunda Foucault'un görüşlerinin etkisinde kalan Said, onun yöntemini kullanmıştır. Said'e göre, tüm Oryantalist biçimlendirmelerin temelini oluşturan "Batı" ve "Doğu" ikilemi, kültürel karşılaşma süreçlerinde

²⁴ Amin Benayi, Sahtare Ectemai Egtesadiye Doreye Safevi, *Mola*, Tahran 2001, s. 196-200.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

inşa edilmiş insan yapımı bir üründür. Said, Foucault gibi “öteki”nin oluşturulması veya “ötekileştirme” eylemi arasında ayırım yapılmasının gerekliliğine dikkat çektiği gibi bir özelliğin de ortaya çıkması gerektiğini ileri sürmüştür. Çünkü kimlikte “ben”, her zaman “öteki” ile olumsuz bir ilişki temelinde sabitlenmektedir. Dolayısıyla, “öteki”nin belirlenmesi, esasen kimliği tanımlamaya yönelik bir çabadır.²⁵

Oryantalistlerin ve Avrupalı yetkililerin çoğu, 18 ve 19. yüzyılda İran hakkında tarih yazıcılığı veya başka bir deyişle siyasi reçeteleri aslında Osmanlı İmparatorluğu’nu kontrol altına almanın arayışındaydı. Batı Dünyası, yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu’nu öteki olarak görmekte ve onun gücünü yok etmenin bir yolunu aramaktaydı. Başka bir deyişle oryantalistler, İran’ı Osmanlı İmparatorluğu’nun kontrolünün bir aracı olarak görüyorlardı. İran ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmalar da başarılı bir tarihi deneyim sunmaktaydı. Bu deneyim; Safevi Ordusu’nun Şah Abbas döneminde Avrupalı danışmanlar tarafından donatılması ve güçlendirilmesi ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu’yla karşı karşıya gelinmesi şeklinde vuku bulmuştur. Çoğu bilim insanı, Doğu’ya egemen olmak için ortaya çıkan ve bir Batı tekniği olan sömürgeciliği, oryantalistlerin en önemli yönü olarak düşünmüştür. Said ise Batı ile Doğu arasındaki ilişkiyi, derecesi ve hiyerarşisinde karmaşıklık hegemonyası bulunan bir güç ilişkisi şeklinde tanımlamıştır.²⁶

İngiliz Oryantalizmi ve onu takiben İran araştırmaları, sömürgecilikten doğmuş ve sömürgeciliğin amaçlarına hizmet etmiştir. “Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Merkezi” gibi İngiliz Oryantalist Merkezlerinin çoğu, sömürgeciliğin en stratejik kolları olmuştur. Oryantalistlerin çoğu ve İngiliz İran araştırmacıları, sadece resmi hükümet yetkilileri ve Doğu Hindistan Şirketi değil; aynı zamanda İngiliz İstihbarat Servisi’nden de casus olarak maaş almaktaydı. Doğu Hindistan Petrol Şirketi’nin İskoç subayı olan Sir John Malcolm (1869-1769) 19. yüzyılın başında

²⁵ Edward Said, *Şarkiyatçılık*, Amirkebir Yayınları, Tahran 2007, s. 20.

²⁶ Said, a.g.e., s. 25.

defalarca misyonerlik faaliyetleri için İran'a gönderilmiştir. John Malcolm, İngiliz Hükümeti'nin yararına İran Hükümeti'yle tek taraflı çıkar sağlayan sözleşmeler imzalamayı başarmıştır. Napolyon Bonapart tarafından gelen tehditleri ve Afganların Hindistan'a saldıracakları tehdidini ortadan kaldırarak ülkesinin ticari ve siyasi çıkarlarını korumuştur. Böylece ülkesi İngiltere'ye karşı yaptığı hizmetler sayesinde "Sir" lakabını almaya layık görülmüştür. 5 Temmuz 1813 tarihinde Hindistan'da tamamladığı "İran Tarihi" adlı kitabında modern Avrupa döneminin temelleri ve bileşenlerinden türetilen oryantalist söylemin çıkış noktalarından etkilendiğini görmek mümkündür.

Avrupacılık ve ırkçılık ise Malcolm dönemindeki bir diğer ana akımdır. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında bir yandan Avrupa'daki bilim ve teknolojinin gelişimi ve ilerlemesi; diğer taraftan da Batı hükümetlerinin özellikle de Asya olmak üzere dünyanın diğer yerlerinde art arda askeri ve siyasi başarıları, Avrupalı tarihçilerin, araştırmacıların ve siyasetçilerin kendi kültür ve uygarlıklarını diğer toplumlardan üstün görmeye ve hatta ırk olarak diğer ırklardan daha üstün olduklarını düşünmelerine neden olmuştur. Avrupa merkezîyetçiliği söyleminde Avrupa; bilim, uygarlık, sanat, felsefe, tarih, kültür, yaşam tarzı ve diğer genel ve küçük konular da dâhil olmak üzere tüm alanlardaki insanlık konularının merkezinde yer almıştır. Böylece Avrupa ırkı, diğer ırklardan farklı ve üstün görülmüştür.²⁷

19. yüzyıldaki Avrupalı yazarlarının neredeyse tamamı, ırkçı fikirlerden büyük bir ölçüde etkilenmişlerdir. John Stuart Mill, Carlyle, George Eliot ve hatta Charles Dickens gibi büyük yazarların eserlerinde bu etkileri görmek mümkündür. Irkçı fikirlerin oryantalist çalışma ve araştırmalar üzerinde doğrudan etkisi vardı. Gobineau'ya benzer fikirleri olan Malcolm gibi yazarların görüşüne göre Persler, İslam'dan önce gelişmiş bir halktı. Fakat İslam, İran halkının gerilemesine neden olmuştur. Doğu'nun geri kalmışlığı ve düşüşünün yanında Batı Dünyası'yla arasındaki eşitsizlik fikirleri,

²⁷ Rıza Bigdeli, "Peyvande Şergşenasi ve Estemar de Ketabe Tarihe İran-e Malcolm", *CGIE*, <https://www.cgie.org.ir/popup/fa/system/contentprint/129202>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

biyolojik olarak eşit olmama düşüncesini hemen akıllara getirmiştir.²⁸ Genel olarak Malcolm ve ondan sonraki akım, antik Pers Uygarlığı'nı İslami dönemle karşılaştırdığında, eski uygarlıkların İslam devrine kıyasla çok daha gelişmiş ve ilerici olduğu kanaatine varmışlardır. Zerdüş dininin de İslam dininden daha insancıl bir din olduğu belirtmişlerdir. Sir John Melekm Han tarafından kapalı bir biçimde ortaya atılan bu görüş, Name-i Hüsrevan eserinin sahibi Kaçar Şehzadesi Celaledin Mirza (vefat: 1910), Mirza Fethali Ahundzade ve onun ardından Mirza Ağa Han'ın Kermani Aine-i İskenderi adlı eserlerinde geniş bir teori şeklinde ileri sürülmüştür.

Genel olarak, Malcolm'un İran Tarihi Kitabı, entelektüel yönelimler ve İran tarihçiliğinde yöntem ve ideoloji açısından kalıcı etki bırakmıştır. Bu kitap, sömürgeci oryantalist çalışmanın bir örneğidir ve İngiltere'nin Asya üzerindeki egemenliğini ve sömürgeciliğini haklı göstermeyi hedefleyen ilkelere dayanmaktadır. İslamofobi, Avrupalılık ve antikçilik gibi unsurlara göre gizli Oryantalizm ilkeleri, Said'in de ifadesine göre temsil edilmektedir.

PEHLEVİ DÖNEMİ: MODERN DEVLETE GEÇİŞ: İRANCILIK TEORİDEN PRATİĞE

İran'da Rıza Şah'ın iktidara gelmesiyle birlikte bu makalede ele alınan üç zihniyetin bir şekilde İran milliyetçiliği olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Milliyetçilik, modern çağın bir fenomeni olmakla birlikte kökleri ulusların kültürel geçmişine dayanmaktadır. İran'da da "milliyetçilik" ile aşinalık on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İran'da "ulus" olmanın yolu bürokratik entegrasyondan geçmemiştir.

İran/Fars milliyetçiliği düşüncesi, bazı dergi ve gazeteler etrafında toplanan düşünce halkaları aracılığıyla "İranşehr", "Ayende", Ferengestan" ve "Teceddüt" gibi başlıklarda yerini almıştır. Bu düşünsel akım, İslam'ı ve etnik çoğunluğunu İran'ın en önemli geri kalmışlık nedenleri olarak sayıyordu. İslamiyet, bir yanda yabancı ve Arap kültürünün hâkim olduğu

²⁸ Said, a.g.e., s. 302.

ve İran'a ait olmayan bir din, diğer yanda da Türkler gibi çok sayıda etnik kökenin ve milliyetçiliğin iki "öteki"siydi. Onlara göre, istenilen toplumu oluşturmanın özünde İran kültürünü Arap kültüründen arındırmak ve etnik grupları tek potada eriterek bir millet oluşturmak esastı. Milliyetçilik, İslam'ı reddetmek ve İslam öncesi monarşi ve Zerdüştlük dönemine dönmek için "uyanış" metaforunu kullanmıştır. Gellner'in söylediği gibi, milliyetçiler için kişinin uyanmasında gereken unsur ulusal kimlik ve politik sonuçlarıdır.

İran/Fars milliyetçilği görüşüne göre güçlü bir İran, ancak "uyanış" ile kendini var edebilir. Antik milliyetçiler, "Uyan Artık" sloganıyla kendilerini öne atan Nazi dönemi Alman milliyetçileri gibi,²⁹ "Kuroş rahat uyu evlatların uyumamıştır!" sloganını kullanarak kendi uyanış hareketlerinin temelini attılar. İran milliyetçiliğinin uyanış hareketi, faşizm ve akıl dışı ideolojiyi yaymaktı. Bu iş, Batılılaşma elitleri ile Pehlevi Devleti'nin itilafıyla meydana gelmiş ve İran'da iletişimsel rasyonalitenin oluşumunda en önemli engeli oluşturmuştur. Aslında İran milliyetçiliği ideolojisindeki uyanış, din adamlarını olmasa da İslam ve etniklerin dini, kültürel ve dilsel değerlerini hedef tahtasına oturtmuştur. Milliyetçilik için iki öteki olarak tanımlanan, İslam dini ve etnikler, İran'ın geri kalmışlığında iki önemli etkendi. Bu nedenle İran tarihinden ve toplumundan sökülüp atılmaları gerektiği savunulmuştur. Fakat milliyetçilik önemli bir meseleyi unutmuştu. Eğer böylesi bir teori, pratiğe geçebilseydi hem din hem de etnikler siyasileşmeye doğru gidecekti. Zaten bu gerçekleşti ve siyasal İslam ve etnik milliyetçilik ortaya çıktı. Bu durum, Rıza Şah döneminde gerçekleşti ve Muhammed Rıza Şah dönemine kadar devam etti; sonuçları ise şiddet ve savaş oldu. Milliyetçilik kendi düşüncelerini yürürlüğe sokmak için güçlü merkezîyetçi bir devlet oluşturmanın peşindeydi.³⁰

Bu tür bir milliyetçilik görüşü, siyasi birliğe ulaşma konusunda derin ve kalıcı bir eğilime sahipti. Bu da bir tür birleşmenin ve fikir farklılıklarının reddedilmesi, birleşmeye karşı mücadele ve toplumun her düzeyinde

29 Said, a.g.e., s. 12.

30 Richard Cottam, *Nasyonalizm der İran*, Neşr-i Kevir, Tahran 2007, s. 156.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

toplumun yarattığı düşünülen küresel bir kimliğin yaratılması anlamına gelmekteydi. İran kavramının da Pers ve Persia yerine böylesi geniş yayılması da bu yaklaşımdan ileri gelmekteydi.³¹

İran/Fars milliyetçiliği her ne kadar kültürel ve etnik olsa da kendi türdeşinden olan Almanya, tüm geçmişiyle övünse de İran/Fars milliyetçileri, Arapların ve Türklerin hâkim olduğu 14 asırlık kendi tarihlerine nefretle yaşıyorlardı. Dolayısıyla tarihin bu kısmını kesmekle halka karşı cephe aldılar ve pek çoğunun duygularını zedelemiş oldular. Bu türden İran milliyetçiliği taraftarlarına göre, genel dünya görüşleri ve istenilen toplum tipi antik görüşte şu özellikleri taşımalıydı:

- İran kimliğini tarih boyunca edindiği diğer yabancı unsurlardan arındırmak
- Fars dili ve Ari ırkına dayanmak ve aşırı bir şekilde Zerdüşt dinine vurgu yapmak
- Etnik kimlikleri uyumlulaştırarak ve kaldırarak Fars halkıyla dayanışma duygusu içine sokmak
- Tüm bunlara ulaşmak için diktatör bir liderle güçlü bir merkezi hükümet inşa etmek düşüncesi

OLUŞAN İRAN/FARS KİMLİĞİ VE TÜRK GERİLİMİ

İran-Fars kimliğinin oluşumunun tarihsel ve epistemolojik sürecini ele aldıktan sonra, bu bölümde oluşan söz konusu milliyetçiliğin tarihsel ve siyasi ötekisi olan Türk unsuru ve Türk diliyle karşılaşması incelenecektir. Bu yüzleşmeyi İran milliyetçiliği ve Türk Sorunu, sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik başlıkları altında irdelenecektir.

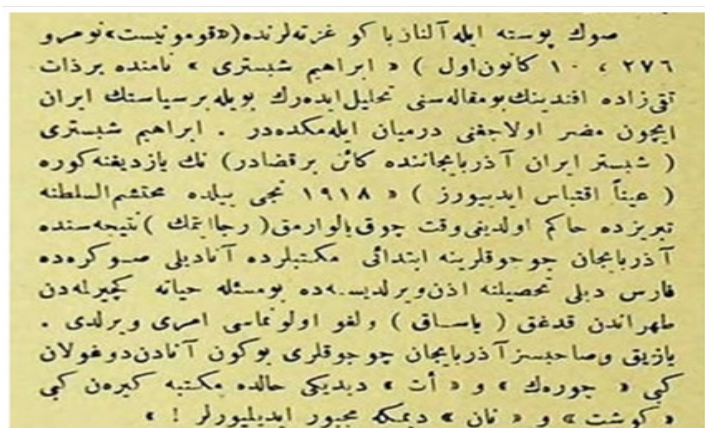
³¹ Ali Ashraf Nazari, "Melligerayi ve Hoviyete İrani, Dorane Pehlevi Evvel be Onvane Nemuneye Tehgigi", *Hukuk ve Siyaset Araştırmaları*, 9(22), 2008, s. 152.

SOSYO-POLİTİK AÇIDAN İRAN/FARS KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK MESELESİ

Farsçanın yaygınlaşması, tek bir ulusun kurulmasının temel şartlarından biri olarak görülmüştür. Bu politika, Rıza Şah döneminde aydınlar ve devlet adamları tarafından izlenmiştir. Fakat Farsça olmayan dillerin yasaklanması ilk olarak meşrutiyet döneminde meydana gelmiştir. İlk girişimler 1900'lü yıllarda yapılmış ve Muzaffereddin Şah Kaçar bu düşünceye karşı çıkmıştır. Tarihsel bakımdan Muzaffereddin Şah; meşrutiyet anayasa düzenlemesinde tarafsızlık politikasının izlenilmesinde önemli role sahipti. Muzaffereddin Şah'ın varlığı, Fars kökenli liderlere ve bazı meşrutiyet ideologlarına rağmen Farsçanın anayasadaki resmîyetinin kabul edilmesini engellemiştir.³²

Farsça dışındaki dilleri yasaklamak için ikinci girişim, 1918 yılında yaşanmıştır. Yeni Türkçe okulların yasaklanması ve Farsça okulların yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi, Meşrutiyet döneminde özellikle de Vusûku'd-devle döneminde uygulanmıştır.³³

Görsel 1: Meşrutiyet Devletinin Türkçe Eğitime Yasağının Muhalefet Evrakı 191834

32 Mehran Baharlı, "Desture Muzaffereddin Şah'ın der Hosuse Handen ve Neveştene Zabane Torki der Medares", *Sözümüz 1*, <http://sozumuz1.blogspot.com/2015/12/blog-post.html>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

33 Mehran Baharlı, "Esnade Doletiyeye Memnu Kedene Zabane Torki ve Fasi Saziye Ecbariye Kudekane Tork der Medares", *Sözümüz 1*, <http://sozumuz1.blogspot.com/2016/03/blog-post.html>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

34 Aynı yer.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

27 Şubat 1920 tarihli darbeden sonra yeni İran devleti, Türk dilini kaldırmaya, Türklerin dilini Türkçeden Farsçaya çevirmeye ve Fars dilini kısa süre içinde Azerbaycan coğrafyasının gerçek diline çevirmeye karar vermiştir. Özellikle de 1923 yılından itibaren bu doğrultuda girişimler gerçekleştirilmiş ve tedbirler alınmaya başlanmıştır. Devletin Dışişleri Bakanlığı ile Savaş ve Maarif Bakanlığı'nın 1922-1926 yıllarındaki resmi evraklarına göre, devlet açıkça şu mesajı vermiştir: *"Azerbaycan'da Türk dili kullanılmamalıdır. Fars dili rutin olarak kullanılmalı ve bu bölgenin dili olmalıdır."*

Söz konusu evrak ve senetlerde İran'ın Azerbaycan dilinin yasaklanması ve Farsçanın onun yerini almasıyla ilgili önerdiği hususlar aşağıda verilmiştir:³⁵

- Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde Farsça dilinin tanıtılması ve geliştirilmesi
- Azerbaycan ve diğer Türk bölgelerinde Farsça okulların açılması
- Farsça öğretiminin Azerbaycan'ın her yerinde denetlenmesi
- Azerbaycan'da görev yapan tüm öğretmenlerin dilinin Farsça olması
- Eğitim ve öğretimin Farsça olma zorunluluğu
- Türk öğretmenlerin ve memurların sürgün edilmesinin yanı sıra onların yerine Fars öğretmenlerin ve memurların atanması
- Türkçe eğitimin yasaklanması
- Çocuklara okuma yazma öğreten ilkokullar kurulması
- Azerbaycan ve Türkiye'den gelen tüm yayınların önlenmesi ve Türkçe kitap basmanın ve yayınlamanın yasaklanması

³⁵ Aynı yer.

- Azerbaycan'da Farsça dil okulları kurulması
- Halka, memurlar ile aynı dili ve kültürü paylaştıklarını göstermek için Azerbaycan'da Türk devleti memurlarının ve makamlarının kültürel ve eğitim faaliyetlerinin durdurulması
- Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde Farsça okuma merkezlerinin ve kütüphanelerinin kurulması

Birinci Pehlevi döneminde kültürel politikalar alanında çok etkili olan "Berlin Halkası"³⁶ aydınlarının bakış açısına göre, Farsça büyük önem taşımaktaydı. Bu düşünceden kaynaklı bir şekilde ulusal birliğin iki temel faktör; yani kültür ve dil biçiminde mümkün olabileceğine ve mezhep ve dil alanları dışında Batı'nın taklit edilmesi gerektiğine inanılmıştır.³⁷ Mahmut Avşar, İran'daki ulusal birliğin gelişmesini, Farsçanın genişlemesi ve yerel farklılıkların kıyafet ve dil açısından ortadan kalkması olarak nitelendirmiştir. Avşar, "Kürt, Lor, Kaşkay ve başkaları farklı olmamalı ve her biri farklı giyim kuşama sahip olmamalıdır." demiştir. Buna göre, herkes aynı fikir ve kararlılıkla tek ses olarak Farsçanın İran'ın genelinde yaygınlaşması için çaba gösterip; diğer yabancı dillerin yerine geçmesi için uğraşmalıydı.³⁸ Dönemin kültürel politikalarında etkili kişilerden biri olan İsa Sıddık da dil birliği dışında hiçbir şeyin farklı ırkları birleştiremeyeceğine ve dil birliğinin duygu ve düşünce birliği için önemli olduğuna inanıyordu.³⁹ Said Nefisi ise milleti dil, ahlak, gelenek, görenek, din, kıyafet, sosyal yaşam, umut ve hayallerde aynı şekilde düşünen bir grup insan olarak görüyordu.⁴⁰

36 Kaçar döneminin sonu ve Rıza Şah iktidarının ilk yıllarında kültürel nasyonalizm alanında etkili aydınlanma akımlarından biri Berlin Derneği'di. Bu dernek, milliyetçilerin bir kısmının Rus ve İngiliz müdahalelerine tepkisi sonucu Almanya'da kurulmuştur. Derneğin toplantılarında siyasal, tarihsel, edebi ve kültürel konular tartışılmıştır. Onlar, kendi görüşlerini aktarmak için Kave ve İranşehr gibi dergiler yayınladılar.

37 Hüseyin Resuli vd. "Siyasethaye Zebani Pehleviha der Kordestan ve Tekide Anha ber Medares ve Netayece An", *Kültürel Çalışmalar*, 8(30), 2016, s. 82.

38 Mahmut Avşar, "Hastare Yekparçegiye Melliye İranim", *Ayende*, 1925, s. 4.

39 İsa Sıddık, *Çehel Goftar Derbareye Salgerhaye Tarihi*, Dehhoda, Tahran 1974, s. 150.

40 Sait Nefisi, *Tarihe Moasere İran*, Foroghi, Tahran 1976, s. 11.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Smith'in modern hükümetlerin etnik kökenlerine değindiği gibi, İran milliyetçiliğinde Rıza Şah'ın iktidara gelmesinden sonra oluşturulan tüm kurumlar, Fars etnik kökenlerine dayanmıştır. Bu çerçevede inşa edilen birkaç kurum şunlardır: Fars Dili ve Edebiyatı Kurumu, İran Ulusal Müzesi, Ulusal Eserler Derneği, Düşünce Eğitimi Kuruluşları ve Tahran Üniversitesi.

SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN İRAN/FARS KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK MESELESİ

Fars arkeolojisi üzerine aşırı vurgu

Temelinde milletin altın dönemini arama düşüncesi bulunmaktadır. Bu yorum, milli tarih yazımında efsanevi, antik ve etnik unsurları dikkate almaktadır. Öyle ki tarihi dönüşümleri özel yöntemle yorumlamakta, bazı dönüşümleri abartmakta ve bazı konuların da önemini azaltan bir yaklaşımı barındırmaktadır. Aslında bu da tarihi mirasa ilişkin seçici bir yaklaşım demektir. Bu tür bir algı, genellikle söz konusu grubun her şeyin merkezi olduğu ve diğer grupların bu merkeze göre değerlendirildiği bir ırkçılığa dayanmaktadır. Bu mesele aşırı kültürel, dini ve hatta politik hoşgörüsüzlük biçimlerine neden olabilir.⁴¹ Rıza Şah'ın en güçlü silahı da antik İrancılık politikasıydı.

Rıza Şah, 20 yıllık monarşisi döneminde antik İrancılık kozunu çok iyi kullanmıştır. Böylece yönetiminin tüm olumsuz yanlarını saklamayı başarmıştır. Geçmişe özenme konusunda bu aşırı milliyetçiliğin seyri, öyle noktalara ulaşmıştır ki; eski İran uygarlığının daha da ötesine geçmiş ve Rıza Şah'ı Kiyani ve Pişdadi krallarıyla karşılaştırma noktasına varmıştır. Söz konusu antik İran'a ihtişam ve azamet kazandırmak için Muşirüddeve Pirniya "İran-i Kadim" kitabını ve daha sonra "Antik İran" kitabını kaleme

41 Dana Koch, *Meniye Ferheng der Olume Ectemai*, Suruş Yayınları, Tahran 2003, s. 35.

almıştır. Saray öğretmeni Reşid Yasemi de Arthur Christensen'in "Sasaniler Döneminde İran" adlı eserini çevirmiştir. Ayrıca eski edebi metinlerin yayınlanması özellikle "Firdevsi Şehnamesi"nin yeni baskısı eskiyi övme duygularını alevlendirmiştir.⁴²

Pehlevi dönemindeki kuramcılar ve entelektüeller, milliyetçi amaçlar için iki stratejik gerekçeyi takip etmişlerdir: İlk önce, Avrupalı oryantalist araştırmalardan kısmen etkilenen ve abartılı bir şekilde asaleti vurgulayan bir kimlik anlatımı sunmuşlardır. İkinci olarak ise İran kültürünün ve mirasının geçmişteki gibi güçlendirilmesine ve desteklenmesine vurgu yapmışlardır. Avrupa'daki ve Aryan ırkındaki ırkçı teorilerin Hindu-Avrupa sınıflandırmalarının bir dalı olarak görülmesi, kültürel değişimlerin ve kültürel seviyelerinin karmaşıklığı dikkate alınmaksızın, toplumların ırkçı etkenlere dayalı olarak ayrılmasını ve farklılaşmasını sağlamıştır. Bu türden bir tarih görüşü, basit bir şekilde tarihi içsel açıdan İslam'dan önce, İslami dönem ve yeni dönem olarak farklı sınıflara ayırmakta ve dışsal bakımdan da kendi tarihini ötekilerinkinden ayırmaya çalışmaktaydı.

Çağdaş ve güçlü bir İran devleti kurmaya çalışan modern İran milliyetçiliği, tabanını İranlıların eski kavim bilincine dayandırmakta ve temel vurguyu İslam öncesi döneme yapmıştır. Bu tarihin büyük kısmı, İslami dönemde bilinmiyordu veya mitlerde gizliydi; ancak 19. yüzyılda Avrupalı arkeologlar ve dilcilerin çabaları sonucunda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu kesimler, İslam dinine yabancı bir din olması gerekçesiyle düşmanca yaklaşmıştır.⁴³ Dolayısıyla İran tarihçiliği eksenli akım, İslami tarih yazma geleneğinin yerini almış ve İslam öncesi "sessiz ve unutulmuş geçmişler", "görkemli bir mazi" veya "geleneklerin icadı" olarak ortaya çıkmıştır.

42 Mustafa Kiyani, "Birinci Pehlevi Mimarisine Antikçiliğin Etkileri", *Çağdaş Tarih*, 32, 2004, s. 49.

43 Daryuş Aşuri, *Ma ve Modernite*, Sırat Kültürel Enstitüsü, Tahran 1998, s. 187.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Söz konusu yaklaşıma göre, geçmişin yeniden inşasında Kiyumers, insanoğlunun birinci ve başlangıç padişahıydı, Mezdek eşitlik ve özgürlüğün teorisyeniydi. Kave Ahenger sosyalist akımın kurucusu ve Anuşirevan, adaletli ve meşrutiyetçi bir padişah olarak nitelendirilmişti. Bu tür bir arkaik eğilim, İslam öncesi İran kimliği nosyonlarını metafor olarak kullanarak bir çeşit romantik ırkçı tutumdan faydalanıp o zamanın deneyimini idealleştirmeye çalışmıştır. Örneğin Abbas Eghbal Ashtiyani, İran tarihinin başlangıcını, Aryanların göçüne ve onların İran topraklarına yerleşmesine, Oryantalist bilginlerin etkisiyle ve ırkçı bir teoriye dayanarak, İranlıları “beyaz” olarak nitelendirmişti. Beyaz; sarı, siyah, kırmızı ve fizyolojik yapısına göre diğer ırklara nazaran daha yetenekli ve üstün zekâlı olarak gösterilmişti. Bu görüşte, ırk hiyerarşisinde siyah ırk en düşük derecede gösterilmiştir.⁴⁴

İran İslam öncesi siyasi sistemin övgüsü; Zerdüştlük, Zariab Parsi, Barbad, Ardashir Babakan, Daryuş, Kuroş ve Hüsrev Parviz karakterlerinin incelenmesi ve ulusal iftihar kaynağı olarak kutlanması, antik gelenekler, arkeolojik kazılara destek, antik eşyaların onarımı ve restorasyonu, Ulusal Arkeoloji Birliği'nin kurulması, Daryuş mezarı, Taht-i Cemşid, Furuher, Tak-i Kesra, Servistan sarayı harabeleri gibi girişimler bu antik milliyetçiliğin örnekleri arasında gösterilir. Bu dönemde yalnızca eski ataların tarihinin bir tür kısıtlayıcı görüşü yer almaktadır.

Atalarının medeniyetinin tarihini iyi bilen herhangi bir İranlı, siyasi bir terbiye ve millet için manevi ve ahlaki bir huzuru anlamak üzere eski uygarlık tarihini iyi kavradığı takdirde hayal kırıklığına uğramayacaktır.⁴⁵

Pehlevi döneminin en önemli yansımaları, İran-Fars mimarisinin oluşumuna, Fars edebiyatının modernleşmesine, milliyetçi ve idealist tarihi yazıya, şehirlerin ve köylerin isimlerinin eski isimlerle değiştirilmesine kadar uzanıyordu.

44 Ali Ashraf Nazari, “Melligerayi ve Hoviyete İrani”, *Hukuk ve Siyaset Araştırmaları*, 9(22), 2007, s. 159.

45 Nazari, a.g.m., s. 162.

İktidar dışı etnik grupların özümsemesine dayanan hükümet araçlarından biri, farklı bölgelerin coğrafi adlarını hâkim kültüre göre değiştirmektir. I. Pehlevi döneminde pek çok coğrafi ismin, özellikle Pers olmayan bölgelerde var olan yerel isimlerin yerini Farsça isimlerin alması ve geri kalan isimleri ortadan kaldırılması yönünde politika izlenmiştir. Pehlevi Hanedanı'nın İran'da iktidara gelmesinden itibaren Farsça isimler kullanma politikası Türk, Kürt ve Arap bölgelerinin coğrafyasında devlet desteğiyle sistematik bir şekilde devam etmiştir. Bu politika, söz konusu coğrafyaları kimliksizleştirme amacıyla resmi kanallarla uygulanmıştır.

İran'ın Kaçar dönemindeki coğrafi haritaları Pehlevi dönemi haritalarıyla karşılaştırıldığında, durum daha iyi anlaşılmaktadır. Kaçar dönemi haritalarına bakılarak yeni haritada garip isimlerin uydurulduğu söylenebilir. Kuşkusuz coğrafi isimler, uzun süredir devam eden bir kimliğin varlığını göstermektedir. Coğrafi adların değiştirilmesi, özü itibarıyla insanların kimliğini değiştirmeye ve geçmişle olan kültürel ve tarihi bağlarını kesmeye eşdeğerdir.

Ülke adının İran olarak değiştirilmesi ve elçiliklere bildirilmesi

Fars milliyetçiliği ve antik İrancılık ideolojisinin bir sonucu olarak günümüzde İran olarak bilinen coğrafyaya bu ad (İran) verilmiştir. Bu coğrafya için İran adı seçilmeden önce, siyasi egemenliği elinde bulunduran hanedanın ve devletin adı kullanılıyordu. Örneğin Müluk-ul Tevayef-i Safevi veya Memalik-i Mahruse-yi Kaçar.⁴⁶ Bazı araştırmacılara göre İran ismi, Avesta kitabından alınmıştır. Avesta'da "İr" veya mitolojik anlamda ülke, yurt veya şehir anlamına gelen "İranovice", Ahura Mazda'nın yarattığı iyi ülke ve yurdun adıdır. Bu husus, Yasan ve özellikle Vendidlerde de görülmektedir. İr kavminin varlığı, tarihi ve yerleşim coğrafyası hala

⁴⁶ Hafezniya, a.g.m.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

bilimsel olarak tanımlanmamıştır.⁴⁷ Bazı araştırmacılara göre ise İran, Aryan kelimesiyle özdeşleşmektedir. Avesta kitabında kaydedildiği gibi Aryanların coğrafi kökeni, Eyriyanim Vico veya İranovice'dir. Avesta'ya göre bu bölge, soğuk bir iklime sahip olduğundan sakinleri de göç etmek zorunda kalmıştır.⁴⁸

Pehlevi döneminde eski İran'a geri dönüş ideali ve İslamiyet öncesi İran'ın kültürel değerlerinin yeniden canlanması gündeme gelmiştir. Dolayısıyla Said Nefisi, Muhammed Ali Furugi ve Seyid Hasan Takizade gibi Fars milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden oluşan bir grup aydın, ülkenin adının değiştirilmesini savunmuştur. Rıza Şah'ın güvendiği yakın danışmanlarından olan Said Nefisi, ülke isminin İran olarak değiştirilmesini önermiştir. 21 Mart 1934 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı resmi yönergeyle de ülkenin ismi İran olmuştur. Devlet, 27 Aralık 1934 tarihinde bir bildiri yayımlayarak diğer devletlerden resmi yazışmalarında İran adını kullanmalarını istemiştir. Nefisi, bu önerisinin nedenlerini Ettelaat gazetesinde yayımladığı "*Bundan Sonra Herkes Bizim Ülkeyi İran Adıyla Tanıyacak*" başlıklı makalesinde açıklamıştır.

Nefisi'ye göre, İran ismi iki nedenle seçilmiştir. Bunlardan ilki, İran adının Aryan ırkla ilişkili olması ve Rıza Şah devletindeki faşist zihniyet ve ideolojisinin bunu istemesidir. İkinci olarak ise İran kelimesi, Avesta metniyle ilişkiliydi; yani mitolojik ve efsanevi bir mahiyete sahipti. Bu da Rıza Şah'ın İranlılık idealizmini besliyordu ve eski İrancılık ve Farsçılıkla da ilişkilendiriliyordu.⁴⁹

47 Seyit Ziyaidin Sadrüleşrafi, *Hoviyete Melliye İraniyan ve Gunaguniye Gomi*, Endişe-i No Yayınları, Tahran 2007, s. 20.

48 Hafezniya, a.g.e., s.10.

49 Said Nefisi, "Azin Pes Heme Bayed Keşvere Ma ra be Name İran Beşnasend", *İttelaat Gazetesi*, 31 Aralık 1934.

SOSYO-EKONOMİK AÇIDAM İRAN/FARS KİMLİĞİ İNŞASI SÜRECİNDE TÜRK MESELESİ

Ekonomik fırsatların eşitsiz dağılımı

Rıza Şah, iktidarı ele geçirmek istediği ilk yıllardan itibaren ülkenin siyasi yapısını bir merkeze bağlamak istemiştir. Ülkenin ekonomik yapısının oluşumunda da siyasi yapıda olduğu gibi merkezîyetçi bir politika izlemiştir. Dolayısıyla tam merkezîyetçi bir sistem, çoğulculuğu ve gücün ekonomik, siyasi ve kültürel bakımdan dağıtılmasını istememiştir.

Ekonomik fırsatların adaletsiz dağılımı, kendini gelir ve servet dağılımında adaletsizlikte göstermiştir. Bu da iş ve eğitim fırsatlarındaki eşitsizliğe yansımıştır.⁵⁰ Ekonominin sanayi, tarım ve hizmet olmak üzere üç önemli bölümü olduğundan Pehlevi rejiminin bu üç alandaki politikası, servet ve gelir dağılımında eşitsizliğe neden olmuştur. Nitekim Azerbaycan'da ne sanayi ne de tarım ve hizmet alanlarında kurumsallaşmaya gidilmiştir.⁵¹ Aksine devletin ekonomi politikası sonucu Azerbaycan tarımı iflas etmiştir.

Pehlevi yönetiminin Tahran'a ve merkezi konumda olan bazı şehirlere daha çok önem vermesi, çevrede kalan şehir ve köylerin çekiciliğini kaybettirmiştir. Dolayısıyla insanlar, gelişen merkez şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Toplu ulaşım araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması, bu göç hareketini hızlandırmıştır. Böylece Azerbaycan bölgesinden söz konusu merkezi konumdaki şehirlere yapılan göç, aslında çevre faktörleriyle birlikte bir politikanın ve projenin de sonucu olmuştur.

50 Muhammed Leşkeri, "Temine Edalet ve Emkane Estefadeye Berabere Efrade Camee az Forsetha ber Asase Behbude Tozie Deramed", *Rahbord*, 25, 2011, s. 150.

51 Hamidreza Ghavam Meleki-Muhammed Mehdi Rashidi, "Revendhaye Mohacerete Daheli ve Oleviyethaye Siyasete Cemiyetiye İran", *Siyasal Bilimler Uzmanlık Dergisi*, 14(42), 2018, s. 36.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

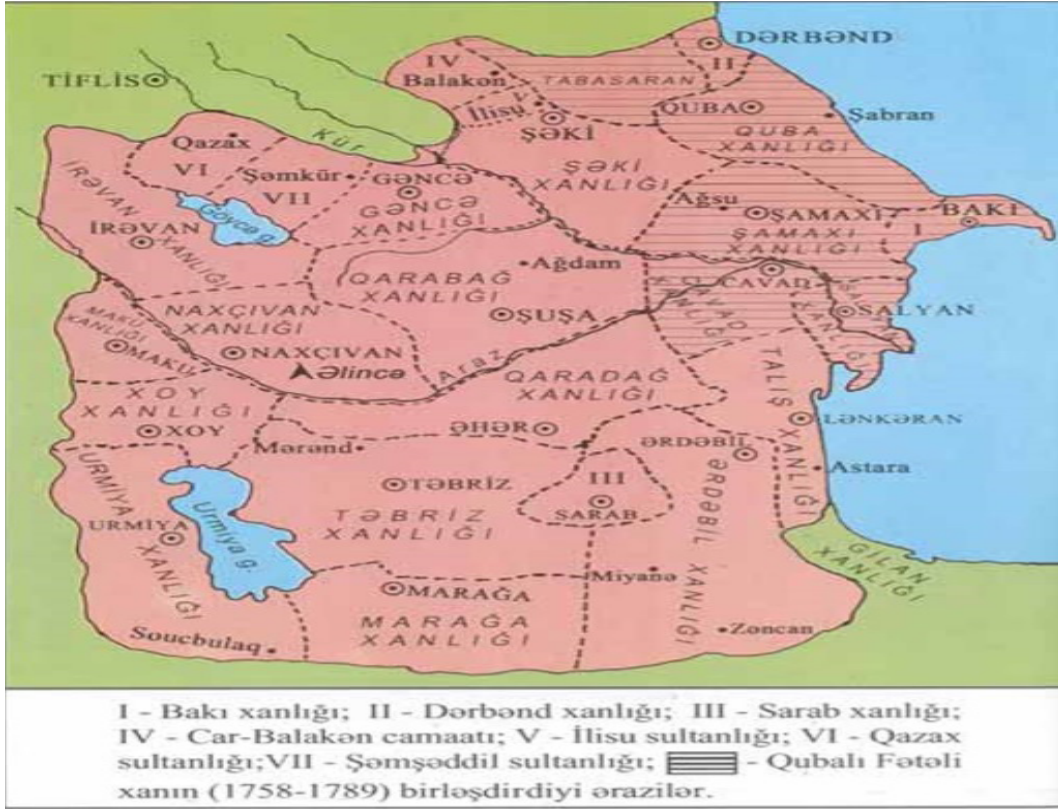
Pehlevi döneminin ekonomik politikalarına bakıldığında, özellikle farklı bölgelere yapılması gereken harcamaların finansmanı açısından merkezi konumda olan ve Farsların yoğunlukta olduğu bölgelerin Azerbaycan'a kıyasla hep önde olduğu görülmektedir. Yani Azerbaycan, söz konusu politikalarda dikkate alınmamıştır. Bu da tüccarları ve esnafı protestoya itmiştir. Dolayısıyla Azerbaycan halkından toplanan vergi, İran'ın merkezi bölgelerinin gelişmesi ve kalkınması için harcanmıştır. Doğrudan adil gelir ve servet dağılımıyla ilişkili olan eğitim ve bilimsel çalışmalar alanında, Tahran Üniversitesi'nin kurulması bilimsel ve kültürel çalışmaların da Tahran'a yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bilim ve eğitim alanında söz konusu merkezîyetçi yaklaşım, Azerbaycan Demokratik Fırkası'nın Tebriz Üniversitesi'ni kurduğu 1946 yılında kadar devam etmiştir. Pehlevi döneminde İran'daki bilimsel-kültürel merkezîyetçilik, Azerbaycan seçkinlerinin Tahran'a çekilmesinde önemli rol oynamıştır.⁵²

Azerbaycan coğrafyasını kısıtlamayı hedefleyen yeni idari-siyasi bölümler

Kaçar Hanedanı döneminde (1796-1925), Memalik-e Mehruse'nin sınırları birçok değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde sınırların genişlemesi açısından iki ayrı aşama vardır: Kaçar hanedanının kurucusu Ağa Muhammed Han dönemiyle ilgili olan ilk aşamada ülke sınırlarının genişlediğini görmekteyiz. Bu hanedanlığın son dönemine denk gelen ikinci aşamada ise hanedanlık sınırları ve toprakları daralmaya başlamıştır. İlk başta bir bütün olarak Kaçar devletinin egemenliğinde olan büyük Azerbaycan coğrafyası, kuzeyden Derbend'e, güneyden Hamadan'a, doğudan Hazar Denizi'ne ve batıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına uzanmıştır. Görsel 2'de de 18. yüzyılın ikinci yarısındaki Azerbaycan coğrafyası yer almaktadır.

⁵² Aynı yer.

Görsel 2: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Azerbaycan Coğrafyası⁵³

İran ve Rusya'nın merkezi yönetimleri, her zaman Azerbaycan'a saldırgan bir politikayla yaklaşmışlardır. Bu hırs, Kaçar döneminde İran ve Rusya arasındaki savaşların temel nedenini oluşturmuştur. Bu savaşlar, 19. yüzyıl boyunca Azerbaycan'ın siyasi coğrafyasını çarpıcı biçimde değiştirmiştir. Nitekim ilk İran-Rus Savaşı da Azerbaycan toprakları üzerine meydana gelmiş ve 24 Eylül 1813 tarihli Gülistan Antlaşması'yla sona ermiştir. Bu anlaşmaya göre; Bakü, Karabağ, Gence, Goba, Şeki, Şirvan ve Lenkeran gibi Azerbaycan'ın bazı bölgeleri, Rusya'ya devredilmiştir. Gülistan Antlaşması, Azerbaycan milleti ve coğrafyasının kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmesine neden olmuştur. İkinci Rus-İran Savaşı (1862-1826) ise Tebriz'in Ruslar tarafından işgal edilmesiyle

53 Piriye, a.g.m., s. 77.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

neticelenmiştir. Kaçar Devleti'nin yenilgisini takiben 10 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Antlaşması imzalanmış ve Nahcivan, Ordubad ve Erivan da Ruslara devredilmiştir. Böylece Azerbaycan'ın kuzey ve güney kısımlarına bölünmesi resmen kabul edilmiştir.⁵⁴

Güney Azerbaycan, bir bütün olarak Kaçar Devleti'nin 5 hükümrانlığından biri olarak varlığını devam ettirmiştir. Nasirettin Şah döneminde bu bölgelere eyalet adı verilince, Azerbaycan Hükümrانlığı da Azerbaycan Eyaleti olarak adlandırılmıştır. Meşrutiyetten sonra kurulan ilk meclis döneminde; yani 1906 yılında "Eyalet ve Velayet Teşkilatları Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanunun ilk maddesinde "Memalik-i Mehruse-yi İran" adını yerine "Memleket-i Mehruse-yi İran" yerleştirilmiştir.⁵⁵ Yani asırlar sonra İran, birkaç kopuk memleketin yarım yamalak birleşiminden bütün olacak bir memlekete dönüşmüştür. Bu isim değişimi, meşrutiyetin politik çizgisini belirlerken; aynı dönemde uygulanan siyasi-idari bölümlerin oluşturulması hamlesi de bu hareketin amacını göstermektedir: Tek kültür, tek bayrak ve tek dile sahip olan bir bütün ulusun yaratılması.

Eyalet ve velayet kavramları, söz konusu kanunun ikinci maddesinde tanımlanmış ve Azerbaycan, Kirman ve Belucistan, Fars ve Benadir (Limanlar), Horasan ve Sistan olmak üzere 4 eyalet haline gelmiştir.⁵⁶ Kanuna göre; Zencan, Erak, Hamadan ve Gilan'ın bazı kısımları Azerbaycan Eyaleti'nden ayırarak özerk vilayetler şeklinde tanımlanmıştır. Genel olarak bu kanundaki vilayetler şöyleydi: Esterabat, Mazendaran, Gilan, Zencan, Kürdistan, Luristan, Kirmanşah, Hemedan, İsfahan, Yezd, Huzistan ve Irak (Erak). Nitekim Görsel 3'te, Meşrutiyet döneminde yapılan ilk siyasi-idari bölümlerin haritası yer almaktadır.

54 Piriye, a.g.m., s. 52.

55 Hamed Nohehkhan, "Meyarate Tegsimate Keşveri der Zamane Pehlevi", *Kherdname*, 4(9), 2012, s. 115.

56 İran İçişleri Bakanlığı, *Edareye Tegsimate Keşveri: Tegsimate Keşveriye Comhuriye Eslamiye İran*, Tahran, 1992, s. 1.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

Kaçar Hanedanlığı'nın çöküşü ve Pehlevi Hanedanlığı'nın iktidarı ele geçirmesiyle ülke siyaseti de kökten değişmiştir. 7 Kasım 1937 tarihine kadar Ülke İdari-Siyasi Bölümler/Teşkilatlar Kanunu çıkarılarak mahalli idareler ve hükümet teşkilatlarının (fermandarlıklar ve Bahştariler) görevleri belirlenmiştir. 9 Ocak 1938 tarihinde ise Ülke İdari-Siyasi Bölümler/Teşkilatlar Kanunu değiştirilmiştir. Bu kanunun 1. maddesi uyarınca İran, Görsel 4'te gösterildiği gibi 10 ostan (il) ve 49 şehristana (ilçe) bölünmüştür. Bu değişikliğe göre her ostan birkaç bahştan (bölge) ve her bahş da birkaç dehestandan oluşuyordu. Dehestan olarak adlandırılan bölümler ise kasaba ve köylerden oluşmaktaydı. Söz konusu kanunun 2. maddesinde ülkede ostanlar ve şehristanlar şu şekilde sıralanmıştır:⁵⁹

- Zencan, Kazvin, Save, Sultanabat (Erak), Reşt, Şahsavar (Tonekabon) şehristanlarından oluşan 1. ostan
- Kum, Kaşan, Tahran, Semnan, Sâri ve Gürgen şehristanlarından oluşan 2. ostan
- Erdebil ve Tebriz şehristanlarından oluşan 3. ostan
- Hoy, Rızaiye (Urmiye), Mahabat, Merağe ve Bicar şehristanlarından oluşan 4. ostan
- İlam, Şahabat, Kirmanşah, Senendec, Melayir ve Hemedan şehristanlarından oluşan 5. ostan
- Hurremabat, Gülpaygan, Ahvaz ve Hurremşehir şehristanlarından oluşan 6. Ostan
- Abade, Buşehr, Behbahan, Şiraz, Fesa ve Lar şehristanlarından oluşan 7. ostan
- Kirman, Bem, Bender Abbas, Haş ve Zabul şehristanlarından oluşan 8. ostan

⁵⁹ Hafezniya, a.g.e., s. 382-384.

- Bircend, Türbet Haydariye, Meşhet, Koçan, Bocnurd, Günabat ve Sebzevar şehrstanlarından oluşan 9. ostan
- İsfahan ve Yezd şehrstanlarından oluşan 10. ostan

Rıza Şah döneminde Azerbaycan isminin ülkenin idari-siyasi teşkilat/ bölümlerinden çıkarıldığı ve Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinin yeni Ostan yapılarına dahil edildiği görülmektedir. Rıza Şah'ın tahttan indirilmesi ve oğlu Muhammed Rıza'nın İran şahı olarak tahta geçmesiyle, tekrar ülkede siyasi ve idari bölümlerde yeni düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. 1946 yılında dönemin siyasi süreçlerinden etkilenecek 3. ve 4. Ostanlar birleştirilerek Azerbaycan adında yeni bir ostan oluşturulmuştur. Ancak Muhammed Rıza Şah, siyasi istikrarı sağladıktan sonra 1951 yılında tekrar Azerbaycan Ostanı'nı Doğu ve Batı Azerbaycan olmak üzere iki oстана bölmüştür. Azerbaycan'ın bölünmesine yönelik son adım, Erdebil adında yeni bir ostanın oluşturma planıydı. 1993 yılında Doğu Azerbaycan Ostanı ikiye ayrılarak, doğu kısmı Erdebil şeklinde adlandırılmıştır. Meşrutiyet Devrimi sonrasında kurulan devlet döneminden günümüze değin süreçte her geçen gün Azerbaycan coğrafyası küçültülmüştür. Günümüzde ise Doğu ve Batı Azerbaycan olmak üzere iki ostan, Azerbaycan adını taşımaktadır.

Bütün siyasi sistemi ilgilendiren söz konusu idari ve siyasi bölümlerinin temel işlevi, muhtaç ostanlara hizmet ve imkân sağlamak, devlet egemenliği güçlendirmek ve hukukun üstünlüğünü en küçük siyasi faaliyet seviyesine kadar kolaylaştırmaktır. Ancak açıkça görüldüğü gibi söz konusu bölümler, ilk etapta etnik grupların karıştırılmasını hedefliyordu. Bunun amacı ise Fars olmayan etnik grupların asimilasyonu ve Fars kimliği temelinde yeni bir ulusun inşasıydı.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

SONUÇ

Rıza Han'ın iktidara yükselişi önce bir darbeyle gerçekleşmiş ve monarşinin Kaçar Hanedanı'ndan Pehlevi Hanedanı'na geçmesiyle sonuçlanmıştır. Bu döneme egemen olan Fars kimliğine dayalı tarih yazımı, esasen İslam öncesi İran'ın büyüklüğünü ve refahını; yani Araplar ve Türklerle temas etmeden önce vurgulamanın tarihin ön plana çıkarılmasını önemse de bu çaba, birkaç yıllık bir çalışmanın ürünüydü.

Pehlevi döneminde modernizasyonun başlamasıyla birlikte Türklerin ve Arapların iki tarihi öteki unsur olarak kabul edilmesi gerçekleşmiştir. Zira Azerbaycan'ın antik dili ve Azeri teorisi de bu düşüncenin bir ürünüydü. Bu yaklaşıma göre Azerbaycanlılar, İran Aryan ırkının en eski kavimlerinden biridir ve yüzlerce yıl Türklerin istilasına maruz kaldıkları için dilleri Türkçe olmuştur. Pehlevi rejimi, zorunlu eğitimi, askerlik sistemini ve her türlü modern kurumu Azerbaycanlıları asimile etme ekseninde inşa etmiştir.

Esasen ilk kez modern İran'ın oluşumu ve sistematizasyonu, Orta Çağ'da Anadolu ve Oğuz Türkleri ile İranlılar arasında yaşanan tarihsel rekabetin bir yansımasıdır. Bu mesele Batı'nın oryantalist yaklaşımının da etkisiyle Pehlevi Hanedanlığı'na Pers İmparatorluğu'nun kurulması fikri etki etmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde de değinildiği gibi İslamiyet'in ilk yüzyıllarından Farsların direnişi sonucu ortaya çıkan ilk Kadisiyeizm zihniyeti; ana akım İslam anlayışına ve Arap ve Türk akımına karşı çıkışı göstermiştir. Zaten Safevi Hanedanlığı'ndaki mezhep değişimiyle Alevi Şiiliğinden (Kızılbaşlık) 12 İmam Şiasına geçişi de bu Farlaşmanın bir ürünüdür. Dolayısıyla modern İran denilen inşa sürecindeki hedef, İrani/Farsi köklere dayanan ulus-devlet yaratmaktır. Bu yüzden de günümüzde İran, imparatorluk politikası güden; lakin tek ulusu merkeze alan bir ulus-devlet haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

AKBARI, Mohemmedali, *Tebarşenasi Hoviyet-e Cedid-e İrani Dorane Gacar ve Pehlevi*, Elmi ve Ferhengi Yayınları, Tahran 2006.

ASHRAF NAZARI, Ali, "Melligerayi ve Hoviyete İrani, Dorane Pehlevi Evel be Onvane Nemuneye Tehgıgı", *Hukuk ve Siyaset Araştırmaları*, 9(22), 2008.

ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London-New York 1983.

AŞURİ, Daryuş, *Ma ve Modernite*, Sırat Kültürel Enstitüsü, Tahran 1998.

AVŞAR, Mahmut, "Hastare Yekparçegiye Melliye İranim", *Ayende*, 1925.

BAHARLI, Mehran, "Desture Muzeffereddin Şah'ın der Hosuse Handen ve Neveştene Zabane Torki der Medares", *Sözümüz 1*, <http://sozumuz1.blogspot.com/2015/12/blog-post.html>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

BAHARLI, Mehran, "Esnade Doletiyeye Memnu Kedene Zabane Torki ve Fasi Saziye Ecbariye Kudekane Tork der Medares", *Sözümüz 1*, <http://sozumuz1.blogspot.com/2016/03/blog-post.html>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

BAYATLI, Semed, "Azerbaycan şieligi (aliçilik) və fars şieligi", *Oyrenci Sesi*, oyrenci-sesi.info/yeni/wp-content/uploads/2014/09/2.pdf, 2013, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

BENAYI, Amin, *Sahtare Ectemai Egtesadiye Doreye Safevi*, Mola, Tahran 2001.

BİGDELİ, Reza, "Peyvende Şergşenasi ve Estemar de Ketabe Tarihe İran-e Malcolm", *CGIE*, <https://www.cgie.org.ir/fa/news/129202>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

CASTELLS, Manuel, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society*, Oxford University Press, Oxford 2001.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

DEL ASHOOB, Hadi-Azer Jaliliyan “Megame Vezaret der Doreye; ah’ye; ah Abbase Evvel”, *Tarih Araştırmaları*, 19(68), 2018

DİLMEGANİ, Ferşid vd., “Zerurethaye Siyaset gozariye Hoviyyete Melli az Dide Roşenfekrane İrani (1941-1953)”, *Feslnameye Siyaset*, 2(12), 2016.

GELLNER, Ernest, *Melliyet (Milliyetçilik)*, Neşr-i Merkez, Tahran 2010.

GOODARZİ, Hossein, *Tekvine Cameeşenahtiyeye Hoviyyete Melli der İnan*, Temeddone İnan’ı Yayınları, Tahran 2008.

HAJİANİ Ebrahim, “Sociology of Iranian Identity”, *Strategic Research Institute*, Tehran 2009.

HUTCHINSON, John, “Moral Innovators and the Politics of Regeneration: the Distinctive Role of Cultural Nationalists in Nation-Building”, *International Journal of Comparative Sociology*, 1-2, 1992.

KARİMİ, Alireza, “Vezaret der Doreye Safevi”, *İslami Hükümet*, 15, 2000.

KATOZİYAN, Muhammed Ali, *Egtesade Siyasiye İnan*, Neşr-i Merkez, Tahran 2002.

KEŞVERİ, Edareye Tegsimate, *Tegsimate Keşveriye Comhuriye Eslamiye İnan*, İçişleri Bakanlığı, Tahran 1992.

KİYANİ, Mustafa, “Birinci Pehlevi Mimarisine Antikçiliğin Etkileri”, *Çağdaş Tarih*, 32, 2004.

KOCH, Dana, *Meniye Ferheng der Olume Ectemai*, Suruş Yayınları, Tahran 2003.

KOSARİ, Masud- Fuad Habibi, “Bazhanı ve Nagd-e Revayethaye Hoviyet-e Melli dar İnan”, *Pajuheşnameye Ulume İnsani ve İctimai*, 34, 2009.

LEŞKERİ, Muhammed, “Temine Edalet ve Emkane Estefadeye Berabere Efrade Camee az Forsetha ber Asase Behbude Tozie Deramed”, *Rahbord*, 25, 2011.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

MELEKİ, Ghavam Rashidi-Mehdi Muhammed Hamidreza, "Revendhaye Mohacerete Daheli ve Oleviyethaye Siyasete Cemiyetiye İran", *Siyasal Bilimler Uzmanlık Dergisi*, 14(42), 2018.

MOMTEHEN, Hoseseinali, *Nehzete Şuubiyye: Conbeşe Melliye İraniyan der berabere Helafete Omevi ve Abbasi*, Elmi ve Ferhengi Yayınları, Tahran 1975.

MOMTEHEN, Hoseseinali, "Nehzete Şuubiyye ve Netayece Siyasi ve Ectemaiye An", *Mecelleye Berresihaye Tarihi*, 9(5), 1975, s. 65-112.

NEFİSİ, Said, "Azin Pes Heme Bayed Keşvere Ma ra be Name İran Beşnasend", *İttılaat Gazetesi*, 31 Aralık 1934.

NOHEHKHAN, Hamed, "Meyarate Tegsimate Keşveri der Zamane Pehlevi", *Kherdname*, 4(9), 2012.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış, Temeddone İran'ı Yayınları*, Tahran 2004.

PERÇİZADEH, Riza, *Seyri der Goftemane Nasiyonalizm Aryayi der İran*, Tehran 2012.

RESULİ, Hüseyin vd., "Siyasethaye Zebani Pehleviha der Kordestan ve Tekide Anha ber Medares ve Netayece An", *Kültürel Çalışmalar*, 8(30), 2016.

ROSTAMİ, Masood-Zibakalam, Sadegh, "Geyriyetsazi ve Berresiye İdeolojiye Bastangeraiye İrani", *İslam Dünyası Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2019.

SAİD, Edward, *Şerkiyatçılık*, Amirkebir Yayınları, Tahran 2007.

SAİT, Nefisi, *Tarihe Moasere İran*, Foroghi, Tahran 1976.

SEYİT Ziyaddin, *Sadrüleşrafi, Hoviyete Melliye İraniyan ve Gunaguniye Gomi*, Endişe-i No Yayınları, Tahran 2007.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

STRUCTURED ABSTRACT

The Safavids were defeated in the Battle of Chaldiran because of insufficiency in military power. Despite the opposition of Tahmasb, in the later periods the task of equipping the army was given to Sharli brothers. However, equipping the Safavid army meant a great opportunity for the Westerners. At this time, one of his Sharli brothers was appointed to the head of the army. The main purpose of these relations of the Westerners with the Safavids was to oppose the Ottoman Empire and direct them to the East rather than the West by keeping the Ottomans busy on the Eastern borders. This rivalry and dilemma between the Ottoman and Safavid Turks became more serious, fueled by western political and warlord advisers.

In the last years of the Ottoman Empire, Turkish nationalism was spreading against Tsarist Russia in the Caucasus and Crimea, as well as in the Ottoman and Iranian geography. In this period when the empire was in its last moments, this new ideology was a small hope for the Ottomans, who had an Islamist mentality, despite their defeats in the Balkans and the Western fronts. The Turks in Iran and Southern Azerbaijan to one side of this triangle, we could witness the establishment of Turan in a way. Thus, the Turks would have provided unity from Central Asia to the Caucasus and Iran, and from Anatolia to the borders of Europe. The unity of Turks was a serious warning for the Western movements. One of the aims of this research is how the Western orientalists will instill the “Iranian” and “Iranianism thought” to Turks in Iran. In addition, at the same time, the racist discourses have become stronger in Europe.

Ottomanism and Safavidism mentality (early 20th and late 19th century) was adopted by the Turks of both sides and became a victorious mentality. During this time, there was an ambiguous situation in which neither war nor peace prevailed between them. The rising Turkish

nationalism had the capacity to put an end to this historical and ideological conflict. It even could turn this conflict into possible cooperation. This was dangerous for Westerners and could be against their interests.

In the last years of the First World War, despite the defeats of the Ottomans on the Western front, the formation of a state, based on Turkish nationalism in the northern part of Azerbaijan. This state did not last long due to the Bolshevik revolution, and it revealed that the idea of Turkish nationalism was alive in the region.

In the last years of the Ottoman Empire, Turkish nationalism was spreading against Tsarist Russia in the Caucasus and Crimea, as well as in the Ottoman and Iranian geography. When the empire was in its last moments, the new ideology was a small hope for the Ottomans, that had an Islamist mentality. The Turks in Iran in one side of this triangle were in the way of the establishment of Turan. Turks would have unity from Central Asia to the Caucasus and Iran, and from Anatolia to the borders of Europe. The unity of Turks was a serious warning for the Westerns. One of the aims of this research is how the Western orientalist instill the "Iranian" and "Iranianism thought" to Turks in Iran. At the same time, the racist discourses have become stronger in Europe.

Ottomanism and Safavidism mentality (early 20th century and late 19th century) was adopted by the Turks of both sides and became a victorious mentality. During this time, there was an ambiguous situation in which neither war nor peace prevailed between the two sides. The rising Turkish nationalism had the capacity to put an end to this historical and ideological conflict. He could even turn this contentious situation into possible cooperation. This was dangerous for Westerners and could be against their interests.

İRAN-FARS MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE TÜRK SORUNU:1800-1940

In the last years of the First World War, despite the defeats of the Ottomans, especially on the Western front, the formation of a state based on Turkish nationalism in the northern part of Azerbaijan. This state did not last long due to the Bolshevik revolution, it clearly revealed that the idea of Turkish nationalism was alive in the region.

Considering what happened in this process, a modern Turkish state had to be formed in Iran as a result of the rule of the Turks for a thousand-year in Iranian geography. As a result of nearly a hundred years of work, the Aryan race and its ancient past (Archaism) have formed an aggressive nationalism against Arabs and Turks. This mentality, against the Turks and their thousand-year history of sovereignty, does not seem natural. With the Riza Khan coup, a modern state emerged. In this established state, talking about being Turkish and being Turkish was perceived as a kind of crime. Because of this policy, the Turks in Iran started to act as if they were never Turks but Azeris. As a result of the Mongols and Turks' attacks on Iran, the indigenous Azeris originally came from Parsi and Ari ancestry and later became Turkic. The duty and policy of the modern state was to transform the Azeris back into their original race, the Aryans, and to Persianize them with the newly structured institutions such as education. This article examines the formation of the modern Persian-Iranian identity and the place of Turks in this process. In this framework, as a process, the origin of the establishment of modern Iran has been handled as an obstacle to formations based on Turkish nationalism.

In order to investigate this process in detail, three variables are discussed. The first variable is crusader/orientalists, who played the main role in the background of this work. Secondly, Turkish intellectuals and statisticians in the Qajar empire were the main power and state owners. The problems of the Ottoman and Safavid states, which both are the Oghuz tribes, were examined with a Chaldiran mentality. Finally, the victory of the Persian identity in the creation of modern Iranians.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ*

*State-Sponsored International Terrorism: Relationship with Iran and the PKK
Terrorist Organization*

Fatih TÜMLÜ**

Öz

İslam Devrimi sonrasında İran, birtakım siyasi hedeflerini yerine getirmek adına terörü bir araç olarak kullanma cihetine gitmiştir. Politik hedefleri uğruna Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere komşu ülkelerdeki hem dini temelli hem de etnik temelli terör örgütlerine çeşitli şekillerde desteklerde bulunmuştur. Çalışmada Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışmalar sonrası İran'ın bölgeye dikkat kesilmesi, Azerbaycan sınırına yığınak yaparak tatbikat faaliyetlerine girişmesi ve Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirmiş olduğu operasyonlardan yola çıkılarak uzun yıllardır pek çok alanda terör örgütlerine destek olan ve terörizmi birtakım amaçları uğruna bir araç olarak kullanan İran'ın devlet destekli uluslararası terörizm bağlamında teröre olan desteği açıklanarak PKK terör örgütü ile olan ilişkileri ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Terörizm, İran Dış Politikası, Devlet Destekli Terörizm, İran, PKK.

Abstract

After the Islamic Revolution, Iran went to the point of using terror as a tool in order to fulfill some of its political goals. For the sake of its political goals, it has provided support to both religious and ethnic based terrorist organizations in neighboring countries, especially in the Middle East. It is evaluated that Iran may go to use terrorism as a political tool for its own interests, by taking advantage of the developments in the Syrian and Iraq geography and conjectural situation between Azerbaijan and Armenia. So, in this article Iran's support to terrorism in the context of state-sponsored international terrorism was explained and within the scope of this support the relations with the PKK terrorist organization were revealed.

Keywords: International Terrorism, Iranian Foreign Policy, State-Sponsored Terrorism, Iran, PKK.

* Makale Geliş Tarihi: 20.10.2021 Yayına Kabul Tarihi: 05.05.2022

** Doktora Öğrencisi, Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Yönetimi Bölümü, e-posta: ftumlu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9700-7078.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

GİRİŞ

Devletler, terörle muhatap olduklarında ulusal düzenleri içerisinde birtakım tedbirler alarak mücadele etmeye çalışırlar. Ancak yirmi birinci yüzyılda siyasi ve toplumsal şartların etkisi ve teknolojik gelişmeler, terörizme hızla gelişip büyüebilme ve etkilerini çok geniş alanlara yayabilme imkânları sağlamaktadır. Bu durum, terör örgütlerinin yabancı devletler tarafından farklı şekillerde desteklenmesine yol açmakta, terör eylemlerinin ülke dışına taşarak başka devletlerin ülkelerinde veya uluslararası alanlarda ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Terörizm bu şartlar dikkate alındığında, artık devletlerin kendi başına çözebilecekleri bir mesele olmaktan çıkmıştır. Bu sebeple terörle mücadelenin başarılı ve daha etkili sürdürülebilmesi için devletlerin iş birliği ve koordinasyon içerisinde ortak hareket etmesi gerekmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı dehşet dengesi, devletleri politik çıkarlarını korumak adına farklı çözüm arayışlarına sevk etmiştir. Bu arayış içerisinde terörizmi kullanmak devletler için hem maliyet hem hukuk hem de daha az yıkıcı etkisi olması açısından avantajlı bir yol olarak görülmeye başlanmıştır. Bu sayede terörü kullanma gayreti içinde olan devletler hem kitle imha silahlarının yıkıcılık ve maliyet risklerinden hem de uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuktan kaynaklı sorumluluklardan ve yaptırımlardan sıyrılma imkânı bulmuşlardır.

Terörü destekleyen ülkeler¹ listesinde üst sıralarda yer alan bir ülke olarak İran, bir takım siyasi çıkarları adına PKK terör örgütünü çeşitli alanlarda desteklemiştir. İran'ın son dönemde Suriye coğrafyasında yaşanan gelişmeler başta olmak üzere Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği operasyonlar ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki

1 ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından her yıl yayınlanan terörü destekleyen ülkeler listesinde İran, 19 Ocak 1984 yılından itibaren terörü destekleyen ülke olarak yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: "State Sponsors of Terrorism, Bureau of Counterterrorism", U.S. Department of State, <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

konjonktürel durumdan da istifade ederek çıkarları uğruna terörü tekrar siyasi bir araç olarak kullanma cihetine gidebileceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, İran'ın terör örgütlerini destekleyen bir devlet olduğunu ve PKK terör örgütüne sağlamış olduğu desteği, devlet destekli uluslararası terörizm bağlamında inceleyerek tarihi arka planını ortaya koymaktır.

Bu amaca bağlı olarak İslam Devrimi'nden itibaren İran ile PKK terör örgütü arasındaki ilişki tarihi gelişim içerisinde incelenecek ve İran'ın PKK terör örgütüne sağladığı desteğin boyutları açık kaynaklara bağlı olarak araştırılacaktır. Bu kapsamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, terör ve terörizmin kavramsal olarak açıklanması olup çalışmanın kapsamı devlet destekli terörizm olması sebebiyle uluslararası terörizm ve devlet destekli terörizm konularına değinilecektir. Müteakip olarak ikinci bölümde, devlet destekli uluslararası terörizm kapsamında devletlerin terörizmi destekleme boyutları ve devletler tarafından terörü destekleme şekilleri incelenecektir. Son bölümde ise İslam Devrimi sonrası İran dış politikasının nasıl şekillendiği, dış politika hedeflerinin neler olduğu, terörün bu dış politikadaki yeri ve terörün desteklenmesi boyutunda PKK terör örgütüyle olan ilişkisi ortaya konulacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

TERÖR, TERÖRİZM VE TANIMLAMA SORUNU

İçinde şiddeti barındıran, kanunlara ve kurallara uymamayı ve buna bağlı olarak tehdit ve korku gibi kavramları çağrıştıran terör ve terörizm farklı kavramlardır. Etimolojik olarak bakıldığında terör kavramı Latince "tereré" kelimesinden türetilmiş olup ürkütme, korkutma, yıldırma, dehşete düşürme ve sindirme gibi anlamlara gelmektedir.²

² Faruk Örgün, *Küresel Terör*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001, s. 13.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

Terör ve terörizm kavramlarının aslında anlam ve içerik bakımından değişim yaşadığı görülmektedir. Narodnaya Volya üyeleri ve diğer on dokuzuncu yüzyıl anarşistleri, kendilerini terörist ve uyguladıkları taktikleri terörizm olarak rahatça ifade etmişlerdir. Çünkü o dönemde terörist; zalim diktatörlere karşı direnişçi ve devrimci anlamını çağrıştırmaktadır. Kendini terörist olarak ifade etme durumunun en son 1940'lı yıllarda Lehi militanlarında görüldüğü düşünülmektedir. Ancak eylemlerin içeriğinde devrimcilikten ziyade vahşetin yer almaya başlaması, terörizme olumsuz bir anlam yüklemiş ve artık günümüzde terör ve terörizm açıkça kabul edilmeyen bir kavram halini almıştır.³

P. Wilkinson'a göre terörizm; politik amaçlar için sistematik olarak zorlayıcı tehditlerin kullanılması ve şiddete maruz kalanlardan daha geniş bir toplumda baskı ve korku ortamının yayılmasıdır.⁴ Diğer bir ifadeyle terörizm, politik amaçları yerine getirmek ve toplumda korku ortamını oluşturarak yaymak için örgütlü olarak şiddet ve şiddet içeren eylemlerin gerçekleştirilmesidir.⁵

Terör, hem şiddet kullanılarak yaratılan korku ortamını, hem de bu ortamın yaratılmasında kullanılan şiddet eylemini ifade etmektedir.⁶ Terörizm ise, uzun süreli korku ve dehşet durumuna yol açan terörden farklı olarak, siyasî amaçları yerine getirmek için örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışıdır.⁷ Terörizm, terörün siyasi bir içerikle örgütlü, sistemli ve sürekli bir şekilde kullanılmasını benimseyen bir strateji olarak terör kavramından ayrılmaktadır.⁸ Bütün bu açıklamalardan yola çıkılarak

3 Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York 1998, s. 28-29.

4 Paul Wilkinson, *Terrorism versus Democracy the Liberal State Response*, Routledge, UK 2011, s. 17.

5 James M. Lutz ve Brenda Lutz, *Global Terrorism*, Second Edition, Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon 2008, s. 9.

6 Hamide Zafer, *Ceza Hukukunda Terörizm*, Beta Yayınları, İstanbul 1998, s. 9.

7 Sertaç Hami Başeren, "Terörizm, Kavramsal Bir Değerlendirme ve Hukukî Mücadele Yaklaşımları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1998, s. 157.

8 Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 241.

terörün gerçekleştirilen eylemi ifade ettiği, terörizmin ise terör eylemini de içine alan ve bu eylemleri siyasi amaçları gerçekleştirmek adına belli bir sistematik içerisinde, sürekli ve örgütlü bir şekilde gerçekleştirmeye dayalı bir strateji olduğu anlaşılmaktadır.

Literatüre bakıldığında terörizm kavramını tanımlamaya yönelik birçok çalışma mevcuttur. Bu konuyla ilgili akademik çalışmalar o kadar yaygındır ki Alex P. Schmid 1984 yılında Jongman'la yaptığı çalışmasında terörizmin tanımlanmasıyla ilgili 109 farklı terör tanımı tespit etmiştir.⁹ Ancak bu kadar çok tanım ortaya konulmasına rağmen uluslararası hukuk anlamında herkes tarafından kabul edilebilir bir terörizm tanımının yapılamamasının önündeki en büyük engel, devletlerarasında tam bir uyumun sağlanmamasıdır. Başeren de uluslararası terörizmle etkili bir mücadele yapılabilmesi için en önemli hususun tanım sorunu olduğunu ve bu sorunun aşılması halinde terörizmle mücadelenin çok daha kolay bir şekilde yürütüleceğini vurgulamaktadır.¹⁰

Benzer şekilde terörizmin sınıflandırılmasıyla ilgili literatürde birçok çalışma bulunmasına rağmen ortak bir sınıflandırmadan söz etmek mümkün değildir. Fatma Taşdemir, devletlerin hem ulusal hem uluslararası hem de uluslar ötesi politika ilişkilerinde terörizme başvurulabileceğini vurgulamaktadır. Taşdemir terörizmi; gerçekleştirildiği ve etkilediği alan, failerin aidiyeti, eylemlerin hedef ve sonuçları bakımından ulusal terörizm, devlet terörizmi, uluslararası terörizm ve uluslar ötesi terörizm olarak sınıflandırmaktadır.¹¹ Çalışmanın konusu devlet destekli terörizm olması sebebiyle terörizmin diğer türlerinden ziyade uluslararası terörizm ve devlet destekli terörizm konusunun açıklanmasına gayret edilecektir.

9 Alex P. Schmid-Albert Jongman, *A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*, NorthHolland Publishing Company, Amsterdam 1984, s. 76-77.

10 Başeren, *a.g.m.*, s. 156.

11 Fatma Taşdemir, "Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 37.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

ULUSLARARASI TERÖRİZM

Schaack, terör eylemlerinin uluslararası terörizm olarak nitelendirilebilmesi ya da uluslararası bir niteliğe sahip olabilmesi için ulusal sınırları aşması ve birden çok devletin çıkarlarını etkilemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca terör fail ve mağdurlarının farklı ülkelerden olmalarını, birden fazla ülkede terör faaliyetleri yürütülmesini, teröristlerin farklı ülkelerde barınıp, farklı ülkelerde eylem gerçekleştirmelerini ve farklı ülkelerde yakalanıp, yine farklı ülkelerde sığınma talebinde bulunmalarını da uluslararası terörizm olarak nitelenecek unsurlar olarak ifade etmektedir.¹²

Bu kapsamda uluslararası terörizm; her türden siyasi saikle tek bir veya daha fazla devlet vatandaşını hedef alacak şekilde, bir ülke sınırları içinde olduğu gibi diğer ülkelerde de cereyan edecek tarzda, sınırları aşan ve en nihayetinde doğurduğu sonuçlar itibariyle birden çok ülkeyi etkileyen terör eylemlerinin gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir.

Paul Wilkinson terörizmin uluslararası boyutunda; teröristlerin yabancı ülkelere nakit para, silah, lojistik destek ya da siyasi destek temin ettiğini, ülke dışında güvenli bölgeler sağlayabildiğini, diğer devletler veya terörist gruplarla iş birliği tesis edebildiğini ifade etmektedir.¹³ Wilkinson'ın ifadelerinden uluslararası terörizm içinde devlet destekli terörizm kavramı ortaya çıkmakta olup örgütler yanında devletlerin de dış politika aracı olarak terörizmi kullandıkları görülmektedir. Bu kapsamda Taşdemir, devlet destekli terörizmin ifade edilebilmesinde devlet ile örgüt arasında kurulan destek ilişkisinin boyutlarına vurgu yapmaktadır.¹⁴

12 Beth Van Schaack, "Finding the Tort of Terrorism in International Law", *Review of Litigation*, 28(2), 2008, s. 443.

13 Paul Wilkinson, "Trends in International Terrorism and the American Response", *Lawrence Terrorism and International Order*, Fedan-Christopher vd., der., The Royal Institute of International Affairs, Routledge 1988. s. 38.

14 Taşdemir, a.g.t., s. 49.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM

Bazı devletler, çıkarlarının çatıştığı güçlü devletlerle doğrudan mücadeleye girmek yerine onların zayıflıklarını istismar edebilecek asimetrik yöntemler kullanma gayretine girmektedirler. Bu zayıf devletler için kullanılacak en etkili asimetrik strateji de terörizm olup kendi politik amaçları uğruna terörist örgütleri çeşitli şekillerde desteklemekte veya doğrudan kendisi terörist eylemlerde bulunabilmektedir.¹⁵ Devletlerin terörizmi dış politika aracı olarak kullanması şeklinde ifade edilen bu durum, çıkar çatışması içinde olduğu rakip bir devletle bizzat mücadele etmek yerine o devlete karşı şiddet eylemleri içerisinde bulunan devlet dışı unsurlara politik, askeri ve maddi destek sağlamasıdır. Bu sayede daha az maliyetli, risksiz ve etkili bir yöntem ortaya konulmaktadır.¹⁶

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZMİN KAPSAM, AMAÇ VE BOYUTLARI

Alternatif bir dış politika aracı olarak devlet destekli terörizm, 1970 ve 1980'li yıllarda etkinlik bulmuştur. Devletler hedef ülkenin dengesini bozmak, istikrarsızlaştırmak, belli konularda anlaşmaya sevk etmek ve tavizler vermesine sebep olmak amacıyla çeşitli terör örgütlerine taktik, ekonomik ve lojistik destek vererek terörizmi kullanma yoluna gitmektedir. Neticede daha ucuz ve kolay yoldan karşı devlete istediğini yaptırmayı hedeflemektedir.¹⁷

Soğuk Savaş süresince terörizm, her iki blok tarafından kullanılmış ve bloklar arası mücadelenin diğer bir parçası olmuştur. Karşı bloğu zayıflatmak ve zarar vermek amacıyla hareket eden devletler, kendine

15 Timothy. E. Bellon, "Military Responses to State-Sponsored Terrorism: Re-Thinking Deterrence and Coercion Theory", Naval Postgraduate School Monterey, (Unpublished Master's Thesis), California 1999, s. 2.

16 Mustafa Yetim, "İran-Hizbullah İlişkileri (1980-1995): Ulus-Aşırılaşan Şiddet" *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 2018, s. 30.

17 Gökhan Çetinsaya, "İran ve Terörizm", *Küresel Terör ve Türkiye Sempozyumu, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi*, 1(6), 2002, s. 58.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

yakın gruplara destek vermiş ve hatta terör örgütlerini de kullanmaktan çekinmemişlerdir. İki blok ülkeleri, diğer ülkelerdeki yatırımlarını ve çıkarlarını korumak amacıyla diğer bloğa karşı şiddet ve terörü kullanma yolunu seçerek teröre karşı terör yaklaşımı sergilemişlerdir.¹⁸ 1980'li yılların ortalarından itibaren Ortadoğu'da özellikle Amerikalı diplomatlara ve askeri hedeflere (bir saldırıda 241 ABD askeri ölmüştür) karşı gerçekleştirilen yüksek profilli ve öldürücü etkideki araçlı intihar saldırıları, devlet destekli terörizmin ne kadar tehlikeli boyutlara ulaşabileceği konusunda dikkatleri üzerine çekmiştir. Böylece terörizm, az maliyetle daha yıkıcı boyutlara ulaşabilen, bu sayede zayıf devletler tarafından daha güçlü hedef devletleri daha sorumsuz ve risksiz bir şekilde yıpratmak, taviz kopartmak ve zor durumda bırakmak için bir araç haline gelmiştir.¹⁹

Tayyar Arı, terörizmin devletler tarafından bir araç olarak kullanılmasını şu şekilde açıklamaktadır: Devletin başka ülkelerde kendi istihbarat birimlerini kullanarak terör eylemleri gerçekleştirmesi, devletin amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla diğer terör örgütlerini kullanması veya onlarla işbirliği yapmasıdır.²⁰ Başeren de Soğuk Savaş döneminde bir devletin, diğer bir devletin istikrarını bozmak amacıyla terörizmi dış politikasının bir aracı olarak kullandığını ve bu durumun da devlet destekli terörizm olgusunu doğurduğunu ifade etmektedir.²¹

Siyasi bir amaç taşıyan ve sistemli bir şiddet olgusu olan terörizmin, temel özelliklerini korumakla birlikte boyut değiştirdiği görülmektedir. Devletlerin çeşitli şekillerde teröre verdikleri bu destekle birlikte terörizm, yerel ve bölgesel kimliğinden sıyrılarak uluslararası bir kimlik kazanmakta ve devletler çeşitli amaçlarla terör örgütlerini destekler duruma gelmektedir.²²

18 Neil. C. Livingstone, "Myth&Conspiracy in International Affairs: Terrorism, Conspiracy, Myth and Reality", *Fletcher Forum for World Affairs*, 22, 1998, s. 7.

19 Hoffman, a.g.e., s. 198-199.

20 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 492.

21 Sertaç Hami Başeren, "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme", Ümit Özdağ-Osman Metin Öztürk, der., *Terörizm İncelemeleri: Teori, Örgütler, Olaylar*, Asam Yayınları, 10, Ankara 2000, s. 6.

22 Örgün, a.g.e., s. 28.

DEVLET DESTEKLİ TERÖRİZM AMAÇ VE HEDEFLERİ

Hem terör örgütleri hem de devletler açısından karşılıklı ilişki içerisinde olmaları günümüz koşullarında vazgeçilemez bir hale gelmiştir. Bir yanda terör örgütleri devamlılıklarını sağlayabilmek adına, bir yanda da devletler gayri resmi şiddet eylemleri gerçekleştirmek ve etki alanlarını genişletmek için terörü bir araç olarak kullanmaları sebebiyle karşılıklı bağımlılık içerisinde oldukları görülmektedir.²³

Daniel Byman, devletlerin terörizmi desteklemesini; uluslararası politik ve stratejik konumunu artırmak, ideolojisini yaymak ve ulusal imajını güçlendirmek şeklinde üç ana amaç üzerinde kategorize etmektedir. Byman bu kategoriler çerçevesinde devletlerin öncelikli amacının komşu ülkelerin zayıflatılması ve istikrarsızlaştırılması olarak ifade etmektedir.²⁴

Devletler açısından modern silahların yüksek maliyetine kıyasla teröristlerce gerçekleştirilen eylemler, göreceli olarak daha az maliyetlidir. Ayrıca kuvvetli düşmanlara karşı kimliği belirsiz kişilerce saldırma imkânı sunmasından dolayı uluslararası cezalandırma ya da misillemeye uğrama riski daha azdır.²⁵ Bu avantajlı yönler, terörizmi devletler için uluslararası politikalarında kullandıkları yardımcı bir araç haline getirmektedir.

TERÖRİZME YÖNELİK DEVLET DESTEĞİNİN BOYUTLARI

Terörizm, genelde güçsüz olan tarafın kullandığı bir silah olarak ifade edilse de aynı zamanda güçlü olan taraf da terörizmden yeri geldiğinde bir araç olarak yararlanabilmektedir. Devletlerin terör örgütlerine karşı mücadele içinde oldukları görülse de kimi zaman devletlerin el altından terör örgütlerini desteklediği ve belirli siyasi operasyonları gerçekleştirebilmek

²³ Arıboğan, a.g.e., s. 246-247.

²⁴ Daniel Byman, *Deadly Connections States That Sponsor Terrorism*, Cambridge University Press, New York 2005, s. 36-37.

²⁵ Hoffman, a.g.e., s. 186.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

amacıyla kullandığı bilinmektedir. Bu kapsamda devlet desteği sayesinde terörizm ve terör örgütleri çok uzun bir süredir gündemdeki yerlerini korumaktadırlar.²⁶

Bununla beraber, terörizme sağlanan devlet desteği, devletlerden ziyade terör örgütlerine daha fazla yarar sağladığı söylenebilir. Devlet desteği, terör örgütlerinin operasyonel kapasitelerini arttırmaktadır. Bir devletin istihbarat, diplomatik ve askeri kaynaklarının terör örgütlerinin kullanımına açılması, planlama ve gizli haberleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, sağlanan lojistik destek, silah ve patlayıcı maddelerin taşınması için verilen diplomatik çantalar, elçilik binalarının güvenli evler ya da üsler olarak kullanılması, teröristler için bulunmaz fırsatlar sunmaktadır.²⁷ Teröristlerin yaşam beklentisinin oldukça az olduğu ifade edilmektedir. Bunun tek sebebinin teröristlere karşı sürdürülen terörle mücadele yöntemleri olmayıp terör örgütlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak gerekli desteğin bulunamaması da önemli bir etkidir. Bu açıdan bakıldığında terör örgütlerinin ihtiyaç duyduğu bu destekler, hayatta kalabilme, eğitim, saldırı/eylem ve eleman temini şeklinde ifade edilmektedir.²⁸

Devlet tarafından örgütlere sağlanan destek sayesinde bu örgütlerin maddi kazanç, karmaşık silah ve mühimmatların kullanılması, istihbari bilgilerin elde edilmesi, ihtiyaç duyulan konularda teknik uzmanlığın sağlanması gibi faydalar elde ettikleri belirtilmektedir.²⁹ Devletlerin terör örgütlerine sağladıkları desteğin boyutları açısından literatürde çeşitli kategoriler bulunmaktadır. Daniel Byman ise Soğuk Savaş sonrası dönemde sekiz ülkenin (Afganistan, Irak, İran, Libya, Pakistan, Sudan,

26 Arı, a.g.e., s. 485.

27 Hoffman, a.g.e., s. 186.

28 Magdalena Kirchner, "Why States Rebel Understanding State Sponsorship of Terrorism", Heidelberg Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Heidelberg 2014, s. 64-65.

29 Jeremy R. Reeves, "A New Typology For State-Sponsored International Terrorism", Naval Postgraduate School Monterey, (Unpublished Master's Thesis), California 2011, s. 16-17.

Suriye, Yunanistan) çeşitli terör örgütlerine altı şekilde destek sağladıklarını ifade etmektedir. Bu altı destek şekli: eğitim ve operasyonel destek; para, silah ve lojistik destek; diplomatik destek; örgütsel destek; ideolojik yön verme ve barınak sağlamadır. Devletlerin terör örgütlerine sağladıkları desteği çalışmasında tablo şeklinde gösteren Byman, devletlerin en çok eğitim ve operasyon desteği ile para, silah ve lojistik destek sağladıklarını belirtmektedir.³⁰

Antonio Cassese ise teröre olan desteği; devletin sınırları dışında terörist eylemler gerçekleştirilmesi, terör eylemlerinde suç örgütlerini ve özel silahlı kişileri kullanması; terörist gruplara mali, lojistik ve silah desteği sağlaması; ülkesi içinde terörist üslerin varlığına göz yumması ve terör örgütünün uluslararası alanlarda gerçekleştirdiği eylemleri desteklemesi şeklinde sınıflandırmaktadır.³¹

Reeves ise, terör örgütlerine sağlanan devlet desteği ile gerçekleşen terör eylemleri ve hayati öneme sahip ulusal çıkarlara karşı oluşan tehdit düzeyini belirleyerek hem desteğin boyutlarını hem de sağlanan destek şekillerini belirten bir sınıflandırma oluşturmuştur. Reeves çalışmasında en düşük seviyede, devletin terör örgütüne karşı yetersiz olduğundan başlayarak tolere etme, destekleme, himaye etme ve en üst seviyede doğrudan örgütü kontrol etme olarak beş boyut ifade etmektedir. Ayrıca çalışmada devletlerin sağladığı destek şekilleri; finansal destek, politik destek, lojistik destek ve güvenli yer sağlama desteği olarak kategorize edilmektedir.³²

Devletlerin terör örgütlerine sağladıkları destek şekilleri, değişik boyutlarda ve şekillerde olabileceği gibi her bir boyut içinde destek türlerinin farklı kombinasyonları da görülebilir. Bu açıdan devletlerin terör

³⁰ Byman, *a.g.e.*, s. 54-59.

³¹ Antonio Cassese, "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", *International and Comparative Law Quarterly*, 38, 1989, s. 598.

³² Reeves, *a.g.t.*, s. 8-17.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

örgütlerine sağladığı desteği boyutlar şeklinde ele almak, devletlerin terör örgütüne bakış açısını, niyetini ve ikisi arasındaki ilişkinin derinliğini ortaya koyması açısından daha fazla önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmanın bundan sonrasında terör örgütlerine sağlanan devlet desteği seviyeleri en üstten en alta doğru; sponsor/himaye olma, fiziki destek sağlama, göz yumma ve yetersiz kalma olarak dört boyutta ele alınacaktır.

DEVLETİN TERÖRİZME SPONSOR/HİMAYE OLMASI

Devletin terörizme himaye olması, bir devletin düzenli silahlı güçlerini kullanmasının ekonomik, askeri ve hukuki açıdan riskli olduğu gibi uygun ve etkin olmayacağı durumlarda devletin terör eylemlerinin aktif planlamasına, yönlendirmesine ve kontrolüne katkıda bulunmasıdır.³³ Diğer bir ifadeyle devlet, teröristlerin tüm faaliyetlerinde resmi görevlileri veya kurumları ile doğrudan yönlendirme ve destekleme yoluyla terörist faaliyetlerin bizzat içerisinde yer almaktadır.

Devletin terör eylemlerini doğrudan planlaması, yönetmesi ve kontrol etmesi olarak ifade edilen devlet himayeli terörizmde, terör örgütünün doğrudan devletin hâkimiyetinde ve kontrolünde olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, devlet himayeli terörizmde, terörist faaliyetleri yürütenler kendilerine destek olan devletin bir enstrümanı, bir maşası olarak hareket etmektedir.³⁴ Hoffman, devletlerin teröristlere sağladığı bu desteğin örgütlerin imkân ve kabiliyetlerine önemli katkı sağladığına dikkat çekmektedir.³⁵

33 Taşdemir, a.g.t., s. 53.

34 K. R. Singh, "International Terrorism as an Instrument of State Policy", *International Studies*, 32(2), 1995, s. 131.

35 Hoffman, a.g.e., s. 186.

DEVLETİN TERÖRİZME FİZİKİ DESTEK SAĞLAMASI

Terör örgütlerinin, herhangi bir devletin kontrolü ve yönlendirmesi altında olmadan kendi başına hareket ettiği durumlarda terör örgütlerine devletler tarafından askeri, mali ve lojistik konularında destek sağlanmasıdır.³⁶ Diğer bir ifadeyle devletin doğrudan terör faaliyetleri içerisinde yer almadığı fakat silah, teçhizat, mühimmat, patlayıcı, iletişim, istihbarat, eğitim imkânı, sığınma, çeşitli izin, maddi ve lojistik destek sağladığı durumlardır. Devletlerin sağladığı bu destek türünde örgütün üzerinde doğrudan bir kontrol ve yönlendirme durumu olmayıp sadece bazı desteklerin sağlanması söz konusudur.³⁷

Devletlerin sorumluluk üstlenmediği bu fiziki destekler içerisinde en düşük düzeyi devrimci düşüncenin yayılmasında etkili olan ideolojik destek oluşturmaktadır. İdeolojik desteğin bir üst düzeyi finansman desteğinin verilmesidir. Finansal desteğin bir üstü devletin sağladığı askeri destek olup teröristlerin ihtiyaç duyduğu silah, mühimmat ve patlayıcıların sağlanmasıdır. Devletlerin sağladığı fiziki desteğin en üst düzeyi ise operasyonel destek düzeyi olup devlet, bazı özel ve örtülü eylemlerin icrasında fiili ve aktif destek sağlamaktadır.³⁸

Beka Vadisi'nde Japon Kızıl Ordusu, Alman Kızıl Ordusu gibi daha pek çok örgütün eğitim almaları, 11 Eylül olaylarından önce Afganistan topraklarında teröristlerin eğitim kampları oluşturmaları ve buraları kullanmaları devletlerin sağladıkları fiziki desteğin örneklerindedir.³⁹ Ayrıca 1980'li yıllarda Libya'nın PIRA (Provisional Irish Republican Army) terör örgütüne yüksek miktarlarda plastik patlayıcılar, karadan havaya füzeler, anti-tank füzeleri vb. silah yardımıyla bulunması da benzer bir örnektir.⁴⁰

36 Cassese, *a.g.m.*, s. 598.

37 Richard. J. Erickson, *Legitimate Use of Military Force against State-Sponsored International Terrorism*, Air University Press, Alabama 1989, s. 26.

38 Taşdemir, *a.g.t.*, s. 59-61.

39 Kirchner, *a.g.e.*, s. 58-59.

40 Reeves, *a.g.t.*, s. 11.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

DEVLETİN TERÖRİZME GÖZ YUMMASI

Devletin kendi ülkesinde gerçekleştirilen terör faaliyetlerine tolerans göstermesi şeklinde ortaya çıkan bu destek, yukarıda ifade edilen destek şekillerine göre daha alt düzeyde yer almaktadır. Burada devlet tarafından terör örgütü ve üyelerine sağlanan doğrudan bir destekten söz etmek yerine devletin sağladığı dolaylı bir destekten söz edilmektedir. Şöyle ki devlet, burada fiili destek vermemesine rağmen ülkesindeki terör faaliyetlerini engellemek, bastırmak ya da terör örgütüne ait olduğunu bildiği kampları kapatmak, teröristleri yakalamak veya ülkesinden çıkarmak gibi konularda bir çaba göstermemektedir. Ayrıca terörist faaliyetleri engellemeye yönelik isteksiz davranmakta ve engellemeye yönelik diğer devlet ya da uluslararası örgütlerden gelen talepleri de reddetmektedir. Bu şekilde devletin ülkesinde gerçekleşen terör faaliyetlerine tolerans gösterdiği ifade edilmektedir.⁴¹

Devlet, terör örgütüne kendi ülkesi sınırları içerisinde ev sahipliği yapmakta ve terör örgütünün eleman temin, eğitim, barınma ve eylem planlaması gibi birçok faaliyete göz yummaktadır. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren İran, PKK teröristlerinin kendi ülkesinde barınmasına, eğitim görmesine ve hatta yeni eleman temini konusunda faaliyette bulunmasına göz yummuştur. Aynı şekilde Suudi Arabistan'ın 1990'lı yıllarda El-Kaide terör örgütüne eleman temininde ana merkez haline gelmesi de devletin teröre göz yummasına örnektir.⁴² Bu destek boyutuyla ilgili diğer bir örnek ise, Kanada'nın Tamil Kaplanları'na karşı gösterdiği tolerans ve göz yummadır. Tamil Kaplanları, dünya üzerinde çok değişik ülkelere yayılmış olmasına rağmen Kanada'daki sayılarının zamanında yüz binleri aştığı ve adeta Kanada'nın Tamil Kaplanları'na ev sahipliği yaptığı ifade edilmektedir.⁴³

41 Erickson, a.g.e., s. 33.

42 Kirchner, a.g.e., s. 58.

43 Reeves, a.g.t., s. 10.

Taşdemir, ülkesindeki terörist faaliyetleri engellemeyen devlet açısından ülkesi içinde faaliyet yürüten terör örgütüne karşı zımni bir rızasının olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴ Devlet, ülkesinde kendi iradesiyle terör örgütünün faaliyetlerini ve eylemlerini yönlendirmediği gibi örgüte lojistik, askeri ve istihbari olarak herhangi bir fiziki ve aktif desteği de bulunmamaktadır. Bu destek boyutunda devlet terör örgütünün her türlü faaliyetini bilmesine ve bu faaliyetleri engelleyebilecek imkanlara sahip olmasına rağmen terör örgütü ve üyelerine karşı herhangi bir engellemeye gitmeyerek göz yumma şeklinde dolaylı bir destek sağlamaktadır.

DEVLETİN TERÖRİZMLE MÜCADELEDE YETERSİZ KALMASI

Devletin terör örgütlerine sağladığı destek düzeyleri arasında en alt düzey olup devlet, terör örgütüne yönelik aktif ve fiili olarak herhangi bir destek içerisinde değildir. Ancak devletin ülkesinde uluslararası terörizmle mücadele etme bakımından eksiklik ve yetersizliklerinden dolayı terör örgütüne karşı tepkisiz kalarak devletin terör faaliyetlerine dolaylı ve pasif bir desteği söz konusudur.⁴⁵ Bu destek şeklinde devlet kendi ülkesi üzerinde tam bir kontrole sahip olmadığından terör örgütlerini isteksizce desteklemektedir. Bu boyutta devlet desteğinin en klasik örneği 1970'li yıllarda Lübnan'da görülmüştür. Lübnan hükümetinin herhangi bir desteği olmadan, içinde bulunduğu yetersizliklerden dolayı ülke toprakları adeta terör örgütleri, çeteler ve savaş ağaları arasında paylaşılmıştır.⁴⁶

Bu tür bir destekte devlet, kendi sınırları içerisinde teröristlerin faaliyet gösterdiğini bilmekle beraber bu faaliyetleri engellemeye yönelik yeterli kapasiteye sahip değildir. Ancak burada devlet açısından teröre sağlanan

44 Taşdemir, a.g.t., s. 62.

45 Umut Kedikli, "Devlet Destekli Terörizm Nedeniyle Devletin Uluslararası Sorumluluğu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011, s. 119.

46 Reeves, a.g.t., s. 9.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

destekle ilgili sorumluluk, mücadele etmede yetersiz kalmasına rağmen başka bir ülkeden yardım talebinde bulunmaması ya da yardım taleplerine olumsuz cevap vermesi noktasında ortaya çıkmaktadır.⁴⁷

Netice olarak bir devlet, ülkesindeki veya başka bir bölgedeki terör örgütlerinin faaliyetlerine çeşitli boyutlarda destekte bulunabilmektedir. Devletin bu desteği, kimi zaman terör örgütlerinin faaliyet ve eylemleri içerisinde bizzat uygulayıcı, planlayıcı ve yönetici olarak, kimi zaman barınma, eğitim, silah-teçhizat ve istihbarat imkânları sağlayarak doğrudan destek şeklinde olabilmektedir. Kimi zaman da kendi ülkesi içinde her türden faaliyetleri görmezden gelip, tolerans göstererek veya terör örgütü ile mücadele konusunda yetersizliğini iddia ederek üstü kapalı bir irade göstermesi şeklinde dolaylı bir destek olabilmektedir.

Devletin terör örgütlerine karşı gösterdiği bu aktif veya pasif destek; ülkesindeki veya diğer bir bölgedeki terör örgütünün özelliği, diğer ülkelerle olan ilişkileri veya uluslararası konjonktürel durum gibi sebeplerle aynı anda bütün boyutlarda gerçekleşebileceği gibi ayrı ayrı boyutlarda da gerçekleşme ihtimali mümkündür.

İRAN'IN TERÖRİZME DESTEĞİ VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

1979 yılında yaşanan İslam Devrimi sonrasında Ayetullah Humeyni'nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte İran, zaman zaman uluslararası terörizmle birlikte anılmaya başlanmıştır.⁴⁸ Hoffman, Kasım 1979 tarihinde Tahran'da 52 Amerikalının 444 gün süren rehin alınması olayı ile terörizmin devletler tarafından bir silah veya dış politika aracı olarak kullanmaya

⁴⁷ Erickson, a.g.e., s. 33.

⁴⁸ Byman, a.g.e., s. 83.

başlandığını ifade etmektedir.⁴⁹ Ayrıca Ayetullah Humeyni de terörizmi, yeni İslam Cumhuriyeti'nin gücünün bir uzantısı ve çıkarlarına ulaşmak için kullanılacak yasal bir araç olarak açıklamıştır.⁵⁰

Devrim sonrası dönemde İran, içinde bulunduğu zayıflık ve yetersizlik içinde kendini savunmak ve politik hedeflerini gerçekleştirmek için ucuz ve kolay bir yol olarak asimetrik taktikleri kullanma gayretine girmiştir. İran, hedeflerine ulaşabilme düşüncesiyle Şii nüfusun yoğun olduğu ülkelerden başlayarak rejimini yaymaya çalışmış ve bu yolda ortaya çıkabilecek tehdit ve sorunların çözümünde de terörü bir araç olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda İran, bölge içerisinde İslam Devrimi'nden etkilenen bazı radikal grupları ve diğer terör örgütlerini çeşitli şekillerde desteklemiştir.⁵¹

İran, ideolojisini ihraç etmek ve politikalarını geliştirmek için Ortadoğu, Orta Asya, Orta ve Güney Amerika'da terörizmi etkili bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Bu anlamda İran, Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Güçlerini kullanarak pek çok örgütü ekonomik, askeri ve lojistik anlamda doğrudan desteklemektedir.⁵² Çalışmanın bu bölümünde; İran'ın özellikle devrimden sonra dış politikasını şekillendiren hedeflerinin neler olduğu, bu hedefler kapsamında terörizmin İran dış politikasındaki yeri, hangi amaçlarla terörizmi bir araç olarak kullandığı, terörizme verdiği desteğin boyutları ile zaman içerisinde PKK terör örgütüne verdiği desteğin detaylı bir analizi yapılacaktır.

49 Hoffman, a.g.e., s. 186.

50 Nathaniel F. Manni, "Iran's Proxies: State Sponsored Terrorism in the Middle East", *Global Security Studies*, 3(3), 2012, s. 36.

51 Ali K. Ceylan, "Devrim Sonrası İran'ın Teröre Verdiği Destek ve Türkiye'ye Yansımaları", Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 1-2.

52 Manni, a.g.m., s. 36-39.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

REJİM SONRASI İRAN'IN DIŞ POLİTİKA HEDEFLERİ

İran, içinde bulunduğu coğrafyada çeşitli jeopolitik ve jeostratejik avantajlara sahip bir ülke olarak politik çıkarları bakımından bölgede yaşanan her türlü olayın çözümünde karar mekanizmasının içinde bulunmak istemektedir. Bu bakımdan İran sahip olduğu siyasi ve dini araçları kullanarak bölgede etkin bir güç olabilecek politikalar uygulama gayretindedir.⁵³ Bu çerçevede İran'ın dış politikası incelenirken, uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerle beraber ülkenin dış politikadaki araçlarının neler olduğu ve bunları nasıl kullanabileceği de değerlendirilerek İran'ın dış politikası ve hedefleri bütüncül bir şekilde analiz edilmiş olacaktır.

1979 yılında gerçekleşen devrim sonrası İran, iç politikasında olduğu kadar dış politikasında da dini söyleme dayalı bir yol ortaya koymuştur. Oluşturulan İslam Devrimi'nin sadece İran'la sınırlı kalmayacağı, dünyadaki Müslümanların da değişimden yararlanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca İran'ın dünyadaki diğer Müslümanların da savunucusu olduğu anayasal bir kural haline getirilmiştir. Bu sayede İran, kendi halkına olduğu kadar dünyadaki diğer Müslümanların da haklarını korumakla yükümlü olduğunu ilan ederek rejim ihracını dış politikasının en önemli unsuru haline getirmiştir.⁵⁴ Şiiliği bir dış politika aracı olarak kullanan İran, İslam devletinin güvenliğinin sınır ötesinden sağlanmasını hedef alarak Ortadoğu'da Basra-Kuveyt-Bahreyn-Yemen kuşağı ve Irak-Suriye-Lübnan kuşağı şeklinde iki hat oluşturmuştur.⁵⁵

İran'ın rejim ihracı politikasının uygulanmasına imkân sağlayan diğer bir olgu da Velayet-i Fakih'tir. Bu sistem, İran rejiminin teolojik altyapısını oluşturduğu gibi devletin anayasası başta olmak üzere devlet sisteminin

53 Nazrin Alizada-Mehmet Seyfettin Erol, "İran'ın Güney Azerbaycan Eksenli Azerbaycan Stratejisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), May 2021, s. 347.

54 Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, der., *Ortadoğu Siyaseti'nde İran*, Barış Kitap, Ankara 2011, s. 10-11.

55 Kürşat Kolsuz, "Mezhep ve Kimlik Bağlamında Ortadoğu'da İran'ın Güç ve Güvenlik Politikaları", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 19.

düzenlenmesini sağlamış ve Şii İslam'a dayalı bir politika oluşturulmasında etkili olmuştur. İran dış politikasında önemli bir araç olarak Şiilik, Şii nüfusun yaşadığı ülke ve bölgeleri ifade eden Şii jeopolitiği ve Şii Hilali kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁶ İran, rejim ihracı politikasıyla kendi iç ve dış güvenliğini sağlamaya çalışırken, bölgede özellikle Şii nüfusa sahip Arap devletlerinin iç güvenliklerini de ciddi şekilde etkilemiştir.⁵⁷

İran, Şii inancına bağlı insanların yaşadığı Arap ülkelerinde devrim ihracını bir strateji olarak uygulamaya çalışmıştır. Bu hedef doğrultusunda Müslüman Ortadoğu ülkeleri ve diğer ülkelerde yönetime muhalif olan tüm grupları destekleme gayretinde olmuştur. Ancak İran'ın bu hedefleri uluslararası alanda ve ülke yöneticilerinde İran'la ilgili dini terör ve Şii Hilali gibi iki önemli kavramın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁸

İlk defa 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah tarafından ifade edilen Şii Hilali kavramı, 2006 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve ardından Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud al-Faysal tarafından da kullanılmıştır. Bu kavram, İran'ın Irak, Afganistan, Pakistan ve Suriye üzerinden Lübnan'a kadar olan coğrafyada Şiiler üzerinden etki alanı yaratmaya çalışması olarak yorumlanmaktadır.⁵⁹ Şiilerle kurulan bu ulus ötesi bağlar, İran'a hem Şiilerin yaşadığı ülkelerin siyasetine etki yapabilmesine hem de Şiileri güçlendirerek nüfuzunu yaymasına imkân vermektedir. Böylece İran, Şiiler üzerinden bölgesel güç olabilme gayretini sergilemektedir.⁶⁰

56 Muharrem Ekşi, "İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik-Şiilik-Temelli Kamu Diplomasisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, 1(2), 2017, s. 49.

57 Şahin, a.g.e., s. 11.

58 Ceylan, a.g.t., s. 14.

59 Emin Salihi, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve Şii Hilali Söylemi", *Bilge Strateji*, 3(4), 2011, s. 185-186.

60 Ekşi, a.g.m., s. 52.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

Rejim ihracı ve Şii etki alanını kullanma amaçlı Şii jeopolitiği İran dış politikasının önemli araçları haline gelmiştir. İran'ın bölge coğrafyasında elde ettiği nüfuz alanları sayesinde tehditlerin ileri hatta karşılanarak, savunmasına stratejik derinlik sağladığı görülmektedir.

Bu politikalara bağlı olarak İran zaman içerisinde Şii nüfusa sahip ülkelerde oluşturduğu vekil unsurları kendi çıkarları doğrultusunda caydırıcı bir güç olarak kullanmaktadır. 1982 yılında Lübnan'da etkili olan Tahran yönetimi, Suriye üzerinden Lübnan'daki nüfuzunu kuvvetlendirmiştir. İran, Afganistan'da Hazaralar ve Yemen'de Husiler üzerinden etki alanını genişleterek, ayrıca Irak, Lübnan ve Suriye'deki milis grupları destekleyerek Ortadoğu'daki ağırlığını arttırmakta ve Suriye'deki iç savaş başta olmak üzere bölgedeki temel meselelerde etkin bir güç olma gayreti göstermektedir.⁶¹

İRAN DIŞ POLİTİKASINDA TERÖRÜN YERİ

Humeyni'nin önderliğinde gerçekleşen İslam Devrimi'yle birlikte kendi tarihinin yanında ABD'yle olan ilişkileri ve dış politika tercihlerinde yeni bir sayfa açan Tahran, Ortadoğu jeopolitiğinde tüm dengeleri yerinden oynatacak bir politika ortaya koymuştur.⁶² Bu süreçle İran'ın uluslararası alanda yalnızlaştırılması, İran-Irak Savaşı'nda uluslararası aktörlerin Irak'ı destekleyerek İran'a karşı olumsuz tavır almaları dikkate alınması gereken etkenlerdir. Devrim sonrasında İran'ın yaşamış olduğu dışlanmışlık, ayrıca İslâm Devrimi'ni ortadan kaldırmaya ve İran'ı zayıflatmaya yönelik ambargolar ve eylemler, İran'ı terörizm dâhil her türlü karşılığı meşru olarak kullanma düşüncesine itmiştir. Ayrıca İsrail ve ABD'nin bölgedeki

61 Bekir Ünal, "İran'ın Vekâlet Savaşı Stratejisi ve Suriye'deki Şii Milisler", *BİLGESAM*, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-74-20160322481304.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.09.2021), s. 1-2.

62 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 26.

faaliyetlerinin artması neticesinde terörü destekleyen diğer ülkelerle beraber oluşturulan İsrail ve ABD düşmanlığı, İran için terörizmin bir araç olarak kullanılmasında etkili olan diğer bir etken olarak ifade edilmektedir.⁶³

İran, önemli miktarda Şii nüfusa sahip Arap ülkelerinde devrimi ihraç etmek, Ortadoğu'da İsrail karşıtlığını yaymak, Batı yanlısı Arap devletlerinde istikrarsızlık yaratmak, İran rejimine muhalif olanları ortadan kaldırmak ve kendine tehdit olan ülkelere karşı terör örgütlerini tampon olarak kullanmak amacıyla terörizmi bir araç olarak kullanmaktadır.⁶⁴

İran, 1980'li yıllardan başlayarak Lübnan'daki Şii aktörler üzerinden hem Lübnan siyasetinde etkili olmuş hem de bu bölgeden İsrail'i baskı altına almaya çalışmıştır.⁶⁵ Bu sayede öncelikli hedefi ABD ve onun Ortadoğu'daki karakolu olan İsrail'le savaşarak bölgedeki bu ülkelerin etkinliğini azaltmaktır. Bu hedeflerin yanı sıra İran ve müttefiki Suriye arasında bir tampon bölge oluşturmak, kutsal yerlerin işgaline karşı çıkarak Müslümanların maneviyatlarına hizmet etmek ve Ortadoğu ülkelerinde bir kaos ortamı yaratmak gibi amaçlarla eylem ve faaliyetlerde bulunmaktadır.⁶⁶ 1978 yılında başlayan ve 1982 yılında topyekûn bir işgale dönen İsrail'in Lübnan'a askeri müdahalesi sonrası Devrim Muhafızları'na (Pasdaran) bağlı 1500 askeri Lübnan'a gönderen İran, buradaki örgütlerin silahlı eylemlerinde etkili olmuştur. Zaman zaman İsraili sivillere yönelik saldırıları da içeren şiddet eylemleri süresince Lübnan'daki bazı İranlı askerler ve bürokratların eylemlerin karar mekanizmasında önemli rol oynadığı da aktarılmaktadır.⁶⁷

Ayrıca İran'ın El-Kaide'ye sağlamış olduğu destek, ABD'nin teröre destek veren ülkeler raporunda ifade edilmiştir. Bu raporda İran'ın Taliban rejiminin yıkılması sonrasında ülkeden kaçan bazı El-Kaide militanlarının

63 Çetinsaya, a.g.e. s. 59.

64 Çetinsaya, a.g.e., s. 60; Ceylan, a.g.t., s. 24.

65 David. J. Whittaker, *Terrorism Understanding the Global Threat*, Person Education Limited, London 2002, s. 143-144.

66 Ceylan, a.g.t., s. 42.

67 Shimo Shapira, "The Origins of Hizballah", *Jerusalem Quarterly*, 46, 1988, s. 122.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

kendi topraklarında barınmasına imkân sağladığı, üst düzey El-Kaide üyelerini adalete teslim etme konusunda isteksizliğini sürdürdüğü, gözaltına alınan üyelerin kimliğini kamuoyuna açıklamayı reddettiği ve 2009 yılından bu yana El-Kaide'nin fonlarını Güney Asya ve Suriye'ye taşıdığı ifade edilmiştir.⁶⁸ Bu bilgiler çerçevesinde İran'ın El-Kaide terör örgütüne hem barınma imkânı vererek fiziki boyutta, hem de bu militanlar hakkında yasal işlem yapılması konusunda ihmalkâr davranarak göz yumma boyutunda destek sağladığı görülmektedir.

Bellon, 1999 yılında yaptığı çalışmasında, terörizme destek veren ülkeler listesinde gösterilen yedi ülkeyi (Irak, İran, Küba, Libya, Kuzey Kore, Sudan, Suriye) terörizme destek şekil ve seviyelerine göre kategorize etmiştir. Bellon çalışmasında yedi ülkeyi terörizme lojistik destek, daha üst seviyede operasyonel destek ve en üst seviyede terörizmin doğrudan içinde olma seviyelerine göre değerlendirmiş ve yedi ülke içinde sadece İran'ın üç seviyede de terörizme destek verdiğini ve İran'ın dünyada en önde gelen terörizm destekçisi devlet olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Byman, devletlerin terör örgütlerine sağladıkları destekle ilgili çalışmasında da İran'ın 1979 İslam Devrimi'nden sonra Hizbullah, Hamas, Filistin İslami Cihat, PKK, Irak İslam Devrim Konseyi, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Tehrik-i Caferiye Pakistan, Suudi Hizbullahı ve Bahreyn İslamcıları olmak üzere çeşitli örgütleri desteklediğini ifade etmektedir.⁷⁰

İran'ın destekte bulunduğu örgütler birbirlerinden farklı özelliklere ve yapılaraya sahip olmalarına rağmen tümü; İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun kolu olan Kudüs Gücü aracılığıyla desteklenmektedir. Bu sayede örgütler, İran Kudüs Gücü'nün değişken uzantıları olarak hareket etmekte ve İran'ın amaçlarına hizmet etmektedirler. İran, sadece ideolojisini Ortadoğu, Orta Asya, Orta ve Güney Amerika'daki bu örgütlerle ihraç etmemiş, aynı

68 "Country Reports on Terrorism 2020", U.S. Department of State, https://www.state.gov/wpcontent/uploads/2021/07/Country_Reports_on_Terrorism_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 28.04.2022), s.200.

69 Bellon, a.g.t., s. 27.

70 Byman, a.g.e., s. 54-55.

zamanda gücünü bu gruplar aracılığıyla yansıtarak hem Ortadoğu Barış Sürecini durdurma hem de kendi politikalarını tehdit eden bölge ülkelerini zayıflatma gayreti içerisinde olmuştur.⁷¹

Bu bağlamda İran'ın teröre olan desteğinin devam ettiğinin bir göstergesi olarak ABD'nin Aralık 2021'de yayınladığı "Terörü Destekleyen Ülkeler Raporu 2022" de İran'ın 2020 yılı boyunca bölgesel ve küresel olarak terör eylemlerini desteklemeye devam ettiği ifade edilmektedir. İran'ın Irak, Lübnan, Suriye ve Yemen'de çeşitli örgütleri desteklediği, İran'da El Kaide liderlerinin ikamet etmesine, faaliyet yürütmesine ve eylemleri yönlendirmesine destek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca küresel anlamda Devrim Muhafızları Ordusu ve Kudüs Gücü'nün terör örgütlerinin elaman temini, finanse edilmesi ve eylemlerine destek olması tarzında Kuzey ve Güney Amerika dahil, Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarında İran'ın yurtdışındaki terör faaliyetleri için kullandığı birimler olarak raporda ifade edilmektedir.⁷² PKK terör örgütü de zaman zaman İran'ın desteklemiş olduğu terör örgütleri arasında yerini almaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde İran ve PKK terör örgütü arasındaki ilişki ve İran'ın hangi şekillerde PKK terör örgütüne destek sağladığı açıklanmaya çalışılacaktır.

İRAN-PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ VE İRAN'IN SAĞLADIĞI DEVLET DESTEĞİ

Tahran yönetiminin, Türkiye'yi çıkarlarına tehdit bir devlet olarak algılayarak onu yıpratmak, zayıflatmak ve istikrarsızlaştırmak amacıyla her fırsatta terörizmi bir araç kullanmaktan geri durmadığı belirtilmektedir. İran, Türkiye'nin Irak topraklarında askeri müdahalelerde bulunmasını yayılmacı

⁷¹ Manni, a.g.m., s. 36-39.

⁷² U.S. Department of State, a.g.e., s. 3.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

bir politika olarak görmekte ve ülkesinde önemli bir azınlık olan Azerilerle olan ilişkilerini “Türkiye’nin Pantürkizm tehdidi” olarak algılamaktadır. Bununla beraber Türkiye tarafından İslam Devrimi’ne muhalif Halkın Mücahitleri Örgütü’nün desteklendiğini öne sürerek Türkiye’ye karşı PKK terör örgütünü desteklediği ifade edilmektedir.⁷³

PKK ve İran ideolojik olarak ayrı uçlarda olsalar da güçsüz bir Türkiye hem PKK hem de İran’ın çıkarları açısından birleştirici bir durum yaratmaktadır. Devrim sonrası İran, Batı destekli, başarılı ve örnek bir Müslüman devleti kendisine tehdit olarak görmüştür. Bu sebeple de Türkiye’nin bölgesel etkinliğinin azaltılması ve istikrarsızlaştırılması için 1984 yılından itibaren Türkiye’de etnik ayrılıkçı terör eylemlerine başlayan PKK’yı desteklediği ifade edilmektedir.⁷⁴ Nihat Ali Özcan da İran’ın PKK’yı desteklemesine sebep olan diğer bir faktörün devrim sonrası İran’da ortaya çıkan ABD karşıtı politikalar olduğunu ifade ederek Türkiye’deki ABD askeri varlığının İran’da oluşturduğu güvensizlik nedeniyle İran’ın Türkiye’ye karşı PKK’yı bir araç olarak kullandığını belirtmektedir.⁷⁵ Türkiye’yi kaos ortamında bırakmak ve bölgesel olarak zayıflatmak amacıyla PKK’nın düşük maliyetli bir araç olarak kullanılması, İran’ın çoklu bir yapıya sahip faydacı dış politikasının bir ayağı olarak açıklanmaktadır.⁷⁶

Bu çerçevede İran, PKK’yla ilişkilerini geliştirerek 1989 yılında ülkesinde ofis açmasına imkân tanımıştır.⁷⁷ Aynı dönem içerisinde PKK’nın, Irak’a karşı Şah’ın himayesinde uzun zamandır savaştan ve İran/Revanduz’da

73 Michael, S. Grogan, “National Security Imperatives and The Neorealist State: Iran and Realpolitik”, Naval Postgraduate School Monterey, (Unpublished Master’s Thesis), 2000, s. 48-49.

74 “Tactical Terrorism: Iran’s Continued Challenge to the Secular Middle East”, *The Washington Institute*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/tactical-terrorism-irans-continued-challenge-secular-middle-east> (Erişim Tarihi: 08.10.2021).

75 Nihat Ali Özcan, *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, ASAM Yayınları, Ankara 1999, s. 224-225.

76 Çağatay Balcı, “İran, Pragmatizm ve PKK”, *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2012/09/11/iran-pragmatizm-ve-pkk/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

77 The Washington Institute, *a.g.m.*

üslenen Irak-KDP'si (Kürdistan Demokrat Partisi) ile iş birliği yaparak İran ve Irak'taki Barzani kamplarını kullanmasına müsaade edildiği belirtilmektedir. Ayrıca Suriye'deki PKK'lıların Irak ve İran'daki kamplara geçebilmeleri için İran'dan Suriye'ye Türk hava sahasını kullanarak Lübnan'daki sivillere yardım malzemesi götüren uçaklarla taşındıkları ifade edilmektedir. Bu sayede İran, PKK'yı Türkiye'ye karşı örtülü bir saldırı aracı olarak kullanırken, uluslararası alanda da herhangi bir sorumluluk üstlenmeme gayretinde olmuştur.⁷⁸

O dönem içerisinde İran'ın PKK'ya sağladığı destek çerçevesinde Urumiye'nin kuzeyinde Uceneviye'de bir PKK kampının açıldığı, açılan kampta sürekli 25 kadar PKK teröristinin bulunduğu ve burada teröristlerin eğitim alarak Türkiye'ye geçtikleri ifade edilmektedir. Ayrıca PKK terör örgütünün İran'da iki tane telsiz istasyonu ve Selvana, Rezhan ve Ziveh bölgelerinde çok sayıda üs bölgesi ve kamplar kurduğu belirtilmektedir.⁷⁹ Tahran'ın PKK'nın İran topraklarında kamp kurmasına göz yumması yanında Türkiye'ye girip çıkan PKK militanlarından Türk ve ABD askeri tesisleri hakkında da bilgiler aldığı aktarılmaktadır.⁸⁰ Her ne kadar Tahran yönetimi her defasında PKK terör örgütünü desteklemediğini iddia etse de İran topraklarında elli civarı eğitim kampında Devrim Muhafızı subaylar tarafından her sene yaklaşık 1200 PKK'lı teröriste eğitimler verildiği, bu kamplarda eğitim alan çok sayıda teröristin İran uçaklarıyla taşındığı ve Türkiye'de çeşitli eylemler gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Ayrıca İran'ın 1995-1999 yılları arası dönem içerisinde PKK terör örgütüne 900.000 dolar maddi yardımda bulunduğu kaydedilmektedir.⁸¹

78 Özcan, a.g.e., s. 227-228.

79 Gunter, a.g.m., s. 9-10.

80 Bayram A. Soner vd., "PKK'nın Bölgesel Terör Ağı Yapılanması", *Polis Akademisi Yayınları: 27, Rapor No: 9, Haziran 2017*, <https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/pkk-bolgesel-teror-agi-yapilanmasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.04.2022), s. 15.

81 Grogan, a.g.t., s. 80-81.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra yaklaşık 5000 PKK'lı terörist Türkiye'den Irak ve İran'a geçerek buralarda barınma imkânı bulmuşlardır. Eylül 2000 tarihinde PKK ve KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) arasında çatışmaların başlaması sonrası KYB'nin yerel komutanları İran'ı PKK'yı desteklemekle suçladıkları ve çatışmaların sona erdirilmesi için Celal Talabani'nin İran'a giderek PKK'ya yapılan desteğin sona erdirilmesini istediği belirtilmektedir. Ancak İran'da görüşmeler yapılırken Kandil'de sıkışan 3000 civarı PKK'lı teröristin Devrim Muhafızları tarafından yiyecek ve mühimmat ile desteklendiği kaydedilmektedir.⁸² Bunun yanında İran, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilere engel olmak amacıyla PKK'nın sözde Serhat eyaleti olarak adlandırdığı Kars-Ağrı bölgesindeki eylemlerini destekleyerek Türkiye ile Azerbaycan arasında bir tampon bölge oluşturmaya çalışmıştır. Bu çerçevede PKK teröristlerinin bölgedeki eylemlerini desteklemiş ve İran topraklarının örgüt tarafından hem eğitim alanı hem tedavi merkezi hem de örgüte yeni katılanlar için toplanma merkezi olarak kullanılmasına müsaade ettiği ifade edilmektedir.⁸³

Daniel Byman, İran'ın PKK terör örgütüne sağladığı destek şekillerini; eğitim ve operasyonel destek, silah, para ve lojistik destek ile özellikle karargâh ve eğitim alanı kapsamında barınma desteği olarak üç ana şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁸⁴ Bu kapsamda 90'lar boyunca İran PKK unsurlarının ülkesinde barınmasına göz yummuş ve mali yardım, teçhizat ile sağlık gibi konularda destekler sağlamıştır.⁸⁵ Nihat Ali Özcan, terörizme destek konusunda tüm dünya tarafından bilinen bir devlet olarak İran'ın, özellikle devrim sonrası süreçte maliyet ve etkinlik açısından terörizmi daha verimli ve kullanışlı bir araç olarak çeşitli şekillerde kullandığını,

82 The Washington Institute, *a.g.m.*

83 Özcan, *a.g.e.*, s. 233.

84 Byman, *a.g.e.*, s. 55.

85 İlyas Koç. "İran Dış Politikasında "Takiye": PKK Örneği", Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, 124.

gerektiğinde çok sayıda örtülü operasyonlar gerçekleştirdiğini ve 80'li yıllardan başlayarak 1999'a kadar PKK terörizmini açıkça desteklediğini dile getirmektedir.⁸⁶

90'lı yıllar çerçevesinde İran ile PKK terör örgütü arasındaki dikkat çekici bir durum ise 1986 yılında İsveç Başbakanı Olof Palme'nin suikastıyla ilgili Stockholm Polis Şefi Hans Holmer'in, suikastın sorumlusu olarak PKK terör örgütünü göstermesidir. İddialara göre İran'a silah satışına karşı olan Olof Palme'nin öldürülmesi için İran'ın PKK'ya yüklü miktarda para verdiği ifade edilmektedir.⁸⁷ Bu durum her ne kadar iddia olarak kalsa da İran'ın PKK terör örgütünü Türkiye'ye karşı bölgesel hedefleri çerçevesinde desteklemesi göz önüne alındığında, diğer dış politika hedefleri kapsamında taşeron bir örgüt olarak da kullanabileceğini göstermektedir.

ABD'nin, Irak'a müdahalesinden sonra bölgeye yerleşmesi ve PKK'nın İran içindeki uzantısı olan PJAK'ı örtük biçimde desteklemesi, İran'da güvenlik kaygılarının artmasına ve ülkesindeki PKK ve PJAK unsurlarına karşı operasyonlar düzenlemesine neden olduğu basına yansımıştır.⁸⁸ Bu gelişmeler çerçevesinde İran, 2004 yılında PKK'yı bir terör örgütü olarak kabul etmiştir.⁸⁹ Ancak İran ve Türkiye arasında teröre karşı ortak hareket etme konusunda çeşitli çalışmalar ortaya koyulmaya çalışılsa da beklenen verim sağlanamamıştır. Arap Baharı sonucu iki ülke arasındaki rekabetin tekrar yükselmesi ile İran'ın PKK ile ilişkilerini tekrar geliştirdiği

86 Nihat Ali Özcan, "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları-1*, 2006, s. 48.

87 Gunter, *a.g.m.* s. 14.

88 Koç. *a.g.t.*, 124.

89 Özhan Hancılar, "PKK Terörizmi ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011, s. 55.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

ifade edilmektedir.⁹⁰ Bu dönem içerisinde İran PKK ilişkisi kapsamında Abdülkadir Selvi tarafından 2011 yılında örgüt yöneticilerinden Murat Karayılan'ın İran tarafından yakalanıp iki gün sonra serbest bırakıldığı ile ilgili bilgi aktarılmıştır.⁹¹ Koç, tez çalışmasında Karayılan'ın İran güçlerince yakalanıp serbest bırakılmasını Arap Baharı süreci sonrası İran-PKK yakınlaşmasının ilk sinyali olarak değerlendirmektedir.⁹²

İran'ın PKK'yı yeniden desteklemeye başlamasıyla ilgili 2012 yılında İğdir'da yakalanan İran İstihbaratına çalışan kişilerin PKK'yla irtibat halinde oldukları⁹³ ayrıca İran'ın Türkiye sınırında bulunan Jerme Karakolu'nu PKK terör örgütüne tahsis ettiği ile ilgili haberler bulunmaktadır.⁹⁴ Ayrıca dönemin İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin tarafından İran'ın PKK terörüne destek veren ülkeler arasında olduğu ve PKK'luların İran'daki hastanelerde tedavi gördüğü ile ilgili ifadesi basında yer almıştır.⁹⁵ Emirhan Yılmaz tez çalışmasında İran'ın geleneksel politika haline getirdiği Kürt kartını Türkiye'ye karşı yeniden kullanmaya başladığını ve PKK'nın sınırlarını rahatça kullanmasına izin vererek, lojistik destek ve tıbbi malzeme yardımıyla bulunduğunu ifade etmektedir.⁹⁶

Arap Baharı ve Suriye Krizi bölgesel etkinliğini artırma çabasında olan İran için fırsatlar ortaya koymuş ve bölge politikalarını revize etmek isteyen PKK ile İran'ın birbirine yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁷ 2011 yılında İran, Suriye Rejimi ve PKK arasında gerçekleştirilen bir anlaşma ile PKK'nın

90 Metehan Daşdemir, "1979 Devrimi Sonrası İran'ın Türkiye Politikası ve Arap Baharı Etkisi: Rekabet ve İş birliği", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017, 149.

91 Abdülkadir Selvi, "Yakalanan Karayılan Urumiyeye Götürülmüş", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/yakalanan-karayilan-urumiyeye-goturulmu-29326>, (Erişim Tarihi: 23.04.2022).

92 Koç, a.g.t., 118.

93 "İğdir'da İranlı Ajan Operasyonu", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/igdir-da-iranli-ajan-operasyonu-21328036>, (Erişim Tarihi: 18.10.2021).

94 "Türkiye'ye Karşı Kirlî İttifak", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiyeye-karsi-kirli-ittifak-1578438>, (Erişim Tarihi: 18.10.2021).

95 "PKK'ya Yardım Eden Ülkeleri Tek Tek Açıkladı", *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/11/23/pkky-yardim-eden-ulkeleri-tek-tek-acikladi>, (Erişim Tarihi: 24.03.2022).

96 Emirhan Yılmaz, "Mahmud Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019, 156.

97 Daşdemir, a.g.t., 305.

İran kolu PJAK'ın İran'da yürüttüğü eylemlere ara verdiği ve iki yüzden fazla militanını YPG saflarında yer almak için Suriye'ye yönlendirdiği aktarılmaktadır.⁹⁸

Suriye'de yaşanan gelişmeler neticesinde İran, Tahran'dan Akdeniz'e uzanan bir koridor oluşturarak bölgedeki Esad rejimini destekleme ve nüfuzunu geliştirme gayreti içindedir. Özellikle bu İran koridoru için önemli bir bölge olan Sincar'da İran destekli Şii milis güçlerin PKK ve YPG ile iş birliği içerisinde olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹ Sincar ve çevresi PKK/YPG'li teröristlerin Suriye'den Irak'a-Irak'tan Suriye'ye geçişte kullandıkları bir bölge olması yanında Bağdat ve Şam'a giden yol kavşağını kontrol etmesi sebebiyle de önem arz etmektedir. Bu sebeple de Sincar'da İran destekli Haşdi Şabi'nin PKK'nın Sincar yapılanması olan YBŞ'ye siyasi ve finansal destek sağladığı ve bölgede beraber hareket ettiği ifade edilmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin bölgede gerçekleştirdiği operasyonlar ile hakimiyetini artırması Sincar'da bulunan PKK/YPG/YPŞ ve İran destekli Şii milislerin varlığına son derece önemli bir tehdit oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Bu çerçevede Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Pençe-Kartal-2 Harekatı'nı başlatmasının hemen ardından, İran'ın desteklediği Hareket al-Nujeba, Türkiye'nin faaliyetlerine devam etmesi halinde saldırı gerçekleştirmekle tehdit eden bir bildiri yayınlamıştır.¹⁰¹ Ayrıca PKK'nın Irak'tan sorumlu Şengal Savunma Birlikleri, Haşdi Şabii'ye bağlı Nujeba grubu ile İran ordu subayları arasında Sincar'da (Şengal) bir toplantı gerçekleştirdikleri ve bu toplantıda PKK'ya gerekli olan silah ve mühimmat sağlanarak örgütün Sincar'daki durumunun güçlendirilmesi ve PKK'nın kullanabilmesi

98 Kurdwatch, "What does the Syrian-Kurdish opposition want? Politics between Erbil, Sulaymaniyah, Damascus and Qandil", *KurdWatch*, 2013, s. 23.

99 Alfred Von Hackensberger, "Kampf um den Korridor zum Mittelmeer", *Welt*, https://www.welt.de/print/die_welt/politik/article163180451/Kampf-um-den-Korridor-zum-Mittelmeer.html, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

100 Mithat Işık, "Sincar Anlaşması ve Önemi", *SDE*, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/sincar-anlasmasi-ve-onemi-kose-yazisi-24343>, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

101 Ömer Özkızılcık, "İran Irak'ta PKK'ya Neden Kalkan Oluyor?", *TRT World*, <https://www.trtworld.com/opinion/why-iran-is-shielding-the-pkk-in-iraq-44221>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

için Haseke-Sincar yolunun açık tutulmasının kararlaştırıldığı ifade edilmektedir.¹⁰² Diğer taraftan da Ermenistan'a yakın İran toprakları içerisinde PKK'lı teröristler faaliyetlerini sürdürmekte olup yakın zamanda Ermenistan'a yakın Türkiye-İran sınırında yakalanan PKK'lı teröristin İran'da da faaliyet gösterdiği ve terör örgütünün sözde "Karayazı kırsalı sorumlusu" olduğu basına yansımıştır.¹⁰³

İran her ne kadar PKK'yı terör örgütü olarak görüp Türkiye ile PKK'ya karşı ortak hareket etmek ve eşzamanlı operasyonlar yapmak niyetinde olduğunu çeşitli zamanlarda bildirmiş olsa da özellikle Ortadoğu bölgesinde geniş bir örgütlenme ağı ve istihbarat yeteneğine sahip bir ülke olarak kendisine tehdit hissettiği her durum ve şartta terörizmi politik bir enstrüman olarak kullanmaktan geri durmayacaktır. İlyas Koç tez çalışmasında İran'ın tediye olgusu çerçevesinde Türkiye'ye karşı ikircikli bir tavır içinde olduğunu, zamana, şartlara ve konjonktüre göre PKK terörünü Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmaktan çekinmeyeceğini ifade etmektedir.¹⁰⁴

SONUÇ

Uluslararası alanda küreselleşmenin etkisi, bilginin çok hızlı bir şekilde yayılması, ulaşım imkanlarının artması vb. sebepler hem terör örgütlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmakta hem de faaliyetlerine devam etmeleri açısından devlet desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla beraber günümüzde uluslararası alandaki bu gelişmeler, terör örgütlerine imkanlar sağlamanın yanında devlet desteğinin terörü daha öldürücü ve yıkıcı hale getirdiği ve özellikle kitle imha silahlarının da (nükleer, biyolojik, kimyasal

102 Çetiner Çetin, "PKK ve İran Safları Sıkılaştırıyor ABD Farkında mı?", *Habertürk*, <https://www.haberturk.com/yazarlar/cetiner-cetin/2993145-pkk-ve-iran-saflari-sikilastiriyor-abd-farkinda-mi>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

103 "İran Sınırında Yakalanan PKK'nın sözde "Karayazı Sorumlusu" Tutuklandı", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/gundem/iran-sinirinda-yakalanan-pkknin-sozde-karayazi-sorumlusu-tutuklandi-3649946>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

104 Koç, a.g.t.

silahlar dahil) terör örgütlerinin eline geçmesine neden olabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu nedenle terörle mücadele bağlamında devlet desteğinin engellenmesi ve uluslararası işbirliğine dayalı mücadele yöntemlerinin uygulanması dünyayı daha barışçıl ve daha yaşanılır bir hale getirmesinde oldukça önemlidir.

İran, kendi İslami rejimini korumak, sınırların güvenliğini daha dış kuşaklardan sağlamak, rejimi diğer bölgelere ihraç etmek ve hedef aldığı ülkelerde baskı oluşturabilmek adına terörü dış politika aracı olarak kullanmıştır. Bu bağlamda İran, özelde Ortadoğu bölgesi olmak üzere birçok bölgede hem terör örgütlerine her boyutta destek sağlayarak hem de yeri geldiğinde kendi birtakım unsurlarını hedef bölgeye göndererek terör eylemlerinde bulunmaktan geri durmamıştır. İran, Türkiye'ye karşı uzun yıllar PKK terör örgütünü desteklemiş, kamplarını topraklarında açmasına izin vermiş ve hastanelerini teröristlerin hizmetine sunmuştur. İran'ın PKK'ya sağladığı destek, devlet destekli uluslararası terörizm kapsamında değerlendirildiğinde; İran'ın PKK terör örgütüne silah, mühimmat, istihbarat, barınma ve sınır geçiş imkânları ile fiziki boyutta destek sağladığı, teröristlerin ülkesindeki her türlü faaliyetine hukuksal herhangi bir yaptırım ve müdahalede bulunmayarak PKK'ya dolaylı olarak göz yumma boyutunda da destek verdiği görülmektedir. Bu bağlamda İran'ın PKK terör örgütüne himaye ve sponsor olma boyutu dışında her türlü desteği sağlamış olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'yi kendisine rakip bir ülke olarak gören İran, Türkiye'yi hem ülke içinde hem de yakın çevresinde etnik milliyetçilik ve güvenlik konuları başta olmak üzere büyük krizlerle başbaşa bırakabilecek, Türkiye'nin bölgede yalnızlaşması ve komşularıyla ciddi sorunlar yaşaması gayreti içinde olabilecektir. Neticede İran bölgesel güç olarak elini güçlendirerek yakın gelecekte de meydana gelecek gerilimlerden azami derecede faydalanıp etki alanını genişletmeye çalışabileceği değerlendirilmektedir.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

PKK terör örgütü, Türkiye-İran ilişkilerinde İran ve diğer rakip ülkeler tarafından kullanılabilir asimetrik dış politika aracı olmaya devam etmektedir. Özellikle son dönemde Suriye özelinde Ortadoğu coğrafyasında yaşanılacak gelişmelere bağlı olarak terörü dış politika aracı olarak kullanmaktan geri durmayan İran'ın bu kozunu Türkiye'ye karşı tekrar kullanılabilirliği akıllardan çıkarılmamalıdır. Son dönemde İran, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki gerginlikler ve özellikle de Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta terör örgütlerine karşı gerçekleştirdiği operasyonlar nedeniyle kendi çıkarları uğruna Türkiye'yi baskı altına alma, zor durumda bırakma, dikkatini kendi sınırları içerisine yönlendirme ve buna benzer amaçları gerçekleştirme gayreti içerisine girebilecektir. Bu amaçlar çerçevesinde İran'ın Türkiye'ye yönelik hem PKK terör örgütünü hem de diğer silahlı grupları destekleyebileceği ve çeşitli terör eylemlerinin gerçekleşmesini sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

"Country Reports on Terrorism 2020", *U.S. Department of State*, https://www.state.gov/wpcontent/uploads/2021/07/Country_Reports_on_Terrorism_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 28.04.2022).

"İğdir'da İranlı Ajan Operasyonu", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/igdir-da-iranli-ajan-operasyonu-21328036>, (Erişim Tarihi: 18.10.2021).

"İran Sınırında Yakalanan PKK'nın Sözde 'Karayazı Sorumlusu' Tutuklandı", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/gundem/iran-sinirinda-yakalanan-pkknin-sozde-karayazi-sorumlusu-tutuklandi-3649946>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

"Mittelmeer", https://www.welt.de/print/die_welt/politik/article163180451/Kampf-um-den-Korridor-zum-Mittelmeer.html, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

"PKK'ya Yardım Eden Ülkeleri Tek Tek Açıkladı", *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/11/23/pkkyaya-yaritim-eden-ulkeleri-tek-tek-acikladi>, (Erişim Tarihi: 24.03.2022).

"Tactical Terrorism: Iran's Continued Challenge to the Secular Middle East", *The Washington Institute*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/tactical-terrorism-irans-continued-challenge-to-the-secular-middle-east>, (Erişim Tarihi: 08.10.2021).

"Türkiye'ye Karşı Kirli İttifak", *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiyeye-karsi-kirli-ittifak-1578438>, (Erişim Tarihi: 18.10.2021).

ALİZADA, Nazrin-Mehmet Seyfettin Erol, "İran'ın Güney Azerbaycan Eksenli Azerbaycan Stratejisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2021, 5(1), s. 346-379.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

ARIBOĞAN, Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi)*, Der Yayınları, İstanbul 2001.

BALCI, Çağatay, "İran, Pragmatizm ve PKK", *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2012/09/11/iran-pragmatizm-ve-pkk/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

BAŞEREN, Sertaç Hami, "Terörizm, Kavramsal Bir Değerlendirme ve Hukukî Mücadele Yaklaşımları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1998, s. 111-124.

BAŞEREN, Sertaç Hami, "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme", Ümit Özdağ-Osman Metin Öztürk, der., *Terörizm İncelemeleri: Teori, Örgütler, Olaylar*, Asam Yayınları, Ankara 2000.

BELLON, Timothy. E., "Military Responses to State-Sponsored Terrorism: Re-Thinking Deterrence And Coercion Theory", Naval Postgraduate School Monterey, (Unpublished Master's Thesis), California 1999.

BYMAN, Daniel, *Deadly Connections States That Sponsor Terrorism*, Cambridge University Press, New York 2005.

CASSESE, Antonio, "The International Community's 'Legal' Response to Terrorism", *International and Comparative Law Quarterly*, 38, 1989, s. 589-608

CEYLAN, Ali, K., "Devrim Sonrası İran'ın Teröre Verdiği Destek ve Türkiye'ye Yansımaları", Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2019, s. 11-41.

ÇETİN, Çetiner, "PKK ve İran Safları Sıkılaştırıyor ABD Farkında mı?", *Habertürk*, <https://www.haberturk.com/yazarlar/cetiner-cetin/2993145-pkk-ve-iran-saflari-sikilastiriyor-abd-farkinda-mi>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

ÇETİNSAYA, Gökhan, "İran ve Terörizm", Küresel Terör ve Türkiye Sempozyumu, 29 Mayıs 2002, *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi*, 1(6), s. 59-71.

DAŞDEMİR, Metehan, "1979 Devrimi Sonrası İran'ın Türkiye Politikası ve Arap Baharı Etkisi: Rekabet ve İş birliği", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017.

EKŞİ, Muharrem, "İran'ın Transnasyonal ve Teopolitik-Şiilik-Temelli Kamu Diplomasisi", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 46-66.

ERICKSON, Richard. J., *Legitimate Use of Military Force against State-Sponsored International Terrorism*, Air University Press, Alabama 1989.

HANCILAR, Özhan, "PKK Terörizmi ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.

HOFFMAN, Bruce, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York 1998.

IŞIK, Mithat, "Sincar Anlaşması ve Önemi", *SDE*, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/sincar-anlasmasi-ve-onemi-kose-yazisi-24343>, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

KEDİKLİ, Umut, "Devlet Destekli Terörizm Nedeniyle Devletin Uluslararası Sorumluluğu", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.

KIRCHNER, Magdalena, "Why States Rebel Understanding State Sponsorship of Terrorism", Heidelberg Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Heidelberg 2014.

KOÇ, İlyas, "İran Dış Politikasında "Takiye": PKK Örneği", Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.

KOLSUZ, Kürşat, "Mezhep ve Kimlik Bağlamında Ortadoğu'da İran'ın Güç ve Güvenlik Politikaları", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 11-45.

LIVINGSTONE, Neil. C., "Myth&Conspiracy in International Affairs: Terrorism, Conspiracy, Myth and Reality", *Fletcher Forum For World Affairs*, 22, 1998, 1-19.

LUTZ, M. James-Brenda Lutz, *Global Terrorism*, Second Edition, Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon 2008.

MANNI, Nathaniel, F., "Iran's Proxies: State Sponsored Terrorism in the Middle East", *Global Security Studies*, 3(3), 2012, s. 34-45.

ÖRGÜN, Faruk, *Küresel Terör*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001.

ÖZCAN, Nihat Ali, *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, ASAM Yayınları, Ankara 1999.

ÖZCAN, Nihat Ali, "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları-1*, 2006.

ÖZKIZILCIK, Ömer, "İran Irak'ta PKK'ya Neden Kalkan Oluyor?", *TRT World*, <https://www.trtworld.com/opinion/why-iran-is-shielding-the-pkk-in-iraq-44221>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

REEVES, Jeremy R., "A New Typology For State-Sponsored International Terrorism", Naval Postgraduate School Monterey, (Unpublished Master's Thesis), California 2011.

SALİHİ, Emin, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve Şii Hilali Söylemi", *Bilge Strateji*, 3(4), 2011, s. 193-213.

SCHAACK, Beth, V., "Finding the Tort of Terrorism in International Law", *Review of Litigation*, 28(2), 2008, s. 382-478.

SCHMID, P. Alex-Albert Jongman, *A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*, North Holland Publishing Company, Amsterdam 1984.

SELVİ, Abdülkadir, "Yakalanan Karayılan Urumiye'ye Götürülmüş", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/yakalanan-karayilan-urumiyeye-goturulmu-29326>, (Erişim Tarihi: 23.04.2022).

SHAPIRA, Shimo, "The Origins of Hizballah", *Jerusalem Quarterly*, 46, 1988, s. 115-130.

SINGH, K., R., "International Terrorism as an Instrument of State Policy", *International Studies*, 32(2), 1995, s. 119-137.

SONER Bayram Ali vd., "PKK'nın Bölgesel Terör Ağı Yapılanması", *Polis Akademisi Yayınları*: 27, Rapor No: 9, 2017, <https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/pkk-bolgesel-teror-agi-yapilanmasi.pdf>, "(Erişim Tarihi: 24.04.2022).

ŞAHİN, Mehmet, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, der., *Ortadoğu Siyaseti'nde İran*, Barış Kitap, Ankara 2011.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

TAŞDEMİR, Fatma, “Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

TOPAL, Ahmet Hamdi, “Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

ÜNAL, Bekir, “İran’ın Vekâlet Savaşı Stratejisi ve Suriye’deki Şii Milisler”, *BİLGESAM*, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-74-20160322481304.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.09.2021).

WHITTAKER, David. J., *Terrorism Understanding the Global Threat*, Person Education Limited, London 2002.

WILKINSON, Paul, “Trends in International Terrorism and the American Response”, Lawrence Freedman-Christopher Hill-Adam Roberts-R. J. Vincent-Paul Wilkinson-Philip Windsor, der., *Terrorism and International Order*, The Royal Institute of International Affairs, Routledge, UK 1988, s. 37-55.

WILKINSON, Paul, *Terrorism versus Democracy The Liberal State Response*, Routledge, 2011.

YETİM, Mustafa, “İran-Hizbullah ilişkileri (1980-1995): Ulus-Aşırılaşan Şiddet”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(18), 2018, s. 29-42.

YILMAZ, Emirhan, “Mahmud Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkileri”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019.

ZAFER, Hamide, *Ceza Hukukunda Terörizm*, Beta Yayınları, İstanbul 1998.

STRUCTURED ABSTRACT

In the twentieth first century, the effect of political and social conditions and technological developments provide opportunities for terrorism to develop and grow rapidly and to spread its effects over a wide area. With the effect of this situation, it causes terrorist organizations to be supported in different ways by foreign states, and causes terrorist acts to spread out of the country and occur in the countries of other states or in international areas.

States, which are trying to use terrorism as an alternative way, have thus found the opportunity to avoid both the risks, destructiveness and cost of using weapons of mass destruction, as well as the responsibilities and sanctions arising from the field of international relations and international law.

On behalf of its own political interests, Iran supported the PKK terrorist organization in various fields and contributed to the terrorist acts in Turkey. It is evaluated that Iran may go to use terrorism as a political tool for its own interests, by taking advantage of the conjectural situation between Azerbaijan and Armenia, especially the developments in the Syrian geography. In this context, the aim of the study is to reveal the historical background by researching Iran as a state that sponsored terrorist organisation and Iran's support to the PKK terrorist organization in the context of state-sponsored international terrorism. Depending on this purpose, since the Iranian revolution the relationship between Iran and the PKK terrorist organization will have been researched in historical development, the dimensions of Iran's support to the PKK terrorist organization will have been analysed completely from open sources depending on the literature on the subject. Then the support provided by Iran to the PKK terrorist organization will be evaluated.

DEVLET DESTEKLİ ULUSLARARASI TERÖRİZM: İRAN VE PKK TERÖR ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

The study consists of three parts. In first part terror and terrorism are explained conceptually and the scope of the study is state-sponsored terrorism, explanations will be made about international terrorism and state-sponsored terrorism. Subsequently, in the second part, within the scope of state-sponsored international terrorism, the dimensions of states' support for terrorism and the ways in which states support terrorism will be examined. In the third part how Iran's foreign policy was shaped after the regime, what its foreign policy objectives are in this context, the place of terrorism in its foreign policy and its relationship with the PKK terrorist organization in terms of supporting terrorism will be revealed.

International terrorism which is one of the types of terrorism, can be defined as the realization of terrorist acts that transcend borders and eventually acquire an international character in terms of their consequences. International terrorism occurs within the borders of a country as well as in other countries, targeting citizens of a single or more state with all kinds of political motives. When some states come into conflict with strong states because of their overlapping goals, they try to use asymmetrical methods that can exploit their weaknesses instead of directly fighting with strong states. The most effective asymmetric strategy to use for these weak states is terrorism. This situation, which is expressed as the use of terrorism as a tool of foreign policy by states, is choosing the path of political, military and economic support to armed or violent non-state elements that are engaged in the struggle against the state and carry out violent acts.

The forms of support provided by the states to terrorist organizations may differ in different dimensions, as well as different combinations of support types within each dimension. In this study, in order to reveal the support provided by Iran to terrorist organizations, the support given by the state to terrorist organizations is discussed at four dimensions. These support dimensions from top to bottom as; Sponsorship/protection providing physical support, connivance and inadequacy was handled.

Iran has made an effort to use asymmetric tactics as the cheapest and easiest way to defend itself and achieve its political goals for the region. In this context, Iran has not refrained from committing terrorist acts in many regions, especially in the Middle East region, by providing support to terrorist organizations in all dimensions and by sending some of its own elements to the target region when appropriate. Iran was first included in the list of states supporting terrorism prepared by the USA in 1984. Iran was still on the list in 2019 report due to its support to Lebanese Hezbollah, Palestinian groups in Gaza and various terrorist groups in Syria, Iraq and the Middle East.

Perceiving Turkey as a state close to the West and a threat to its regime and its interests in the region, Iran has used terrorism at every opportunity to wear out, weaken and destabilize Turkey, and has also supported the PKK terrorist organization for various reasons. It is a weak Turkey target that brings together the PKK, a Marxist organization, and Iran, which is an Islamic regime, on a common ground.

Iran has supported and still continues to support many armed groups in various dimensions and forms, especially Hezbollah, Hamas and Islamic Jihad organizations in the post-revolutionary period. Likewise, Iran has supported the PKK terrorist organisation against Turkey for many years, allowed it to open its camps on its territory and put its hospitals into the service of PKK's terrorists. Iran has provided all kinds of physical support to the PKK terrorist organization by providing weapons, ammunition, intelligence, shelter and border crossing facilities. As well as Iran has provided indirect support to the PKK in the dimension of connivance by not making any legal sanctions or interventions for the terrorists to take shelter in their country, to cross the border easily, and to have their wounded treated in its country. In this context, it is seen that Iran has provided all kinds of active support to the PKK terrorist organization, except for the dimension of sponsorship.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK*

The Changing Structure of Turkish Security Policies and the PKK

Bülent ERDİL**

Öz

Terör, sadece ülke sınırları içinde ortaya çıkıp, gelişip tehdit haline gelebileceği gibi; bazen de yurt dışı kaynaklı ya da destekli olabilmektedir. Bu çalışmada ele aldığımız terör örgütlerinden PKK bir halk hareketi olarak ortaya çıktığını iddia etse de birçok ülkeden aldığı finans, silah ve militan yardımı açısından yurt dışı destekli bir örgüt konumundadır. Bu makalede de Türkiye'nin terörle mücadele politikalarının değişen yapısı PKK terör örgütü örneği üzerinden incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: PKK, Terör Örgütü, Güvenlik, Türkiye, YPG.

Abstract

Terrorism can only emerge within the borders of the country, develop and become a threat; and sometimes it may be of foreign origin or support. Although the PKK, one of the terrorist organizations we have discussed in this study, claims to have emerged as a popular movement; it is a foreign-supported organization in terms of finance, weapons and militant aid it receives from many countries. In this article, the changing structure of Turkey's counter-terrorism policies is examined through the example of the PKK terrorist organization.

Keywords: PKK, Terrorist Organization, Security, Turkey, PDU.

* **Makale Geliş Tarihi:** 04.05.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 17.05.2022

** Dr., Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü, e-posta: bulenterdil85@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0273-6797.

GİRİŞ

Terörizm, insanlık tarihinden beri var olan ve birçok devletin ve toplumun mücadele etmek zorunda olduğu önemli bir sorundur. Hedef almış olduğu kitlenin genişliği, sivillerden askeri birliklere kadar büyük bir alanı kaplamaktadır. Terör faaliyetlerinin tarih boyunca önlenmesi için büyük çaba gerekmiştir. Bu yüzden de terörizmle iletişim araçlarının yaygınlaşması, psikolojik savaş stratejileri ve taktiklerini de önemli ölçüde değiştirmiş ve geliştirmiştir. Bu durum, terörizmi çok karmaşık düzeyleri olan bir hale getirmiştir.

Terörizm, uluslararası güvenlik için özellikle de 1990'lı yılların başlarından itibaren önemli bir tehlike haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte uluslararası sistem, tek kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Küreselleşmenin de etkisiyle terörizm de küreselleşmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren teknolojinin giderek gelişmesiyle, terör örgütlerinin gelişen teknolojiyi kendi çıkarlarına göre uygulaması, devletlerin terörizmi önlemesini oldukça zor bir noktaya getirmiştir.

Terörizm, 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarından sonra "küresel terörizm" kavramına dönüşerek küresel bir sorun haline gelmiştir. Küreselleşmenin gelişimiyle günümüzde terör örgütleri sadece silah ve diğer şiddet yollarını kullanarak değil; internet üzerinden de siber saldırı ve manipülasyon yoluyla terör faaliyetlerine devam etmektedir. Çünkü 1970'lerden itibaren haberleşme teknolojisinin devasa bir şekilde gelişmesi sonucunda terörizm de etkisini bu iletişim yollarında da kullanmaya çalışmıştır. Bu iletişim yollarında eylemlerini yapmaya devam etmektedir.

Terörizm, Türkiye'nin güvenlik ve savunma politikalarının gelişiminde en önemli etken olmuştur. Özellikle de Türkiye'nin geçmişten bugüne kadar PKK terör örgütüyle mücadelesini sürdürdüğü uyuşturucu kaçakçılığı,

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

organize suçlar, sınır güvenliği, kara borsa ve casusluk gibi güvenlik tehditler içerisinde en büyük tehditlerden biri haline gelmiştir. Bu tehdit, Türkiye'nin güvenlik alanında mücadele verdiği en mühim sorun olmuştur.

Türkiye'de faaliyet gösteren PKK terör örgütünün amaçları, hedefleri ve stratejileri zamanla değişse de örgüt, hala bir tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. Kurulduğu yıllarda ayrılıkçı bir hareket olarak ortaya çıkan PKK terör örgütü, geline noktada bir suç örgütüne dönüşmüş ve bazı yabancı devletler tarafından kullanılabilir hale gelmiştir. Bu devletler, terörle mücadelede Türkiye'ye destek verdiklerini dış politika yapıcılarının aracılığıyla dile getirmişlerse de PKK'nın üst düzey yöneticileriyle ilişki içinde olmuşlardır. Bu da Türkiye'nin güvenlik politikalarında birtakım hususları göz önünde bulundurmasını gerekli kılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Makalenin bu bölümünde kavramsal bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu bağlamda terör ve terörizmin tanımı yapılmakta, terörizmin nedenleri, amaçları ve kapsamı okuyucuya aktarılmaktadır.

TERÖR VE TERÖRİZMİN TANIMI

Terör, 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır:¹

“Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet'in niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyet'in varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak

¹ “Terörle Mücadele Kanunu”, Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/1.5.3713.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2022).

ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemdir.”

Terör, kavram olarak Fransız Devrimi döneminde oluşmaya başladıysa da günümüze kadar teröre yüklenen anlamın çeşitli dönemlerde değiştiği görülmektedir. Walter Laquer ve Martha Crenshaw gibi yazarlar, terör ve terörizm konusunda çalışmaları olan kişilerdir. Ancak 30 yılı aşkın süredir bu çalışmaların sürmesine rağmen terör kavramının net bir tanımı yapılmamıştır.²

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nin terörizm maddesini yazan J.B.S. Hardman, terörizmi “önceden belirlenmiş hedefleri elde etmek için şiddet kullanan, şiddete başvuran bir grubun veya partinin kullandığı method” şeklinde tanımlamaktadır. W.T. Mallison ile S.V. Mallison ise terörü şöyle tanımlamaktadır: “Sosyal ve siyasal amaçları elde etmek için aşırı ölçülere varan şiddet kullanma ve şiddet tehdidi.” Bu tanım, öncekine yeni bir boyut eklemektedir. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nde önceden belirlenmiş hedefler ifadesiyle anlatılan ve terör yoluyla ulaşmak istenen amaçların sosyal ve siyasal nitelikte olduğu söylenmektedir. Ayrıca sadece fiili şiddetle yetinilmemekte, şiddet kullanma tehdidi de kapsama dahil edilerek kavramın kapladığı alan genişletilmektedir.

Terörizm, bilinmeyen bir durum karşısında meydana gelen korku anlamından türetilmiş ve Fransız İhtilali'ni takip eden dönemlerde asıl adını duyurmuştur. Siyasal alanda yaşanan gelişmeler neticesinde terör kavramı, sadece devletin insanlara karşı uyguladığı şiddet eylemlerinin yanı sıra insanlar tarafından devlet aleyhine işlenen şiddet faaliyetlerini de kapsamaktadır.³

2 Nilüfer Karacasulu-Şevket Ovalı, “Terör: Kavramsal Çeşitlilik”, *Mülkiye Dergisi*, 28(243), 2004, s. 49-62.

3 Emre Öktem, “Uluslararası Hukukta Terörizm Tanım Sorunu ve Milli Bağımsızlık Hareketleri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 3(5), 2004, s. 133-147.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

Terörizm; maliyeti düşük, az insan kaynağıyla etkili eylem gerektiren ve gelişmiş iletişim imkanlarına bağlı aynı anda birçok noktayı etkileyen faaliyetlerdir. Karmaşık yapısı nedeniyle yok edilemeyen; ancak etkisi en aza indirilebilecek olan ve çok fazla büyük organizasyon gerektirmeyen bu faaliyetin kaynağının ortaya çıkarılması ve herhangi bir devletle ilişkilendirilmesi imkansız olan terör örgütlerinin uluslararası alandaki boşluktan da istifade ederek yeni savaş stratejisi olarak günümüzde kullanıldığı görülmektedir.⁴

Terörizm hakkında fikir birliğinin olmaması, sadece akademik anlamda değildir. Devletlerin farklı birimleri, terör konusuna çeşitli perspektiflerden bakabilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Federal Soruşturma Bürosu (FBI), terörü “siyasi ya da toplumsal nedenlerle savunmasız insanlara karşı kanun dışı şiddet kullanarak insanları korkutup baskı kurmak” şeklinde tanımlamaktadır. ABD'nin Dışişleri Bakanlığı ise “yasaya göre suç sayılan ve kişilere karşı uygulanan şiddettir. Ve bu şiddetin çeşitli yollarla devlet politikasını etkilemesidir.” ABD'nin Savunma Bakanlığı ise “ideolojik, dini, siyasi amaçlar için devleti ve insanları korkutma amacıyla yapılan şiddet tehdididir” şeklinde tanımlamaktadır.⁵

TERÖRÜN NEDENLERİ

Terörün tek bir nedeni bulunmamaktadır. Terör, genel olarak ekonomik, ideolojik, sosyo-kültürel ve psikolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Terörün bu nedenleri aynı zamanda terörizmin de sebeplerini oluşturmaktadır. Çalışmada, ekonomik, ideolojik, sosyo-kültürel ve psikolojik nedenler üzerinde durulmaktadır. Çünkü terör örgütü PKK, en çok bu nedenleri kullanarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

4 Ercan Çitlioğlu, *Gri Tehdit Terörizm*, Destek Yayınları, İstanbul 2008, s. 13.

5 Bekir Gücenmez, “Terörizmin Finansmanı: PKK, ETA ve IRA Terör Örgütlerinin Karşılaştırılması”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 10.

EKONOMİK NEDENLER

Ekonomik faktörler arasındaki en önemli öğeler kişi başına düşen milli gelirin düşük olması, adaletsiz gelir dağılımı ve yoksulluk şeklinde sıralanabilir. Terörizm ile ekonominin en temel kıstası, gini katsayısıdır. Gini katsayısı ile terörizm neredeyse doğru orantılıdır. Gelir dağılımının dengesiz olması; yani gini katsayısı olgusunu yok saymak, sınıflaştırma problemin temel kaynağıdır. Gizli işsizlik ve açık işsizlik oranının yüksek olması, devletin ekonomi üzerindeki denetimi kaybetmesi ve sendikaların ideolojik dürtülerle hareket etmesi de göz ardı edilmeyecek nedenlerin başında gelir. Ekonomik geri kalmışlık ve etnik ayrımcılık ilişkisinde organik bağ kuran Sait Yılmaz'a göre nedenler şöyledir:⁶

“Özellikle teknik ayrılıkların olduğu ülkelerde ekonomik geri kalmışlıkla etnik farklılıklar bir araya geldiğinde şöyle bir sonuca ulaşılabilmektedir: “Biz farklı olduğumuz için bilinçli olarak yaşadığımız bölgede ekonomik olarak geri bırakıldık.” Böyle bir düşünce milliyetçi duyguları pekiştirmekte söz konusu grupların teröre kaymalarını hızlandırmaktadır.”

İDEOLOJİK NEDENLER

Terörün alt yapısını oluşturan ideoloji, örgütün siyasi hedefinin belirlemede büyük önem arz etmektedir. Örgüt bütün amaçlarını bu ideoloji çerçevesinde belirlemekte ve politik amaçlarına ulaşmak için mensuplarını bu strateji etrafında eğiterek örgüt elemanlarının aidiyet duygularının gelişmesi sağlanmaktadır. Terör örgütlerinin dayandığı ideolojiler dini, etnik veya sol kaynaklı olabilmekte ve bu gruplar, devlet

⁶ Sait Yılmaz, 21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, Milenyum Yayınları, İstanbul 2011, s. 47.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

kurma düşüncesiyle hareket edebilmektedir.⁷ Söz konusu gruplara radikal fundamentalist gruplar olan Hizbullah, DEAŞ ve El-Kaide gibi yapılar da eklenebilmektedir. Diğer yandan terörizm, siyasi hedefleri gerçekleştirmek için araç olabilmektedir.⁸

İdeolojik unsur, örgütün hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle terörün mutlaka bir ideolojik alt yapıya sahip olması gerekmektedir. Örgütler, belirledikleri ideolojilere göre, strateji geliştirmektedir. Bu yüzden de terör örgütleri, düzenledikleri siyasi eğitimlerle, örgütün temelini oluşturan ideolojiyi örgüt mensuplarına benimseterek onları örgütün hedefleri konusunda bilinçlendirmek isterler. Bu süreçte örgüt mensuplarının örgüte bağlılığı sağlanır. Günümüzde terör örgütlerinin kullandığı belli başlı ideolojiler arasında komünizm, milliyetçilik ve din gibi farklı kaynakları temel alan; ancak hedef olarak rejim değişikliğini veya bölünen topraklar üzerinde yeni bir devlet kurmayı amaçlayan ideolojiler yer almaktadır.⁹

SOSYO-KÜLTÜREL NEDENLER

Terör konusu, temellerine indirgeyerek incelendiğinde, aslında en önemli başlıklardan birinin de sosyo-kültürel nedenler olduğu görülmektedir. Bu anlamda sosyal çevredeki hızlı değişim, kültürel değerlerinin temeline ters düşmesi durumunda belli gruplar bunu bir sorun olarak görüp müdahale etmek isteyecek; hatta çatışma ortamına sürüklemeye çalışacaktır. Kendi düşüncelerinin kabul edilmemesini hazmedememesi durumunda zor kullanmaya ve kendi doğrularını baskı kullanarak empoze etmeye çalışırlar. Konuyla ilgili olarak Mesut İskender şunları söylemektedir:¹⁰

7 Tuğçe Gençtürk, Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar, *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara 2012, s. 3-4.

8 Zafer Kılıç, "Küreselleşme ile İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007, s. 11.

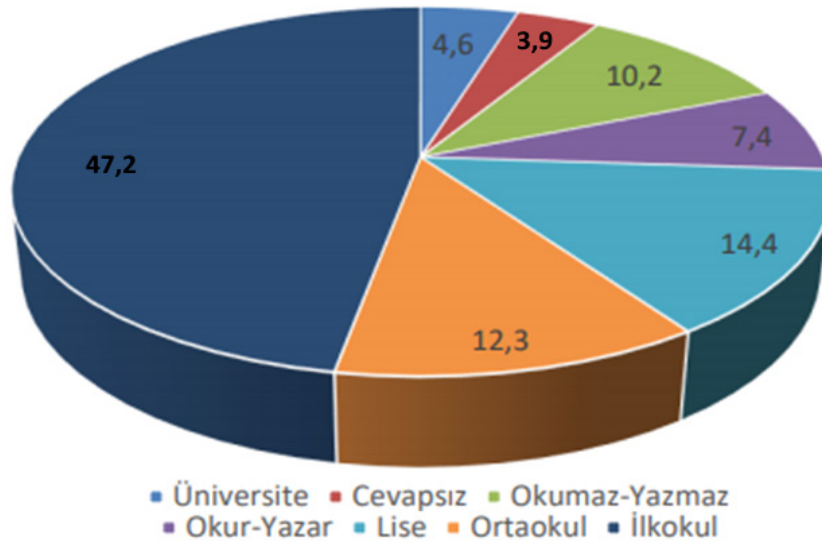
9 Gamze Helvacıköylü, Terör Nedir?, *TASAM*, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/515/teror_nedir, (Erişim Tarihi: 23.03.2022)

10 Mesut İskender, "Türkiye'de Terörizm ve Terörle Mücadelede Kurumlar Arası Yeni Entegrasyon Süreci", Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017, s.24.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“Özellikle hızlı kentleşme ve beraberinde getirdiği gecekondu kültürü, tabii olarak yanında getirdiği sosyal sınıfçılık ve bunun mevcut örgütlerle körüklenmesi, bu bölgelere güvenlik güçlerinin yeterince müdahale edememesi, sınıf faktörünün örgütlerce birincil öge olarak kullanılması, rekabet ve dayanışma adı altında insanların saf duyguları ile oynanması, örgütlerin mantıksal safsata derecesine varan refah vaatleri ile ötekileştirilme bilinci oluşturma gayreti olması, temel nedenler arasındadır. Bu tür guruplar, cemaatler, teröre başvurarak hak arama faaliyetlerine girebilirler. Sosyo- kültürel nedenleri eğitim seviyesiyle de değerlendirmek gerekir. Aşağıda PKK terör örgütünün eğitim üye profillerini görebiliriz.”

Grafik 1: PKK'lı Tutukluların Eğitim Düzeyi

PSİKOLOJİK NEDENLER

Terörizmin nedenleri arasında önem arz eden bir diğer öge de psikolojik nedenlerdir. Zira toplum içinde izole edilme, ayıplanma, mağduriyet hissi gibi duygular sömürülebilir. Böylece özellikle lise ve üniversite

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

dönemlerinde kişilerin sosyolojik kimlik kazanma arzusuyla terörizmin emellerine alet olma ihtimali yüksektir. İskender, bu konuyla ilgili olarak de şunları söylemektedir:¹¹

“İnsanlar bekledikleri gelişmeler gerçekleşmediğinde kendilerini fark ettirmek için farklı yollara başvurabilirler. Bu umutsuzluğun dışa vurum şeklidir. Bunun niteliğini ve niceliğini yakın hissedilen terör örgütü belirler, abartılı duygularla beslenen duyguların eyleme dönüştürülmesi en basit olgudur. Çatışmalara hedefi toplumun bütünlüğüdür. Önce seçilmiş travma gerekir. Bu travmanın yanında hedef kitle siyasi veya kültürel demagojiyle desteklenerek her türlü eyleme hazırlanmaya çalışılır. Bu gelişmeler, fikir özgürlüğü arkasına sığınarak medya üzerinden sağlanır. Kıvama gelen sıradan sempatican terör örgütünün üstlenmek istemediği her türlü suçu işlemeye hazırdır. Bu şekilde yönetici kadrosunu korur. Bunu bir döneme damgasını vuran saadet zincirine benzetebiliriz. Üye kazandırdıkça sadece piramidin sadece en üstü kazanır.”

Bülent ERDİL

TERÖRÜN FİNANS KAYNAKLARI

Küreselleşmeyle birlikte terör örgütleri de legal ve illegal yapılarıyla ulus ötesi ağlar şeklinde çok yaygın ve farklı örgütlenme türleriyle dünyanın birçok ülkesinde örgütlenerek kendi yapılarını oluşturmuştur. Bu açıdan örgütler, legal ve illegal finans kaynaklarıyla kendisini büyütmekte; organizasyonel olarak militan devşirmekte de zorlanmamaktadır. Konuyla ilgili olarak Hasan Aykın ve Kevser Sözmen ikilisinin yaklaşımı oldukça önemlidir:¹²

¹¹ İskender, a.g.t., s. 15.

¹² Hasan Aykın-H. Kevser Sözmen, *Terörün Finansmanı ile Mücadele*, Masak Yayınları, Ankara 2008, s. 42

“Bir canlı için kan ne ise terör örgütü için de para odur. Vücudun zinde kalması için, yeterince kana sahip olmanın yanında bu kanın sürekli olarak hücrelere ulaştırılması da gerekir. Terörizmin finansmanı açısından fon sağlamak veya toplamak kadar, bu fonların terör örgütü üyelerine ulaştırılması da hayati öneme sahiptir. Terör örgütlerinin, hem yasal hem de yasa dışı kaynaklardan elde ettikleri fonları yetkili birimlerin dikkatini çekmeden ilgili bölgelere ve hücrelere transfer edebilmeleri gerekmektedir. Terörün finansmanı esas itibarıyla üç saç ayağı üzerinde şekillenmektedir:

(1) fon sağlama ve toplama

(2) yasadışı nitelikteki fonların aklanması ve

(3) fonların terör örgütüne veya doğrudan teröristlere ulaştırılması.

Terör örgütlerinin finansman temini için her türlü suç alanına girmesi ve özellikle uyuşturucu ticareti ile uğraşmaları nedeniyle elde ettikleri muazzam rakamların olduğu görülmektedir. Ayrıca, bunların muhafazası ve terör örgütü üyelerine doğrudan para veya çeşitli değerler şeklinde ulaştırılması son dönemde, özellikle finansal sistemde bunları tespiti yönelik olarak artan önlemler sonrasında, terör örgütleri açısından aşılması gerekli ciddi bir sorun haline gelmiştir.”

Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) tarafından 2009 yılında yayınlanan rehberine göre, ticari faaliyet yürütmeyen kurumlar birtakım nedenlerle terör örgütlerince kullanılmaktadır. Bu kurumlar, kamuoyunda güvenilir olduklarından terör örgütleri, söz konusu kurumlar aracılığıyla parasal yardımları daha kolay toplamaktadır. Bu kurumların uluslararası bir ağa sahip olmaları, örgütün küresel alanda bir etkiye sahip olmasına da kapı aralamaktadır.¹³

¹³ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Mali Suçlar Araştırma Kurulu Başkanlığı, *Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Terörün Finansmanı Amacıyla Kötüye Kullanılmalarının Önlenmesine Yönelik Rehber*, Ankara 2021, s. 1.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

Nasıl ki yasal bir örgüt finansal gereksinim duyuyorsa, terör örgütleri de ekonomik ve iktisadi kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç; hırsızlık ve adam kaçırmaya gibi yasa dışı yollardan karşılanırsa da terör örgütlerinin yasal yollarla elde ettiği kaynaklar da vardır. Bu paralar, insanlar aracılığıyla taşınmaktadır.

TERÖRÜN AMAÇLARI

Geçmişten bu yana her terör örgütü, siyasi veya ekonomik bir amaç için eylemde bulunmuş ve bu amaç uğrunda her türlü provokasyonu yaparak militan edinmiş ya da siyasi veya ekonomik amaçlarını yalnız başına gerçekleştiremeyen insanların bir araya gelmiş hali olmuştur. Sosyal yığından ziyade belli bir hedef gözeterek bir arada olmuşlardır.

Terörizm gerçekten de sert bir inanış ve bağnazca bağlanma gerektirir. Bu inanış olmazsa, insanların hayatına kast edecek gücü bulamazlar. Teröristin ölmek, öldürmek, sakat kalmak, dışlanmak, nefret edilmek gibi birçok olumsuz durumu göz ardı edecek motivasyona sahip olması; ancak bağnazca inancını sahiplenmesiyle olur.

Terörizm, amaçsız bireylerin dağınık şekilde bir araya gelerek şiddet yaratma arzularını giderdikleri bir 'Vandalizm' olgusu değildir. Terör örgütleri devamlılığını ancak gerçekleştirebilecekleri bir amaç sayesinde devam ettirebilirler. PKK, DHKP/C gibi örgütlerin kongrelerini analiz ettiğimizde, bu kanıtı en temel şekliyle görebiliriz.

Terör örgütlerinin amaçlarına ulaştıktan sonra eylemlerine devam etmesi kültürel olgularla açıklanabileceği gibi, terörist faaliyetlerin işe yaradığı düşüncesiyle karşı tarafa daha yoğun baskı yapılması, daha fazla taviz verilmesi için direktmeye de neden olur. Bu durumda ise terör örgütlerine psikolojik üstünlük sağlamış olur. Bu da örgüt üyelerinin örgüte daha sıkı bağlanmasına yol açabilir.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Terör örgütlerinin ve terör uygulayan devletlerin amaçları genelleme yapılarak basitçe şu şekilde sıralanabilir:¹⁴

- X diline, dinine, azınlığa ya da bölgesine özgürlük veya özerklik
- Mevcut rejim yerine “y” ya da “z” ideolojisine veya dinine göre bir rejim kurulması
- Bir devlet, toplum ya da gruptan intikam alma
- Devlet terörizmi bağlamında ülkeyi güçlendirme refah ve zenginlik kazandırma
- Devleti ve hükümeti her yönden zayıflatmak
- Toplumsal sınıf veya kültürel unsurlar arasında çatışma çıkartmak
- Dünyaya kendi amacını duyurmak
- Devletin güvenlik faaliyetlerini aşırıya kaçırmasını sağlamak
- Kitleleri yıldırımak veya korkutmak
- Medyada daha çok yer almak
- Bir ırkın, dinin, ya da dilin savunuculuğunu yapmış görünmek
- Irksal, dini ve etnik ayrılıkları körüklemek
- Ülkeyi iç ve dış politik karar alma dönemlerinde zor durmada bırakmak

14 Davut Taş, “Türkiye’de Terörle Mücadelede Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve PKK Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2014, s. 41.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

- Ekonomik bunalım çıkarmak
- İstikrar ortamını bozmak

Yukarıda belirtilen öğeler her ne kadar amaç olsa da esasında perdenin görünen yüzüdür. Amaçtan ziyade araç kısmında sayılabilecek maddelerdir. Amaç, terör örgütlerince ideolojik fikirler kullanılarak oluşturur. Örneğin kitleleri yıldırma veya korkutma, bir süre sonra ters tepecek bir olaydır. PKK örneğinde gördüğümüz katliamlar, ilk dönemlerde yoğun olarak işlenerek bölge halkının üzerinde baskı oluşturulmuş; daha sonraki dönemlerde bu saldırılar ideolojik olarak desteklenerek 1985-2000 yıllarında gerçekleştirdiği eylemleri unutturmuştur. Bunu, kendi oluşturduğu medya organlarından propaganda yaparak bölge halkını kendi kanalını izlemeye zorlayarak sağlamıştır. Görüldüğü gibi, araçlar üzerinden amaca yönelinmiştir. Bu doğrultuda yurt dışı bağlantılarla destek sağlandığı da görülmektedir. İlerleyen süreçte Batılı birçok ülke, PKK'yı Türkiye'ye karşı bir saldırı aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu faaliyetler, stratejik faaliyetlerdir. Büyük bir üst aklın iradesi ve maddi desteği olmadan sağlanabilecek olgular değildir.

Görüldüğü üzere aslında amaçlar sadece araçtır. Devletler, terörizmi ikincil diplomatik baskı aracı olarak kullanıldığı sürece, bu durum devam edecektir. Söz konusu zoraki faaliyetleri destekleyen devletler ise terörün bir bumareng etkisiyle kendilerine de sirayet edeceğini yaşayarak tecrübe edecektir. Örneğin terör örgütü ASALA'nın düzenlediği Orly Havalimanı saldırısındaki gibi devletler, tehlikenin farkına vardıklarında geç kalmış olabilirler.

PKK

Faşizm veya nasyonal sosyalist kavramlar her ne kadar milliyetçi tabana yakıştırılmaya çalışılsa da bu olgu, aslında nasyonal sosyalizm ve komünizm karması bir yapıya sahip olan PKK terör örgütünde

görülmektedir. IRA örneğinde de görülen örgüt evrimleşmesinin PKK'da gözlemlenebilmesi normaldir. Zira Kürt milliyetçiliği ve komünizmi sentezleyen örgüt, ABD ve Batı ülkeleriyle de yakın ilişkiler geliştirmiştir.¹⁵

1974 yılında Abdullah Öcalan, Kesire Yıldırım, Cemil Bayık, Hakkı Karaer ve Kemal Pir gibi isimlerin katılımıyla Ankara Tuzluçayır'da gerçekleştirilen bir toplantıda bu örgütün temeli atılmıştır. Öcalan, 1975 yılına geldiğinde Mehmet Hayri Durmuş'la birlikte örgütün programı şeklinde değerlendirilebilecek olan 68 sayfalık "Kürdistan Devriminin Yolu" adlı yazıyı hazırlamıştır.¹⁶ İçinde partinin izleyeceği yol, Kürdistan'ın kurulması ve partinin programlanması gibi konulara değinilmiştir.

27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır Lice Fis köyünde Seyfettin Zoğurlu'nun evinde açık kaynaklara göre, 25 kişinin toplanmasıyla bugün bilinen adıyla PKK Türkçe adıyla "Kürdistan İşçi Partisi" kurulmuştur. Örgütün Genel Sekreteri olarak Öcalan seçilmiştir. Örgütün adı konusunda ilk etapta Öcalan ve arkadaşları, Emeğin Kurtuluşu Partisi ismini düşünürken; daha sonraları bugünkü bildiğimiz ismiyle PKK adında karar kılmışlardır. Bu toplantıda, parti tüzüğü geliştirilmiş; diğer Marksist örgütler gibi partinin ana örgütlenmesi "Merkez Komite" etrafında şekillenmiştir. Ayrıca toplantıda sözde Orta, Kuzey, Güney eyaletleri ve Ankara Bölge temsilcilikleri oluşturulmuştur.¹⁷ Böylece terör örgütü DHKP/C örneğinde görülen sözde eyaletlere bağlı il komiteleri, ilçe komiteleri oluşturulmuştur.

Örgüt, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesindeki stratejisinin Demokratik Devrim olduğunu açıklamıştır. Bu stratejinin içinde tipik Marksist-Leninist yapılanmaların ilk kuruluşlarında daima başarısız strateji olarak bilinen; halkın sempati ve güvenini kazanmak, Kürdistan

¹⁵ Enes Bayraklı vd., *Avrupa'da PKK Yapılanması*, Seta Yayınları, İstanbul 2019.

¹⁶ Erhan Ergül, "Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi ve Şiddet Stratejileri", Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2007, s. 45

¹⁷ TBB, *a.g.m.*, s. 209.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

üst yapısında halkı birleştirmek ve toplumu gerilla savaşına çekecek envanterlerin tamamını kullanmak amaçlanmıştır. Bunun önündeki en büyük engelleri de bölgedeki aşiretleri, köy ağaları, imamlar; Emniyet, Jandarma, gazete muhabirleri ve partiye olumsuz yaklaşan diğer örgütler olarak görmüşlerdir.¹⁸ Bunun akabinde PKK, örgüte sıcak bakmayan sivilleri infaz etmekten de çekinmemiştir.

Bilindiği gibi marksist-leninist ideolojiler; din olgusu ve aşiret gibi kendisi dışında kalan diğer örgütlenmelere dâhil olmak gibi eylemleri kesinlikle kabul etmez. Bu eylemleri camilere giden sivilleri tarayacak kadar ileri götürdükleri söylenebilir. Örneğin Urfa Siverek'te Adalet Partisi üyesi Sedat Bucak ve 8 yaşındaki oğlu silahlı saldırıya uğramış, Bucak'ın oğlu hayatını kaybetmiştir.¹⁹

Örgüt, görüşlerini ilk etapta "Serxwebun" ve "Doğru Yolu Kavrayalım" adlı dergilerle duyurmuştur. Maraş Olayları'ndan sonra sıkıyönetimin ilan edilmesiyle dikkatleri üzerine çeken PKK terör örgütü, özellikle de diğer Kürt örgütlerin sıkıştırılmasıyla çıkmaza düşmüştür. Bu süreçte elebaşı Öcalan, saklanmaya başlamıştır. Nihayetinde son çare olarak Suriye'ye kaçmıştır.

"1979 yılı içerisinde Urfa üzerinden Suriye'ye geçen Abdullah Öcalan nasıl kaçtı?" sorusu o dönemde teknik yetersizliği, sınırların güvenliğinin sağlanamaması ve arazi şartları gibi nedenlere bağlanabilir. Öcalan, ilk iş olarak Lübnanlı bir grupla iletişime geçerek, Suriye'de beklemeden Lübnan topraklarına geçmiştir. Lübnan'da ise ilk temas sağladığı kişiler Filistinliler olmuştur. Filistinliler'in oluşturduğu bu örgütün adı Hawatme'dir. Görüşmelerin ardından Bekaa Vadisi'nde PKK terör örgütü için yer temin edilmiştir. İlginçtir ki; 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbeden önce tüm

¹⁸ TBB, a.g.m., s. 119.

¹⁹ Ahmet İlyas, "Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 74

PKK yöneticileri buraya kaçmıştır. Geri kalan az sayıda isim ise darbe sonrasında operasyonlarla tutuklanıp cezaevine atılmıştır. Bu süreçte PKK, örgütü tekrar diriltmek adına cezaevlerinde örgütlenmeye odaklanmıştır.

PKK terör örgütü kurulduğu günden itibaren bağımsız bir Kürdistan devleti kurma hedefini gütmüş, bu amaç doğrultusunda çeşitli stratejiler benimsemiş ve söz konusu hedefe ulaşmak için kendi çizdiği yolda değişiklik yapılması yönünde ortaya çıkan tartışmalara hiçbir zaman sıcak bakmamıştır. Bu anlamda örgüt içerisinde ortaya çıkan fikir ayrılıklarını gerek şiddet ve zor kullanma yoluyla gerekse de örgüt içi infaz çerçevesinde ortadan kaldırma yöntemini seçmiştir. Ancak zaman içerisinde söz konusu hedeflerdeki katı düşünce yapısı yumuşamış ve salt silahlı mücadeleye ek bazı strateji ve politikalara sıcak bakılmaya başlanmıştır.

Söz konusu durumun yansıması olarak 4. Kongre’de silahlı mücadelenin yanı sıra çeşitli siyasal ve sosyal alanlarda da faaliyet gösterilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.²⁰ Ancak terör örgütü lideri, silahlı mücadelenin temel rolünün değişmediğini ve şiddete ve zora dayalı ve uzun vadeli bir savaşla sonuca varılabileceğini, silahlı şiddetin temelinde yeni gelişen “serhildanlar” olarak adlandırılan izinsiz halk gösterilerinin ve bir anlamda halk ayaklanmasını olduğunu belirtmiştir. Silahlı faaliyetlerden vazgeçmeyeceğini defalarca yineleyen terör örgütünün siyasal zeminde faaliyet gösterme hazırlıklarını da bahsi geçen bu kongre sonrasında hızlandırdığını kongrede alınan kararlardan anlamak mümkündür. Çeşitli yasal derneklere, cemiyetlere ve siyasal partilere sızarak bu alanlarda sempatican edinme ve siyasal faaliyetlerde rol üstlenme çabası artık örgütün siyasi yönünün daha belirgin hale gelmeye başladığının bir göstergesidir.²¹

²⁰ TBB, a.g.m..

²¹ Türkmen Törel, “PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi 1978-1998)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2002, s. 35-64.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

PKK terörü, başladığı ilk günden 1990'lı yıllara dek şiddeti siyasallaştırdığından ya da başka bir deyişle siyasal isteklerini şiddet yoluyla aktarmayı tercih ettiğinden dolayı çözümün de aynı sertlikte ve doğası gereği hemen hemen aynı yollarla verilmesi gerektiğine dair bir inanç oluşmuştur. Aslında terör örgütü, eylemlerine başladığı günden beri stratejilerini farklılaştırarak ilerlemiştir.²²

PKK, kurulduğu andan itibaren iç ve dış destek görmüştür. Ancak ilk örgütlenmesi Türkiye'de faaliyet gösteren sol gruplar içerisinde olmuştur. İlk olarak Türkiye İşçi Partisi (TİP), içinde Kürt grupları barındırmıştır. Daha sonra 1965 yılında bu Kürt gruplar, TİP'ten ayrılarak merkezi Diyarbakır olan Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi'ni (TKDP) kurmuşlardır. Bu Kürtlerin ilk siyasal hareketi olarak bilinmektedir. 1960'lı yılların sonlarına doğru Avrupa'da görülen sosyalist hareketler, Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. TİP içerisinde görüş ayrılıklarının yaşanması nedeniyle bazı Kürt gençler, ayrı bir örgüt kurmak için partiden ayrılmışlardır. 1969 yılında Devrimci Doğu Kültür Ocakları ortaya çıkmıştır.²³

GÜVENLİK POLİTİKALARI VE PKK

Türkiye hem Asya hem de Avrupa kıtalarının kesiştiği çok önemli ticaret yolları ve enerji koridorları üzerinde bulunmaktadır. Bölgesel ve küresel çekişmelerin sürdüğü Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu coğrafyasına komşu olması, Karadeniz, Ege ve Akdeniz'le çevrili yarımada olması ve bu denizleri birbirine bağlayan Marmara Denizi üzerinde boğaz geçişlerine olanak sağlaması, Türkiye'yi çok önemli bir stratejik alan yapmaktadır. Türkiye sınırlarını, batıda Yunanistan ve Bulgaristan'la doğuda Gürcistan, Ermenistan ve İran'la ve Güneydoğu'da da Suriye ve Irak'la sınırdaştır.

22 Y. Furkan Şen-Sevilay E. Gümüş Özuyar, *Terör ve Terörizm Üzerine*, Yargı Yayınevi, Ankara 2015, s. 111.

23 Elif Çalışkan Polat, *PKK Terör Örgütüne Dış Destek&Dönemsel Çerçeve Analizler*, Çatı Kitapları, İstanbul 2013, s. 14-19.

Türkiye'nin dış politikası ve güvenlik stratejileri de bulunduğu coğrafya, sahip olduğu tarih, iç politika etkenleri ve uluslararası gelişmelerden şekillenmektedir.²⁴

PKK'nın Kürt Sorunu'na odaklanması ve bu meselenin dış politikada sorun olmaya başlaması, 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbe sonrasında olmuştur. 1987 yılında Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusu yapması ve AB Komisyonu'nun Türkiye hakkında rapor yazmaya başlaması, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) 1987 senesinden itibaren bireysel başvuru hakkını elde etmesinden sonra bu konu, insan hakları bağlamında sorun olmaya başlamıştır.

Tahmin edileceği üzere 1980 darbesi, Türkiye-AB ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın bitmesi, terör örgütü PKK'nın 1990'lı yıllarda silahlı saldırılarını arttırmasına neden olmuştur. Böylece Türkiye'de terörle mücadelede güvenlik ve askeri bürokrasinin etkin olduğu bir süreç başlamıştır. Bu dönemde bölgede yaşayan sivillerin olağanüstü halden olumsuz etkilenmesi ve AİHM'e yapılan başvurular, Ankara-Brüksel hattındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.²⁵

1980'li yıllarda PKK nedeniyle Türkiye, Irak ve Suriye'yle birtakım problemler yaşamış ve ilk defa sınır ötesi operasyona başlamıştır. Türkiye, ilk olarak tepkisini Suriye'ye göstermiştir. Çünkü Öcalan 12 Eylül darbesinden sonra Suriye'ye geçmiş ve Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) hayata geçireceğini ilan etmiştir. Türkiye ile Suriye arasında PKK ve su sorunu, Öcalan'ın 1999 yılında Türkiye'ye iade edilmesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde komşu devletlerin politikaları ilişkilerin gelişmesinin önünde engel teşkil etmiştir.²⁶ Bu döneme kadar PKK'nın

24 Burhanettin Duran, "Two Things Turkey Accomplished in Afrin", *Seta*, <https://www.setav.org/en/two-things-turkeyaccomplished-in-afrin/>, (Erişim tarihi: 23.03.2022)

25 Vahit Bıçak, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Terörizm", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 1999.

26 Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, 4(8), 2011, s. 31.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

eylemleriyle Fırat suyunun paylaşılma konusu paralellik göstermiştir. Söz konusu dönemde Irak'ın İran'la savaş halinde olması ise Irak'ın kuzeyinde PKK'nın Kürt gruplarla ilişki kurmasına zemin hazırlamıştır.²⁷ Bu bağlamda Türkiye, savunmacı realizm kapsamında sınır güvenliğine öncelik vermiş ve Irak ve Suriye'yle güvenlik antlaşmaları imzalamıştır. Sonraki yıllarda ise üçlü görüşmelerin yapıldığı görülmektedir.

Diğer yandan ne zaman Türkiye, Suriye'yle savaşın eşiğine gelse, Rusya'nın Türkiye'yi eleştirdiği görülmüştür. Bu da Ankara'nın Moskova'yla olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye ise gerek Madrid ve Oslo Barış süreci ve gerekse de Körfez Savaşı sonrasındaki süreçle İsrail'le güvenlik ve askeri teknoloji alanında işbirliği yapmıştır. Böylece PKK terör örgütüyle olan mücadelesinde bir müttefik bulmuş ve kısmen ABD, Avrupa ve güney komşularından gelen olumsuz yaklaşımları dengeleyebilmiştir.²⁸ Türkiye, Suriye'yle olan PKK kaynaklı problemler nedeniyle 1998 yılında Adana Mutabakatı'nı imzalamıştır. Buna göre Suriye, PKK'nın Suriye'deki kamplarını kapatacak ve Öcalan'ın Suriye'ye girmesine izin vermeyecekti. Dolayısıyla Adana Mutabakatı, Suriye'yle ilişkilerin normalleşmesini sağlamış ve Öcalan da Yunanistan'a geçmek durumunda kalmıştır. Ancak Suriye, bu sözleşmeye uymamış ve terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin bölgede yapılanmasına izin vermiştir.

Türkiye, 1980 senesinden beri PKK terörüyle mücadele etmektedir. PKK'nın en önemli amacı, bölgede bir Kürt devleti kurmaktır. 1991 yılındaki Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye, PKK terör örgütüne Irak'ın kuzeyinde doğrudan müdahale etme hakkını elinde tutmaktadır. Fakat ABD ile Irak hükümeti, bu bölgeye Türkiye'nin teröristleri ve onların sızmalarını engellemek için doğrudan müdahale etmesine, bölgenin istikrar ve güvenliğini tehdit ettiği iddiasıyla karşı çıkmaktadır. PKK'nın Türk dış politikasına etkisini, çok daha güncel olması nedeniyle Suriye

²⁷ Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar, *Alfa Yayınları*, İstanbul 2017, s. 200-202.

²⁸ Nigar Neşe Kemiksiz, "Filistin Sorunu", *Akademik Orta Doğu*, 11(1), 2006, s. 158.

örnekleminde değerlendirmek gerekirse Türkiye, Irak'ta karşılaştığı benzer sorunları, burada da yaşamaktadır. Ankara, terör örgütü PKK unsurlarının ABD tarafından silahlandırılmasına net bir şekilde karşı çıkmakta, oluşturulmak istenen fiili Kürt devletini, PKK terör örgütünün hedefi olarak görmekte ve ülke güvenliğine yönelik tehdit olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Afrin'e müdahale etmiş, buradan Kandil'de bulunan terör örgütü liderlerine mesaj vermiştir. Türk askerinin buradaki varlığı, PKK/YPG örgütünün amaçlarına ulaşmasını engellemiştir. Müdahale hem Suriye'de terörist unsurların varlığını hem de Irak'ta kurmayı hayal ettikleri Kürt devletinin geleceğini karartmıştır.²⁹

ABD'nin başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkelerinin ve zaman zaman diğer bölge dışı devletlerin de tepkisini çeken dış politika tercihlerinin nedenleri, vekâlet savaşlarının maliyetinin konvansiyonel savaşların maliyetinden çok daha düşük olması, vekil aktörlerin meşru olmayan her türlü projeksiyonda kullanılabilmesidir. Ayrıca ABD'li karar alıcılar, söz konusu terör örgütü ve diğer fraksiyonlar üzerinden Ortadoğu'da mezhep ve etnik temelli çatışmaların körüklenmesi suretiyle bir istikrarsızlık projesi de uygulamaktadır. Böylece hem bölgedeki diğer aktörlerin kendisine olan bağlılıklarını pekiştirmeye çalışmakta hem de Rusya ve İran gibi devletlere alan açılmasını engellemektedir.³⁰ ABD ve Rusya bölgedeki çatışmanın kaderinde belirleyici rol oynamak için kendi gruplarını desteklemeye devam etmektedir. ABD, Ortadoğu politikasında etkin olmak için yeni uygulamalarda bulunmaya başlamıştır. Bu sebeple Suriye'de de Irak'ta olduğu gibi geleneksel müdahale ve işgal yönteminden farklı bir yol izlemiştir. Öte yandan Rusya de ABD'yle jeopolitik eşitliği sağlamayı hedeflemekte ve bu amaç doğrultusunda Şam yönetimini desteklemektedir.³¹

29 Duran, a.g.e., s. 1.

30 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 35.

31 Şafak Oğuz-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 52.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

Avrupa, özellikle de Fransa, terör sorununu Türkiye'nin bölgedeki etkisini sınırlandırmak için bir silah olarak kullanmaktadır. Nitekim Fransa ve İngiltere, tarih boyunca Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarları açısından güçlü bir Türkiye'nin varlığını istememiştir. Örneğin Barbara Bush, Beyaz Saray'daki yıllarıyla ilgili anılarında, Danielle Mitteran'ın bir ABD ziyareti sırasında, muhtemelen First Lady'nin kocası üzerinde etkili olacağı beklentisiyle, ABD'nin Kürtlere karşı daha dostane bir tutum benimsemesini sağlamak için hiçbir fırsatı kaçırmadığını; hatta makam arabalarıyla bir yerden bir yere giderken bile hep bu konudan bahsettiğini anlatmaktadır.³²

Söz konusu durum, Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında uyguladığı "böl ve yönet" politikasının bir gereği olarak da okunabilir. Ancak Anadolu'da yaşayan Kürtlerin durumu; Suriye, Irak ve İran'da yaşayan Kürtlerin durumundan farklılık göstermektedir. Türkiye'nin komşu ülkelerinde yaşayan Kürtler, buldukları devletlerden baskı, şiddet, sosyal ve kültürel anlamda ayrımcılık gördükleri için Türkiye'yi güvenli bulmaktadır. Nitekim Anadolu'da bulunan Kürtler, PKK'ya örgütün beklediği desteği vermemektedir. Dahası Kürtlerin büyük çoğunluğu, Türkiye'den ayrılmak gibi bir düşünceyi benimsememektedir.

Türkiye'nin dış politikasında sınır güvenliği söz konusu olduğunda askeri yöntemlere başvurması her zaman gündeme gelmiştir. Sınır güvenliğini sağlamak için askeri sevkiyatlar hız kazanmıştır. Özellikle de 12 Eylül darbesinden sonra askerler, defansif realizmin bir gereği olarak ülkede güvenlik sağlanıncaya kadar her alanda etkisini hissettirmiştir. Bu politikalardan biri de sınırların güvenliğidir. Türkiye, PKK konusunda daha önceden sorun yaşadığı devletlerle masaya oturarak işbirliği sürecine girmiştir. Bu anlamda Türk dış politika yapıcılarının benimsediği prensiplerin başında Ortadoğu'da kurulmak istenen Kürt devletinin oluşumunun engellenmesi gelmektedir.

³² Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 163

Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu 2013 yılında hazırlanan bir raporda, Türkiye'nin Ortadoğu politikasıyla ilgili bazı noktalar belirtilmiştir. Buna göre Türkiye, bu coğrafyada yaşanan çeşitli sorunlara rağmen barış ve istikrar noktası olmaya devam etmekte ve bölgede yaşanan olayları yakından takip etmektedir. Nitekim 2011 yılında başlayan Arap Baharı, Türk dış politikasında mühim etkiler yaratmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasının amacı, bölgesel sorunlara harcanacak enerjiyi ülkenin iç meselelerine odaklamak olmuştur. Bu anlamda Türkiye, ulusal çıkarlarını göz önünde bulunduran barışçıl bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu politikanın temelinde çevre ülkelerin iç politikalarına karışmama prensibi yer almakta ve bölge devletleriyle pragmatik bir ilişki tesis edilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan söz konusu yaklaşım, Westphalian devlet sistemine uygun bir yaklaşımdır.³³

2008-2013 arası yıllar Demokratik Açılım çalışmalarına öncelik verilen konu olmasına rağmen iki tarafın da karşılıklı güvensizlik içinde olduğu görülmektedir. 2009 yılında Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılması, terör örgütü PKK'nın dönem dönem silahlı eylemlere girişmesi, karşılıklı diyalog sürecini engellemiştir. PKK, silah bırakmayı reddetmesine rağmen Kürt siyasi hareketinin temsilcisi olarak öne çıkan partiler, demokratik ve kültürel hakların gelişmesi için Kandil ile Türkiye arasında arabuluculuk rolüne bürünmüşlerdir. Ancak bu süreç başlarken ve devam ettiği sırada Türk Hükümeti, haklı olarak PKK'nın silah bırakmasını istemiştir. Sürecin sonuna bakıldığında ise PKK, şehirlerde hendek kazma yoluna gitmiştir. Karşılıklı güvensizlik doğrultusunda süreç başarısız neticelenmiştir. 15 Temmuz 2016 tarihli darbe kalkışmasından sonra PKK'ya yönelik Güneydoğu'da operasyonlar icra edilmiştir ve bu operasyonlar sonucunda örgütün şehir yapılanması ortadan kaldırılmıştır. Açılan hendekler kapatılmış ve PKK'nın mühimmatları ele geçirilmiştir.³⁴

33 Tarık Oğuzlu, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz", *Ortadoğu Analiz*, 4(42), 2012, s. 9-11.

34 Sibel Düz vd., "15 Temmuz'dan Bir Yıl Sonra Türkiye'nin Terörle Mücadelesi", *Seta Analiz*, 209, 2017, s. 10.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

Demokratik açılım süreci, PKK'nın Kuzey Suriye'de elde ettiği kazanımları, demokratik çözüm sürecini yürütmekteki amacının samimi olmadığını göstermiştir. Bu süreçte PKK'nın Kuzey Suriye'deki toprak kazanımları, örgütün Türkiye'deki beklentisinin de barışçıl ve demokratik bir şekilde siyasal sisteme katılmaktan ziyade; siyasi, ekonomik, güvenlik ve askeri olarak KCK yapılanmasıyla Gramsyan hegemonik fiili düzen oluşturmak istediğini ortaya koymuştur.³⁵ Ayrıca PKK, bölgesel ve küresel güçlerin de desteğiyle Türkiye'ye karşı bir blok oluşturduğunu düşünmüştür. Nitekim PKK, bölgede görev yapan korucu, asker, polis ve diğer güvenlik birimlerine yönelik suikast ve öldürme eylemlerini sürdürmüştür. Ardından Kobani Olayları'nın başlaması, PKK'nın çeşitli kurumlara saldırı düzenlemesi, Türkiye'nin PKK'nın şehir yapılanmasına karşı mücadelesi başlatmış ve operasyonlar başarıyla tamamlanmıştır. Daha sonra 15 Temmuz darbe sürecini de Türk halkı başarıyla aşmış ve Türkiye, bölgesel ve küresel güçlerin jeopolitik kumpasını yenerek Suriye'ye başarılı bir operasyon düzenlemiştir. Böylece tüm dünyaya gücünü ve saldırılara karşı artık ulusal sınırlarda değil; bölgesel ve küresel ölçekte reaksiyon vereceğini göstermiştir.³⁶

Son yıllarda Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde, Partiya Yekitiya Demokrate/Demokratik Birlik Partisi (PYD) faktörü etkili olmaktadır. ABD, PKK'yı terör örgütü olarak görmesine rağmen onun bir uzantısı olan PYD'ye silah yardımıyla bulunmaktadır. Bu durum ise ilişkilerde gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bu ilişkilerin temeli, DAESH'in 2014 senesinde PYD hakimiyetinde olan Kobani'yi işgal etmesiyle başlamıştır. PKK'nın eylemlerinde artışlar yaşanması ve ABD'nin PYD'ye olan desteği Ankara-Washington hattındaki ilişkilerin bozulmasına neden

35 Nilüfer Karacasulu, "Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 2009, s. 53-71.

36 Ayşe Küçük-Fuat Aksu, "Musul Rehinelere Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 2019, s. 45.

olmuştur.³⁷ Bir NATO müttefiki olan Türkiye'nin sınırlarını tehdit eden bir örgüte ABD'nin destek vermesi, ikili münasebetlerin geleceği açısından da sorunlu bir duruma işaret etmektedir.

SONUÇ

Terör kavramı, her türlü şiddet eylemini kapsayan, beklenmedik bir zamanda gerçekleştirilen, belirli amaçlar ve ideolojiler adına gerçekleştirilen ve kendi içerisinde bir sistematiği olan eylemlerin tamamı için kullanılabilir. Terörizm ise terör konusundan siyasi bir amaç içermesi yönüyle farklılık göstermektedir. Terörizm, terör örgütlerinin ideolojik boyutunu oluşturmaktadır. Terörün unsurlarından olan ideoloji olmazsa terörizmden bahsedilememektedir. Ancak terör ve terörizm; ekonomik, ideolojik ve siyasal nedenleri ve türleri (etnik, dini, devlet vb.) bakımından benzerlik gösterebilmektedir.

Terör eylemleri ülkede can kayıplarına neden olmasının yanı sıra mal kayıplarına da neden olmaktadır. Terörle mücadele noktasında önemli insan kaynağı ve maddi kaynaklar gerekmektedir. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafyanın stratejik özellikleri, çok sayıda doğal kaynağa sahip olması, enerji koridorlarının merkezinde yer alması gibi nedenlerle tarih boyunca içeriden ve dışarıdan yıpratılmaya çalışılmıştır. Türkiye, söz konusu yıpratma çabalarına karşı yıllardır mücadelesini sürdürmektedir.

Türkiye'nin güvenlik güçleri polis, jandarma ve askeri unsurları bakımından Kenneth Waltz'ın savunmacı realizmini doğrulayan bir pozisyonda; büyük güçlerin PKK'ya doğrudan askeri, mali ve finansal destekleri, Türkiye'yi bölmek için hem içerden hem de dışardan bölgesel ve küresel ölçekli askeri açıdan tehdit etmeye başlamıştır. Bu durumda

37 Kılıç Buğra Kanat vd., "Türkiye-ABD İlişkileri ve Yeni ABD Yönetimi", *SETA Analiz*, 187, 2017, s. 18-19

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

Türkiye, Kıbrıs Harekatı'nda olduğu gibi savunma ve güvenlik politikalarında kara, hava, deniz ve her türlü konvansiyonel silah teknolojisinde yerleşme ve milli silah endüstrisinin gelişmesi sayesinde silahlı taarruz kabiliyetini geliştirerek bölgesel ve küresel ölçekli askeri operasyon gücü kazanmıştır. Bu da tıpkı Jhon Mearsheimer'in saldırgan realizmi bağlamında askeri taarruz ve caydırıcı kapasiteye ulaştığını göstermektedir. Bu durumda Türkiye, bölgesel gücünü arttıran ve küresel güç olma yolunda önemli adımlar atan bir ülke konumuna gelmiştir.

Türkiye'nin terör örgütleriyle mücadelesi, sadece kendi açısından değil; bölgesel ve küresel anlamda da huzurun sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Yabancı terör örgütleri ve onların militanlarının bölgeye akışını engellemek için güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Bu önlemler, Avrupa'nın güneydoğusundan gelecek tehlikelere karşı bölgede koruma kalkanı niteliği taşımaktadır.

Türkiye, küresel bir kara para aklama karşıtı olup; terörizmin finansmanı ile mücadele organı olan Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) de üyesidir. Türkiye'nin finansal istihbarat birimi olan Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) ulusal düzeyde savcılar ve kolluk kuvvetleriyle işbirliği ve eşgüdüm içerisinde çalışmaktadır. Ayrıca diğer finansal istihbarat birimleriyle işbirliği içerisinde FATF'ın çalışmalarına aktif katkı sağlamaktadır. Türkiye, terörizmin finansmanını cezalandıran ve teröristlerin mal varlığını donduran 1267 ve 1373 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarının etkin bir şekilde uygulanması için FATF ile uyum içerisinde hukuki bir çerçeve hazırlamıştır.

Terörle mücadele kapsamında işbirliğinin uluslararası boyutta güçlendirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında, Birleşmiş Milletler ve bölgesel kuruluşların kapasite geliştirme çabalarına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca ikili düzeyde de talep eden ülkelerle kapasite geliştirme programları gerçekleştirmektedir. Bu eğitim programlarının

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

gerçekleştirilmesinde eşgüdüm içerisinde çalışılmaktadır. Çok sayıda ülkeyle güvenlik işbirliği anlaşmaları imzalanarak, yeni anlaşmalara dönük müzakereler de sürmektedir.

Türkiye'nin bölgedeki etkisini azaltmak ve bölge dengelerinde rol sahibi olmak amacıyla Batılı güçlerin vekalet savaşları yöntemiyle bölgedeki terör örgütleriyle anlaşma içine girmesi istikrarsızlığı arttırmaktadır. Ortadoğu üzerinde ABD ve Rusya'nın egemenlik çekişmesi terörü körüklemektedir. Bu doğrultuda Türkiye, güvenlik kapsamında sınır ötesi operasyonlar düzenleyerek; etrafında meydana gelen gelişmelere karşı kayıtsız kalmamaktadır. Türkiye'nin öncelikli sorunlarının başında terör ve güvenliğin gelmesi, Türkiye'nin dış politikada reaksiyonel politikalar izlemesine neden olmaktadır. Sonuçta terörün, dış politikanın bir aracı haline geldiği görülmektedir. Bu kapsamda PKK, bölgesel ve küresel güçlerin Türkiye'yi dış politikada engellemek için kullandığı bir araç olarak dikkat çekmektedir. Ancak Türkiye, uluslararası hukuka da uygun bir şekilde mücadelesini yürütmektedir. Bölgede gerek askeri gücüyle gerekse de işbirliği yoluna giderek sorunun çözümü için politikalar geliştirmektedir.

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

KAYNAKÇA

“Terörle Mücadele Kanunu”, *Mevzuat Bilgi Sistemi*, <https://www.mevzuat.gov.tr/1.5.3713.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.03.2022).

AYKIN, Hasan-H. Kevser Sözman, Terörün Finansmanı ile Mücadele, *Masak Yayınları*, Ankara 2008.

BALCI, Ali, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

BAYRAKLI, Enes vd., *Avrupa’da PKK Yapılanması*, Seta Yayınları, İstanbul 2019.

BIÇAK, Vahit, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Terörizm”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 1999, s. 76-84.

ÇANDAR, Cengiz, *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?*, Tesev Yayınları, İstanbul 2015.

ÇİTLİOĞLU, Ercan, *Gri Tehdit Terörizm*, Destek Yayınları, İstanbul 2008.

DURAN, Burhanettin, “Two Things Turkey Accomplished in Afrin”, *Seta*, <https://www.setav.org/en/two-things-turkeyaccomplished-in-afrin/>, (Erişim tarihi: 23.03.2022)

DÜZ, Sibel vd., “15 Temmuz’dan Bir Yıl Sonra Türkiye’nin Terörle Mücadelesi”, *Seta Analiz*, 209, 2017.

ERDEM, Tefvik, “Öcalan ve PKK Üzerine-1: Açlık Grevleri”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/tevfik-erdem/genel/ocalan-ve-pkk-uzerine-1-aclik-grevleri-kose-yazisi-10292>, (Erişim Tarihi: 23.03.2022)

ERGÜL, Erhan, “Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi ve Şiddet Stratejileri”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2007.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, 4(8), 2011, s. 13-38.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

GENÇTÜRK, Tuğçe, "Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar", *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara 2012.

GÜCENMEZ, Bekir, "Terörizmin Finansmanı: PKK, ETA ve IRA Terör Örgütlerinin Karşılaştırılması", Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.

HELVACIKÖYLÜ, Gamze, "Terör Nedir?", *TASAM*, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/515/teror_nedir, (Erişim Tarihi: 23.03.2022)

İLYAS, Ahmet, "Türkiye'de Aşiret-Siyaset İlişkisi: Urfa Örneği (1950-2003)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

İSKENDER, Mesut, "Türkiye'de Terörizm ve Terörle Mücadelede Kurumlar Arası Yeni Entegrasyon Süreci", Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

KANAT, Kılıç Buğra vd., "Türkiye-ABD İlişkileri ve Yeni ABD Yönetimi", *SETA Analiz*, 187, Ocak 2017.

KARACASULU, Nilüfer, "Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 2009, s. 53-71.

KARACASULU, Nilüfer-Şevket Ovalı, "Terör: Kavramsal Çeşitlilik", *Mülkiye Dergisi*, 28(243), 2004, s. 49-62

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

KARPAT, Kemal H., *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

KEMİKSİZ, Nigar Neşe, "Filistin Sorunu", *Akademik Orta Doğu*, 11(1), 2006, s. 133-179.

KILIÇ, Zafer, "Küreselleşme ile İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007.

KURUBAŞ, Erol, "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 2009, s. 39-70.

KÜÇÜK, Ayşe-Fuat Aksu, "Musul Rehineler Krizinde Türkiye'nin Kriz Yönetimi", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 2019, s. 13-54.

OĞUZ, Şafak-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 44-69.

OĞUZLU, Tarık, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz", *Ortadoğu Analiz*, 4(42), 2012, s. 8-17.

ÖKTEM, Emre, "Uluslararası Hukukta Terörizm Tanım Sorunu ve Milli Bağımsızlık Hareketleri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 3(5), 2014, s. 133-147.

POLAT, Elif Çalışkan, *PKK Terör Örgütüne Dış Destek: Dönemsel Çerçeve Analizler*, Çatı Kitapları, İstanbul 2013.

SANDIKLI, Atilla, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikası Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2004.

ŞEN, Y. Furkan-Sevilay E. Gümüş Özuyar, *Terör ve Terörizm Üzerine*, Yargı Yayınevi, Ankara 2015.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, *Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Terörün Finansmanı Amacıyla Kötüye Kullanılmalarının Önlenmesine Yönelik Rehber*, Ankara 2021.

TAŞ, Davut, "Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve PKK Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2014.

TÖRELİ, Türkmen, "PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi 1978-1998)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2002.

YAYLA, Atilla, "Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 45(1-4), 1990, s. 335-386.

YILMAZ, Sait, *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2011.

STRUCTURED ABSTRACT

Terrorism is an important problem that has existed since the history of humanity and that many states and societies have to deal with. The width of the target audience covers a large area from civilians to military units. Throughout history, great effort was required to prevent terrorist activities. For this reason, the spread of communication tools with terrorism has changed and improved psychological warfare strategies and tactics to that extent. This situation has brought terrorism to very complex levels.

Terrorism has become an important threat to international security, especially since the early 1990s. In this period, with the disintegration of the USSR, the international system turned into a unipolar system. With the effect of globalization, terrorism has also started to globalize. With the gradual development of technology since the 1990s, the application of the developing technology by terrorist organizations according to their own interests has brought it to a very difficult point for states to prevent terrorism. Terrorism has become a global problem, especially after the September 11, 2001 attack, turning into the concept of "global terrorism". With the development of globalization, today terrorist organizations do not only using weapons and other means of violence but also they continue their terrorist activities both on the internet and through cyber attacks and manipulations. Because of the result of the enormous development of technology in communication since the 1970s; terrorism has also tried to use its effect in these communication ways. It continues to take action in these communication ways.

Terrorism has been the most important factor in the development of Turkey's security and defense policies. It has become one of the biggest threats among security threats such as drug smuggling, organized crime, border security, black market and espionage, which Turkey has been

fighting against the PKK terrorist organization from past to present. This threat has been the problem that Turkey has struggled the most in the field of security.

Although the aims, objectives and strategies of the PKK terrorist organization operating in Turkey have changed over time, it still exists as a threat today. The PKK, which emerged as a separatist movement in the years it was founded, turned into a criminal organization and became used by some foreign states (USA, Russia, Iran, EU countries). These states have expressed their support for Turkey in the fight against terrorism through their foreign policy makers. However, on the other hand, they were in contact with the PKK's senior executives. They continued their military, economic and political support. This made it necessary for Turkey to observe these in its security policies.

Terrorist acts cause loss of life in the country as well as property losses. Significant human and material resources are required to combat it. Strategic features of the geography in which Turkey is located, having many natural resources, being in the center of energy corridors etc. For various reasons, it has been tried to be worn out from inside and outside throughout history. Turkey has been fighting against these attrition efforts for years. While Turkey's security forces are in a position to confirm Kenneth Waltz's defensive realism in terms of police, gendarmerie and military elements; great powers' direct military, economic, financial etc. to the PKK. Their support has begun to threaten Turkey both internally and externally, both regionally and globally, in order to divide it. In this case, as in the Cyprus operation, Turkey has gained a regional and global military operation power by improving its armed offensive capability thanks to the indigenization of land, air, sea and all kinds of conventional weapons technology in defense and security policies and the development of the national weapons industry. This shows that it has reached a military

TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARININ DEĞİŞEN YAPISI VE PKK

offensive and deterrent capacity in the context of Jhon Mearshimer's aggressive realism. In this case, Turkey has become a country that has increased its regional power and taken important steps towards becoming a global power.

In order to reduce Turkey's influence in the region and to have a role in the regional balance, the western powers' entering into agreements with terrorist organizations in the region through proxy wars increases the instability. The conflict between the US and Russia for dominance over the Middle East fuels terrorism. In this direction, Turkey, by organizing cross-border operations within the scope of security; It does not remain indifferent to the developments taking place around it. Terrorism and security are the primary problems of Turkey, which causes Turkey to follow reactionary policies in foreign policy.

As a result, it is seen that terrorism has become a tool of foreign policy. In this context, the PKK emerges as a tool used by regional and global powers to prevent Turkey in foreign policy. However, Turkey carries out its struggle in accordance with international law. It develops policies for the solution of the problem by both its military power and cooperation in the region.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ*

Surveying on the Impact of Military Operations on Regional Population Movements: The Case of the Operation Peace Spring

Zeynep ORTAKAVAK**
Hüseyin YELTİN***

Öz

Çatışma ve iç savaşlar, sebep oldukları kitlesel göç hareketleri, bölgesel terörizm ve güvenlik kaygıları dolayısıyla uluslararası sistemin çözüm arayışında bulunduğu konular arasındadır. Sınır ötesi askeri operasyonlar bu bölgelerdeki sivilleri koruma ve terörizmi durdurma amacıyla başvurulan; ancak müdahale edilen bölgede yerinden edilme ve insani krizlere yol açtığı da iddia edilerek eleştirilen yöntemler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada çatışma ve iç savaş ortamında gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonların bölge halkının nüfus hareketlerine etkisi, Barış Pınarı Harekâtı örneğiyle incelenecektir. Mekânsal görüntüleme teknikleri kullanılarak, operasyon bölgesi ve çevresindeki göç hareketlerinin boyutları ve yönü, zamansal olarak teşhis edilecektir. Çalışma alanındaki nüfusun müdahale sonrası hareketlerinin yerleşim yerlerine göre değişkenlik gösterip göstermediği de tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Barış Pınarı Harekâtı, Çatışma, Göç, Mekânsal Analiz, Yerinden Edilmiş Kişi.

Abstract

Conflict and civil wars are among the issues sought for solutions due to the mass migration movements they cause, regional terrorism and security concerns. Cross-border operations are a method used to protect civilians in the regions and stop terrorism, but are criticized for causing displacement and humanitarian crises in the region. In this study, the effect of cross-border operations carried out in the environment of conflict and civil war on the population movements of the people of the region will be examined in the example of Operation Peace Spring. By using spatial surveying techniques, the size and direction of migration movements in and around the operation area will be diagnosed temporally. It will also be determined whether the post-intervention movements of the population included in the study vary according to the settlements.

Keywords: Operation Peace Spring, Conflict, Migration, Spatial Surveying, Internally Displaced Person.

* Makale Geliş Tarihi: 18.10.2021 Yayına Kabul Tarihi: 16.11.2021

** Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: zeyneportakavak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9309-4792.

*** Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: huseyinyeltin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4434-2358.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından güvenlik iklimindeki değişiklikler beraberinde iç savaş ve silahlı çatışmaları doğurmuştur. Uluslararası siyaseti ve kamuoyunu da yakından ilgilendiren iç savaşlar, sonuçları itibarıyla bölgesel ve küresel sorunlara yol açmaktadır. Kitlesel göçler ve terörizm, bu sonuçlar arasında ön sıralarda yer almaktadır. Dolayısıyla iç savaş ve çatışma çözümlenmeleri hem siyasetin hem de akademinin barış inşasına yönelik formüller üretme çabasına giriştiği alanlar arasında yer almaktadır.

Günümüzde modern silahlı çatışmaların, belli bölgelerde kümelenme ve yayılma eğilimi göstermesi, bölgesel çatışma ve iç savaşların zaman ve mekân dahilinde incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Buhaug ve Gleditsch, iç savaşların belli mekân ve zamanda kümelendiğini iddia ettikleri çalışmalarında, çatışmalardaki kümelenmeyi ampirik veri ve yöntemlerle analiz edip açıklamaktadır. Çalışmada, iç savaş ve çatışmaların arka planındaki siyasi, sosyal ve ekonomik bileşenlerin yanında bölgelerin demografik ve coğrafi yapılarının bölgesel yakınlık, komşuluk, sınır uzunluğu gibi fiziki bileşenleri de incelenmiştir.¹

Literatürde, Gleditsch gibi çatışma bölgelerinin coğrafyası ve mekânsal özelliklerine vurgu yapan pek çok araştırma bulunmaktadır. Abler gibi analistlerin, sosyal bilimler bağlamında sosyal fenomenlerin mekânsal unsur ve bağlamlarına daha açık ve kapsamlı şekilde dikkat gösterilmesi gerektiğini savunmuştur. Yazarlara göre, zaman ve mekân bileşenleri, sosyal davranış ve etkileşimleri daha net anlamlandırmada kullanılan iki ana yoldur.² Starr'a göre ise yalnızca zamana göre yapılandırılmış analizler hikayenin bir yarısını anlatmakta, mekânsal bağlam ile hikâyenin

1 Halvard Buhaug-Kristian Skrede Gleditsch, "Contagion or Confusion? Why Conflicts Cluster in Wspace", *International Studies Quarterly*, 52(2), 2008, s. 226.

2 Ronald Abler vd., *Spatial Organization: The Geographer's View of the World*, Prentice-Hall, 1971, s. 10.

diğer yarısı da anlamlandırılabilir. ³ Walther ve arkadaşları politik çatışmaların ve iç savaşların mekânsal dinamiklerini inceledikleri çalışmada, şiddetin zaman ve coğrafyaya göre yayılımını mekânsal ayrıştırılmış çatışma verileriyle analiz etmişlerdir. Benzer çalışmalarda, araştırmacıların çatışma bölgelerindeki sosyal, kültürel, siyasi bağları coğrafyayla ilişkilendirerek çıkarımlarda buldukları görülmektedir. ⁴ Çalışmalardaki ortak düşünce, mekânsal verilerdeki artış ve çok katmanlı mekânsal veri işleme teknolojilerinin gelişmesinin çatışma çözümlemeleri çalışmalarına yeni boyut kazandırdığı yönündedir. ⁵

Öte yandan iç savaş ve çatışmaların çözümüne yönelik atılan uluslararası siyasi adımlar da bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası oluşumlar veya devletler; dış müdahale, insani koruma ve sınır ötesi operasyonlar aracılığıyla bölgesel güvenlik sorunlarının çözülmesi ve sivil insan haklarının korunmasını hedefleyen çalışma ve kararlara imza atmaktadır. Çözüm yolları arasında görülen sınır ötesi askeri operasyonlar, farklı çevrelerce uluslararası hukuk kapsamında tartışılmakla beraber uluslararası kamuoyunu sıkça meşgul eden konular arasında yer almaktadır. Bu tartışmalar, sınır ötesi operasyon kavramının farklı tanımları olması; ancak genel kabul görmüş bir tanımının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Kavram tanımından öte, sınır ötesi operasyonların amaç ve sınırlarının uluslararası hukuk çerçevesinde çizilememesinden dolayı da farklı disiplinlerin tartışma alanları arasında yer almaktadır. ⁶ Dolayısıyla sınır ötesi askeri operasyonların meşruiyeti, amaçları ve kapsamı farklı görüş ve tepkileri de beraberinde getirmektedir.

3 Harvey Starr, "Territory, Proximity, and Spatiality: The Geography of International Conflict", *International Studies Review*, 7(3), 2005, s. 393.

4 Oliver Walther vd., *Introducing the Spatial Conflict Dynamics Indicator of Political Violence*, 2020, s.7

5 Sebastian Schutte-Nils B. Weidmann, "Diffusion Patterns of Violence in Civil Wars", *Political Geography*, 30(3), 2011, s. 147; Harvey Starr, "The Power of Place and the Future of Spatial Analysis in the Study of Conflict", *Conflict Management and Peace Science*, 20(1), 2003, s. 12; Walther, a.g.e., s.12; Buhaug-Gleditsch, a.g.m., s. 230-231.

6 Gül Seda Acet İnce, "Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları", *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 2020, s. 68-69.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Arap Baharı'yla başlayan ve 2011 yılında Suriye'ye sığınan iç savaş ve çatışma olaylarının gün geçtikçe vahim bir boyut kazanması,⁷ bu ülkenin sınır komşusu olan Türkiye'yi güvenlik kaygıları ve mülteci problemleri dolayısıyla yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, son yıllarda sınır güvenliğini sağlamak ve Suriye topraklarındaki tehditleri bertaraf etmek için üç farklı sınır ötesi operasyon gerçekleştirmiştir. Bunlardan sonuncusu olan Barış Pınarı Harekâtı'nda Fırat'ın doğusundan Irak sınırına kadar Türkiye sınırına paralel 35 km'lik bir hat boyunca güvenli bölge oluşturulması ve bu bölgelerin terörist unsurlardan temizlenmesi hedeflenmiştir. Önceki askeri operasyonlar gibi Barış Pınarı Harekâtı da uluslararası kamuoyunda tepkilere yol açmıştır. Uluslararası hukuka uygunluğunun tartışıldığı operasyona gelen tepkiler, insani krizler ve özellikle de nüfusun yerinden edilmesi konularında yoğunlaşmıştır.

Yerinden edilmiş kişiler, göçe zorlayan bazı itici sebeplere bağlı olarak uluslararası bir sınırı geçmeden önce kendi ülkeleri içinde yaşadıkları coğrafyadan edilmiş insan grupları olarak tanımlanmaktadır.⁸ İnsanları yaşadıkları ortamdan ayrılmaya zorlayan itici güçlerin başında çatışmalar ve doğal afetler (deprem, sel, iklim değişikliği vb.) gelmektedir.

Çatışma kaynaklı yerinden edilmelere yol açan ana faktörler, silahlı çatışma, şiddet eylemleri, insan haklarının sistematik şekilde ihlali ve politik veya isyancı güçlerin hedefinde bulunma durumudur. Güvenlik güçlerinin veya isyancı grupların temel insan haklarına ve insancıl hukuk ilkelerine saygı duymaması, sivillerin kitlesel göçünün başlıca nedenleri olarak görülmektedir. Ayrım gözetmeyen saldırılar, katliamlar, işkence ve diğer insanlık-dışı muameleler, çatışma kaynaklı yerinden edilmelerin büyük çoğunluğunun bir parçasıdır. Pek çok durumda sivil halk, sadece silahlı çatışmanın tehlikelerine maruz kalmamakta, aynı zamanda

7 Mehmet Seyfettin Erol-Irem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, s. 255.

8 IDMC, Global Report on Internal Displacement, *GRID*, 2017.

muhalif güçlerle varsayılan bağlarının bir sonucu olarak hedef olarak görülmektedirler.⁹ Yerinden edilmelerde devletin kendi halkını muhalif görmesi yanında, dış müdahale ve sınır ötesi operasyonlardaki aktörlerin de etnik, mezhepsel ve ideolojik bağları hasebiyle sivil halkı muhalif varsaydığı durumlar olabilmektedir.

Mülteci veya yerinden edilme hareketlerini tahmin etmek, mağdur nüfusa yardım etmek veya göçleri önlemek için bu hareketlerin nedenlerini ve tetikleyicilerini belirlemek, izlemek ve görüntülemek gerekmektedir. Önceki çalışmalar, bu nedensel faktörlerin etkisinin mekânsal göç modelleme yöntemleri kullanılarak belirlenebileceğini göstermektedir. Klabunde ve Willekens'e göre, bilgisayar-tabanlı modeller, göç süreçlerini incelemekte kullanılan uygulamalardandır.¹⁰ Dahası bu modellerin göç hareketlerinin daha iyi anlaşılması için bilgilendirme ve tahmin etme potansiyeli de bulunmaktadır. Mekânsal etkileşim modelleri, göç hareketlerini anlamak ve geleceğe dair tahminlerde bulunmak için güvenilir yöntemler arasında bulunmaktadır.¹¹

Bu bağlamdaki mekânsal temelli çatışma ve nüfus analizleri, silahlı çatışmaların operasyon bölgelerindeki etkilerini görüntüleme ve anlamlandırmaya katkı sağlamaktadır. Nüfus ve nüfusun hareketlerinin incelenmesi, doğası gereği, yaşanan ve göç edilen coğrafyaların siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel özellikleriyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla araştırmacılar ve karar vericiler, uzun yıllardır göç çalışmalarında mekânsal analizlerden yararlanmaktadırlar. Nüfusun hareketlerinin mekânsal veri tabanları aracılığıyla küçük yerleşim birimlerine kadar indirgendiği analizler, sosyal fenomenlerin çözümlenmesine büyük katkı sağlamaktadır. Dahası

9 Nicholas Van Hear, "Locating Internally Displaced People in the Field of Forced Migration", *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 54(3), 2000, s. 90.

10 Anna Klabunde-Frans Willekens, "Decision-Making in Agent-Based Models of Migration: State of the Art and Challenges", *European Journal of Population*, 32(1), 2016, s. 74-77.

11 Stewart Fotheringham vd., *Quantitative Geography: Perspectives on Spatial Data Analysis*, 2000, s. 25-29.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

nüfus ve göç verilerinin dijitalleştirilmesi, nüfus ile çeşitli sosyal konular arasındaki ilişkilerin anlamlandırılmasına fayda sağladığı gibi geleceğe dair projeksiyonlar oluşturulmasına da imkân vermektedir.

Günümüzde, kullanım alanı gittikçe yaygınlaşan coğrafi bilgi sistemleri veri ve teknolojileri ile operasyon bölgelerindeki çatışma ve nüfus hareketleri zaman ve mekân etkileşimiyle incelenip çıkarımlarda bulunulabilmektedir. Bu çalışmada, Barış Pınarı Harekâtı'nın arka planı ve harekâtla ilgili eleştirilere yer verilmiş, harekâtın başlangıç tarihi olan 2019 yılının Ekim ayı itibarıyla bir yıllık süreç, aylık periyotlarda çatışma ve nüfus hareketleri verileriyle mekân temelli olarak incelenmiştir.

Operasyon, ilgili literatürde daha çok uluslararası hukuk temelinde kavramsal açıdan incelenirken; bu çalışmada, bölgede yaşanan çatışmaların, nüfus hareketlerine etkisi en küçük yerleşim düzeylerine kadar indirgenip görüntülenmiştir. Bu yolla, harekâtın ve çatışmaların bölgesel nüfus hareketlerine etkisi tespit edilmiştir. Bölge halkının heterojen ideolojik, etnik ve mezhepsel kimlik yapıları da göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın çıktılarının çatışma çözümleme çalışmaları ve stratejik araştırmalarda yol gösterici olması beklenmektedir.

BARIŞ PINARI HAREKÂTI OPERASYONUNUN ARKA PLANI

Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik düzenlediği harekâtlardan biri olan Barış Pınarı Harekâtı'nın arka planında yatan nedenleri kavramak adına 2011 yılında başlayan Arap Baharı olarak isimlendirilen Ortadoğu'daki halk hareketlerine bakmak ve Suriye'de yaşananların iç savaşa evrilme sürecinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

ARAP BAHARI VE SURİYE

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta üniversite mezunu olan ve seyyar satıcılık yapan Muhammed Bouazizi isimli bir gencin kolluk kuvvetlerinin uyguladığı şiddet ve yaşadığı işsizlik probleminden dolayı kendini ateşe vermesi Ortadoğu'daki halk hareketlerinin hareket noktası olmuştur.¹² Gencin bu hareketi Tunus halkını sokağa dökmüş ve olaylar bir domino etkisi yaratarak Ortadoğu coğrafyasına yayılmıştır.¹³

Sembolik bir hal alan Bouazizi'nin hareketinin arkasında yatan etmenler Ortadoğu'daki halk hareketlerini tetiklemiştir. Bunlar arasında ekonomik yoksulluk, üniversite mezunu gençler arasındaki artan işsizlik, geçim sıkıntısı, ülkelerde var olan sosyal adaletsizlikler, rüşvet, hukuksuzluk, yolsuzluklar ve liderlerin yakın çevresinin ve bürokratik kesimin sahip olduğu servetin halk üzerinde yarattığı öfke sıralanabilir.¹⁴ Görüldüğü üzere ağırlıklı olarak hareket noktasının ekonomik temelli nedenlerde yattığı söylenebilir.

Tunus'ta başlayan halk hareketleri domino etkisi yaratarak önce Mısır, sonra Libya, Yemen ve Suriye'ye kadar ulaşmıştır. Mart 2011'de, Suriye'nin Dera kentinde yaşları dokuz ile on beş arasında değişen çocuklar bir duvara rejim karşıtı grafitiler yazmış ve bu da rejimin güvenlik güçlerinin çocukları tutuklayıp işkence etmesine neden olmuştur. Kısa bir süre sonra ise Suriye vatandaşları Esad rejiminin keyfi eylemlerini protesto etmek için sokaklara dökülmüştür. Fakat Esad rejimi buna karşılık protestocuları şiddetle bastırmayı tercih etmiştir. Yaşanan bu hadiseler, Suriye iç

12 Doğan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 2017, s. 77.

13 Cenap Çakmak vd., "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", *Bilgesam Rapor*, Sayı 31, 2011, s. 4.

14 Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 2012, s. 54.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

savaşıyla sonuçlanacak bir yangının başlamasına hizmet etmiştir.¹⁵ Nitekim 2011 yılının sonunda, hükümet güçleri ile muhalif isyancılar arasında silahlı çatışmalar baş göstermiştir. Ülkedeki demografik yapının da etkisiyle çatışan taraflar çeşitlenmiş ve Suriye'deki kargaşa için içinden çıkılmaz bir vaziyet almaya başlamıştır ¹⁶

SURİYE KRİZİ VE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK ALGISI

Türkiye'nin Suriye'deki başlayan halk hareketine çok fazla önem vermektedir. Özellikle Suriye'nin en uzun sınır komşusu olması, Ortadoğu coğrafyasında ortak bir geçmişe sahip olması, dini ve kültürel değerlerin birbirine yakınlığı ve Suriye'de iç savaşa evirilen sürecin Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit etmesi gibi birçok nedenden dolayı Türkiye Suriye'deki karışıklıkla yakından ilgilenmektedir.¹⁷ Türkiye'nin Suriye ile geçmiş tecrübelerinin 2000'li yıllarla beraber değişiklik göstermesi, bilhassa Suriye'deki halk hareketlerinde ilk etapta "bekle-gör" politikası uygulamasına neden olmuştur.¹⁸

Tüm bunlara rağmen Türkiye, Suriye'deki toplumsal hareketlere karşı Esad rejimine uyarılarda bulunmuş; fakat bir sonuç elde edememiştir. 2000'li yıllarda gelişim gösteren Türkiye-Suriye ilişkileri, 2012 yılında Suriye'nin Türk savaş uçağının düşürmesiyle birlikte olumsuz bir havaya bürünmüştür. Dahası Suriye'deki halk hareketlerinin yarattığı otorite boşluğu Devletü'l Irak ve Şam (DEAŞ), Demokratik Birlik Partisi (PYD)/ Halk Koruma Birlikleri (YPG) gibi terör örgütlerinin güç kazanmasına

15 İnci Aksu Kargun, "The Unending Arab Spring in Syria: The Primary Dynamics of the Syrian Civil War as Experienced by Syrian Refugees", *Turkish Studies*, 13(3), 2018, s. 35; Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktörler Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 27.

16 Hafeez Ullah Khan-Wali Khan, "Syria: History, The Civil War and Peace Prospects", *Journal of Political Studies*, 24(2), 2017, s. 561.

17 Sinem Yüksel Çendek-Armağan Örkü, "Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 2019, s. 53.

18 Hüseyin Yeltin, "Türkiye'nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışlarına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekâtı", *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 2(2), 2018, s. 204.

sebepler olurken; bu durum, Türkiye'nin güvenlik önceliklerinde de farklılığa neden olmuştur. Özellikle de DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik saldırıları, DEAŞ ve YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde bir koridor oluşturmaya başlaması Türkiye'nin sınır komşusu Suriye'nin kuzeyine müdahale yolunu açmıştır.¹⁹ Bu doğrultuda Türkiye, BM Antlaşması'nın 51. maddesinin "meşru müdafaa hakkı" prensibini öne çıkararak 21 Ağustos 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile beraber Fırat Kalkanı Harekâtına başlamıştır.²⁰

Fırat Kalkanı Harekâtı neticesinde DEAŞ'ın Türkiye'ye yakın bölgelerdeki etkinliğine son verilmiştir. Hemen ardından Türkiye'nin sınır bölgesinin güvenliği ön planda tutarak gerçekleştirdiği bir diğer operasyon ise Zeytin Dalı Harekâtı olmuştur. 2018 senesinin Ocak ayında PYD/YPG ve diğer terör örgütlerine karşı düzenlenen harekâta, Suriye'nin kuzeyinden Akdeniz'e uzanan bir terör koridorunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.²¹

Türkiye, Suriye topraklarından gelen tehditleri bertaraf etmek ve sınır güvenliğini sağlamak adına önce Fırat Kalkanı Harekâtı, akabinde de Zeytin Dalı Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Sınır güvenliği ve güvenli bölge konusunda ısrarlı tutum sergileyen Ankara, son olarak da Fırat'ın doğusunu teröristlerden temizleme hedefiyle Barış Pınarı Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir.

BARIŞ PINARI HAREKÂTI SÜRECİ

Türkiye, Suriye'nin kuzeyine daha önceden de gerçekleştirdiği iki operasyonda da BM'nin 51. maddesindeki "meşru müdafaa hakkı" bağlamında hareket etmiştir. Barış Pınarı Harekâtı için de aynı maddeyi işleten Türkiye, Suriye'nin kuzeyindeki PKK/PYD/YPG ve DEAŞ terör

19 Çendek-Örki, *a.g.m.*, s. 53.

20 Yeltin, *a.g.m.*, s. 209.

21 Çendek-Örki, *a.g.m.*, s. 54.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

örgütlerine karşı Suriye Milli Ordusu'yla (SMO) beraber 9 Ekim 2019 tarihinde hem karadan hem de havadan yürütülecek operasyonu başlatmıştır.²²

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Barış Pınarı Harekâtı'nın 9 Ekim 2019 tarihi itibarıyla başladığını, harekâtı Türk TSK ile SMO'nun birlikte gerçekleştireceğini bildirmiştir.²³ Böylelikle Suriye'nin kuzeyine yönelik düzenlenecek operasyonun resmen başladığı duyurulmuştur.

Harekâtın başlamasının ardından, kapsam olarak nerelerin yer aldığı hususunda da şu bilgileri vermek mümkündür. Barış Pınarı Harekâtı'nın kapsamı Türkiye sınırınının 30-32 km güneyi ile Fırat Nehri'nin doğusunda yer alan Ayn El Arap, Tel Abyad, Tabka, Kamışlı, Resulayn ve Amude ilçeleri ve Deyrizor ilinin kuzey kesimleri olarak belirlenmiştir.²⁴

Barış Pınarı Harekâtı'yla Türkiye, Suriye'den göç eden sivillerin bir araya gelebileceği, ülkesine sığınmacı olarak gelen Suriyelilerin istekleri doğrultusunda geri dönebileceği ve sivil halkın can güvenliğinin sağlanabileceği bir "güvenli bölge" oluşturulması için Fırat'ın doğusuna operasyon başlatmıştır.²⁵ Türkiye, oluşturmayı planladığı güvenli bölgede, yeni yerleşim yerleri kurara köylere, camilere, okullara, spor tesislerine ve hastanelere yer vermeyi amaçlamıştır.

Türkiye, Barış Pınarı Harekâtı'yla yalnızca kendi ulusal güvenliğine değil; aynı zamanda Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Kürtler, Araplar, Türkmenler, Asuriler, Yezidiler ve Hristiyanlar gibi etnik ve dini grupların da yaşam hakkını korumayı ve bu grupların güvenliğini de önemsemektedir. Aynı zamanda Türkiye, terör örgütlerinin Suriye'nin kuzeyindeki demografik

22 "Barış Pınarı Harekati", ANASAM, <https://anasam.anadolu.edu.tr/tr/bar%C4%B1%C5%9F-p%C4%B1nar%C4%B1-harekat%C4%B1/t%C3%BCrk%C3%A7e>, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

23 "Barış Pınarı Harekati Başladı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/baris-pinari-harekati-basladi/1607139>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

24 Doğan Şafak Polat, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 2020, s. 79.

25 Doğa Erarp, "The Safe Zone for Undesirables on the Turkey-Syria Border", *Peace Review*, 32(2), 2020, s. 185.

yapıyı bozmaya çalışmalarına mani olmak, yine terör örgütlerinin bölgede bulunan enerji kaynaklarından finansman sağlamasını engellemek için de mücadele etmiştir.²⁶

Hareket öncelikli olarak hem havadan hem de karadan olmak üzere stratejik noktaların, mühimmat depolarının, askeri cephaneliklerin bombalanarak imha edilmesinin hemen ardından TSK ve SMO birlikleri, Tel Abyad ve Resulayn'ın değişik bölgelerinden harekete geçmiştir. Genel olarak bakıldığında TSK, 40 bin kişilik personeliyle operasyona başlarken; SMO ise 20 bin kişiyle katılım sağlamıştır. Sayısal veriler ışığında bakıldığında Barış Pınarı Harekâtı'na, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine daha önce gerçekleştirdiği operasyonlardan sayıca daha fazla katılım sağlanmıştır.²⁷

Operasyonun başlamasından bir hafta sonra ise Türkiye ile ABD arasında mutabakat görüşmeleri gerçekleşmiştir. 17 Ekim 2019 tarihinde Türkiye ile ABD arasında 13 maddelik Ankara Mutabakatı imzalanmıştır. Buna göre PKK/YPG terör örgütünün 120 saat içerisinde güvenli bölgeden ayrılması ve çatışmalardaki ağır silahların toplanması için ateşkes kararına varılmıştır. 120 saatlik sürenin dolmasının ardından ABD, mutabakatta bahsi geçen PKK/YPG'li teröristlerin güvenli bölgeden çekilme işlemlerinin tamamlandığını duyurmuştur.²⁸

YPG/PYD birliklerinin geri çekilmesinin ardından 22 Ekim 2019 tarihinde Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le görüşerek ateşkes konusunda anlaşmaya varmıştır. Ateşkesin ardından Trump'ın Türkiye'ye sınırlı yaptırım uygulama tehdidi de sona ermiştir. Rusya'yla yapılan mutabakat sonrasında Türk ve Rus askerleri ortak devriye gezmiştir.²⁹

26 ANASAM, a.g.m.

27 Recep Kaya, "Harekatlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 2020, s. 158.

28 Polat, a.g.m., s. 79-80.

29 Eralp, a.g.m., s.185; Polat, a.g.m., 80.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin ABD'yle Ankara Mutabakatı, Rusya'yla Soçi Mutabakatı hususunda anlaşmış olması, iki stratejik nokta olan Tel Abyad ve Resulayn'ın ele geçirilmesini ve bu bölgelerdeki silahlı milislerin temizlenmesini kolaylaştırmıştır. Türkiye, PKK/PYD/YPG milislerini ve ağır silahlarını belirlediği güvenli bölgeden çıkarmaya zorlamanın yanı sıra ABD ve Rusya'yla gerçekleştirdiği mutabakatlarla diplomatik bir kazanım elde ettiği söylenebilir.³⁰

Milli Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre Barış Pınarı Harekâtı, 25 Kasım 2019 tarihinde sonlandırılmıştır. Harekât boyunca Türkiye uluslararası hukuka uygun hareket edildiğini ve sadece terör unsurlarının hedef olarak seçildiğini ifade etmiştir. Ayrıca harekâtın sonlanmasının ardından da Türkiye'nin bölgede hedeflediği güvenli bölge kurma, istikrarı yeniden tesis etme ve arazilerdeki mayın temizliğine sürdürerek hayatın normale dönmesi adına çalışmalarına devam edeceği de belirtilmiştir.³¹

Genel bir çerçevede değerlendirilecek olunursa, Barış Pınarı Harekâtı'nın Suriye'de devam eden çatışmanın seyrinde önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Suriye'nin kuzeyine dönük gerçekleştirilen askeri operasyon, Türkiye'nin bölgesel bir oyuncu olarak konumunu güçlendirmiş ve güney sınırları boyunca terör örgütlerinin kontrolünü ortadan kaldırma hedefine ulaşmasına yardımcı olmuştur.³² Ayrıca Luardi ve Amri'ye göre; Arap nüfusunun büyük çoğunluğu ile Kürt nüfusunun önemli bir çoğunluğu, Türkiye'nin gerçekleştirdiği Barış Pınarı Harekâtı'nı memnuniyetle karşılamış ve Türkiye, bu sayede bölge halkı tarafından destek görmüştür.³³

30 Luerdi Luerdi-Amri Hakim, "Turkey's Border Security Policy Against Non-State Actors (2016-2019)", *Intermestic: Journal of International Studies*, 4(2), 2020, s. 196-197.

31 "MSB'den 'Barış Pınarı Harekâtı' Açıklaması", *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/msbden-baris-pinari-harekati-aciklamasi-41386973>, (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2021).

32 Khaled Jamil Abdel Alrahman Mohsen-Bashar Awad Suleiman Altrawneh, "The Turkish Military Intervention As One of the Tools for Implementing the Turkish Foreign Policy Orientations in Northern Syria-Operation Peace Spring, As A Model", *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 17(7), 2020, s. 13208-13213.

33 Luerdi-Amri, a.g.m., s. 197.

BARIŞ PINARI HAREKÂTINA YÖNELİK TEPKİLER

9 Ekim 2019 tarihinde başlayıp resmi olarak 48 gün süren Barış Pınarı Harekâtı hem ulusal hem de uluslararası alanda bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Operasyonun uluslararası hukuku çiğnediğini iddia edenler olduğu gibi, Türkiye bazı yaptırım kararlarıyla da yüzleşmiştir.

Türkiye'nin iç siyaseti açısından konuya bakılırsa, operasyon öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) Suriye'ye yönelik tezkere görüşmelerine Halkın Demokratik Partisi (HDP) dışında, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İyi Parti ve Saadet Partisi (SP) olumlu oy vererek aslında harekâtın toplumsal tabanda kabul gördüğünü ortaya koymuştur.³⁴

Harekâta yönelik görüş bildiren ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin bir kısmı, Türkiye'nin harekâtı bir an evvel sonlandırmasını bildirip kınarken; Azerbaycan, Pakistan ve Katar gibi ülkeler de Türkiye'nin harekâtına destek verdiğini ifade etmiştir.³⁵ Harekâta karşı olumsuz tavır takınan AB, oluşturulacak güvenli bölgenin maliyetinin üstlenmeyeceklerini de açıkça dile getirmiştir. Hollanda ve Norveç ise Türkiye'ye silah satışını durdurma kararı almıştır. Bu yaklaşımda Avrupalı devletlerin terör örgütü PYD'ye destek veren yaklaşımları da etkili olmuştur.³⁶ Rusya kanadı da operasyon esnasında DEAŞ terör örgütünün tekrar canlanabilmesi ihtimalinden dolayı endişe duyduğunu ifade etmiş; fakat net bir karşıtlık da sergilememiştir. NATO ise Türkiye'nin operasyona karşı bir tutum sergilemezken; ölçülü olunması hususuna dikkat çekmiştir.³⁷ Hatta NATO Genel Sekreteri

³⁴ Kaya, *a.g.m.*, s. 160.

³⁵ İnce Acet, *a.g.m.*, s. 78-79.

³⁶ Emrah Kaya-Timuçin Kodaman, "Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK Örneği (2016-2020)", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 2021, s. 179.

³⁷ Kaya, *a.g.m.*, s. 160.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Jens Stoltenberg, Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nı gerçekleştirmesini "Türkiye'nin meşru kaygıları var. Korkunç terör saldırılarına maruz kaldı." şeklindeki ifadesiyle meşru gördüğü söylenebilir.³⁸

Türkiye'nin operasyonundan bir hafta sonra ABD Başkanı Donald Trump, operasyona son verilmemesi halinde Türkiye'ye karşı yaptırım uygulanacağını açıklamıştır. ABD gibi Avrupa'nın büyük güçlerinden olan Fransa ve Almanya da operasyonun insani felaket doğurmasından endişe duyduklarını dile getirmiştir.³⁹

Esad rejimi ise Türkiye'yi toprak egemenliğini ihlal etmekle suçlamış ve Barış Pınarı Harekâtı'nı "uluslararası hukukun utanç verici bir ihlali" olarak görmüştür. Diğer devletler, özellikle de savaş suçları iddiaları ışığında, Suriye'de başka bir insani kriz olasılığından korktukları için operasyonun derhal durdurulmasını talep etmişlerdir. Türkiye, operasyonun uluslararası hukuka, uygun olarak başlatıldığını ve yürütüldüğünü ileri sürerek tüm suçlamaları reddetmiştir.⁴⁰

Türkiye, operasyona yönelik hem bölgesel hem de bölge dışı ülkelerden gelen eleştirilere rağmen sınır güvenliğinin riskli bir durumda olduğunu, terör örgütleriyle mücadelesinde kararlı olduğunu, uluslararası toplumun da bu mücadeleye destek vermesi gerektiğini ifade etmiş ve buna karşı her türlü önlemi alacağını açıkça göstermiştir.⁴¹ Bazı iddialara göre, Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı için nefsi müdafaa hakkını kullanması açısından yeterli bir gerekçe bulunmamaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin operasyon yapması, gelecekteki bir tehdidi önlemeye dönük bir harekât olarak yorumlanmıştır.⁴²

38 ANASAM, a.g.m.

39 Eralp, a.g.m., s. 185.

40 Ramelli, a.g.t., s. 16-17.

41 Luerdi-Amri, a.g.m., s. 196-197; Polat, a.g.m., s. 78.

42 Celeste Rossano, "Turkey's Operation Peace Spring in Northeastern Syria: Questioning Its Legitimacy under Article 51 of the UN Charter", *Department of Political Science Chair of International Law Thesis*, Luiss School of Government, 2020, s. 31-32.

Barış Pınarı Harekâtı'na muhalif olan kesimler, harekâtın "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın iç siyasette desteğini konsolide etmek için başlattığı kişisel bir operasyon" ve "Türkiye'de aşırı milliyetçilerin yürüttüğü bir adım" şeklinde yorumlamıştır.⁴³

Dahası Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi Beşar Caferi, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik gerçekleştirdiği operasyon sonrasında bölgede bir Türkleşme sürecinin işletildiğini, bölgede Türk bayraklarının ve tabelalarının asıldığını, yönetim pozisyonlarına da Türklerin atandığını ve bu sürecin uluslararası hukuka aykırı bir biçimde gerçekleştirildiğini iddia etmiştir. Ayrıca Caferi, Türkiye'nin gerçekleştirdiği eylemler neticesinde oluşan tehditleri ve tehlikeleri BM'ye aktardığını açıklarken; Suriye'deki tarihi eserlerin de çalındığını ifade etmiştir.⁴⁴

Uluslararası medya kuruluşları açısından Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı değerlendirilirse, Çelikiz'e göre,⁴⁵ Türkiye'nin düzenlendiği operasyona karşı uluslararası medya kuruluşları, gerçeği çarpıtmış ve taraflı bir yaklaşım sergilemiştir. Çelikiz, haberler oluşturulurken medya kuruluşlarının bağlı oldukları ülkenin Türkiye politikasının bir yansıması olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca bu operasyonda Türkiye'nin argümanlarına da yer verilmemiştir.

BARIŞ PINARI HAREKÂTI VE İNSANİ KRİZ TARTIŞMALARI

Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nı gerçekleştirmeye başlamasıyla beraber Suriye'nin kuzey bölgelerinde yaşayan sivil halkın göçü ve insan hakları ihlalleri konularında uluslararası toplumda tartışmalar başlamıştır. Bu

43 Bora Bayraktar, "Barış Pınarı Harekâtı'nın Sonuçları", *Kriter Dergisi*, 4(41), 2019, s. 16-17.

44 "Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi Caferi: Türkiye'nin harekâtı Suriye'nin Kuzeyinin Türkleşmesine Yol Açıyor", *Sputnik News*, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201912121040823812-suriyenin-bm-daimi-temsilcisi-caferi-turkiyenin-harekati-suriyenin-kuzeyinin-turklesmesine-yol/>, (Erişim Tarihi: 14.05.2021).

45 Ekrem Çelikiz, "Investigation of International News Sites in the Context of Neutrality in the News: The Example of Turkey's Peace Spring Operation", *Journal of Advanced Research in Social Sciences*, 2(2), 2019, s. 1-9.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

bağlamda makalenin bu kısmında operasyon çerçevesinde göç ve insan hakları ihlalleri tartışmaları ele alınacaktır.

Bariş Pınarı Harekâtı'nın başlamasının hemen ardından BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (OCHA), durum değerlendirmesi yapmıştır. OCHA'nın yaptığı açıklamaya göre, yaşanan çatışmalar sebebiyle 130 bin sivilin kırsal bölgeden göç etmek zorunda kaldığı, harekât bölgesinde yaşayan 400 bin sivil halkın yakın bir dönemde insani yardıma ihtiyaç duyabileceği ve bu kişilerin korunmaya muhtaç bir duruma gelebileceği konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁶

Bariş Pınarı Harekâtı esnasında Resulayn bölgesindeki tüm Yezidi köyleri Türkiye'nin kontrolüne girmiştir. Bazı tahminlere göre, operasyondan halkın zarar görmesini engellemek adına 10'dan fazla köyde zorunlu bir demografik değişim meydana gelmiştir. Bir başka tahmine göre ise yine aynı nedenlerden dolayı 20'den fazla Yezidilerin bulunduğu köy terk edilmiştir.⁴⁷

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (SOHR), operasyon nedeniyle 300 bin sivilin yer değiştirmek zorunda kaldığını ve bu kişilerin Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY) sınırlarına kaçtığını ifade etmiştir.⁴⁸ Bariş Pınarı Harekâtı'nın tamamlanmasının ardından YPG/PYD ve DEAŞ terör örgütleri tarafından yerlerinden edilen sivillerin evlerine dönmeye başladığı belirtilmiştir.⁴⁹ Fakat buna rağmen operasyon sonrasında Resulayn'a

46 "BM: Bariş Pınarı Harekati Sirasinda 130 Bin Sivil Göç Etmek Zorunda Kaldı", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2019/10/13/bm-baris-pinari-harekati-sirasinda-130-bin-sivil-goc-etmek-zorunda-kaldi-suriye-ypg>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

47 Amy Austin Holmes, "Syrian Yezidis under Four Regimes: Assad, Erdogan, ISIS and the YPG", *Wilson Centre Occasional Paper Series*, Number 37, 2020, <https://www.wilsoncenter.org/publication/syrian-yezidis-under-four-regimes-assad-erdogan-isis-and-ypg>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

48 Eralp, *a.g.m.*, s. 185-186.

49 "Bariş Pınarı Harekati Yerinden Edilen Binlerce Sivili Evine Kavuşturdu", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/baris-pinari-harekati-yerinden-edilen-binlerce-sivili-evine-kavusturdu/2004588>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021)

200 bin Suriyelinin döneceği tahmin edilse de operasyonun sona ermesinin ardından bir yıl içinde Türkiye'den neredeyse hiç geri dönüş sağlanmamıştır.⁵⁰

Türkiye, operasyon sürecinde insan hakları ihlalleri hususunda yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. En önemli eleştiri ise Türk askerlerinin sivillere yönelik fosfor gazı kullandığı iddiası olmuştur. Ankara, Türk Ordusu'nun envanterinde kimyasal silah yer almadığını vurgulayarak, bu tür iddiaların gerçeği yansıtmadığını açıklamıştır.

VERİLER VE YÖNTEM

ÇALIŞMA ALANI

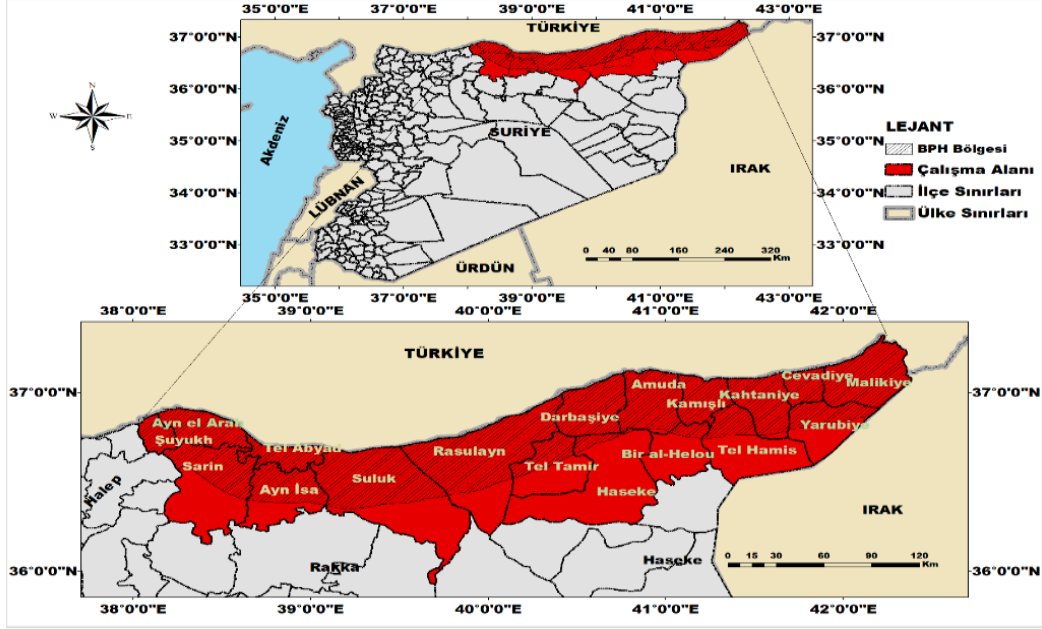
Bu çalışmada, çalışma alanı olarak, Barış Pınarı Harekâtı bölgesi, Suriye'nin, Fırat'ın doğusundan Irak sınırına kadar Türkiye sınır hattındaki 35 km'lik alan seçilmiştir. Operasyonun etkilerinin daha iyi gözlemlenmesi ve analiz edilmesi için, 35 km'lik alan içinde yer alan ve tamamıyla bu hattın içinde kalmasa da alansal olarak operasyon sınırlarında toprakları bulunan kasaba/nahiyeler de çalışma alanına dahil edilerek toplamda 18 kasaba çalışma alanı olarak incelenmiştir.

Bunlar; Amuda, Ayn-el Arab, Ayn İsa, Bir al-Helou, Cevadiye, Darbaşiye, Haseke, Kahtaniye, Kamışlı, Malikiye, Rasulayn, Sarrin, Suluk, Şuyukh, Tel Abyad, Tel Hamis, Tel Tamir, Yarubiyedir. 2019 senesinin Ekim ayından itibaren bir yıllık süreç, aylık mekânsal çatışma ve nüfus hareketi verileriyle analiz edilmiştir.

50 Khayrallah Al-Hilu, "The Turkish Intervention in Northern Syria: One Strategy, Discrepant Policies", Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute, Research Project Report, s. 10.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Şekil 1: Çalışma alanının coğrafi konumu aşağıda sunulmuştur.

ÇATIŞMA VERİLERİ

Son zamanlarda akademide, istatistiksel yöntemler kullanan iç savaş çalışmalarına olan ilgide artış yaşanmaktadır. Söz konusu teorik ve ampirik araştırmalar, savaştan zarar gören ülkelerin yerel ve bölgesel özelliklerini ele aldığından iç savaşla ilgili ayrıştırılmış olay verilerine duyulan ihtiyaç da daha belirgin hale gelmektedir. Yeni nesil çatışma çalışmaları, ayrıştırılmış verilere ve çatışma ve istikrarsızlıkların arkasındaki bölgesel işleyiş ve bağlamları test etme yöntemlerine odaklanmaktadır.⁵¹

Bu alandaki çalışmalar, yerel düzeydeki verilerin iç savaş modellerinin çeşitliliği hakkındaki zengin sonuçların alternatif ve bağlamsal olarak sunulduğunu doğrulamaktadır. Bazı yazarlar, önceliklendirilmiş ve dinamik mikro veri kümesi yapısının iç savaş modellerinin çalışmalarını

51 Clionadh Raleigh vd. "Introducing ACLED: an Armed Conflict Location and Event Dataset: Special Data Feature", *Journal of Peace Research*, 47(5), 2010, s. 654.

kolaylaştırdığını savunmaktadır.⁵² Ayrıştırılmış çatışma verileri; şiddet eğilimleri, çoklu aktörlerin uygulamaları ve şiddet türlerindeki çeşitlilik gibi değişkenler üzerinden mekânsal ve zamansal olmak üzere iç savaşların yeterince incelenmemiş yönlerini ele alınmasını sağlamaktadır.⁵³

Tarihe, konuma ve aktöre göre ayrıştırılmış dahili olarak bildirilen siyasi çatışma bilgilerini toplayan ACLED, 50 istikrarsız bölgeye ait (isyancılar ve hükümetler arasında, isyancı gruplar veya milisler arasında ve sivillere yönelik şiddet) şiddet içeren tüm siyasi faaliyetleri toplamak ve kodlamaktadır. Bölgeler içindeki siyasi şiddetin gerçekçi bir değerlendirmesini sunmak için tüm veriler, ülkelere göre toplanmaktadır. Çalışmada, Suriye'nin çatışma bölgelerindeki veriler, konumsal olarak toplanmıştır. Ayrıştırılmış veri olarak kullanılan olay türleri ise; çatışmalar, patlamalar, isyanlar ve sivillere yönelik şiddet verilerinden oluşmaktadır.

GÖÇ HAREKETLERİ VERİLERİ

Göç hareketlerinin tespit edilmesi ve görüntülenmesi, göç sebeplerinin anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Çatışma ve savaş bölgelerindeki veri kısıtlılığı ve sübjektif veriler bu tür analizlerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Genellikle sivil toplum kuruluşları, insani yardım organizasyonları ve uluslararası örgütler bu bölgelerdeki verileri temel kaynak sağlayıcıları olarak görülmektedir. Bu çalışmada, çalışma alanı içindeki göç hareketleri kasaba düzeyinde incelenmiştir. OCHA tarafından üretilen göç hareketleri verisinde yerinden edilmiş insanların göç hareketleri ve geri dönüşler için aylık tam ayrıntılı veri setleri bulunmaktadır. Her dosyada, 2016 senesinin Ocak ayından bu yana il düzeyinde yerinden

52 Jorge A. Restrepo vd., "Special Data Feature; The Severity of the Colombian Conflict: Cross-Country Datasets Versus New Micro-Data", *Journal of Peace Research*, 43(1), 2006, s. 99.

53 Bu çalışmada, ACLED (Silahlı Çatışma Konumu ve Olay Verileri) <https://acleddata.com/> çatışma verileri kullanılmıştır.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

edilmiş insanların varış tahminleri için özet tablo bulunmaktadır. Ayrıca her dosyada 2018 senesinin Ağustos bu yana ilçe düzeyinde geri dönüş tahminleri de yer almaktadır.⁵⁴

BULGULAR

Bariş Pınarı Harekâtı'nın bölgedeki nüfusa etkisinin incelendiği bu çalışmada, öncelikle nüfus hareketlerinin operasyon kaynaklı olup olmadığını araştırmak için operasyon öncesi yerinden edilme ve geri dönme hareketleri incelenmiştir. Ancak operasyon öncesindeki aylarda çalışma alanı içerisinde bariz nüfus hareketleri gözlemlenmemiştir.

Sonrasında çatışma verileri, Ekim 2019-Ekim 2020 tarihleri arasında kasaba düzeyinde aylık olarak tablolştırılmıştır (Tablo 1). Yerinden edilme ve geri dönen kişi verileri ile oluşturulan nüfus hareketleri mekânsal dağılım haritalamaları ise nüfus hareketlerinin belirgin olduğu ayları kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Veri taraması sırasında, yerinden edilmelerin belirgin yaşandığı aylar, Ekim-Kasım-Aralık 2019 ve Ocak 2020, geri dönüşlerin yaşandığı aylar ise Kasım-Aralık 2019 ve Ocak 2020 şeklinde tespit edilmiştir. Çalışmanın kapsadığı zaman aralığı dahilindeki diğer aylara ait toplam nüfus hareketleri Tablo 3'te verilmiştir.

ÇATIŞMA VERİLERİ BULGULARI

ACLEED veri tabanından edinilen çatışma verileri, aylık bazda kasabalara göre sınıflandırıldığında, operasyon başlangıç tarihi olan 2019 yılının Ekim ayında en fazla çatışma olayının Rasulayn'da gerçekleştiği görülmektedir. Aynı tarihte Tel Abyad ve Ayn İsa'da çatışma sayılarında üst sıralardayken; 2019 senesinin Kasım ayında Tel Tamir'de çatışmaların önceki aya göre arttığı ve sonraki aylarda da süregeldiği gözlenmektedir. Operasyon sırası

⁵⁴ Bu çalışmada kullanılan veriler, <https://data.humdata.org/dataset/> adresinden temin edilmiştir.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ve sonrasındaki 6 ay boyunca çatışma olayı yaşanmayan bölge ise Türkiye sınırındaki Cevadiye kasabasıdır. 2019 yılının Ekim ayından 2020 senesinin Mart ayına kadar geçen süreçteki çatışma sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Alanında 2019 Yılında Ekim ayından 2020 Senesinin Mart Ayına Kadar Geçen Süreçte Gerçekleşen Çatışma Sayısı

Kasaba/Tarih	Ekim 2019	Kasım 2019	Aralık 2019	Ocak 2020	Şubat 2020	Mart 2020
Ayn El Arab	15	4	4	0	0	1
Şuyukh	9	1	1	0	1	0
Sarin	4	3	0	0	0	0
Haseke	1	22	11	12	3	2
Tel Tamir	20	46	8	17	33	12
Bir-el-Hulou	0	1	0	1	0	0
Kamışlı	15	7	5	2	4	2
Tel Hamis	0	2	1	1	0	0
Amuda	3	0	0	1	0	0
Kahtaniye	6	1	0	1	0	0
Malikiye	13	1	0	1	0	0
Cevadiye	0	0	0	0	0	0
Yarubiye	1	1	0	0	0	0
Rasulayn	203	83	22	24	36	15
Darbaşiye	16	4	1	0	0	1
Tel Abyad	71	35	17	18	16	23
Suluk	13	12	6	6	5	4
Ayn İsa	43	40	21	11	29	16

2020 yılının Nisan ile Eylül ayları arasında, çatışmaların sıklığı tüm bölgelerde azalmakla birlikte, önceki aylara kıyasla Rasulayn, Tel Abyad ve Ayn İsa’da devamlılık göstermiştir. Tel Tamir ve Haseke, güvenlik açısından istikrarsızlığın olduğu diğer bölgeler arasında yer almaktadır.

Bu süreçte çatışmaların gözlenmediği bölge ise operasyon sınırlarının güneybatısında kalan Sarin bölgesidir. 2020 yılının Nisan ayından Eylül ayına uzanan zaman dilimine ait operasyon bölgesi çatışma verileri ise Tablo 2’de görüldüğü gibidir.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Tablo 2: Çalışma Alanında 2020 Yılı'nın Nisan ve Eylül Ayları Arasında Gerçekleşen Çatışma Sayısı

Kasaba/ Tarih	Nisan 2020	Mayıs 2020	Haziran 2020	Temmuz 2020	Ağustos 2020	Eylül 2020
Ayn El Arab	2	3	2	3	1	0
Şuyukh	0	1	1	0	3	1
Sarin	0	0	0	0	0	0
Haseke	3	9	4	12	7	5
Tel Tamir	10	11	8	9	10	18
Bir-el-Hulou	0	0	0	0	1	1
Kamışlı	8	2	2	3	8	3
Tel Hamis	1	1	1	1	1	1
Amuda	0	1	1	1	0	0
Kahtaniye	1	0	0	1	1	0
Malikiye	1	1	1	0	1	4
Cevadiye	0	1	1	1	0	0
Yarubiye	0	0	0	0	0	1
Rasulayn	32	27	19	24	24	52
Darbaşiye	1	1	0	2	0	0
Tel Abyad	13	15	14	11	8	26
Suluk	0	3	2	1	6	5
Ayn İsa	15	34	17	14	17	11

NÜFUS HAREKETLERİ BULGULARI

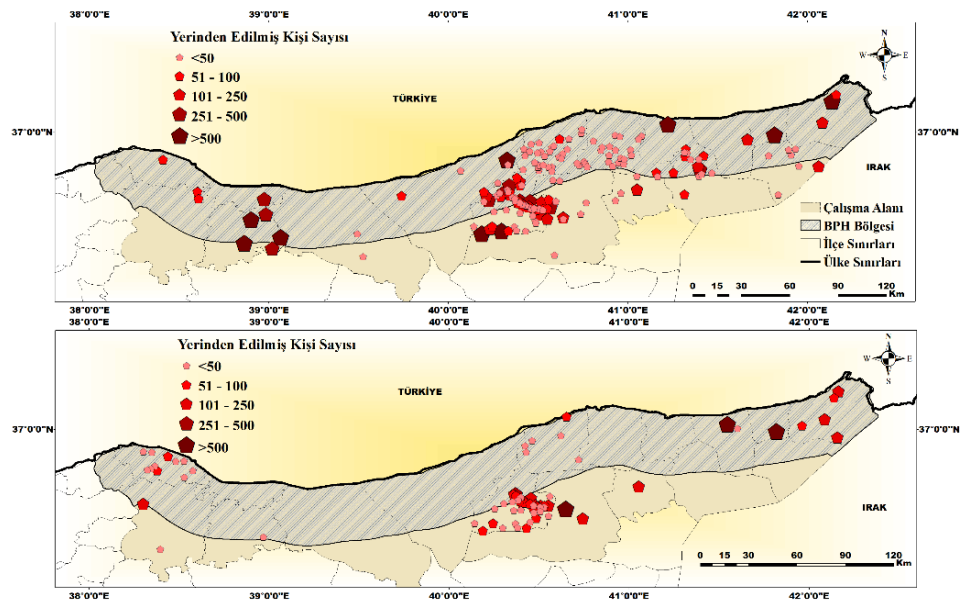
UN OCHA tarafından üretilen nüfus hareketlerinin en küçük yerleşim düzeyine kadar indirgenip haritalandırıldığında, Barış Pınarı Harekâtı'nın operasyon sürecindeki nüfus hareketlerinin operasyon bölgesi sınırları içinde ve dışında etki ettiği gözlemlenmiştir. 2019 yılının Ekim ayında yerinden edilmiş kişilerin mekânsal dağılımı, Şekil 2'de verilmiştir. Operasyonun başlangıç tarihi olan Ekim ayı verilerine göre, en fazla göç hareketi Haseke ve Tel Tamir'de olmak üzere çalışma alanı içerisinde

yerinden edilmiş toplam kişi sayısı 60.914'tür. Tel Tamir'de 9.926, Haseke'de 31.066 kişi UN OCHA tarafından yerinden edilmiş kişi olarak kayıtlara geçmiştir.

Bu tarihte çatışma olaylarının çoğunlukla operasyon bölgesinin batısında gerçekleşmesine rağmen yerinden edilmiş kişilerin bölgenin doğusunda yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Haseke ve Tel Tamir'in operasyon bölgesinin dışında kalan kısımlarında da yoğun göç hareketleri görülmektedir. Tablo 1'de verilen çatışma sayılarına göre oluşturulmuş tabloya göre, 203 çatışma olayıyla çatışmaların merkezinde olan Rasulayn'da ise 1.040 kişi yaşadığı bölgeyi terk etmiştir.

2019 senesinin Kasım ayına gelindiğinde, yerinden edilen insan sayısı azalmakla beraber göç hareketlerinin çoğunlukla operasyon bölgesinin sınırları dışında gerçekleştiği görülmektedir. Bu tarihte, çalışma alanında toplam 16.774 kişi yaşadığı alanları terk etmiştir. Bahse konu olan kişilerin 4.370 tanesi Tel Tamir, 4.200'ü ise Ayn İsa bölgelerini terk etmek durumunda kalmışlardır. 2019 yılının Kasım ayına ait yerinden edilmiş kişilerin mekânsal dağılım haritası Şekil 2'de görüldüğü gibidir.

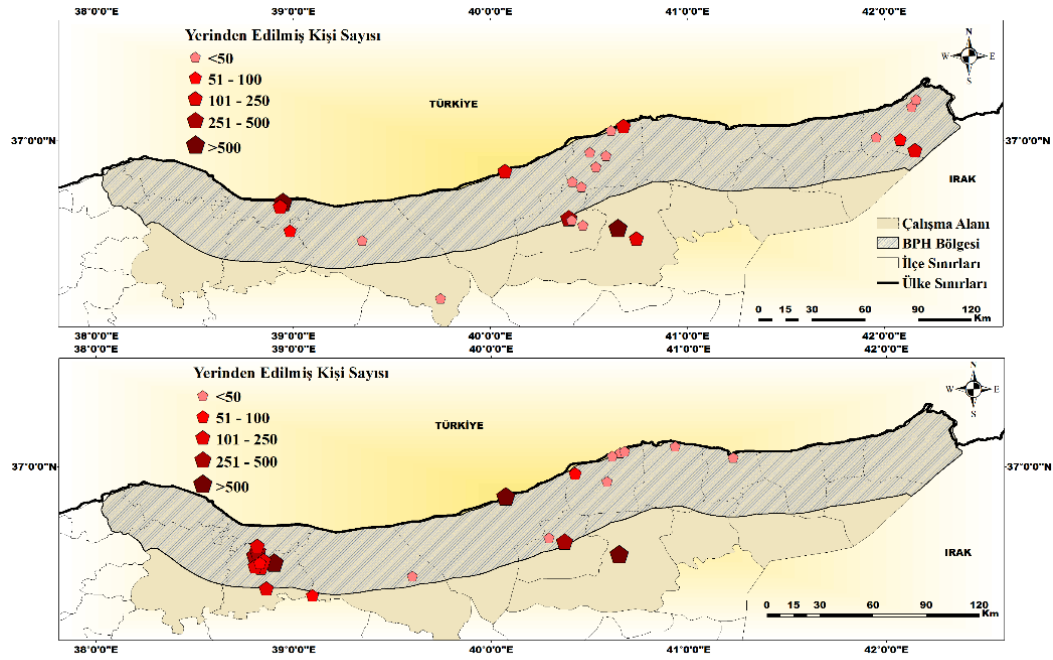
Şekil 2: 2019 yılının Ekim ayı üstte, aynı senenin Kasım ayı bilgileri altta sunulmuştur.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

2019 yılının Aralık ayında yerinden edilen kişi sayısı, 3.346 ile son üç ayın en düşük seviyesine gerilemiştir. Şekil 3'te verilen 2019 yılının Aralık ayına ilişkin toplam yerinden edilmiş kişilerin mekânsal dağılım sayılarına göre, Tel Abyad 1.200 kişiyle en fazla yerinden edilmenin görüldüğü bölge olarak dikkat çekmektedir. Tablo 1'deki aylık çatışma sayıları tablosundaki Aralık ayı verilerine göre ise Tel Abyad önceki iki aya göre çatışmaların azaldığı bölgeler arasındadır.

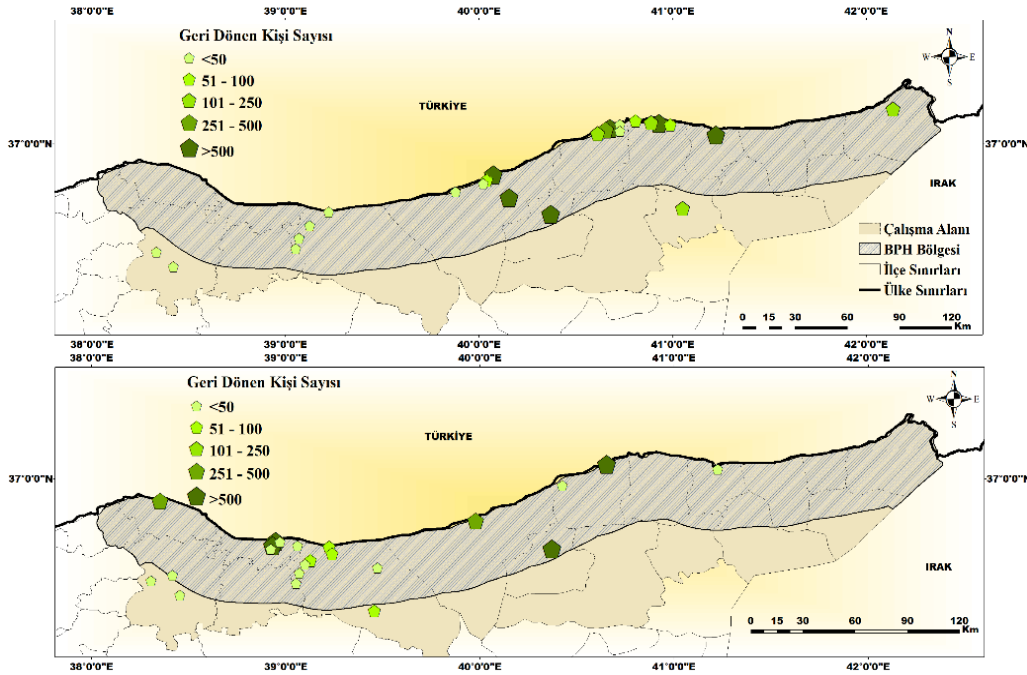
Şekil 3: 2019 yılının Aralık ayı üstte, 2020 senesinin Ocak ayına ilişkin yerinden edilmiş kişilerin mekânsal dağılım haritaları altta sunulmuştur.

2020 yılının ilk ayına gelindiğinde, yerinden edilen kişi sayısının önceki aya göre arttığı görülmektedir. Ocak ayında, çalışma alanı dahilinde toplam 7.896 kişi bulunduğu yeri terk etmiştir. 2.895 kişiyle en çok yerinden edilen kişi sayısı Haseke merkezinde görülmektedir. Bu ayda Rasulayn kasabasında 1.150 kişinin yerinden edildiği kayıtlara geçmiştir. 2020 senesinin Ocak ayında çalışma alanında yerinden edilmiş kişilerin mekânsal dağılımı Şekil 3'te görüldüğü gibidir.

Çalışma alanına ait geri dönen kişi sayısı, verilerine göre operasyonun başlangıç tarihi olan 2019 yılının Ekim ayında geri dönüşler görülmemiştir. Kasım ayı ise bu çalışmada incelenen bir yıllık süreç içerisinde geri dönüşlerin en çok yaşandığı tarih olarak dikkat çekmektedir. 2019 senesinin Kasım ayında çatışma sayıları yüksek seyrettiği halde, geri dönen kişi sayısı toplamda 27.366'dır. Geri dönüşlerin mekânsal dağılımı incelendiğinde ise Türkiye sınırında bulunan yerleşim yerlerine doğru hareket görülmektedir. 16.579 kişinin geri dönüş yaptığı Rasulayn dönüş hareketinin yanı sıra aynı ay içerisinde çatışma sayılarının da en yüksek olduğu ay konumundadır. Kasım 2019 geri dönen kişilerin mekânsal dağılım haritası Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4: 2019 yılının Kasım ayı verileri üstte, aynı yılın Aralık ayı verileri altta sunulmuştur.

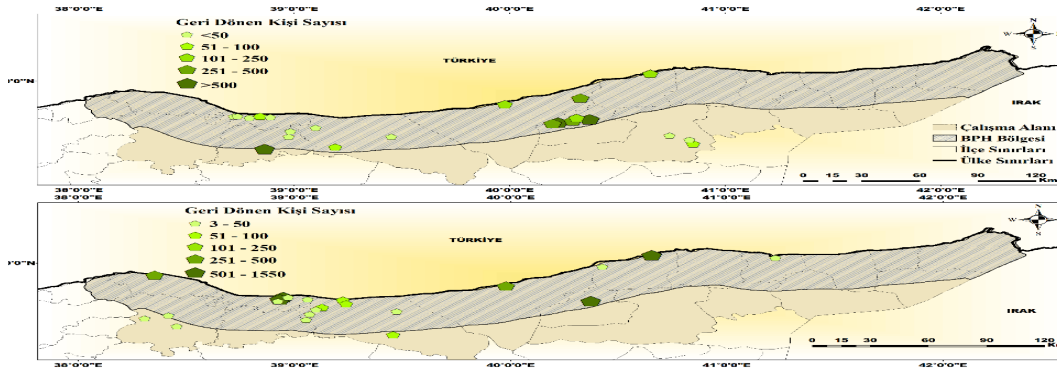

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

2019 yılının Aralık ayında toplam 5.306 kişi evlerine geri dönmüştür. 2.450 kişi Tel Abyad'a dönerken; 1.450 kişi ise Rasulayn'daki evlerine dönmüşlerdir. Tablo 1'deki aylık çatışma verileri incelendiğinde, Aralık ayında Rasulayn'daki çatışma sayılarının büyük oranda azaldığı görülmektedir.

Ocak ayına gelindiğinde ise geri dönüşlerin daha çok Tel Tamir bölgesinde kümeleniği görülmektedir. Bu ayda toplamda 6.005 kişi çalışma alanı dahilindeki bölgelere dönmüş, bu kişilerin 3.800'ü Tel Tamir, 1.053'ü ise Ayn İsa'daki evlerine dönmüştür. Önceki aylarda, Haseke merkezine dönüş gerçekleşmediği halde 2019 yılının Aralık ayında az da olsa geri dönüşün olduğu gözlemlenmektedir. 2020 senesinin Ocak ayında geri dönen kişilerin mekânsal dağılımı Şekil 5'te haritalandırılmıştır.

Şekil 5: 2020 Yılı Ocak ayı verilerine göre yerinden edilen kişilerin mekânsal dağılım haritası aşağıda sunulmuştur.

Çalışma alanında, operasyonun başlangıcından itibaren bir yıllık süreçteki aylık çatışma ve nüfus hareketleri incelendiğinde; çatışmaların özellikle Rasulayn ve Tel Abyad'da aralıksız devam ettiği, çatışma sıklıklarının bölgelere ve aylara göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Nüfus hareketleri ise operasyonun başlangıcında çok yoğun olarak

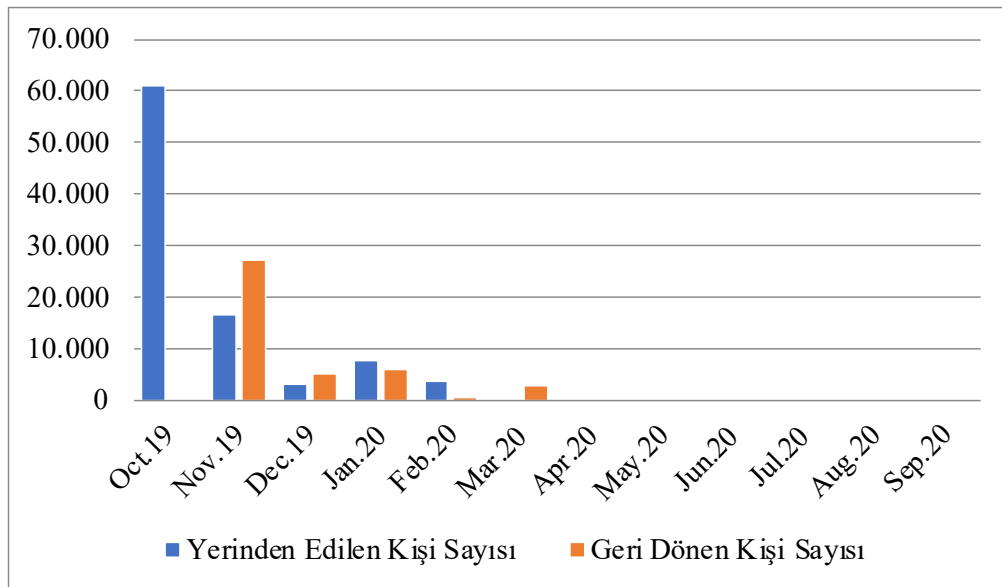
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

görülme, yerinden edilen nüfusun hareketi 2020 yılının Şubat ayında geri dönen nüfusun hareketi ise 2020 senesinin Mart ayı itibarıyla hızla düşüşe geçmektedir.

Çalışma alanı ve çalışma alanının incelendiği bir yıllık süreçte, aylık çatışma sıklığı ve nüfus hareketleri arasında doğrusal korelasyon bulunmamaktadır. Örneğin Rasulayn'da 2019 yılının Ekim ayında 203 çatışma olayının gerçekleştiği görülürken; 1.040 kişi yerinden edilmiştir. Aynı dönemde çatışma sayılarının Rasulayn'a göre daha düşük seyrettiği Haseke ve Tel Tamir bölgelerinde 40.992 kişi yerini terk etmiştir. Benzer bir şekilde, geri dönüşlerde de çatışma sıklığı ile geri dönen kişi sayısında doğrusal korelasyon bulunmamıştır. 2019 yılının Kasım ayında Rasulayn'da çalışma alanındaki en yüksek çatışma sıklığı gözlemlenirken; en yüksek geri dönüşlerin de bölgede yaşandığı tespit edilmiştir.

Çalışma alanında gerçekleşen toplam yerinden edilen ve geri dönen kişilere ait grafik, Tablo 3'te verilmiştir. Grafiğe göre, Ekim ayı yerinden edilme, Kasım ayı ise geri dönme hareketlerinin en yoğun yaşandığı aylar olarak görülmektedir.

Tablo 3: Çalışma Alanında Aylara Göre Toplam Yerinden Edilen ve Geri Dönen Kişi Sayıları

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Çalışma alanı içerisinde, Barış Pınarı Operasyonu başlangıç tarihinden itibaren bir yıllık süreçte toplam 93.117 kişi yerinden edilmiş ve 42.316 kişi de evlerine geri dönmüştür.

SONUÇ

Günümüzde sayıları gittikçe artan iç savaş ve çatışma olayları, dünya siyaset gündeminin ilk sıralarında yer almaktadır. Bölgesel ve küresel güvenlik kaygıları ve göç dalgalarına sebep olabilen hadiseler, uluslararası siyasetin çözüm arayışına girdiği sorunlar arasındadır. Özellikle de komşu devletlerin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla başvurduğu sınır ötesi askeri operasyonlar, uluslararası hukuk ve güvenlik bağlamındaki tartışmaları da gündeme taşımaktadır. Operasyonların gerçekleştirildiği bölgelerdeki yerel halkın içinde bulunduğu durum da insan hakları kapsamında tartışılmaktadır. Dış müdahaleden kaynaklı çatışma ortamları, bölge halkını bölgesel göç hareketlerine zorlamakta, bu durum da bahse konu olan kişilerin maddi ve manevi kayıplar vermesine yol açmaktadır.

Sınır ötesine geçen göç hareketleri, uluslararası kamuoyunda gündem olurken; iç savaşın yaşandığı ülkenin sınırlarını aşmadan ülke içerisinde yaşanan ve yerinden edilmiş kişiler olarak nitelendirilen nüfus grubu sıklıkla görmezden gelinmektedir. Halbuki bu kişiler, BM tarafından dünyadaki en kırılgan nüfus olarak tanımlanmaktadır. Toplamda 6,568,000 insanın, 2020 yılında ise 1,822,000 kişinin⁵⁵ çatışma kaynaklı yerinden edildiği Suriye, günümüzün en yüksek yerinden edilen kişi sayısına sahip ülkesi konumundadır.

2011 senesinde patlak veren Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları, Suriye'de iç savaşa doğru evrilmiş ve beraberinde büyük problemler doğurmuştur. Özellikle Suriye'nin kuzey komşusu olan Türkiye'nin güney sınırında oluşmaya başlayan terör örgütü tehditleri birtakım ciddi

⁵⁵ IDMC, <https://www.internal-displacement.org/>, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

operasyonlar gerçekleştirmesine neden olmuştur. Çalışmanın konusu bağlamında ele alınan Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine dönük olarak gerçekleştirdiği üçüncü harekât olarak bilinmektedir. 9 Ekim 2019 tarihinde başlayıp 25 Kasım 2019 tarihinde resmen sonlanan harekât, Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak ve sınırının güneyinde güvenli bölge oluşturmak için gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin operasyon esnasındaki askeri başarısı yadsınamaz bir hal aldıktan sonra ABD ve Rusya'yla mutabakatlarda bulunmuş ve hedeflediği güvenli bölgenin oluşturulması için çaba harcamıştır. Bu bağlamda operasyonun amacının esas itibarıyla Suriye'deki terör bölgelerinin temizlenerek sivillerin rahat bir yaşam sürebilmesini sağlayacak alan oluşturmak olduğu görülmektedir.

Türkiye'ye gerçekleştirdiği operasyona yönelik hem ulusal hem de uluslararası alanda birtakım eleştiriler yöneltilmiştir. Özellikle AB ülkelerinin çoğu, operasyonun insani krizlere sebep olabilme ihtimalini göz önünde bulunduran tepkileri gündeme getirirken, Türkiye'nin planladığı güvenli bölgenin oluşturulması halinde bile maliyeti karşılamaya yanaşmadıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Hem uluslararası hukuk ihlali hem de insani krizlere sebep olma bağlamında Türkiye'ye Barış Pınarı Harekâtı esnasında yoğun eleştiriler yöneltilmiştir. Özellikle operasyonun sivilleri hedef aldığına dönük provakatif söylemler çoğalırken; Türkiye'nin bölgenin demografik yapısını yıprattığı yönünde ciddi eleştiriler de mevcuttur.

Bu noktada nüfusun hareketleri konusunda, farklı kaynaklarca farklı rakamlar telaffuz edilmiştir. Ancak bütüncül yaklaşımla ele alınan göç verileri, araştırmacılara yeterli bilgiyi sunmamaktadır. Zira literatürdeki yazarların da desteklediği üzere olay ve olguların zaman ve mekân dahilinde incelenmesi, sosyal fenomenleri kavrama ve anlamlandırma açısından büyük fayda sağlamaktadır. Bu çalışmada da çatışma olayları ve nüfus hareketleri küçük yerleşim birimlerine indirgenerek incelenmiş ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

Coğrafi bilgi sistemleri veri ve teknolojileri kullanılarak Türkiye-Suriye sınırı üzerinden 35 km'lik hat çizilmiştir. Hattın içinde kalan veya hat içerisinde toprakları bulunan ilçeler de çalışma alanına dahil edilerek, çatışma ve göç hareketleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Barış Pınarı Harekâtı'nın bölge üzerinde nüfus hareketliliğine sebep olduğu görülmüştür. Zira operasyon öncesindeki aylarda bölgede belirgin nüfus hareketleri görülmemiş olması ve operasyon başlangıcı itibarıyla binlerce kişinin yer değiştirmesi bunu kanıtlar niteliktedir.

Makalenin başında, çalışma alanının operasyon sınırları dışındaki bölgeleri de kapsayarak operasyon sınırının ötesine etkilerini de gözlemek amaçlanmıştır. Verilerin mekânsal analizi sonucunda operasyonun, kendi sınırları dışında da nüfus hareketlerine yol açtığı görülmüştür. Özellikle Haseke bölgesinin operasyon sınırları dışında kalmasına rağmen yoğun göç vermesi dikkat çekicidir.

Literatürde, çatışma olaylarının sıklığı ve nüfus hareketlerinin ilişkilendirildiği ve hatta bu yolla modellendirildiği çalışmalar yer almaktadır.⁵⁶ Bu çalışmada, çatışma sıklığı ve nüfus hareketleri arasındaki ilişki de incelenmiştir. Ancak çatışma sayıları ve her iki yönlü nüfus hareketleri arasında doğrusal korelasyon bulunamamıştır. Bu durum, çatışmaların nüfus hareketine sebep olduğu gerçeğinin açık ve net olduğu halde, nüfusun hareket yönünü belirleyen tek etmenin çatışma olayları olmadığını göstermektedir. Nüfusun, bölgedeki hakim veya muhalif güç ve aktörlerle olan siyasi, etnik veya mezhepsel bağlarının hareket yönünü belirlediği görülmektedir. Bu konuda çalışmada kullanılan ACLED çatışma verilerinde yer alan çatışmanın aktörleri ve çatışma olayının niteliğine ait ayrıştırılmış veriler kullanılarak daha sağlıklı çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

56 Benjamin Q. Huynh-Sanjay Basu, "Forecasting Internally Displaced Population Migration Patterns in Syria and Yemen", *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 14(3), 2020, s. 302-307.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Bölgedeki nüfusun istikrarını sağlamak ve oldukça karma kimliklere sahip insanların bir arada yaşadığı bu coğrafyanın çatışma çözümlemesini gerçekleştirebilmek için yalnızca çatışma olaylarının niteliği değil; daha etkin mekânsal analizlere ihtiyaç vardır. Bölge halkının mikro düzeydeki yerleşimlerine ait siyasi, ekonomik, sosyolojik ve ideolojik yapılarının da dahil edildiği analizler, stratejik değere sahip olacaktır. Gelişen ve her alanda kullanımı yaygınlaşan coğrafi bilgi sistemleri veri ve teknolojilerinin çatışma çalışmalarında yer alması ve karar verme süreçlerine destek sağlaması alana büyük katkı sağlayacaktır.

Zeynep ORTAKAVAK
Hüseyin YELTİN

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

KAYNAKÇA

“Barış Pınarı Harekatı Başladı”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/baris-pinari-harekati-basladi/1607139>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

“Barış Pınarı Harekatı Yerinden Edilen Binlerce Sivili Evine Kavuşturdu”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/baris-pinari-harekati-yerinden-edilen-binlerce-sivili-evine-kavusturdu/2004588>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

“Barış Pınarı Harekatı”, *ANASAM*, <https://anasam.anadolu.edu.tr/tr/bar%C4%B1%C5%9F-p%C4%B1nar%C4%B1-harekat%C4%B1/t%C3%BCrk%C3%A7e>, (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

“BM: Barış Pınarı Harekatı Sırasında 130 Bin Sivil Göç Etmek Zorunda Kaldı”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2019/10/13/bm-baris-pinari-harekati-sirasinda-130-bin-sivil-goc-etmek-zorunda-kaldi-suriye-ypg>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

“Global Report on Internal Displacement,” *IDMC*, <https://goo.gl/4Ks8y9>, (Erişim Tarihi: 20.08.2021).

“MSB’den ‘Barış Pınarı Harekatı’ Açıklaması”, *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/msbden-baris-pinari-harekati-aciklamasi-41386973>, (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

“Suriye’nin BM Daimi Temsilcisi Caferi: Türkiye’nin Harekatı Suriye’nin Kuzeyinin Türkleşmesine Yol Açıyor”, *Sputnik News*, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201912121040823812-suriyenin-bm-daimi-temsilcisi-caferi-turkiyenin-harekati-suriyenin-kuzeyinin-turklesmesine-yol/>, (Erişim Tarihi: 14.05.2021).

ABLER, Ronald vd., *Spatial Organization: The Geographer’s View of the World*, Prentice-Hall, 1971.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

AKBAŞ, Zafer, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 2012, s. 51-73.

AL-HILU, Khayrallah, "The Turkish Intervention in Northern Syria: One Strategy, Discrepant Policies", Robert Schuman Centre for Advanced Studies, *European University Institute*, Research Project Report.

BAŞARAN, Doğan, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 2017, s. 63-87.

BAYRAKTAR, Bora, "Barış Pınarı Harekatı'nın Sonuçları", *Kriter Dergisi*, 4(41), 2019. s. 16-17.

BUHAUG, Halvard-Kristian Skrede Gleditsch, "Contagion or Confusion? Why Conflicts Cluster in Wspace", *International Studies Quarterly*, 52(2), 2008, s. 215-233.

ÇAKMAK, Cenap vd., "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", *Bilgesam*, 31, 2011, s. 1-39.

ÇELİKİZ, Ekrem, "Investigation of International News Sites in the Context of Neutrality in the News: The Example of Turkey's Peace Spring Operation", *Journal of Advanced Research in Social Sciences*, 2(2), 2019, s. 1-9.

ÇENDEK, Sinem Yüksel-Armağan Örki, "Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 2019, s. 42-58.

ERALP, Doğa, "The Safe Zone for Undesirables on the Turkey-Syria Border", *Peace Review*, 32(2), 2020, s. 181-189.

EROL, Mehmet Seyfettin-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, s. 240-280.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktörler Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

FOTHERINGHAM, Stewart vd., *Quantitative Geography: Perspectives on Spatial Data Analysis*, 2000.

HEAR, Nicholas Van, "Locating Internally Displaced People in the Field of Forced Migration", *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 54(3), 2000, s. 90-95.

HOLMES, Amy Austin, "Syrian Yezidis under Four Regimes: Assad, Erdogan, ISIS and the YPG", *Wilson Centre Occasional Paper Series*, Number 37, 2020, <https://www.wilsoncenter.org/publication/syrian-yezidis-under-four-regimes-assad-erdogan-isis-and-ypg>, (Erişim Tarihi: 18.05.2021).

HUYNH, Benjamin Q.-Sanjay Basu, "Forecasting Internally Displaced Population Migration Patterns in Syria and Yemen", *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 14(3), 2020, s. 302-307.

İNCE ACET, Gül Seda, "Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları", *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 2020, s. 65-92.

KARGUN, İnci Aksu, "The Unending Arab Spring in Syria: The Primary Dynamics of the Syrian Civil War as Experienced by Syrian Refugees", *Turkish Studies*, 13(3), 2018, s. 27-48.

KAYA, Emrah-Timuçin Kodaman, "Terörizmle Mücadelede Başarı Kriterleri: PKK Örneği (2016-2020)", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 2021, s. 150-184.

KAYA, Recep, "Harekatlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 2020, s. 143-165.

KHAN, Hafeez Ullah-Wali Khan, "Syria: History, The Civil War and Peace Prospects", *Journal of Political Studies*, 24(2), 2017, s. 587-601.

KLABUNDE, Anna-Frans Willekens, "Decision-Making in Agent-Based Models of Migration: State of the Art and Challenges", *European Journal of Population*, 32(1), 2016, s. 73-97.

LUERDI, Luerdi-Amri Hakim, "Turkey's Border Security Policy Against Non-State Actors (2016-2019)", *Intermestic: Journal of International Studies*, 4(2), 2020, s. 179-200.

MOHSEN, Khaled Jamil Abdel Alrahman-Bashar Awad Suleiman Altrawneh, "The Turkish Military Intervention As One of the Tools for Implementing the Turkish Foreign Policy Orientations in Northern Syria-Operation Peace Spring, As A Model", *Palarch's Journal of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 17(7), 2020, s. 13203-13217.

POLAT, Doğan Şafak, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 2020, s. 53-96.

RALEIGH, Clionadh vd., "Introducing ACLED: an Armed Conflict Location and Event Dataset: Special Data Feature", *Journal of Peace Research*, 47(5), 2010, s. 651-660.

RESTREPO, Jorge A. vd., "Special Data Feature; the Severity of the Colombian Conflict: Cross-Country Datasets Versus New Micro-Data", *Journal of Peace Research*, 43(1), 2006, s. 99-115.

ROSSANO, Celeste, "Turkey's Operation Peace Spring in Northeastern Syria: Questioning Its Legitimacy under Article 51 of the UN Charter", *Department of Political Science Chair of International Law Thesis*, Luiss School of Government, 2020.

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

SCHUTTE, Sebastian-Nils B. Weidmann, "Diffusion Patterns of Violence in Civil Wars", *Political Geography*, 30(3), 2011, s. 143-152.

STARR, Harvey, "Territory, Proximity, and Spatiality: The Geography of International Conflict", *International Studies Review*, 7(3), 2005, s. 387-406.

STARR, Harvey, "The Power of Place and the Future of Spatial Analysis in the Study of Conflict", *Conflict Management and Peace Science*, 20(1), 2003, s. 1-20.

WALTHER, Oliver vd., *Introducing the Spatial Conflict Dynamics Indicator of Political Violence*, 2020.

YELTİN, Hüseyin, "Türkiye'nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışlarına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekâtı", *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 2(2), 2018, s. 200-214.

STRUCTURED ABSTRACT

After the end of the Cold War, conflict and civil wars increased, and this environment of conflict has become one of the biggest problems of today's world by causing mass migration movements as well as security concerns. Migration waves originating from conflict take place in the form of the movements of the population that crosses the international borders or moves within the borders of the country without crossing the border. Those who displace within the country without crossing international borders are defined as "displaced persons". These people, who may be refugees, ensure their security in their own regions, stop the migration movements and ensure their return are among their ultimate goals in conflict resolution.

Among the objectives of cross-border military operations, which is another solution of the international system regarding conflict and civil wars, is to ensure the safety of the civilian population and therefore to stop the migration movements. On the other hand, especially neighboring states may resort to cross-border military operations to ensure their own security and to stop threats from conflict zones. Criticisms about these issues, which are frequently discussed within the framework of international law, are also frequently voiced.

The Syrian crisis, which turned into a civil war after 2011, has become the biggest problem waiting for a solution due to the abundance of conflicts and forcing millions of people to migrate. Syria, Turkey's southern neighbor with the longest border line, maintains its current status as an important problem for Turkey both in terms of security and refugee problems. Turkey has organized different operations in order to create a safe zone on the Syrian border and to prevent terrorist acts that will threaten its own security. The last of these operations, Operation Peace Spring, is a cross-border operation launched by Turkey in October

ASKERİ OPERASYONLARIN BÖLGESEL NÜFUS HAREKETLERİNE ETKİSİ ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR İNCELEME: BARIŞ PINARI HAREKÂTI ÖRNEĞİ

2019, aiming to eliminate threats from the region and create a safe zone on a line created on the border from the east of the Euphrates to the Iraqi border. In addition to the support received both nationally and internationally against the operation, harsh criticism was also leveled. One of these criticisms is the possibility of triggering the migration wave and humanitarian crises that are likely to be experienced in the region.

In this study, in which the effect of cross-border military operations on the population movements of the local people within the scope of conflict and civil war studies is examined in the example of Operation Peace Spring, the operation area and its surroundings are examined in a spatial and temporal context. The background of the operation and the reactions to the operation were also included. In addition, through the spatialization of conflict events and migration movements data, inferences were made about the criticisms within the scope of humanitarian crisis and migration.

Simultaneously with the discussions on civil war and conflicts, scientific studies on these issues are increasing rapidly. In this context, spatial analysis has begun to be used in studies. Geographical information systems data and technologies are among the effective tools at the point of analyzing and explanation of conflict events and population movements. In this study, conflict events and population movements in the Operation Peace Spring region were examined and mapped in monthly periods in a one-year period from the beginning of the operation.

In addition, in this study, it has been examined that there are intense population movements in the region and whether these movements take place outside the boundaries of the operation. When the displaced and returnees are examined at the level of settlements, it has been observed that factors other than the frequency of conflicts are among the reasons that push the local people to migrate. The fact that the direction of the population movements in the region after the operation varies according to the settlements proves this. In areas where conflicts are intense, return

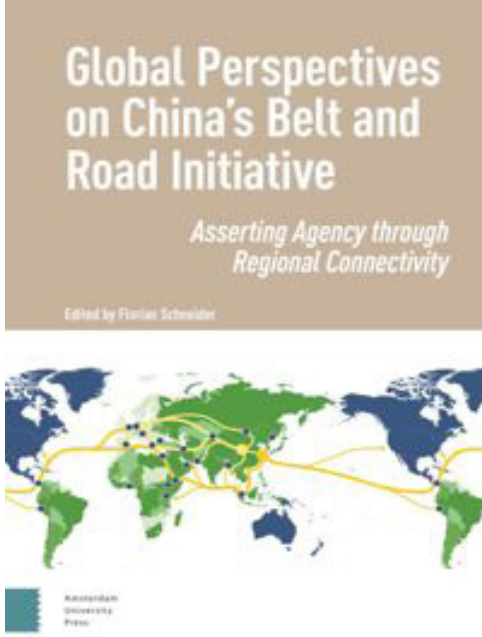
movements and displacements outside the borders of the operation area have been observed. Parameters such as the nature of the conflict, the actors in the region, and the identity structure of the settlements in the region should also be examined.

Multi-layered analysis and surveying techniques provided by geographic information systems data and tools offer more qualified strategic analysis opportunities in conflict resolution. More specific analyzes can be made with ACLED and similar multiattribute conflict data. In addition, more efficient results can be obtained by including the economic, political and socio-cultural structure of the population. This study, which relates conflict and population movements, emphasizes the contribution of spatial surveying and analysis techniques to conflict resolution. Thus, the international relations literature aims to provide strategists and analysts with spatial thinking and awareness of the ever-growing vast database of geographic information and technologies.

**FLORIAN SCHNEIDER, DER., ÇİN'İN KUŞAK VE YOL
GİRİŞİMİNE KÜRESEL PERSPEKTİFLER: BÖLGESEL
BAĞLANTI YOLUYLA AJANSI DESTEKLEME, AMSTERDAM
UNIVERSITY PRESS, 2021, 350 S.***

Florian Schneider, Ed., Global Perspectives on China's Belt and Road Initiative: Asserting Agency through Regional Connectivity, Amsterdam University Press, 2021, 350 pgs.

Göktuğ ÇALIŞKAN**

Florian Schneider adlı akademisyen tarafından editörlüğü ve yazarlığı yapılan “Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi’ne Küresel Perspektifler: Bölgesel Bağlantı Yoluyla Ajansı Destekleme” adlı kitap, 350 sayfadan oluşmaktadır. Schneider’in araştırma alanları arasında Çin, Tayvan ve Hong Kong’da yönetim ve kamu idaresi problemleri, siyasi iletişim stratejileri, Çin ekonomisi ve Çin dış politikası yer almaktadır.

Aynı zamanda “Asiascape: Digital Asia” adlı akademik derginin editörlüğünü yapan Schneider, Çin uzmandır. Ayrıca Schneider, Leiden Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmakta olup; Çin, Tayvan ve Hong Kong’la ilgili siyaset ve kamu idaresi, uluslararası ilişkiler ve medya konuları üzerine yüksek lisans tezleri yönetmektedir. Doktora danışmanlığında ise daha çok Çin dış politikası ve Çin ekonomisiyle ilgilenmektedir. Tüm bunlara ek olarak Schneider’in “Çin’in Dijital Milliyetçiliği” ve “Çin’in Kitle Gösterisi Politikasının Sahnelenmesi” gibi kitapları ile birçok kitap bölümü, makalesi, kitap incelemesi ve köşe yazısı bulunmaktadır.

* **Geliş Tarihi:** 14.05.2022

Kabul Tarihi: 17.05.2022

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: goktug.caliskan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2189-7550

Schneider'in editörlüğünü ve yazarlığını yaptığı söz konusu kitapta yazarlar bölgesel, küresel ve yerel bağlamda Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ni (KYP) teorik bir analizini ortaya koymaktadır. Yazarlar; siyaset, hukuk, uluslararası ilişkiler ve ekonomi gibi farklı disiplinlerde uzman olan kişilerden oluştuğu için disiplinler arası bir çalışma meydana getirilmiştir. Kitabın bölümleri, saha çalışması ve analiz üzerine ayrıntılı ampirik çalışmalardan oluşmaktadır. Kitap, genel giriş bölümünün ardından 3 farklı genel başlık altında toplam 13 bölümden meydana gelmiştir.

İlk büyük başlıktaki 2 bölüm, Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin uluslararası kurumlarla küresel işbirlikleri özelinde genel bir analizini sunmaktadır. İkinci başlıktaki 4 bölüm ise bölgesel dinamikler temelinde yazılmış olan analizlerdir. Üçüncü başlık altında ise 6 bölüm bulunmakta olup; söz konusu bölümler genel olarak vaka çalışmalarından oluşmaktadır.

İlk bölüm Schneider tarafından ele alınmış ve bu bölümde Kuşak-Yol Projesi'yle ilgili teorik bir geçmiş ortaya konulmuş, projeye ilgili genel bilgilere ve proje üzerinden yapılan tartışma ve sorunlara değinilmiştir. 2. bölümde Ingrid d'Hooghe, Kuşak-Yol Projesi ile Çin'in yükseköğretim, bilim ve teknoloji üzerine uluslararası işbirliği politikaları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Çeşitli devlet kuruluşları ve eğitim-araştırma enstitüleri gibi kurum ve kuruluşların bu ilişkiyi iki yönde yürütmeye çalıştığını ifade eden d'Hooghe, projenin bilim ve teknolojinin yanı sıra eğitimde de bir araç olarak kullanıldığını iddia etmektedir. Ayrıca tam tersi şekilde söz konusu alanlardaki uluslararası işbirliğinin de Kuşak-Yol Projesi'ni teşvik etmek amacıyla kullanıldığını savunan yazar, devlet ve devlet dışı aktörlerin eğitim ve bilim diplomasisindeki rollerini analiz ederek ilişkiyi inşa etme çabalarının devlet güdümünde olduğunun tespitini yapmıştır.

3. bölüme gelindiğinde ise Sampson, Wang ve Mosquera Valderrama adlı yazarlar, söz konusu projenin kurumsal yapılanmasıyla ilgili kararları incelemiştir. Bu bölümde stratejik ve verimlilik odaklı endişeler arasındaki gerilime ışık tutulmakta ve bu gerilim, üç konu altında ele alınmaktadır:

**FLORIAN SCHNEIDER, DER., ÇİN'İN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİNE
KÜRESEL PERSPEKTİFLER: BÖLGESEL BAĞLANTI YOLUYLA AJANSI
DESTEKLEME, AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS, 2021, 350 S.**

Vergi, ticaret ve kalkınmanın finansmanı. Birkaç vaka çalışmasını da içinde barındıran bu bölüm, Çinli aktörler arasındaki çoğulluğu göstermektedir. Bölümde, Çin Hükümeti'nin zorluklarla uğraşırken; ilgili tüm kurumları sistematik olarak koordine eden bir yönetimden yoksun olduğu öne sürülmektedir.

Ferchen, dördüncü bölümde Kuşak-Yol Projesi'nin Latin Amerika ve Karayipler'deki kısa tarihine değinerek Çin'in bölgedeki gelişmekte olan ülke diplomasisinin ne anlama geldiğine ve ABD-Çin rekabetinin bu diplomasiye etkisine odaklanmıştır.

5. bölümde Links, Çin'in Kuşak-Yol Projesi bağlamında Afrika'yla ilişkisine odaklanmaktadır. Çin-Afrika çalışmalarının mevcut alanına genel bir bakış sağlayan bu bölümde yazar, Çin ve Afrika'nın karşılıklı çıkarlarını ortaya koymaktadır. Afrika'nın proje bağlamındaki önemine vurgu yapan yazar, mevzubahis girişimi hem pratik hem de ideolojik yönüyle incelemektedir.

Altıncı bölümün de yazarı olan Links, söz konusu bölümde Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nu (SADC) derinlemesine analiz etmekte ve proje bağlamında Çin'le etkileşimine ışık tutmaktadır.

Gonzalez-Vicente, yedinci bölümde daha geniş bölgesel eğilimleri incelemekte ve Çin'in Jamaika ve Trinidad ve Tobago'yla olan ilişkilerini vaka çalışması şeklinde okuyucuya aktarmaktadır. Bu iki durumu örnek olarak, projenin finansal gücünün ve altyapı oluşturma kapasitesinin Karayipler'in kalkınmasında nasıl bir dönüşüm yarattığını aktarmaktadır. Ayrıca bu bölümde yazar, projenin bölgedeki neo-liberal kalkınmanın bir başka yönünü ve tekrarını temsil ettiğini ve dolayısıyla niteliksel bir sosyo-ekonomik değişim üretmediğini savunmaktadır.

Van der Putten ve Petkova'nın kaleme aldığı sekizinci bölümde, Güneydoğu Asya'nın en büyük ülkesi olan Endonezya'nın proje kapsamındaki jeopolitik önemi ele alınmaktadır. Yazarlar, bahse konu

olan bölgenin ABD ve Çin'in kilit aktörler olduğu günümüzün küresel büyük güç rekabetinin coğrafi merkezini oluşturduğunu öne sürmektedir. Ayrıca bu bölüm, Endonezya'nın stratejik özerkliğini koruma çabalarına ve ülkenin dış politika oluşturmasında büyük güçlerin etkisinin tezahürlerine odaklanmaktadır.

9. bölümde Kuik, Güneydoğu Asya hakkındaki tartışmayı Laos, Malezya ve Tayland üzerinden ele almaktadır. Kuik, bu bölümde Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin nasıl Laos'ta sorunsuz, Tayland ve Malezya'da yavaş ilerlediği sorusuna cevap aramaktadır. Kuik, siyasi sistemlerdeki farklılıkların cevabın sadece bir parçası olduğunu savunmaktadır.

Dördüncü bölümün de yazarı olan Ferchen, 10. bölümde başta Kuşak-Yol Projesi'yle ilgili altyapı finansmanı ve inşası olmak üzere devlet öncülüğündeki kalkınma biçimlerinin Çin modelinin yurtdışına ihracatının sadece bir yönü olduğunu göstermektedir. Kamboçya, Myanmar ve Vietnam'dan örnek olay incelemeleri yapan bölüm, Çin modelinin çok daha az tartışılan; ancak önemli ve çoğu zaman yasadışı yönlerinin ev sahibi ülkelerde ve Çin'de ne gibi komplikasyonlar yarattığını araştırmaktadır.

Ghiasy, on birinci bölümde projenin Güney Asya'daki bağlantı ve entegrasyonu nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu kapsamda yazar, Hindistan ve Pakistan'daki akademik algı ve politikaların nasıl değiştirdiğini ele almaktadır. Söz konusu çalışmada Ghiasy, önde gelen Hintli ve Pakistanlı akademisyenlerle yaptığı bir dizi röportajdan da yararlanmışır.

İran'ın Kuşak-Yol Projesi'ndeki konumuna odaklanan on ikinci bölümde Forough, iki konuyu ele almıştır. Birincisi, "coğrafi ajans" olarak adlandırdığı şeyin kavramsal sınırlarını çizerek çözmek; ikincisi, bu kavramı İran'a ve bu bağlamda jeo-ekonomik süreçlere uygulamaktır. Kritik bir coğrafya yaklaşımını benimseyen Forough, İran'ın coğrafi olarak kendisini nasıl yeniden tanımladığını anlatmaktadır.

**FLORIAN SCHNEIDER, DER., ÇİN'İN KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİNE
KÜRESEL PERSPEKTİFLER: BÖLGESEL BAĞLANTI YOLUYLA AJANSI
DESTEKLEME, AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS, 2021, 350 S.**

Kitabın son bölümünde ise Van der Lugt, Etiyopyalı ve Çinli aktörlerin Dijital İpek Yolu girişimi bağlamında kurduğu ilişkileri analiz etmektedir. Dijital İpek Yolu'nun az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki uçurumu kendi kapasitelerini geliştirerek daraltmaya yönelik ciddi bir girişim şeklinde yorumlayan yazar, bu bölümde Etiyopya'nın dijitalleşmesinde yer alan aktörleri tanımlamakta ve bunların etki düzeylerini ele almaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada incelenen kitapta, Çinli aktörlerin küresel kurum ve kuruluşlarda ve bölgesel ağlarda oynadıkları role odaklanılmakta ve yerel bağlamda ise Kuşak-Yol Projesi'nin dinamikleri, belirli vaka çalışmalarıyla araştırılmaktadır. Katkıda bulunan yazarların birçoğunun ele aldığı gibi, aktörlerin jeopolitik ve jeo-ekonomik özellikleri, projeye ilgili kararlarını da şekillendirmektedir.

OKTAY BİNGÖL-YELDA ONGUN, DER., AFGANİSTAN'DA TALİBAN DÖNEMİ-BÖLGESEL-KÜRESEL BAKIŞ VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELEME, NOBEL YAYINEVİ, İSTANBUL 2022, 408 S.*

Oktay Bingöl-Yelda Ongun, Ed., The Taliban Period in Afghanistan-Regional-Global Perspective and a Review from Turkey, Nobel Publishing, Ankara 2022, 408 pgs.

*Selinay İlgaz***

Bütün jeopolitik teorilerin özel önem atfettiği Afganistan, dünyanın kalpgahı olarak nitelendirilen Avrasya'nın kalbinde yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu ülke, İngiltere ile Rusya arasında 19. yüzyılda cereyan eden "Büyük Oyun"un başlıca oyun sahası olmuştur. Aynı jeopolitik önemden ötürü Afganistan, 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin ve 2001 senesinde de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) müdahalesine maruz kalmıştır.

ABD'nin Afganistan'daki 20 yıllık varlığının ardından ise söz konusu ülkede 20 yıl önce Amerikalıların devirmek için geldiği Taliban, yeniden iktidarı ele geçirmiştir. Böylece Afganistan'da ikinci Taliban dönemi başlamıştır. Elbette bu durum, Afganistan'ın uluslararası kamuoyunun en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. İkinci Taliban dönemiyle birlikte Afganistan merkezli akademik çalışmaların da önemi artmıştır. Bu anlamda Doç. Dr. Oktay Bingöl ile Prof. Dr. Yelda Ongun'un editörlüğünde hazırlanan "Afganistan'da Taliban Dönemi-Bölgesel-Küresel Bakış ve Türkiye Açısından İnceleme" başlıklı eser, literatüre büyük katkı sağlamaktadır. Zira eser, Taliban dönemiyle ilgili yapılmış en kapsamlı çalışma olma özelliğine haizdir.

* **Geliş Tarihi:** 25.05.2022

Kabul Tarihi: 29.05.2022

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı, e-posta: selinayilgaz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6843-791X.

OKTAY BİNGÖL-YELDA ONGUN, DER., AFGANİSTAN'DA TALİBAN DÖNEMİ-BÖLGESEL-KÜRESEL BAKIŞ VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELEME, NOBEL YAYINEVİ, İSTANBUL 2022, 408 S.*

Nobel Yayınevi tarafından basılan kitapta 10 makale yer almaktadır. Bu makalelerden ilki, Doç. Dr. Ali Bilgin Varlık'ın kaleme aldığı "Afganistan Coğrafyası: Jeopolitik, Ekopolitik ve Sosyopolitik Değerlendirme" başlıklı makaledir. Bahse konu olan makalede Varlık, Afganistan'ın jeopolitik, sosyolojik, demografik, politik ve kültürel özelliklerini tanıtmaktadır. .

Eserde yer alan ikinci makale ise Dr. Hüseyin Fazla'nın yazdığı "Afganistan'ın 19 ve 20. Yüzyıl Tarihi: Büyük Oyun, Sovyet İşgali ve İç Savaş" başlıklı çalışmadır. Fazla, bu makalesinde Afganistan'ın siyasi tarihine dair mühim bilgileri okuyucuya aktarmaktadır.

Kitaptaki üçüncü çalışma da Prof. Dr. Cem Karadeli'nin hazırladığı "Afganistan'da 2001-2021 Dönemi: Uluslararası Müdahale ve Devlet İnşası Süreci" başlıklı makaledir. Karadeli, bu makale vesilesiyle ABD'nin liderliğinde gerçekleşen Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) müdahalesi dönemindeki durumu irdelemiş ve Afganistan'daki devlet inşa sürecini analiz etmiştir.

Dr. Levent Demirci'nin yazdığı "2011'den Günümüze Taliban ile Müzakere Süreci: ABD ve Diğerleri" başlıklı çalışma ise kitabın dördüncü makalesini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Demirci, ABD'nin Taliban'ın Afganistan'ın bir realitesi olduğunu kabullendiği 2011 senesinden itibaren yürütülen müzakere süreçlerini incelemiştir.

Kitapta yer alan beşinci makaleyi ise Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol ile Dr. Doğan Başaran birlikte kaleme almıştır. "2021'de Taliban: "Eski" ve "Yeni" Taliban (Taliban 2.0) Tartışmaları" başlıklı makale aracılığıyla Erol-Başaran ikilisi, Taliban'ın değişip değişmediği konusundaki tartışmaları incelemiştir. Bu çerçevede makale, Taliban'ın kuruluşundan günümüzdeki duruma kadar kapsamlı bir süreci ele almaktadır.

E. Büyükelçi Mehmet Fatih Ceylan'ın "Taliban İktidarında Afganistan'ın Geleceği: Dinamikler ve Senaryolar" başlıklı makalesi ise eserin altıncı çalışmasıdır. Ceylan, mevzubahis makalesinde Afganistan'ın geleceğine ilişkin olası senaryoları tartışmaya açmaktadır.

Dr. Hande Orhon Özdağ'ın kaleme aldığı "Taliban Yönetiminde Afganistan'ın Bölgesel Etkileri: Bölge Ülkeleri Açısından Analiz" başlıklı yedinci makale ise Taliban iktidarına Afganistan'ın yakın çevresindeki ülkelerin yaklaşımını analiz etmekte ve bölgesel süreçlere dair önemli bilgiler vermektedir.

Kitapta yer alan sekizinci makale ise Doç. Dr. Oktay Bingöl'ün "ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesinin Analizi: Nedenler, Sonuçlar, Hegemonyaya ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlere Etkisi" başlıklı çalışmasıdır. Bu makalede Bingöl, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini küresel hegemonyası bağlamında irdelemiş ve sürecin devlet dışı aktörlere etkisini uluslararası terörizm ve vekalet savaşları çerçevesinde analiz etmiştir.

Eserin dokuzuncu çalışması ise Prof. Dr. Cüneyt Akalın'ın "Dünden Bugüne Türkiye-Afganistan İlişkileri" başlıklı çalışmasıdır. Bu makalede Akalın, Türkiye ile Afganistan arasındaki dostane münasebetleri ele almış ve ilişkilerin tarihsel sürekliliğine dair önemli bilgiler aktarmıştır. Akalın'ın çalışması, ilişkilerin geleceğine dair ipuçları barındırması bakımından da son derece mühimdir.

Kitabın onuncu ve son makalesi ise Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan'ın yazdığı "Türkiye'nin Taliban İktidarında Afganistan ile İlişkileri: Beklentiler, Olasılıklar, Riskler ve Fırsatlar" başlıklı makaledir. Ozan, söz konusu makalesiyle Türk dış politikası açısından Afganistan'ın taşıdığı önemi ortaya koymakta ve Afganistan merkezli gelişmelerin Türkiye'ye ve bölgeye sunduğu işbirliği fırsatlarına odaklanırken; olası riskleri de net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Afganistan'ın uluslararası ilişkilerin en önemli gündem maddelerinden biri haline geldiği mevcut konjonktürde bölgedeki gelişmeleri derinlemesine analiz eden mevzubahis eser, Türkçe yazına mühim bir katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda çalışmanın Afganistan'ı anlamak isteyen herkesin başvurabileceği bir kitap olduğu söylenebilir.